

KOSSUTH FERENCZ

HARMINCZ

PARLAMENTI BESZÉDE

ÉLETRAJZI ADATOKKAL

KISÉRI

HENTALLER LAJOS

A BESZÉDEKET SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SZATMÁRI MÓR

SZÁMOS KÉPPEL

BUDAPEST, 1906

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

KOSSUTH FERENCZ KERESKEDELEMÜGYI M. KIR. MINISZTER.

ADATOK
KOSSUTH FERENCZ
ÉLETÉBŐL
IRTA HENTALLER LAJOS

BEKÖSZÖNTŐ.

A világ egy nemzeténél sincs a nagy eszmék, a szabadság után való vágy, a független utáni törekvés, élő emberek neveivel annyira egybeforrva, összekapcsolva, mint éppen nálunk magyaroknál. Magától érthető, hogy ez főleg azóta fordul elő időről időre történelmünk lapjain, mióta a magyar trónon Habsburgok ülnek; mert a nemzetnek csak ezóta van voltaképen oka önállóság után vágyódni.

A nemzet első fegyveres felkelése Bocskay István nagy nevéhez van kötve. Második szabadság küzdelmünket a bölcs Bethlen Gábor emléke örökíti meg. A Lipót császár alatti küzdelmeket, a sok baj, bű, szenvedéstől eltekintve, Thököly Imrének, a „Kurucz király“-nak neve teszi jellegzetessé. Az ez után következő, majdnem egy évtizeden keresztül tartó szabadság-küzdelmünket a nagy fejedelem, Rákóczy Ferencz szent neve véste be minden igaz és becsületes magyar ember szíve mélyébe.

A Rákóczy-féle szabadság küzdelem után hosszú elnyomatás sötét palástja borult hazánkra. A szomorú csendes esztendőkhöz alatt nemzetünk el szokott minden magasabb politikai tevékenységtől. Önbizalmát elvesztette. Bátorsága nem volt. Erőit nem ismerte; gondosan el lőn rejtve az egész világ elől.

Mert a magyar nép és magyar nemzetnek politikai tényezői csak pusztá bábok voltak a német császárság hatalmas államférfiainak kezében. Később pedig, a midőn a még ma is alig száz esztendőös osztrák császárság megszületett, a bécsi udvar diplomatái rejtették Magyarországot, ezt a szegény, szerencsétlen Hamupipőké, véka alá. A nagy világ csak azt tudta rólunk magyarokról, hogy az osztrák császárság területén a többi „néptörzs“ közt magyarok is vannak.

Ekkor teremttette a magyarok istene hazánknak Kossuth Lajost, a nagy kormányzót. Kossuth Lajos a magyar nemzetnek ötödik fegyveres szabadságharczát vezette és vivta meg a Habsburg urakkal.

És Kossuth Lajos 1848—49-ben a magyar nemzetet fegyverrel kezében, szabadságszeretettel ajkán, bevezette az európai nemzetek közé.

Mert utolsó szabadságharcunk, nemzeti létünk szempontjából sokkal jelentősegteljesebb, mint voltak az előbbiek. Az az erő ugyanis, a mit a nemzet 1848—49-ben felmutatott, s mely pár száz ezer emberrel Európa két leghatalmasabb autokratájának hada ellen harczott; ez az erő a nemzet életképességét mutatta ki, s bebizonyította azt, hogy mi magyarok méltán foglalhatunk helyet mint önálló független nemzet az európai népek családjában.

Kossuth Lajosnak az ő varázslatos megjelenése nevét oly szorosan forrasztá össze a magyar függetlenségi törekvésekkel, a mily szilárdul össze van kovácsolva a kardvas markolatával. Igen! A magyarok istene dusan megáldotta hazánkat azzal, hogy a magyar függetlenség eszméjét népünk egybeolvasztotta a Kossuth névvel, s több mint félszázadon keresztül ennek a magyar függetlenségi eszmének

megtestesülése, incarnatiója a nagy kormányzó Kossuth Lajos volt.

De megáldott a magyarok istene minket most még egyébbel is! Régibb szabadsághüzdemeink vezérei, a nagy nevek viselői utódok nélkül haltak el. Így Bocskay István, Bethlen Gábor és Thököly Imrének nem voltak gyermekei. Rákóczy Ferencznek maradt ugyan két fia, de azok Bécsben nevelkedve kivetkőztek magyarságukból, s a hazából távozva, soha sem tértek vissza Magyarországra. A külföld ismeretlen fergetege elnyelte őket.

A nagy kormányzó halála után azonban a magyar nép a függetlenségi eszmének fogalmát és ragyogó szeretetét átvitte elsőszülött fiára, a függetlenségi párt jelenlegi elnökére és vezérére: Kossuth Ferenczre.

Kossuth Lajos e nemzetben és a nép között élt, midőn bevezette az újjászületett hazát a szabadság, egyenlőség és testvériség bástyái közé, s megteremté az Uj-Magyarország jövőjének alapját.

Kossuth Lajos e nemzetben és a nép között élt, a mikor lángszavával megteremtette s világhírvé tette honvédseregének hősi nevét.

Kossuth Lajos e nemzetben és a nép között élt, — bár csak lelkileg — akkor is, midőn két világrészben hirdette a magyar szabadság ígét, s szónoklatainak varázserejével kivi harozta a magyar névnek a közbecsülést s ismertebbé és tiszteletreméltóbbá tette a magyar nevet, mint volt azelőtt.

És e nemzet között volt s e népre gondolt Kossuth Lajos hazaszerető lelke még akkor is, midőn a szellemóriás elhagyta porhüvelyét s felszállt a magyarok istenéhez.

Amióta pedig a nagy kormányzó megtért őseihez, amióta földi porhüvelyét elhelyeztük a kerepesi-uti sirboltba, azóta köztünk él elsőszülött fia, Kossuth Ferencz. Velünk harczol. A csatasorok élén jár. És kiváló szeretetre méltó s vonzó egyéniségével maga köré gyűjti a követők, a párthivek, a barátok folyton nagyobb számmal szaporodó tömegét, a Magyarország függetlenségében hívők seregét.

Az 1894-ik év november 16-án vette át a függetlenségi párt vezetését. És ezalatt a tíz év alatt a függetlenségi párt megkétszereződött. Azelőtt soha el nem ért számra szaporodott. A párt soha nem élvezett tekintélyre tett szert, — a mit mindenesetre csak Kossuth Ferencz nagy politikai előrelátásának, finom, diplomatiái magatartásának lehet betudni, — mert Kossuth Ferencz európai látkörű politikus levén, jelszava: *suaviter in modo, forteter in re*. Ez az oka, hogy Kossuth Ferenczet még politikai ellenfelei is tisztelik, becsülik, a magyar nép milliói pedig rajongásig szeretik, mert tudják, hogy ő az a férfiú, a ki édesatyjának zászlaját magasan lobogtatja, s a ki hivatva van arra, hogy édesatyja eszméit megvalósítsa.

A Kossuth Ferencz életrajzi adatait akarom én összeállítani akkor, midőn most nevezetesebb beszédeit összeszedtük. Magától értetődik, hogy élő emberről életrajzot írni nem lehet, azért szedtem én itt össze csak az életrajzi adatokat. Ez életrajzi adatokat én tehát csak oly formában fogom a nagyközönség részére összeállítani, amennyire egy élő ember magánéletének szentélyébe behatolni szabad és lehet. Teszem ezt azzal az individualis szeretettel, s azzal a ragaszkodással, mely több mint két évtizedes barátságunknak

kifolyása. Mely barátságot és szeretetet, soha, egy perczre sem homályosította el komoly összekocczanás, vagy elvi véleménykülömbiség. Eljárás tekintetében lehetnek eltérő nézeteink. Elviben soha.

A mi pedig Kossuth Ferencz közéletét illeti, az, mióta ő idehaza van közöttünk, nyitott könyv. Ebbe bepillanthat mindenki, mert Kossuth Ferencz politikai és magánműködése nyilvános. Ebben olvashat minden magyar ember.

Ezt én csak érinthetem! Én csak összeszedhetem az életrajzi adatokat. Az életrajzot írja meg más; adja Isten, hogy minél később.

KOSSUTH FERENCZ ŐSEI.

A kossuti és udvardi Kossuth-család Magyarország legrégebbi nemes családainak egyike. Kevéssel a nagy kormányzó, a magyar nép édesatyjának halála után Nagy Géza tisztelt barátom, e kiváló történet-tudósunk, Kossuth Lajos őseiről a következő adatokat hozta nyilvánosságra:

A magyar nemesség magvát az a 108 nemzetség képezi, melyről hagyományaink beszélnek s a mely megszűlés és bevándorlás által az Árpád korszak vége felé valami háromezre szaporodott. Ezekből a következőkről mutatható ki, hogy Kossuth Lajos tőlük származott:

1. Gyula erdélyi vezér nemzetsége, leánya Karold után, ki Csanád vezérnek, a Csanád nemzetség alapítójának volt anyja;

2. Ound vezér nemzetsége, a kitől a Kalán nemzetség származott; Kalán, a pécsi püspök nővére a csanádnebeli Belenik vagy a fia, Kelemen

bán, a Thelegdy család alapítójának a felesége; Kossuth Lajosnak egyenes vonalban XVIII-ik őse.

3. Ed, Kun vezér nemzetsége, vagyis az Aba nemzetség az Iday család által.

4. Csanád nemzetség a Thelegdy,

5. Ákos nemzetsége pelsőczy Bebek,

6. Kacsuk nemzetség a kékkői és balassagyarmati Balassa.

7. Divék nemzetség a Tőkés Újfalussy,

8. Basztech nemzetség a basztói Vértessy,

9. Salamon nemzetség a Salamonváry,

10. a Róbert Károly alatti nádor és erdélyi vajda, Debreczeni Dózsa által alapított Debreczeni, mely családot eddig nem lehetett egyik Árpádkori nemzetséghez sem csatolni, csakis gondolható, hogy a Bajta kun vezér által alapított Borsa nemzetségből szakad.

A bevándorolt külföldi lovagok által alapított nemzetségek közül a következőket találjuk meg Kossuth Lajos vérében:

1. Hunt Pázmán nemzetségét a Forgách és Korláthkeőy,

2. Guthkeledét a Báthory,

3. Buzád-Haholdét a lindvai Bánffy,

4. Hedrichét a Héderváry,

5. Becse Gregorét az iktári Bethlen,

6. a római Orsiniakat a Blagay család, s a külföldiek közül:

7. a velencei Morosiniakat és

8. a goriczinai grófokat találjuk fel.

Mint női ági nevezetesebb őseket megemlítjük, hogy Kossuth Lajos III-ik ősei közt van Prónay Éva, IV-ik ősei közt Justh Mária, mind oly nevek

viselői, melyek a mai kor nemzeti küzdelmeiben is kiválóan szerepelnek. A VII-ik ősök közt találjuk iktári Bethlen Hedviget, a VIII-ik közt Balassa Borbálát, a IX-ik közt Forgách Margitot és Telegdy Fruzsínát, a X-ik közt Czobor Feliczitát és Dobó Zsófiát, a XI-ik közt Héderváry Fruzsínát és Báthory Örsét, a XII-ik közt Zeülesny Annát, Czobor Mihály budai várkapitány nejét.

A XIII-ik ősök közt Bebek Annát, a XIV., XV. és XVI-ik ősök között már csak a családi nevek szerepelnek, ugymint: Czobor, Révay, Forgách, Telegdy, Bebek stb.; végre a XVII. és XVIII-ik női ági ősök a már említett Ound vezér nemzetiségéből származó Kalán, a pécsi püspök nővére és Karold, Gyula erdélyi vezér anyja, Gyula vezér leánya.

Kossuth Lajos atyja, Kossuth László, a család ősi fészkeben Kossuthon született, s fia volt Kossuth Pálnak és Beniczky Zsuzsannának. Kossuth Lajos édesanyja pedig Wéber Sarolta volt, Tyrlingi Wéber Andrásnak (a Karaffa által Eperjesen kegyetlenül meggyilkolt vértanu utódjának) és Hidegkövy Erzsébetnek a leánya.

A nagy kormányzó egy alkalommal tréfásan említette, hogy Érdy János, az éremtudós, régésrégén, a 40-es években figyelmeztette, hogy a Cossutiusoknak egy érme van a londoni British Muzeumban. És tény, hogy Kr. e. 44-ben a pénzverde igazgatója Cajus Cossutius Maridianus volt.

Julius Caesar idején pedig Lucius Cossutius Praetor Pannoniae volt, vagy más szóval Magyarország kormányzója. Rómában számos Cossutius élt még, a kik kiváló előszeretettel foglalkoztak a mérnöki matematikai és arithmetikai tudományos szakmával.

Az angol tudósok az ötvenes években már ezt jól tudták, s a londoni tanárok figyelmeztették is erre kiváló tehetségű tanítványaikat, Kossuth Ferenczet és Lajos Tivadart, különösen felhívták figyelmüket egyik ősükre, mint az atheni Zeus templom és Akropolisz építőjére. Persze, hogy a Kossuth fiuk ez ősükben ép oly kevésbé hittek, mint a hogy csak tréfálkozva említé azt édesatyjuk, az azonban lehetséges, hogy élénk képzelő tehetségük fogékony volt e dicsőséges hagyományok iránt s e buzdításuknak nem csekély részök volt abban, hogy a mérnöki pályára léptek.

A Kossuth-család levéltárában az írott okmányok 1262-ig terjednek vissza, midőn IV. Béla megújítja Kossuthnak, Gád fiának régi adományleveleit, melyet elégettek a martalóczok. Ettől az ősidőtől kezdve minden megszakítás nélkül megvannak a leszármazásra vonatkozó okmányok egész Kossuth Ferenczig és Lajos Tivadarig, kikkel az ősrégi Kossuth-család világhírű ága kihal.

A négy mezős, vöröskék Kossuth czimert Mátyás király adta Kossuth Miklósnak. A czimer bal felét egy ágaskodó fehér kos, közepét egy hosszuszárú hármás liliom, és jobb felét a magyar vezéri arany sisak foglalják el. Ezt a czimerlevelet, mely Mátyás király aláírásával csodálatos épségben maradt reánk, a nemzeti muzeumban helyezte el Kossuth Ferencz.

A család ősi fészket, Kossuthot IV. Bélától; Udvardot pedig Nagy Lajostól kapta a Kossuth-család, — utóbbit olaszországi vitézkedésökért. A Habsburgoktól soha, semmi adományt sem kaptak. Egyik ősük, Kossuth Miklós, az ország védelméért

török rabságot szenvedett. Esztergomban kelt levelében a rabvitéz ezt írja: „az mi édes Hazánknak, Magyarországnak vérem hullásáig hiven szolgálván, Ujvárnál, a perbeteli mezőben rabságban estem“. Ennek a vitéz Kossuth Miklósnak a zászlaját őrzi a magyar nemzeti muzeum a régi II. Rákóczy György fejedelem temetési zászlaja mellett. A sors meglepő véletlene folytán tehát a legrégibb zászlók, melyek a magyar nemzeti muzeumban egymás mellé kerültek, ép a Kossuth és Rákóczy család zászlói.

A fennebb előadottakból látható, hogy ősrégi és okmányilag igazolt nemesség tekintetében kevés főúri család vetekedhetik a Kossuth-családdal, — s ennél érdekesebb és fontosabb, hogy Magyarországon a jogegyenlőséget és a nemesi előjogok eltörlését éppen a legősibb nemes családok egyik ivadéka valósította meg, és vivta ki.

KOSSUTH FERENCZ GYERMEKKORA.

Kossuth Ferencz Budapesten 1841. november 16-án született a Belváros Szép-utczájában még ma is meglevő László-féle házban. Ő volt édesanyjának a nagy és klasszikus műveltségű meszlén Meszlényi Teréziának az elsőszülött fia. Keresztatyja Deák Ferencz volt, kit a negyvenes évek elejétől kezdve szoros baráti kapocs, sőt rokoni kötelék is fűzött Kossuth Lajoshoz. Deák akkori leveleiben gyakran kérdezősködik a „komámasszonyról“ és „kis keresztfiáról“. 1848-ban ez megszűnt. Deák Ferencz 1849-től kezdve nem érintkezett többé Kossuth Lajossal. És ez fájt Kossuthnak. Hogy fájt, arról ő

maga tett tanuságot 1876. február 14-én kelt levelében, midőn Deák Ferencz halála alkalmával Helfy Ignácához intézett levelében a többek közt a következőket írta: *)

„Kevéssel azután, hogy Deák halálának hírért vettem, egész váratlanul betoppant lakomba elsőszülöttem, ki nem rég tulzott kötelességérzetből egy lángtengernek ment neki. E szavakkal fogadám: — Meghalt keresztapád, ki annyit ringatott karjain!

Mert nem tudom, tudja-e ön? neki Deák keresztatyja volt; s hogy a kapocs köztünk még bensőbb legyen, a Deák keresztnevét adattam neki, nem a magamét.

Némán borultunk egymás nyakába. És szemcink könnybe lábadtak. Pedig! — — —

Hinné-e ön, hogy minden hajdani barátaim közt éppen Deák volt az, mindenek közt éppen ő, ki amióta számüzöttek vagyunk, irántam, vagy az enyémeik iránt (kikkel pedig vérrokonságban is volt) a legkisebb érdeklődésnek, a legparányibb részvétnak tudtomra soha jelét nem adta?

Kisdéd gyermekeim tömlöczben sinlődtek. Volt, a ki bezárattá magát velük, hogy ápolhassa. Idegenek, politikai elleneim a legszívélyesebb részvétben versenyeztek irányukban. Deák csak azt sem kérdezte soha, ha élnek-e? Számkivetésbe vándoroltak. A nép, az ismeretlenek ezrei könnyekkel, áldással kísérték hajójukat. Deáknak nem volt számukra a hontalan élet hosszú utjára egy: „Isten veletek“ izenete. Két családi gyász súlya nehezedett rám idegen földön. Majd összeroskadtam a teher alatt.

*) Kossuth Lajos „Íratai“ IX. kötet, 56. lap.

Résztét hangzott felém öt világrészből, idegenektől. Deáknak nem volt számomra egyetlen résztét szava. Pedig ő, legbensőbb barátom, egykor ismerte lelke-
met, mint jobban senki; meghitt tanuja családi életem
házas boldogságának, tudta, hogy egyetlen résztét-
szava mi balzsamír lett volna szívem még most is
vérző sebére. De a hazának száműzöttje az ő szivéből
is száműzve volt.

Lehet, hogy e közönyben része volt annak,
hogy egykor párhuzamos utaink ellentétes körbe
fordultak. Lehet, csak vérmérsékletének volt termé-
szetes kifolyása. Jobbra mint balra, mindenkivel jól
tudni lenni, nagyon áldott socialis tulajdon, s az
értelmi felsőségeknek nagyon hatályos auxiliarius a
közéletben. De a ki e tulajdonnal bír, az, a mint
senkit sem gyűlöl, úgy senkit sem szerethet igazán.
Az is meglehet, sőt legvalószínűbb, hogy az én
hibám volt. Nem vagyok szimpatikus természettel
megáldva. Tudom — — — Legyen akármiként,
nekem ez a hideg résztétlenség fáj.

De térjünk vissza abba az időbe, a mikor még
teljes volt a két szellem-óriás között a harmonia.

Kossuth Ferencz első gyermekévei viszontagság-
teljesek voltak. E viszontagságok egyes részleteit
elmosta az a sok esemény, a mi Kossuth Ferenczcel
élete későbbi folyamán történt. A szabadságharcz alatt
édessatyja közelében volt úgy Pesten, mint midőn
a magyar kormány Debreczenbe vonult, ott is. Ottani
emlékei esetről-esetre ujulnak fel lelki szemei előtt.

Igy, egy alkalommal Kossuth Ferencz, Ujházy
Edével együtt nálam volt vacsorán. A mester sokáig
nézi-nézi Ferenczet; gondolkodik, szokása szerint
rágcsálja szivarját, végre megszólal:

— Én már találkoztam képviselő urral.

— Nem gondolnám, — mondá az ő tréfásan derűs mosolyával Kossuth Ferencz, — arra én is emlékezném.

— De igen! Ugy van! Láttam képviselő urat 1849-ben Debreczenben, a városi patikában vadásztiszti ruhában, még pedig márczius hónapban.

Kossuth Ferencz nagyot nézett, s bólintott:

— Igaz, az Ormay vadászok hadnagyi ruháját viseltem.

— Ugy van! — folytatá az öreg mester, — a kormányzó ur nagy beszédet tartott nyílt piacon a nép előtt. Hirtelen rosszul lett. Édesatyám orvos volt. Sürgősen hívták, s én vele mentem a gyógytárba. Ott volt először szerencsém. Biz az már régen volt, — sóhajtotta a mester.

És ez így van! Kossuth Ferencz Ormay vadász zászlóaljába volt beírva, mint honvéd, s a vitéz Ormay őrnagy és későbbi vértanu kérelmére még a tisztek névsorába is felvették hadnagynak, úgy, hogy voltaképen 1848-ban Kossuth Ferencz volt a legfiatalabb honvédtiszt. Ormay oldalán egyenruhában, a zászlóalj soraiban is megjelent, mely őt mindig leirhatatlan lelkesedéssel fogadta.

Egyik visszaemlékezés szüli azután a másikat! Így eszébe jutott Kossuth Ferencznek, hogy 1848-ban atyja házában zajos és hosszas esti üléseket tartottak, melyek a gyermekek éjjeli nyugalma zavarták, úgy, hogy a francia gondozónő hasztalan dalolgatta nekik a „Frere Jaques“ kezdetű gyermek altató dalt, melynek szövegére Ferencz úr még ma is emlékszik, — azért még sem tudtak elaludni.

Emlékszik Kossuth Ferencz arra is, midőn atyja

abból az alkalomból, hogy a kinevezett magyar miniszterek a nádorhoz mentek, először öltötte magára a diszmagyart. Atyja diszmagyarja fekete bársony atilla, sötét meggyszínű vörös nyuszt prémes mentéből állott, aczél díszítéssel.

Élénken bevésődött a gyermek emlékezetébe a bujdosás néhány mozzanata. Amikor ugyanis a koczka fordult, s a nemzetnek vakot vetett, 1849. juniusában Kossuth Lajos és a magyar kormány előbb Szegedre, majd Aradra mentek.

Kossuth Lajos ekkor gyermekeit egyik rokonának, a férfias idegzetű, és hősi elszántságu Márton Antonianának gondozására bizta. Márton Antonia, vagy mint rendesen nevezték „Márton Tóni“, a gyermekeket Karády Ignác nevelőjükkal, s egy Mari nevű dajkával a Dunán túlra vitte a Meszlényi rokonsághoz. Itt bujdosnak Veszprém-megyében, az Ányosoknál, az Ihászoknál, Zámoryaknál; sokszor a Bakony erdőben. Ily, a Bakonyban töltött éjre élénken emlékszik Ferencz úr. Ma is lelki szemei előtt lobog az a nagy tűz, a mely akkor gyermekálmait zavarta.

A saját és testvéreinek elfogatására tisztán emlékszik Kossuth Ferencz.

A mikor őket elfogták, akkor bujdosásuk idejében másodszor voltak Sókuton, vagy a Sókut melletti Ó-Bányán, a hol a Zámoryak kastélya áll. Zámoryék, a Meszlényiek révén rokonságban voltak a Kossuth gyerekekkel. A midőn a kormányzó bujkáló gyerekei első alkalommal ide jöttek, akkor a kastélyban rejtették el őket. Innen, a hol hosszabb ideig tartózkodtak, menekülniök kellett, de később ismét visszatértek ide. Ekkor azonban már nem a kastélyban rejtették el őket, hanem egy kis paraszt ház-

ban, mely a kastélytól jobbra, mintegy százötven lépésnyire volt.

Ferencz ur élénken látja ma is maga előtt a jelenetet, midőn egyik napon katonaság vonult a faluba. A katonaságot egy hosszúhajú, polgári ruhába öltözött egyén kalauzolta, s a katonaság egyenesen a kastély felé tartott. A hosszúhajú ember levett kalappal, s gyors léptekkel vezette a fegyvereseket. A midőn a katonaság a kastélyba bevonult, a kapuk elé őrköt állítottak. Nemsokára azonban kijött a hosszúhajú ember a kastélyból, s néhány fegyveres katona kíséretében egyenesen a paraszt házikó felé tartott, a hol a Kossuth gyermekek voltak elrejtve.

A házikó hátsó ablakán ezalatt elmenekült Boross Sándor guerilla kapitány, ki a Bakonyban kísérte a kormányzó családját. Márton Tóni és Karády Ignác, s Mari, a dajka azonban a gyermekekkel maradtak.

A mikor a hosszúhajú ember a parasztházba berontott, egyenesen Kossuth Ferencznek ment neki, és zsebéből pisztolyát előrántva a gyermekre szegezte, kérdezvén:

— Ki vagy?

A gyermeket előre betanították, hogy álnevet mondjon minden kérdésre. Kossuth Ferencz azonban, az őt egész életén át jellemző nyugodt elszántságával nem mondott álnevet, hanem fölemelt fővel mondta:

— Én Kossuth Feri vagyok!

A nekidühödött hosszúhajú ember megragadta a kis gyereket és a szúrnyos katonák közé lökte.

Ugyanigy tett testvéreivel is. Alig telt bele másfél óra, befogatott a hosszúhajú ember a kényelmes, nagy családi batárba, melyen a gyermekek

KOSSUTH LAJOS GYERMEKEINEK IFJUKORI ARCZKÉPE.
FERENCZ ÉS LAJOS TIVADAR.

Nagymélt. Kossuth Ferencz tulajdonát képező eredeti festmény után.

addig bujdostak, s kísérőikkel együtt, katonai kísérettel elvitték őket Pozsony várába.

Veszprémmegye több hazafias s lelkes magyarfalujában, a melyen ez a szomorú menet keresztülvonult, a lakosság értesülvén arról, hogy a „német elfogta Kossuth gyerekeit“, gyülekezni kezdtek, s kiakarták őket szabadítani. A kísérő lovas és gyalog katonaságnak több ízben kellett fegyverét használni a tömeggel szemben.

A Kossuth gyerekek elfogatásáról 1849. szeptember 5-én a bécsi lapok a következő hivatalos tudósítást közölték:

„Sajátságos tünete volt az elmúlt évnek, hogy a kik az udvar legnagyobb kegyeiben részesültek, ezt a legfeketébb hálátlansággal viszonyozták. Így például báró Splényi lovassági tábornok özvegye a császár különös kegyelméből 1800 forint kegydíjat, s három gyermeke mindegyikének neveltetésére évi 300 forintot húzott. Ezek egyike az elmúlt télen Pesten az uralkodóházzal szemben ellenségesen nyilatkozott. A hol csak tehette, elősegítette a forradalmi mozgalmat, s ezenkívül segített Kossuth gyermekeit rejtegetni. Annak bizonyosságául, hogy a forradalom jó kimenetelében mennyire bíztak, tanuskodik az, hogy Kossuth gyermekeit a Bakony erdő kastélyaiban négy héten keresztül rejtegette, s nem iparkodott őket máshol biztonságba helyezni.

Arra az értesülésre, hogy Kossuth gyermekei a Bakony erdő közepén levő Sókut községében vannak elrejtve, ő magassága Jablonowszky herceg, a Moóron állomásozó hadtestparancsnoka, minden szükséges előintézkedéseket megtett, hogy őket hatalmába kerítse.

Kovács Pál ügyvédjelölt személyes közbenjövétél tehát augusztus 24-én este a Nassau-ezred 125 embere, és 40 ember a császár svalizséréktől lettek elfogatásukra kivezényelve. Hogy a csapatok gyorsabban célhoz érjenek, kocsikon szállították őket. 25-én délben értek a Zircz mellett fekvő Sókutra, a Marton család birtokára, s éppen ebédnél találták őket. Marton kisasszony, a ki a gyermekeket Arad vidékéről hozta ide a rejtékhelyre, kezdetben mostoha anyjuknak adta

ki magát, míg végre kénytelen volt az igazat bevallani. Ugyanitt elfogták a gyermekek nevelőnőjét és Kossuth egy irnokát is, a ki fontos vallomásokot tett.

A Sókuttól egy óra járásnyira fekvő Pénzeskuton elfogták az öreg özvegy Splényinét három leányával együtt, kik közül egyik Guyon lázadó főnöknek neje, s utóbbinak három gyerekét. A Splényi-család elég szemtelen volt az uton több ízben rokonszenvét nyilvánítani Kossuth iránt, mindaddig, a míg komoly figyelmeztetés folytán végre elcsendesedtek.“ *)

Pozsonyba érkezve, a foglyokat a pozsonyi vár oly részébe zárták el, mely közvetlen a leégett vár falai mellett lehetett, mert a helyiség szűk udvarából feltekintve, látható volt a vár leégett tornya. A három fogoly gyermeket: Ferenczet, Lajos Tivadart s Vilma nővérüket, Marival, a dajkával együtt a földszint egy nagy tágas szobájába zárták. Karády Ignácot és Marton Antoniát külön zárták el, s ezeket a gyermekek csak ritkán látták. Arra Ferencz úr nem emlékszik, a mit a hivatalos jelentés említ, mintha velük együtt Sókuton édesatyjának még egy irnokát is elfogták volna.

A gyermekek, — kiknek az ajtaja előtt s ablakuk alatt egy-egy őr állott, — a szűk udvarra naponként kimehettek. A szűk udvaron levő néhány közet darab annyira emlékébe vésődött Ferencz urnak, hogy azokat ma képes ásványtanilag megállapítani.

Fogságuk ideje alatt a gyermekek csak egy ízben kaptak hirt drága édesanyjukról, ki férjétől elszakadva, szintén ezer és ezer veszély között bujdosott.

A hirt egy lengyel grófnő vitte nekik. Nevére

*) Wiener Volkszeitung 1849. évi 49. szám.

azonban Kossuth Ferencz nagy sajnálatára nem emlékszik. Valamint azt sem tudja, mi uton-módon volt képes a grófnő a fogházba bejutni. Csakis az maradt meg emlékében, hogy midőn a grófnő a gyermekekkel s dajkájukkal egyedül maradt, nagy-hirtelen ruhájából kifejtett egy kis darab papírt, mely teljesen fehérnek látszott. Ekkor a dajka gyorsan vasat melegített, s azt végig huzta a papiroson, a melyen az aggódo anya sorai azonnal láthatóvá váltak, s e sorokat rögtön felolvasták a könnyező gyermekeknek.

A hősl elkü l engyel grófnőt, ki szabadságával, sőt talán életével is játszott, hogy Kossuth Lajos gyermekeinek elvigyen édesanyjuktól néhány szerető szót, sem Kossuth, sem a gyermekek nem látták soha többé.

A nyolcz hónapig tartó fogság alatt a Kossuth gyerekeket Haynau is meglátogatta. Ferencz ur élénken emlékszik hosszú, a szakálából lopott szürkés szőke bajuszára, a mint ez beszédközben a brescyai hyéna állán libegett. Ez volt egyetlen impressiója a szörnyetegről, a ki ott véres körmeit behuzta, s a gyermekek ellátása felől, látszólagos vagy tényleges jóakarattal kérdezősködött, s őket látni akarta.

A pozsonyi vár parancsnoka, egy jó indulatú őrnagy volt, — de ennek nevére sem emlékszik Kossuth Ferencz.

Ez a várparancsnok egy napon azzal lepte meg a gyermekeket, hogy egy dobozt küldött nekik, melyben 11 darab régi kés volt, díszes karniol nyéllel, türkiszekkel ékítve. A pengék pedig török hajtású aranyozott ezüst, alsó részük domborműves zománcozás. A parancsnok a küldeménynyel együtt azt

üzente, hogy mikor Kossuth Lajos pesti lakását elfoglalták és kifosztották, ez a doboz neki jutott osztályrészül a zsákmányból. Ő most vissza adja ezt az értékes, régi családi ötvös művet; egy kést azonban, — a tizenkettediket, — megtart magának emlékül. E doboz, a benne levő tizenegy darab karniol nyelű török késsel ma is Kossuth Ferencz birtokában van.

A pozsonyi várfogságból nyolcz hónap mulva szabadultak ki a kis gyermekek. Kiszabadulásuk előtt már remegve hallották, hogy Ferenczet egy ausztriai jezsuita kolostorba, Lajost pedig valamelyik katonaintézetbe fogja az atyáskodó osztrák kormány bedugni. Kiszabadulásukat a nádori család közbenjárásának tulajdonították. Erről azonban biztosat soha sem tudtak; akkor csak sejtették, hogy a nádori család ezzel akarta viszonzni Kossuth Lajosnak azt a ragaszkodását, melylyel „a m a z e m l é k e z e t e s é j j e l e n“ István nádornak a magyar koronát felajánlotta. Ez azonban valószínűtlen! István nádor maga is száműzött s kegyvesztett volt. A bécsi udvar az európai sajtó felzudulása következtében, — mely az aradi, pesti és a pozsonyi gyilkosságuk miatt képzelhetetlen támadást intézett a bécsi irányadó körök ellen — látta jónak Kossuth gyermekeit fogságukból kibocsátani. Csak ezután jelentek meg a diplomatiái magyarázatok, melyekkel a magyar nemzeten elkövetett justicimordokat igyekeztek mentegeni, szépítenni és fehérre mosni. Pedig hát a vért „Keletnek minden olaja“ sem volt képes még lady Macbeth kezeiről sem lemosni!

Ferencz és testvérei kiszabadulásuk után nagyanyjukhoz kerültek Pestre. A pesti policzejnak azonban igen-igen kényelmetlen volt a kis gyermekek ott

tartózkodása. Mert alig mult el nap, hogy ne támadt volna miattuk népcsődület. Az összecsedült tömeget akkor vizi puskával kergették szét.

A mikor azután a hatalom megelégette a gyakori tüntetést, azon volt, hogy annak okozótól megszabaduljon. Egy dunai hajóra rakatta tehát fel Kossuth gyermekeit, nagynénjükkal, az időközben fogságból kiszabadult Ruttkayné Kossuth Lujzával, s Karády Ignác nevelőjükkal együtt, s utnak indította lefelé a Dunán a Fekete tengeren át Konstantinápolyba. A Dunapartot a nép ezrei lepték el, midőn a hajó elindult, hogy a kormányzó gyermekeit elvigye messze Kutahiába, a hol akkor Kossuth Lajos internálva volt.

KUTAHIÁBAN.

Kossuth családja Kutahia északkeleti bejáratánál egy hegyaljában épült, nagy, emeletes kaszárnyában volt elszállásolva. A Kossuth-család az emelet közepén, egy kiugró ponton elég kényelmesen lakott. Az épület három szögletében laktak Bulharin, Dembinszky és Mészáros altábornagyok; a negyedik szögletben Asbóth Sándor alezredes.

Kossuth Lajost Kutahiában „Madzsar Padisah“-nak hívták. A török szultán őt látszólag nem mint foglyot, hanem névleg vendégének tekintette. Őrizetére egy ezred lovasság volt kirendelve. Ennek az őrizetnek udvariasan díszőrség volt a neve. S hogy a formája is meglegyen, az ezredes, Szolimán bej mindennap raportra s tisztelgésre jelentkezett.

Egyáltalán Szolimán bej, ki a szultán teljhatalmú

biztosa volt, minden lehetőit elkövetett, hogy az internáltakkal a fogság kellemetlenségeit felejtse. Így a többek közt Kossuth és környezete részére a kaszárnnyával szemben egy terjedelmes, gyümölcsfákkal beültetett kertet bérelt, s abba egy kis mulatóházat csináltatott. Ez a kert volt Kossuthnak és családjának este felé rendes összejöveteli és társalgási helye. Ennél nagyobb örömet Szolimán bej a szegény száműzötteknek nem szerezhetett volna. A kertet az internáltak „Kossuth kertnek” nevezték el.

Ezt a Szolimán ezredest később, a krimiai hadjáratban valami csinytevés miatt lefokozták. Ekkor, a mint Kossuth Ferencz emlékszik, édesatyja személyesen írt levelet a szultánhoz, s kérte, kegyelmezzen meg Szolimán bejnek.

A kutahiai internáltak 1850. június 18-án értesültek, hogy a kormányzó gyermekei érkeznek. A hír folytán Kossuth és neje rögtön kocsira ültek, kíséretéből pedig tizenketten lóra pattantak, s egy csapat török dsidás kíséretében a brussai uton elejökbe mentek Szeid-Ömer faluig. Szeid-Ömerben alig pihent a társaság jó negyed óráig, a keleti szokás szerint szabad gyepre terített szőnyegeken, a mint megérkeztek az epedve várt kedves gyermekek: Ferencz, Lajos Tivadar és Vilma, nevelőjükkel, Karády Ignácczal és Kossuth nővérével Ruttkay néval.

Lehet képzelni, mily megható családi jelenet következett. Az örvendő családtagok öröm-repesve rohantak egymás karjai közé, s a csókoknak alig akart vége szakadni. A boldog család jó kedvvel tért vissza Kutahiába, hol az udvarias Szolimán bej díszes fogadtatást rendezett az érkezettek tiszteletére. A török gyalogság, mely a kaszárnnya előtt volt fel-

állítva, fegyverrel tisztelgett. A kaszánya tetején levő árboczra pedig az ünnepet jelezni szokott díszzászló volt felhuzva. Az öt éves kis Lajos Tivadart Szulimán ezredes ölében vitte fel Kossuth lakására. Estére tűzijáték volt tervezve, de nagy szél támadván, elmaradt. Azt csak másnap tartották meg a Kossuth kertben, vagy mint a törökök nevezték: Kossuth bagcse-ban, a hol a menekültek Ruttkayné tiszteletére díszvacsorát adtak. Ezen résztvett az egész Kossuth-család. Ruttkayné, ki augusztus 2-án indult vissza Magyarországra, viszonzta e vacsorát.

A szultántól különben úgy a kormányzó, mint minden internált magyar, rangja szerint, járulékot kapott, és Ferencz ur még igen jól emlékszik a Konstantinápolyból érkezett piszkos piaszterekre. Ebben az időben Törökországban a polgári hivatalnokok is katonai ranggal bírtak. Ez indította Kossuth Lajost már Sumlán arra, hogy a polgári foglalkozásu magyar emigránsoknak állásukhoz megfelelő katonai rangot adjon, hogy az illető az annak megfelelő illetéket huzzassa. Ezek közül Kossuth Ferencznek élénken emlékezetébe vésődött Berzenczey László volt kormánybiztos alakja, a ki ezredesi rangot viselt, s ilyen illetményt kapott. Nemcsak azért, de Berzenczey, hogyan, hogyan nem, egyenruhát is csináltatott magának, mely hasonlított a honvéd törzstisztekéhez, csak-hogy ezüst-pléh gallérja és zsinórzata volt.

A kormányzó Kutahiában nagy, fárasztó sétalovaglásokot tett, oka volt reá! Tudta, hogy fogoly, s előrelátta, hogy innen szükség esetén csak szökéssel menekülhet. Sétalovaglásait tehát arra használta fel, hogy kitapasztalja, ha lehet és kell, merre szökhetik? Ily sétalovaglások alkalmával rendszerint

több magyar tiszt kísérte, és több török tiszt, továbbá „díszkiséret“ ürügye alatt nagyszámú török lovas.

Kossuth Ferenczet zsenge gyermekkorára daczára kitűnően megtanította lovagolni Kinizsy István huszárszázados és későbbi főszolgabíró és országgyűlési képviselő. Oly biztonságot szerzett Ferencz a lovaglásban, hogy a kis gyermek is kísérni szokta édesatyját kicsiny arab lován a hosszú kirándulások alatt.

Egy alkalommal azonban, éppen a korához nem illő erőpróba folytán meg is betegedett, úgy hogy egy ideig teljesen eszméletlen állapotban volt. Spaczek Lajos honvéd orvos-százados azonban gondosan és ügyesen gyógykezelt, úgy hogy a bajnak semmi utókövetkezménye nem lőn.

A kormányzó ur hosszú lovaglásait azonban egy másik sajnálatos baleset is megzavarta. E lovaglásban neje is részt vett, s Kossuthné tüzes lova elragadta. Kinizsy huszárszázados, híres lovas lévén, utánna vágatott, s Kossuthné száguldó paripáját utólérve egy darabig mellette lovagolt. Erejét azonban túlbecsülte, mert azt képzelte, hogy fél kézzel elbirja a karcsú természetű Kossuthné, a kit megvadult lováról átakart maga elé emelni lovára. A huszár-bravúr azonban nem sikerült, mert Kinizsy István a kormányzó nejével együtt leesett lováról, illetve magával rántotta Kossuthné, a ki súlyosan megsérült s ájultan vitték vissza Kutahiába a kaszárnyai lakba.

Kossuth Ferencznek lelki szemei előtt ma is ott lebeg az a szomorú jelenet, a mint a nagy kormányzó, a ki imádszerűleg szerette fenkölt lelkű nejét, ráborult eszméletlenül fekvő hitvesére, midőn ágyába helyezték.

Kossuthné Wagner őrnagy idős édesanyja szere-

tettel és önfeláldozó odaadással ápolta. Ez a kiváló bátor honleány volt az, a ki Kossuth nejét Magyarországon rejtekhelyén Kossuth Lajos kérésére felkereste, s ezer veszély és viszontagság között kísérte Cherutti Szárd konsullal együtt a kormányzó urhoz Sumlába 1850.

KOSSUTH LAJOSNÉ szül. MESZLÉNYI TERÉZ.
Kossuth Ferencz által festett képe.

január közepe táján. Mert a napot, melyen a kormányzó neje Sumlába érkezett, biztosan tudni nem lehet. Az azonban tény, hogy Kossuth Lajosnak köszönő levele, melyet Garasanin, akkori szerb belügy-ministerhez intézett, január 18-áról van keltezve. E levélben Kossuth Lajos

meleg hangon mond köszönetet Garasaninnak, a ki neje menekülését nem csak lehetővé tette, de maga állittatott ki részére utlevelet az angol konsul által idegen névre, sőt egy hivatalnokával el is kísértette a szerb határig.

A derék és vállalkozó szellemű Wagnerné Kossuth nejét sok fáradságos keresés után Oros-

házán találta fel egy szegény asztalosnál, a hol Kossuthné mint honvéd özvegye rejtőzött. Daczára, hogy Kossuth neje akkor beteg volt, mégis neki-vágott a hosszú utnak és Szolnokon, Pesten, Péterváradon, Zimonyon, Belgrádon, Widdinen és Ruscsukon keresztül szerencsésen megérkezett férjéhez Sumlára.

A kis Kossuth Ferencz elemi tanulmányait Kutahiában Karády Ignác vezette, némely tárgyat azonban, ezek közül a rajzot, Asbóth Sándor ezredes tanította az aziránt sok hajlamot mutató gyermeknek.

Az emigránsok élete Kutahiában nem volt békés és nyugodt. Egyrészt a kormányzó életét több ízben fenyegették orgyilkosok, a kiknek jöveteléről az angol és amerikai nagykövetek előre értesítették Kossuthot. Így történt azután, hogy alig érkezett 1850. szeptember 8-án Kutahiába az osztrák kormánynak Jasmadzszi nevű kéme, Kossuth rögtön felszólította Szolimán bej ezredest, hogy utasítsa ki Jasmadzsit. Jasmadzszi távozása után öt napra kapott Szolimán bej Konstantinápolyból levelet, melyben intik, legyen ébren, nehogy az osztrák kém az internáltakban kárt tehessen.

De az ily orgyilokkal utazó kémeken kívül a magyar emissariusokon kívül angol utazók is felkeresték Kossuthot; s ezek igyekeztek közvetíteni üzeneteit részben a hatalmakhoz, részben a leigázott hazába. Ezek között a legkiválóbbak voltak az angol Henningsen és Massingbert s utóbbi később londoni házáat is felajánlotta Kossuthnak, ki e szivességet rövid időre igénybe is vette.

Ezenkívül az internáltak kebelében is dühöngött

a „magyar átok“, az egyenetlenség. Perczel Mór tábornok és testvére Miklós voltak leginkább elégedetlenek, s ezek a hol csak tehettek ujjat húztak Kossuth kísérőivel. Természetes, hogy párbajok is kerekedtek a távol idegenbe szorult maroknyi magyar között.

Kossuth Ferencz emlékszik arra a kardpárbajra, melyet egy kutahiai naplójegyzet író sem említ, s mely Perczel Miklós és Asbóth Sándor ezredek közt folyt le s melyben Asbóth Sándor arcán egy majdnem életveszélyes nagy vágást kapott.

A magyar tisztek szórakozásból és testgyakorlatképen a vivásban fakardokkal gyakorolták magukat s úgy látszik, hogy Perczel Miklós volt közöttük a legügyesebb vivó, a mit a külömben vitéz Asbóth Sándornak szomorúan volt alkalma tapasztalni. Asbóth Sándor később 1863-ban az amerikai polgárháboru alatt az éjszakiak seregében tábornokká lőn, s igen kitűnt vitézsége által, úgy hogy köztisztviselőben állott az Egyesült Államokban. E háboruban súlyosan meg is sebesült egy golyó által, ugyancsak az arcán, mintha csak Asbóth Sándor arcza praedestínálva lett volna a sebesülésre.

Kossuth gyermekei Kutahiában két ízben tettek nyilvános vizsgát, a melyen az internáltak nagy része jelen volt. A második nyilvános vizsgájukat közvetlen Kutahiából való elindulásuk előtt 1851. augusztus 24-én, édesatyjuk nevenapján tartották. Mind a három gyermek bátor, alapos és értelmes feleleteiben a jelen voltak négy óra hosszán keresztül gyönyörködtek. Ennek az örömére este mulatságot is rendeztek.

A vizsga után egy hétre indultak el a szám-

üzöttek Kutahiából. Szept. 1-én a hajnali órákban fuvola és dobpergéssel költötték fel a magyarokat kutahiai utolsó álmukból. A mint az ébredők ablakaikon kitekintettek, látták, hogy podgyászaik már öszvérekre, tevékre és lovakra vannak csomagolva, tehát utra készen állott minden. A nők hirtelen kocsikba ültek, a férfiak lovaikra pattantak, s még napfelkelte előtt elhagyták Kutahiát, a hol két esztendeig voltak kényelmes fogjai a jó török testvérnek.

A kormányzó és kíséretére a Dardanellákban az Egyesült Államok egy hatalmas hadihajója, a „Mississippi“ várakozott, s ez szeptember 11-én délben indult ki a Dardanellákból. A hajó parancsnoka egy öreg, Morgan nevű amerikai tengerész volt, comodore ranggal. Ezen a hajón ment végig Kossuth Lajos és családja a földközi tengeren. Spezziában történt, hogy egy öreg amerikai matróz, a 11 éves Kossuth Ferencznek egy kis könyvet, „Washington életét“, ajándékozta ezekkel a szavakkal: „Olvassa ön ezt figyelemmel, s legyen olyan ember, mint ez volt!“

Egyáltalán a hajó legénysége a legnagyobb figyelmet tanusította a kormányzó családja, s a legmelegebb rokonszenvet a szegény, leigázott magyar nemzet ügye iránt.

Kossuth a Missisipin Marseilleig akart menni, s ott partra szállva Franciaországba szándékozott. E szándékában azonban megakadályozta Bonaparte Lajos, a francia köztársaság elnöke, a ki megtiltotta neki, hogy lábát francia földre tegye. Tudvalevő, hogy Bonaparte Napoleon Lajos nemsokára a december 2-iki államcsiny folytán Franciaország császára lett.

Gibraltárnál tehát Kossuth elvált kísérőitől, a kik a Missisipin folytatták utjukat az amerikai Egyesült Államokba. A kormányzó pedig családjával átült egy rendes angol gőzösre, s mint utazó ment Londonba.

Nem a nagy kormányzó életrajzát írom. Ép ezért nem említem azt a világraszóló fogadtatást, melyben része volt.

AZ IFJUKOR.

A Kossuth-család, ép a kormányzó politikai tervei és céljai miatt, Londonban csak rövid ideig maradt együtt. Ekkor szálltak meg annak a lelkes angolnak, Massingbertnek Belgrave-street-i uri házában, a ki, mint említettem, Kossuthot Kutahiában meglátogatta, s már akkor felajánlotta lakását. Massingbert egyike volt Anglia legrégibb ősnemeseinek. Elődei Cromwell ellen harczoltak a királyuk pártján.

A kormányzó csakhamar elindult Londonból emlékezetes és fárasztó amerikai útjára. Elindult azzal a hittel és reménynyel, s fájdalom illuzióval, hogy a nagy amerikai köztársaság népét megnyeri a magyar ügynek, s hogy a nép az amerikai kormányra fog tudni oly nyomást gyakorolni, hogy az Magyarország felszabadítása érdekében interveniáljon.

Körutjának kezdetén, igen rövid ideig a lelkesedés oly lángoló volt, hogy a siker reményével kecsegtetett; oly nagy volt, hogy az amerikai történészek egynémelyike, kik az amerikai egyesült államokra nézve katasztrófának tartották volna az ily intervenczió megkísértését, Kossuth körutját és agi-

táczióit úgy említi, mint „a Kossuth veszélyt“, s jelzik a veszély elmúltát, a midőn az agitáció Webster Dániel hideg és rideg állhatatosságán megtört.

A Kossuth gyermekek ez idő alatt Londonban maradtak Pulszky Ferencz házánál, a ki maga nejével, a nagyműveltségű és nemeslelkű Walter Terézszel együtt elkísérte a kormányzót Amerikába, s ott egész útjában vele volt.

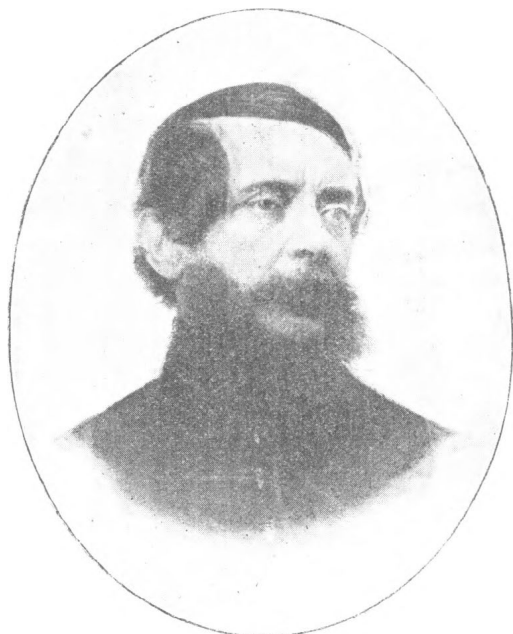
A gyermekek tanítását, szüleik amerikai útja alatt hű nevelőjük Karády Ignác végezte, a kiről miután nem lesz többé alkalmam megemlékezni, itt említem meg, hogy midőn a Kossuth fiuk Párisból Londonba tértek vissza, Karády bevégezettnek tekintette növendékeinél teljesített hűséges hivatását, és elhatározta, hogy a többi magyar példáját követve, ő is Amerikába vándorol ki. Egészségi állapota azonban akkor már nagyon meg volt rongálva, — a kitünő, s minden tekintetben tiszteletre méltó férfiú végzetszerűen, útközben, a tengeren hunyt el, és tengerész-szokás szerint az Atlanti Óceánban lelte sírját. Tanítványai sokáig gyászolták Karádyt, a kit nemcsak tiszteltek és becsültek, hanem szerettek is.

Kevéssel azután, hogy a szülők Amerikából visszatértek, kezdődött Kossuth Ferencz iskoláztatása, előbb Londonban, majd Párisban, és végre ismét Londonban.

Mint tanuló Kossuth Ferencz mindig egyike volt a legkiválóbb és legkitünőbbeknek, s akaratereje oly nagy, hogy magánszorgalma által igen sokoldalúlag képezte ki magát. Londonban hálósobája a Gviverstreeti házban, édesatyja hálósobája felett lévén, a ki félt attól, hogy Ferencz túlerőlteti magát, ép ezért

megtiltotta a túlságos és mértéken felül való tanulást. Ferencz tehát sokszor az éjszakák nagy részén keresztül ágyában fekvé tanult és olvasott.

Igen sok tudományos ágban kiképezte magát, sokból diplomát (Londonban úgynevezett certifikátumot) szerzett. Így például nemcsak mérnöki és építész-mérnöki oklevele van, hanem diplomás vegyész

KOSSUTH LAJOS arcképe 1851-ben.
Készült Washingtonban.

és bölcész, és a természettudományi szakterületekből isle- vizsgázott. Ugy Ferencz, mint Lajos Tivadar Párisban Barbes jeles intézetében hamarosan kitüntek kiválóan jeles tehetségeik által; főleg a mathezisben és természettudományokban.

Ferencz pedig Londonban a

politikai tudományokból olyan vizsgát tett, hogy az akkori angol pénzügyminister Sir Cornwal Lewis a siker miatt üdvözölte az édesatyját, a nagy kormányzót.

Ez a fiatal korban szerzett számos oklevél mind meg van Kossuth Ferencz birtokában, s mindegyike egy-egy kedves ifjúkori emlék.

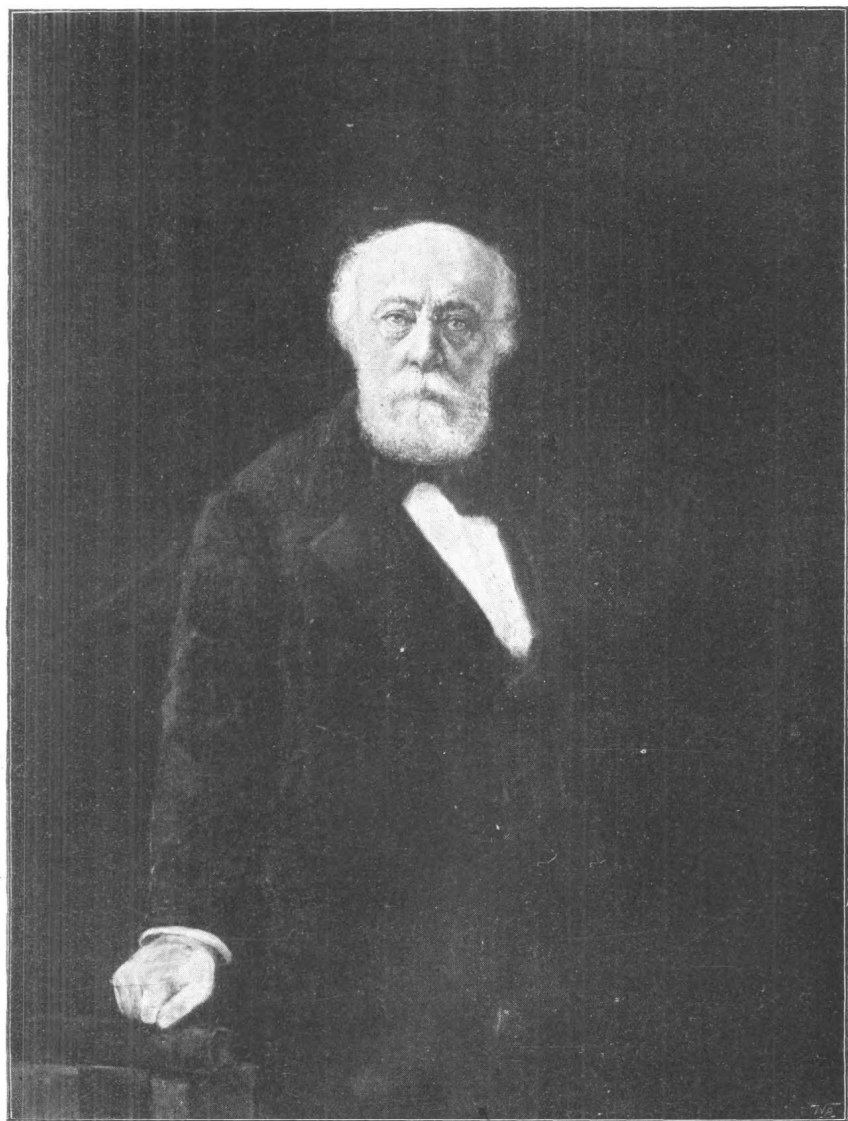
KOSSUTH FERENCZ ÁLTAL FESTETT TÁJKÉP.

Ferencz nem egyszer nyerte el a legfőbb díjat, a mit, ha tekintünk, hogy született angoloktól ragadta el a diadalmi pálmát, láthatjuk, hogy bizony nagy, derék munkát végzett. Angliában a díjkiosztások az év végén bizonyos szertartásokkal történnek, s az ily ünnepély elnökéül rendszerint egy-egy kiváló egyéniséget szoktak felkérni. 1859-ben Sir Cornwall Lewis nyújtotta át Kossuth Ferencznek a politikai tudományok terén elért sikereiért az első pályadíjat.

Kossuth Ferencz sokoldalúságát észlelhetjük mi idehaza is, kik némileg szűkebb környezetéhez tartozunk. Daczára fontos és bokros politikai elfoglaltságának, — néha-néha a közügytől elvon egy kis időt, melyet a tudománynak vagy szépművészetnek szentel. Ehhez már hozzászokott fiatal éveiben, a midőn széleskörű és változatos kiképeztetését megszerezte. Azóta pedig folyton komoly munkálkodással töltvén idejét, neki a szépművészet és tudomány egyszerre foglalkozás, pihenő és szórakoztató.

A mióta itthon van, s az ország gondjai az ő erős és széles vállára nehezednek, gyakran keserűen panaszkodik, — hogy alig-alig van ideje, hogy szépművészeti dolgokkal foglalkozzék. Arra pedig éppen nincs, hogy a tudomány terén érvényesíthesse magát. Hiába! A név kötelez! S a függetlenségi párt kiváló és nagytudományú vezérét neve elsősorban is arra kötelezi, szorítja és kényszeríti, hogy politizáljon, s igyekezzék kivívni és megvalósítani Magyarország függetlenségének azt a nagy művét, melyet atyja lerakott.

Sokoldalú tudományos képzettsége mellett Kossuth Ferenczben kiváló művészi talentum és művészi képzettség is rejlik, a mi pedig a legritkább tulaj-

KOSSUTH LAJOSNAK KOSSUTH FERENCZ által festett képe.

don oly egyéneknél, a kik positiv tudományoknak szentelték életüket.

Kitör belőle a Kisfaludy-vér, hisz köztudomású, hogy Kisfaludy Károly nemcsak nagy költő, hanem kiváló festő s jó zenész is volt.

Kisfaludy Sándor és Károly pedig Kossuth Ferencz édesanyjának, Meszlényi Teréziának vérrokonai voltak, mert Meszlényi Terézia édesanyja Kisfaludy-leány volt.

A positiv tudományok kiváló művelője, a nagy, hatalmas függetlenségi párt vezére Kossuth Ferencz kiválóan jeles festő. Ugy arczképek, mint alakok, de főképen tájképfestésben excellál.

Utóbbi művei, a művészet hazájában Olaszországban is nagy tetszést arattak, úgy hogy az olasz nemzeti kiállítások alkalmával rendszerint felkérték, hogy állítson ki valami művét, s ennek a kérésnek Kossuth Ferencz igen gyakran eleget is tett.

Idehaza Magyarországon eddig csak egyetlen művét állította ki: édesatyjának életnagyságú és Rembrandt styl-ben festett arczképét, mely Parlaghy Vilma képét kivéve az egyedüli Kossuth-arczkép, melynek a nagy kormányzó ült.

Ezen az arczképen Kossuth Lajos nemes vonásai rendkívüli hasonlattal vannak megörökítve, még pedig meglepően szerencsés pillanatban, a mint a szent aggastyán komolyan, gondolatokba merülve a jövőbe néz; és jobb kezét nyugodt, de mégis erélyes mozdulattal „Irtai“-ra teszi, melyekkel életére reáütötte a vég pecsétjét.

Kossuth Ferencz mint szobrász is kiváló. Legjobb szoborművei közül való a nagy kormányzó aggkori szobra, melynek kivitele elárulja azt, hogy

Kossuth Ferencz a klasszikus szobrászatot gondosan tanulmányozta.

De jó zenész is Kossuth Ferencz! Nem csak zongora-művész, hanem zeneszerző is, és zeneszerzeményei közül nem egy, mely széles körben nagy tetszésnek örvendett Olaszországban.

S hogy emberbe mennyi tudás, művészet és isteni adomány szorulhat, azt megítélheti mindenki, ha még felemlítem, hogy ha akarna, Kossuth Ferencz mint költő is tudna sikereket aratni a nyilvánosság előtt, mert egyenlő könnyűséggel s költői ihletességgel írt kötetekre menő költeményeket magyarul, angolul, francziául és olaszul. Mélységes érzésre vallanak, és meghatóak azok a költeményei, melyeket neje halála után írt, kit a rajongásig szeretett. Könnyek lopóztak szemeinkbe, midőn e költeményeket magyarra fordítva sorjában előttünk felolvasta.

És csodálatos jelenségnek tartom, hogy Kossuth Ferencz, a ki négy évtizedes külföldi tartózkodása alatt annyira megtartotta magyarságát, hogy több költeményt is írt magyarul, — egyetlenegy magyar zeneszerzeményt sem írt. Ebből egyszerűen az tűnik ki, hogy a hazájától korán elszakadt gyermek lelkére még nem tett, de nem is tehetett benyomást a magyar zene, melyet külföldön csak ritkán, elvétve volt alkalma hallani. Azonban, mióta férfi korában visszatért Magyarországra, azóta nagyon megkedvelte a magyar zenét.

KOSSUTH FERENCZ AZ ÉLETPÁLYÁN.

A mikor Kossuth Ferencz a tanulmányait bevégezte, a Dean Forest Central Railway építésénél kezdte meg mérnöki pályáját a növényzetéről

és pompás ős erdejéről híres Dewonshireben, s itt az ebben a világtól teljesen távol eső vidéken Blackoney városban teljesen ismeretlenül élt a kiváló képzettségű, nagynevű ifjú. E kis városcában uri rend, művelt társadalmi osztály nem volt. Kossuth Ferencznek egész társaságát az ottani evangélikus pap képezte, a ki nagyon megszerette a fiatal, törekvő mérnököt. Ragaszkodása jeléül a legkülönbélebb, s válogatottabb fajú almáival halmozta el, melyeknek faji meghatározása zavarba hozhatta volna még a legverzátusabb pomológust is.

Időközben azonban a politikai tevékenység a hatvanas évek elején, még Cavour életében Olaszországba szólitották a nagy kormányzót, a hol akkor lázasan folytak a készülődések az Ausztria elleni háborúra.

És a Kossuth-család, mely a legmelegebben s szorosabban volt egybekapcsolva a szeretet szálai-val, nem akart megválni egymástól, hanem az egész család együtt költözött át Angliából Olaszországba. Nem tekintettek a fiúk arra, hogy speciális angol nevelésben részesültek, mely pedig az olasztól lényegesen különbözik, sem nem riadtak attól vissza, hogy az olasz nyelvben teljesen járatlanok.

Az Angliában megkezdett pályát abba kellett hagyni, s Olaszországban kezdeni újat.

Peruzzi, a közmunkák ministere ajánlatot tett a nagy kormányzónak, hogy fiát, Ferenczet, felveszi az olasz miniszteriumba és nevére való tekintettel mindjárt magasabb állásba ülteti be. De a nagy kormányzó puritán jelleme ezt a szíves ajánlatot a legridegebben visszautasította. Ő sem a maga, sem a családja tagjai számára sohasem fogadott el sem-

KOSSUTH LAJOSNAK KOSSUTH FÉRENCZ által készített szobra.

mit senkitől. A végtelenül kedvező ajánlatot tehát visszautasította, és azt kívánta fiától, hogy a hivataloskodást ép úgy kezdje elől, mint bárki más.

Igy került azután Ferencz a Rivierán akkor épülő vasut egyik nagy vállalkozójának mérnökei közé, és itt kezdte meg másodszor teljesen ismeretlen országban, alig beszélve keveset olaszul, az ő fényes mérnöki pályáját.

Honfitársaink, kik a Rivierán utaznak nem is sejtik, hogy a vasut némely részén, például Nervi és Spezzia tájékán valamikor egy fiatal magyar mérnök dolgozott, a ki ma a nagy, hatalmas függetlenségi pártnak vezére, és mint a koalíciós pártok elnöke, Magyarország politikai ügyeire döntő befolyást gyakorol.

Hosszas munkálkodása után, innen a Riviera két partjának építésére felügyelő kormányhivatalba, Turinba helyezték át Kossuth Ferenczet; majd ez állásából a mont-cenisi alagut fúrására alakított mérnöki hivatalba tették át, a hol csakhamar osztályfőnöki rangra emelkedett, s a híres munkálatnak, mely az akkori mérnöki világ csodálatát vivta ki, műszaki hivatal főnökévé lön, ugyancsak Turinban.

A világhírű nagy mű bevégezte után kormány-szolgalatba lépett át, és a felső olaszországi vasut-felügyelőségénél a genuai hálózat főnökévé lett.

Ekkor már neve, mint mérnöké, széles körben ismert és híres volt. Mint Kossuth Lajos fia bejáratos, kedvelt és szeretettel környezett a legelőkelőbb olasz társaságokban. Érdekes, hogy a két fiatal Kossuth fiú, abban az időben némi, bár komikusnak látszó, de a viszonyokat éleken jellemző diplomatiiai bonyodalomra is adott okot. Villafranca után a

politikai helyzet ugyanis Európában teljesen megváltozott. Napoleon császár és kormánya, mely előbb az olaszokkal szövetségben Ausztria ellen, és a magyar emigránsokkal kaczerkodott, — teljesen Ausztria karjaiba dobta magát, úgy, hogy 1863-ban az egész európai közvélemény teljes alapossággal meg volt dolgozva Ausztria javára. Az angol és francia lapok ekkor már semmi oly közleményt nem vettek fel, mely Ausztriát támadta. Maga az előbb a magyar ügyért rajongó Napoleon herceg is oly elragadtatással beszélt ez időben Ausztria érdekei mellett, mint régebben ellene. Erről a nevetségességig fokozott osztrák szimpathiáról írja a nagy kormányzó nemeskéri Kiss Miklóshoz 1863. márczius 23-án kelt levelében a következőket:

„Fiaim, a turini „magas“ társaságban szívesen látott vendégek lévén, a Pasolini, Peruzzi, Menabrea, Alfieri, Rora, Doria, stb. salonokban sok mindenféle notabilitásokkal találkoznak. Találkoznak többek közt Sartiges urral is, Napoleon császár mostani követével. Sartiges gróf, a hatalmas francia császár magas követe, a múlt farsang alatt bált adott. Itt az a „tonus“, hogy az idegen követek a „társaság“ fő-fő hölgyeit szokták megkérni, designálják a „társaság“-ban entreével bíró, tehát meghívásra jogosított fiatal embereket. Az asszonyságok természetesen fiaimat is a lajstromba tették. Sartiges uramat a halálveríték verte. Irtózatos bókók közt értesítette az asszonyságokat, hogy mennyire megtisztelve érezné magát fiaim megjelenése által, de hát rossz néven venné Ausztria és kellemetlen következményei lehetnének. Az ő állása nagyon kényes, s nagy tartózkodást parancsol stb.

Egy igen szellemes úrhölgy, kinek salonjában fiaim is jelen voltak, oly csipős modorban adta elő borzasztó aggodalmait annak a szegény Sartigesnak, hogy III. Napoleon éppen nem találhatná hízolgőnek dignitására a kacaj és csipősség változatait, melyeken követjének osztrákossága keresztül ment. Lajos fiam végre egész komolysággal véget vetett a kaczagásnak, mondván:

— Sartiges úrnak tökéletesen igaza van; mi rettentő gyerekek vagyunk. Mikor bátyám hét, én pedig öt éves voltunk, már annyira veszélyben forgott tőlünk a Habsburgok császári trónja, hogy a bécsi udvar szükségesnek tartotta minket, mint veszedelmes államfogyokat bezáratni. Azóta 14 évvel lettünk idősebbek. Ki tudja, hány trón rendült volna meg alapjában, ha Sartiges úr táncztermében egy quadrillet találtunk volna elcsoszogni. Különben mi csak köszönettel tartozhatunk Sartiges úrnak, hogy nevünk becsületére oly gyöngéd figyelemmel méltóztatott lenni, mert valóban lealacsonyítás volt volna oly házhoz meghivatnunk, melynek gazdája ennyire fél az osztráktól.“

A következmény megmutatta, mily igaza volt a fiatal Kossuth Lajosnak. Ausztria barátsága vészthozó volt a francziák császárára.

CESENÁBAN.

Kossuth Ferencz azonban csakhamar rohamosan tör előre a mérnöki pályán. A fiatal mérnökkel megismerkedtek a nagy, gazdag angol vállalkozók, kik a cesenai kénbányák kiaknázására szövetkeztek. Éveken és éveken keresztül kísérleteztek e bányákkal

az angolok, de mérnökeik sehoggy sem birtak ott boldogulni és zöld ágra vergődni. A részvényesek tehát Kossuth Ferenczet kérték fel a vezérigazgatói állásra.

Ferencz az angol társaság ajánlatát elfogadván, kilépett az olasz kormány szolgálatából; ott hagyta azt a tekintélyes és magas állását, melyet fiatal koradaczára önerejével és szorgalmával sikerült kivívnia.

A cesenai kénbányáknál elfoglalt vezérigazgatói állása az állami hivataloskodásánál sokkal tekintélyesebb és jövedelmezőbb volt, úgy, hogy Kossuth Ferencz büszkén mondhatta el, hogy 31 éves korában már kész pályakört teremtett magának rövid 11 év alatt, a részére teljesen idegen országban, még pedig nem protectió, vagy véletlen esélye folytán, hanem a becsületes mindennapi fáradságos munka segélyével és saját kiváló nagy tudásának uttörő erejével.

A cesenai bányák vezérigazgatói állása nagy jövedelemmel, de nagy fáradsággal és igen sok veszéllyel járó állás volt.

Ferencz hivatali elődje ugyanis nemcsak a bányákat hagyta veszélyes állapotban, hanem maga a vidék, az akkor még meg nem fékezett Romagna, egyike volt Olaszország legvadabb és legvéresebb vidékeinek.

A bányászok — e vad, elszánt nép — nyiltan dacoltak nemcsak a bányagazgatókkal és vezetőséggel, hanem magával a kormányhatalommal is.

Jellemző az ottani állapotokra, hogy abban az időben több éven keresztül lehetetlen volt Boratellában, a főbányatelepen, — ahol kétezer bányamunkás volt, — csendőrlaktanyát fentartani, mert a bányászok rendszerint leöldösték s kiirtották a csend-

öröket. Sokszor előfordult az az eset, hogy a lázongó és rendetlenkedő bányászok ellen egész zászlóaljokat kellett mozgósítani.

A mikor az új vezérigazgató, Kossuth Ferencz megjelent, hogy megtekintse a boratellai bányatelepet, az ösztönszerűleg elégedetlen bányászok rögtön elhatározták, hogy elteszik láb alól, — elpusztítják.

Kossuth Ferencznek egy 80 méter mély aknába kellett a rendes le és feljáró emberszállító vederben leereszkedni, hogy a bányának egy veszélyben levő részét megtekintse. Midőn a bánya angol mérnökével leért a bánya fenékre, a kötél 3 csavarjából kettőt — az akna nyílásánál fenn álló munkások — elvágta, abban a reményben, hogy az egy csavar nem bírja meg a súlyt, s úgy a vezérigazgató, mint a főmérnök visszazuhannak a mélységbe.

Az isteni gondviselés azonban másképen határozott. Ferencz és társa szerencsésen feljutottak a földszinére. A merénylő bányászok némán és morgván csoportosultak az akna szája körül. A mindent megfigyelő s gyorsan észlelő Kossuth Ferencz hamarosan átlátott a szitán. Észrevette, hogy a kötél el van vágva. Hidegvérét megtartva, egész nyugodtan lépett oda ahoz a bányászhoz, a kit a körülállók közül a legerősebbnek tartott, s vállára tevén erős kezét, így szólott hozzá:

— Elakartátok vágni a kötelet. Megakartatok ölni. Jól van! Ezentúl, amikor az aknába lemegyek, mindig velem fog jönni egy bányász, — de előre sohasem fogjátok megtudni, kit szemelek ki arra, hogy magammal levigye.

A gyilkosok némán hallgattak és ez a merénylet többé nem ismétlődött meg.

Ennek a vad, fékezhetlen és szilaj népnek rendkívül imponált az, hogy Kossuth Ferencz sohasem küldte őket veszélybe a nélkül, hogy ő maga élükre ne állott volna, — pedig igen jól tudták, hogy ez egy vezérigazgatónak sem kötelessége, sem pedig hivatása. A fiatal vezérigazgató személyes bátorsága hypnotizálta őket, és számos kritikus pillanatban Kossuth Ferencz hidegvére, mely többször mentette meg életét, — rendkívüli hatással volt e könnyen impresszionálható, vad, de mégis nemeslelkű emberekre. Nem csoda tehát, ha végtére annyira megszerették, hogy rajongtak érte, s midőn veszélybe kellett menni, s ő kirendelt egy csoportot, hogy kövessék, — a bányászok formálisan versenyeztek, ki lehessen olyan szerencsés, — hogy a „signor padrone“-val, — a hogy Kossuth Ferenczet nevezték, — mehessen. Ez a versengés néha-néha véres, fegyveres összecsapásra is vezetett. Mert akkor már mindegyik büszke volt arra, ha mehetett; s nem akarta elismerni, hogy más méltóbb arra, hogy a vezérigazgatóval együtt veszélynek tehesse ki magát, mint ő.

Csodálatos, s a régi római jellemre emlékeztető jelenetek játszódtak le esetenként e vad nép között. Ilyen az alábbi is a sok közül:

Volt Boratellában egy Luigi Belloni nevű földalatti főfelügyelő. Egy alkalommal igen veszedelmes tűz ütött ki valamelyik aknázási vonalon, hol először robbantással szokták aknázni a kénérczet.

Az akna-lyukak még nem robbantak mind fel, mikor a tűz kiütött, és rémitő gyorsasággal, fullasztó kénfüstöt árasztva közeledett a fel nem robbant lyukakhoz. Ha a bányászok a folyton készenlétben

levő viz-szivattyukkal és vedrekkel el nem oltják rögtön a tüzet, akkor a bánya e része nemcsak teljesen hasznavehetetlenné válik, hanem több hónapig megközelíthetlenné rongolódott volna.

A bányászok megdöbbenve álltak meg. Lábuk leczövekelődött, mert tudták, vagy legalább sejtették, hogy vannak még fel nem robbant lyukak, s nem mertek vízvedreikkel segítségre szaladni. Ezt látta Belloni; kijelentette tehát, hogy nincs több ilyen lyuk, és ennek bizonyításául a töltött aknák elé állott, nyugodtan várván, mikor éri el őket a rohamosan terjedő tűz, a mi ha megtörténik, ezer és ezer darabra tépte volna őt a robbanás. Az öreg Belloni-nak ebből a tettéből a bányászok újra bátorságot merítettek s eloltották a tüzet. Ekkor azután Belloni mosolyogva mutatta meg nekik a háta mögött tátongó, még fel nem robbant aknákat.

Ilyen szabású emberek voltak Kossuth Ferencz munkásai. Előbb öntudatlan, ösztönszerű, vad ellenségei, kik a tőke és munka közti harczból kifolyólag természetüknél fogva gyűlölték fiatal, előttük ismeretlen vezérigazgatójukat; a mikor azonban felismerték benne a férfias elszántságú, halálmegvető főnököt, akkor meghatóan ragaszkodó hű szolgáló lettek, a kik bármely pillanatban készek voltak érte meghalni. Bizony kérdelem én, mi ez, — ha nem állatszselidítés?

Daczára annak azonban, hogy Ferencz ennyire imponált a vad népnek, ők természetüket mégsem tudták teljesen megváltoztatni. A hivatalnokokat gyűlölték. A hol csak tudták üldözték, sőt le is gyilkolták őket. A mikor már az ötödik bányahivatalnokot ölték meg orvul, s a csendőröknek nem sikerült el-

fogni a gyilkosokat, Kossuth Ferencz maga vállalkozott arra, hogy az állig felfegyverzett gyilkost elfogja. Utána ment hegyi rejtekhelyén, szemtől szemben küzdött meg vele, saját kezeivel fogta el, s megköttözve szolgáltatta be a cesenai csendőrpáncsnoknak. E tény után több hivatalnokot nem öltek meg a cesenai bányában.

Kossuth Ferencz élményei közül elmondjuk még részletesen azt, a melyre a nagy kormányzó Deák Ferencz halála alkalmából Helfy Ignácához írt levelében hivatkozik.

A többször említett Boratella bányában egy rendkívül fontos és sürgős földalatti munkát kellett elvégezni. Sem több, sem kevesebb nem volt ez, mint két ellenkező irányban elkezdett alagút találkozását végrehajtani. Erre bányaventilláció céljából volt szükség. A Boratella bánya nem volt kitéve robbanó lég (grisou) fejlődésnek, de éppen e sürgős alagútban fejlődött nagy mennyiségű robbanó gáz. Miután a bányában azideig a robbanó lég teljesen ismeretlen volt, a társaságnak még csak biztonsági lámpái sem voltak, és több hét lefolyta előtt kilátás sem volt arra, hogy be lehessen szerezni.

A sürgős munka végzésére kirendelt munkások azonban nagy életveszélyben forogtak. Ezen a bánya igazgatósága mesterséges szellőztetéssel akart segíteni. Mindenek előtt azonban arról kellett meggyőződni, hogy a munka helye megközelíthető-e életveszély nélkül?

Minthogy kétségtelenül nagy, esetleges életveszedelemről volt szó, Kossuth Ferencz nem úgy intézkedett, a hogy oly alkalmakkor más bányaigazgatók szoktak, „hogy menjen a veszélyeztetett helyre

kellő óvintézkedésekkel egy kirendeltség, nézzen utána van-e baj? nincs-e baj, s tegyen neki az eredményről jelentést“ kényelmesen berendezett igazgatói irodájába.

Nem! Ő bevett szokása szerint kiadta a parancsot, hogy jöjjön utána a nagy veszélybe a bánya főmérnöke, főfelügyelője és néhány kipróbált bányász. Szótlanul közeledtek a veszély színhelyéhez. Elöl ment az öreg főfelügyelő, az előbb is említett Belloni, hogy nagy földalatti réz-lámpáival világítson; utána a csapat élén Kossuth Ferencz.

Mielőtt a veszélyes alagútba befordultak, Ferencz megállította a menetet és rövid magyarázatot tartott az őt követő csapatnak. Hirtelen elmondta nekik, hogy a robbanó lég, a grisou könnyebb a levegőnél, — tehát az alagút felső részében huzódik fel legnagyobb mennyiségben. Egyúttal megmagyarázta azt is, hogy ép ezért a lámpákat úgy kell vinni, hogy a talaj legalján maradjanak. Gyorsan elmondta, mily színűvé változik át a lámpák lángja akkor, a midőn a veszélyes gázmennyiség annyira telítette, hogy közelg a robbanás; s megparancsolta, hogy ha valamelyik lámpa lángja ily alakot ölt, akkor rögtön oltsák ki a lámpákat, különben bekövetkezik a légrobbanás, s akkor szörnyű halállal pusztulnak el valamennyien idelen a föld kebelében.

E magyarázat után megindult a kis csapat. A bányászok engedelmesen követték az akkor már rajongásig szeretett vezérigazgatójukat, és lámpáikat mélyen letartották a föld színére.

Egyszerre csak megszólalt Belloni, a főfelügyelő:

— Signor padrone! Én régi bányász ember vagyok. Ismerem a grisou-t; itt már nincs.

Kossuth, a ki világosan látta az ellenkezőt a fő-felügyelő lámpájának alakján és színezetén, erélyes hangon válaszolta:

— Mondtam, le a lámpákkal!

De a makacs, vén felügyelő a parancsot megszegve, felemelte lámpáját, mintha beakarta volna bizonyítani, hogy neki van igaza. A mint Belloni réz-lámpáját magasra emelte, abban a pillanatban egy óriási detonáció hallatszott; s a robbanás az alagút szikla falaihoz vágta a jelenvoltakat. Az egész alagút pedig úgy megtelt lánggal, mint mikor az ember egy üvegcsőves gázlámpát gyújt meg.

Ferenczet hidegvére ekkor sem hagyta el, s bár az irtóztató lökés elszédíté, rögtön eszébe jutott, hogy a bányászatban azt tanítják, hogy a ki a bányarobbanás után életben marad, az, ha tud, vesse magát arcczal a földre. Ezt tette Kossuth is! A mint úgy a földön feküdt, még két robbanás következett, mire egész lángtenger süvöltött el fölötte, — leégetve nehéz posztó öltönyét és szarvasbőr keztyűinek egy részét. A lángok zugása olyan volt, mint egy óriási szélvész moraja. Azonban csak pár másodperczig tartott. Mialatt Ferencz így feküdt, már is eszébe jutott, hogy közelében van a bányászcsapat puskaaporos ládája, melyet a robbantásoknál használtak. Ez egyszerű faláda lévén, csaknem teljes bizonyosra vette, hogy még ez is felrobban — s bevégzi a grisou robbanás szomorú munkáját. Hirtelen elkészült a halálra. Szeretteitől bucsut vett magában, isten hozzádot mondott a távoli, gyermekévei óta nem látott szeretett magyar hazának, — melyről azt hitte, sohasem fogja többé viszontlátni.

A puskaaporos ládát azonban szerencsére vastag

szikla omladék fedte be, s ez meg is oltalmazta a lángok közvetlen érintésétől.

A rémes sötétségben a sebesültek fájdalmas nyöszörgése hallatszott. Kis vártatva futva érkeztek a robbanás színhelyére a közelben dolgozó munkások. Ezek azután összeszedtek a sebesültek közül néhányat, köztük a szerencsétlenség okozóját is, az öreg Bellonit. Ezt hamarosan kivitték jobb levegőre. Belloni csaknem belehalt sebeibe, és csak hosszas szenvedés után gyógyult meg, kezeire örökké nyomorék s arcza felösmerhetlen maradt. A mint magához tért, a beszélni alig tudó ember, e pár szót nyögte ki:

— Dove il padrone? (Hol van az urunk?)

Ekkor a neki segédkező munkások rémület kiáltásokkal indultak Kossuth keresésére. Az alagútba visszasiető bányászok Kossuthot súlyosan összeégve s törve-zúzva találták meg, s talpra segítették. Ferencz azonban ezalatt visszanyerte férfias, s ma már mindannyiunk előtt ismert nagy akaraterejét, s megköszönte a bányászok jóindulatát, de nem hagyta magát karra venni, hogy úgy vigyék ki, hanem nagy nehezen, iszonyú fájdalmak között, saját lábán ment oda, a hol a sebesülteket összeszedték, megszámláltatta őket, s mikor meggyőződött arról, hogy mind együtt vannak, a kik vele voltak, — a bányászok legnagyobb bámulatára megindult a 7—800 lépcsős napvilágra vezető fel- és kijárat felé.

Két bányász támogatta a szeretett padronét és az olaszoknál szokásos hevülékenységük folytán sírt és jajveszékelt mellette szakadatlanul.

Kossuth egy munkást előre küldött a bányorvosáért, de ez nem volt található. Valahol beteg látogatáson járt, úgy hogy Ferencz az asztalán he-

verni szokott orvosi tankönyvért küldött, és mielőtt a bánya kijáratától elvitette volna magát a bányában levő lakására, megnézte, mi ily esetben az első segítség? E szerint rendelkezett is, de ekkor már arcza az általános égéstől óriásilag feldagadt, szemei bedagadtak, s látó képességét elvesztette.

Ugy vitték el világtalanul szállására s ágyba fektették. Ezalatt Cesenába lóháton küldöncz vágta-tott, hogy értesítse a szomorú, balvégzetű eseményről Ferencznek fiatal, bájos nejét, kiről alább bővebben is megfogunk emlékezni.

Midőn a szerető nő megérkezett, férje már absolute nem látott semmit. De a hitves sem láthatta férje arczát, mert azt a sebész akkor már bekötözte.

Némán borult a szerető nő férje ágyára, s csak nagysokára volt képes annyira magához térni, hogy szavát visszanyerte. Ferencz tőle telhetőleg biztatta, hogy sebesülése nem életveszélyes, az azonban nincs kizárva, hogy az égési sebek arczát örökre eltorzítják.

— Ép úgy foglak szeretni mindig, mint eddig, csak az Isten tartson meg, — volt nemeslelkű nejének válasza.

Minthogy az orvos azzal fenyegetődött, hogyha azonnal nem szállítják haza a sebesültet, később pár hétig nem lesz lehetséges őt megmozdítani, — Ferencz összeszedte minden lelki erejét, s beleegyezett, hogy elvigyék a kocsin kétóránnyira fekvő Cesenába.

Itt három hónapig feküdt a bányalég robbanás következtében kapott sebeiben.

Szerencsére akkor a cesenai kórház fősebésze Olaszország egyik legjelesebb és legképzettebb orvosa volt. Ez a kiváló férfiú — a ki azóta már elhalt

— az arcz égési sebeit oly csodálatos ügyességgel kezelte, hogy ezeknek a legkisebb nyoma sem maradt. Pár év alatt teljesen eltűntek, s tényleg ma sem észlelhető Ferencz arczán semmi jele a nagy katasztrófának.

Betegségének első két hetében Ferencz nem irhatott. Sem szeme világa, sem sebesült szemhéjainak állapota nem javult még akkor annyira, hogy láthatott, vagy csak nézhetett volna is. De hogy édesatyja, a nagy kormányzó, ne nyugtalankodjék, mégis irt neki levelet, melyben azonban elég gyöngéd volt nem érinteni balesetét. A vakon irt soroknak rendetlenségét azzal mentegette, hogy keze sérült meg a bányában — a mi igaz volt — tetézve egy kis pia fraus-sal, mert nem volt a teljes igazság. A kormányzó ugyanis, ha szokatlan hosszú ideig nem láthatta kedvencz fiát, nyugtalankodni kezdett, de Ferencz ilyenkor rendszerint hivatalos teendőkkel és nehézségekkel mentette ki magát.

Általában mind a két Kossuth fiu, úgy Ferencz, mint Lajos Tivadar abban állapodtak meg, s ezt az elhatározásukat szilárdul keresztül is vitték, hogy szeretett édes atyjukat semmi, őket ért balsors, vagy sorscsapásról nem értesítik, s neki soha egy kellemetlen percet sem szereznek.

Nem is szereztek soha!

Kossuth cesenai életének egy másik jellemző mozzanatát közlöm még, mely az ő jellemzésére szintén szép világot vet.

Egy alkalommal a Borello-bányában sztrájkoltak a bányászok, és az őket munkára kényszeríteni akaró Foa főmérnök, a bánya vezetője ellen fellázadtak. Hosszú, aczélozott élű vasrudaikkal, melyeket a guc-

chia-nak nevezték, s melyekkel a robbantó lyukakat furták, támadtak Foa mérnökre. E perczben, a támadással egyidejűleg pillantották meg Ferencznek, a bányászok által nagyon is jól ismert könnyű kis kocsját, melyet két jó fehér paripája röpitett az uton, — a mint a Borello-bánya előtt elhaladva, egy más bányához vitte a vezérigazgatót.

Kossuth észrevevén a távolból, hogy valami szokatlan esemény történik, mert a felvonó gép állott, a bányaüreg nyílása előtt pedig nagy tömeg csoportosult s zajongott, a helyett, hogy a rendes csekély számú olvasztó kemenczénél foglalkozó munkás dolgozott volna ottan. A fiatal vezérigazgató megállítá kocsját, kiszállott, s a domb lejtője felé közeledett. A lázongó munkások is észrevették Kossuthot, és közülök sokan feléje futottak vadul zajongva és kiabálva. Ha Ferencz megdöbben s a felizgatott és felfegyverzett tömeg láttára habozik, vagy pláne visszafordul s menekülésre gondol, ki tudja, nem-e járt volna úgy, mint Foa mérnök. Kossuthot azonban szokott lelki nyugalma és hidegvére itt sem hagyta el. Egész nyugodtan lépegetett a vele szembe futó tömeg felé; mikor az első hozzáért s nagy kiabálva és lármázva kezdte a rajtuk esett sérelmeket előadni, — Kossuth a legkisebb felindulás és izgatottság nélkül emelte fel jobbájában levő pálczikáját s lelegyinté vele a dühöngő ember sapkáját, mi közben szelid hangon így szólt:

— Ha uraddal, ki hozzád mindig jó volt, beszélni akarsz, vedd le előbb a sapkádat.

A felbőszült embert annyira meglepte a „padrone“-nak hangja, modora és eljárása, hogy komikussá vált. Kossuth maga is mosolyogni kezdett,

mire a lázongók szónoka hebegve vette le süvegét, s az akkor már nagy számmal odasereglett lázongók közül többen szintén elnevelték magukat. Ez a romagnai nép ugyanis vad volt, de hajlítható, romlatlan és egyszerű lelkű, s az ő emberi lényhez jóban-rosszban hasonló.

A borelloi lázongók egy ideig még kurjongatva, dühöngve és lármázva, — de már nem fenyegetőleg állták körül a padronet. E helyett azonban elpanaszolták bajaikat, — mire azután ismét szent lett Borelloban a békesség.

A MARTYRIUM.

E furcsa világban, itt Cesenában élt Kossuth Ferencz tizennégy évig, boldogan és megelégedetten.

Cesenában való tartózkodása első éveiben vette nőül Hoggins Emiliát, egy rendkívüli szépséggel megáldott angol nőt, ki oly családból származott, melynek női tagjai több nemzedéken át híres szépségük által tűntek fel. E családból származott a 19. század elején Hoggins Sarah, a ki Exiter örgróf neje lett, s kinek szépségét az akkori kor angol költői megénekelték.

Kossuth Ferencznek budapesti otthonában, általa festett számos arczképen látható e gyönyörű nő, élete különböző szakában. Bájos madonna arcz, gazdag, aranyos hajával és koromfekete szempilláival, melyek ibolyakék bársonyos szemeit beárnyékolták.

A fiatal házaspárt a legmélyebb szerelem fűzte össze, s díszes otthonuk, a Guidi grófok renaissance

KOSSUTH FERENCZ NEJÉNEK KOSSUTH FERENCZ ÁLTAL FESTETT KÉPE.

stylusban épült ősi palotája, óriási frescoikkal ellátott termeivel központja volt a kisvárosi, leginkább katonatisztekben álló társaséletének. Cesenában állandóan lovasság és gyalogság feküdt s a csapatokat minden évben változtatták, minek folytán igen nagyszámú lovastiszt fordult meg Kossuth Ferencz vendégszerető házában, kik még sok évvel azután is, ha újból találkoztak Ferenczczel, elragadtatással beszéltek a nála töltött időről.

Maga Cesena igen érdekes régi olasz város, a hajdan híres és történetileg szereplő kényurak, a Malatesta középkori uralkodó családnak fészke. Óriási várak hatalmas tornyaival félig romokban ott áll még ma is egy szikladombon, a város nagy piacza mellett.

E családból származott Paolo, a híres Francesca di Rimini szeretője. Paolo és Francesca szerelme a középkor legmeghatóbb szerelmi tragédiája Cesenához közel játszódott le, és Dante Purgatorium-ában úgy ecseteli Paolot és Francescat, mint a kik egymást folyvást szerelmi láztól égve, a légben repülve követik, — de elérni egymást soha nem képesek.

Ugyancsak Cesenához közel van a Rubikon is, és az a hely, melyen római hadvezérnek fegyverrel és fegyveres katonasággal átlépni tilos volt, s a hol Julius Caesar e szavakkal lépett át: „Eatur! Jam alea jacta est!”

Ezenkívül Cesena két híres pápát is ültetett a szent székre: Braschi és Chiaramonti pápákat. Utóbbinak hosszú küzdelme a nagy Napoleonnal valódi világeseményszámba ment.

A Braschi és Chiaramonti hercegi családok palotái képezték, a Guidi palotával együtt, a város három legszebb és legérdekesebb őskori épületét.

A guidi palotában, mely Kossuth Ferencz otthona volt, igen érdekes és nevezetes a monumentális lépcsőház, a melyben a 17. és 18-ik században a városon átutazó uralkodók (s ilyen több volt, mert Rómába a főút arra vezet) ott hagyták címereiket, s ezek még akkor ott sötétlettek a falakon. Egy Habsburg főhercegnő címere is ott díszelgett, Mária Lujza, a pármái hercegné címere.

Kossuthné szobaleánya azt a szobát foglalta el, melyben I. Napoleon halt. Az emelet magasságú előszobát, melynek falait 8—10 méteres freskófestmények díszítették, Kossuth egy tropicus növénykertté alakította át, melyben kertszerű utak és növénycsoportok voltak. A kert bámulatos szép, váratlan látványa meglepőleg hatott a látogatóra, — a ki a monumentális lépcsőn felhaladva, az első emeleten egy tropicus kertbe, mondhatni paradicsomba jutott, melynek falain gyönyörű struccok és festmények voltak. Ennek az óriási előszobának bebutorozása valódi vagyonba került volna, Kossuth Ferencz azonban az ő találékony és praktikus eszével csekély költséggel díszessé és használhatóvá tudta tenni.

Az említett óriási előteremből még két előszobán át jutott el a látogató az elfogadó termekhez. Ezeknek falain voltak felhalmozva a Guidi örgrófok régi százados képei, melyek őrzését a lehanyatlott és kihalófélben levő nagynevű család kész örömet bízta a műértő Kossuth Ferenczre. A szakértőket különösen érdekelte az első fogadó terem, mely a legtisztább empire stýlben maradt meg úgy, ahogy akkor készült, — tengerzöld alapon diszkrét színes stráfok, a fal és butorzat selyem atlasz, a butorok pedig ébenfából készültek. A Guidik ezeket is ren-

delkezésére bocsátották Kossuthnak. A többi termekben Kossuth butorai voltak elhelyezve, s nagyszámú műtárgyai, melyeknek egy részét Kossuth Ferencz Magyarországba való hazatérése után elhozta magával, s ma budapesti lakását díszítik, egyuttal emlékeztetik őt a rég elmúlt, fiatalkori szép és boldog időkre.

Jellemző az akkori életviszonyokra nézve, hogy a pompás Guidi palotáért és nagy kertjeért, istállóival együtt, Kossuth annyi bért fizetett, mint most budapesti szerény szállásáért, a József-köruti ház második emeletén.

Az élet is hasonlóan olcsó volt. Egy lótartás nem egészen egy koronába került, úgy, hogy havi száz korona költséggel négy lovat tarthatott.

Később ezt az érdekes Guidi palotát Cesena városa vette meg, és pompás termeit fiu és leány iskolává alakította át, gyönyörű százados fákkal díszített kertjéből pedig nyilvános sétányt csinált.

Eljött azonban a szenvedés korszaka. A halál angyala oda ült Kossuth Ferencz tűzhelyéhez és kérlelhetlen kaszájával szédulta azt. A sors keze tovább rombolt; feldulta azt az otthont is, hol annyi vidámság és élénkség lakozott évek hosszú során keresztül.

Kossuth Ferenczné, mint majdnem minden angol nő, elsőrangú lovas volt, sőt szenvedélyes lovas. Naponta több óra hosszat lovagolt egy híres lován, mely gyorsaságával utólérhetetlennek bizonyult az évenként változó és sokszor gazdag, nagy úri családokhoz tartozó, tehát a legjobb lovakat tartó tisztek lovai közt.

Néha lovaglásaik közben 10—15 lovas tiszt

kísérte Kossuthot és nejét, ki a tisztek bámulata tárgyát képezte.

Kossuth budapesti írószobájában ma is látható neje arczképe, lovagló öltönyben, melyet Ferencz festett; bokáig érő összefont aranyhajával, a mint a bájos nő sötét szemeivel, mysticusan néz a jövőbe, — mintha érezte volna, hogy számára a jövő rövid leend.

Jellemző az ottani nép egyszerű felfogására az, hogy kezdetben, midőn Kossuthné megjelenése lóháton még szokatlan volt, a vidéken a paraszt asszonyok láttára kifutottak házaikból és gyermekeiket maguk után vonszolva kiáltották: „Nézzétek! itt a madonna!” Később már tudták kivoltát és mosolyogva, örömmel üdvözölték, mint szép látványosságot, s a gyermekek koldulva szaladtak utána. Jellemző az ottani népre, hogy a lovász, a ki Kossuthnét kísérte, midőn Ferencz elfoglaltsága miatt nem mehetett vele, — a gyerekeknek krajczárokat dobált, s nem akarta, hogy gazdája ezt az aprópénzt neki visszafizesse. Kossuth úgy fogott ki az egyszerű ember büszkeségén, hogy felemelte fizetését. Midőn Kossuthné Florenczben meghalt, mélységes gyászban és kétségbeesésben hagyva hátra szerető férjét, — ez a lovász térden kuszva járta körül újra és újra az ő „Signorá“-jának koporsóját hangos zokogás közben, s erőszakkal kellett a hű szolgát onnan eltávolítani. Ferencz magával vitte Nápolyba s gondozására bízta nejének kedvencz, csodás lovát; ezt jártatta, mert arra többé ülni senkinek nem volt szabad. Ez a hű ember Ferencz hazatérte előtt halt meg.

Ferencz cesenai működésének hatása a vidékre igen jótékonyan hatott. Ezt az olasz kormány elismerőleg méltatta, s úgy is mint az ország egyik

legnagyobb bányavállalatának főnökét, úgy is mint a vad vidéken a rend és rendes munka legfőbb tényezőjét, kit nagy köztisztelet környezett, négy ízben tüntette ki keresztekkel, olasz lovag és olasz commendatore czimeket adományozva neki, mely utóbbi czím Olaszországban a nemesi czímeken kívül a legnagyobb czím. E czímmel bőségesen kijár a „Méltóságos“ magyar czím, — de midőn Kossuthot barátai megkérdezték hazatértekor: otthon minek címezzék? azt felelte, egyszerűen „Kossuth“-nak, mert ez név és czím és minden; ez az ő terhes, de dicső öröksége.

Külföldön az volt, a mivé lett munkája, szorgalma, tudása erejével, de a mi külföldön lett, az a külföldre való, Magyarországon pedig egyszerűen Kossuth marad. Tudja ő azt jól, hogy itthon a Kossuth név symbolum és eszme, mely a szivekben, a lelkekben él, és ép ezért Kossuth Ferencz iparkodik méltó lenni e fogalomhoz: „Kossuth“.

A rendjel adományozások és „keresztre feszítések“-en kívül, mely kitüntetést Ferencz néha tréfásan így szokta nevezni, Olaszországban még az a megtiszteltetés is érte, hogy az olasz parlament „ad hoc“ hozott törvénnyel iktatta polgárai sorába.

A cesenai életnek azonban vége szakadt. A legnagyobb bánya ugyanis, melyet Ferencz gyorsan fejlesztett s nagy mérvben aknázott ki éveken keresztül, egyszerre csak üzemképtelenné vált. A kén-ércz kiemerült. A többi tizenegy bánya pedig nem volt elég-séges a vállalat fentartására.

Kossuth elhagyta állását. Bucsuzáskor hivatalnokai, mintha gyermekei lettek volna, úgy siratták. Ily szeretetet, ily ragaszkodást tudott maga iránt ébresztetni a távol idegenben.

Távozása idején már bájos élete párja súlyos beteg volt. Elvitte tehát magával Castel-Maggiore-ba, a hol kibérelte a Simonetta herczeg palotáját és parkját. Itt rövid időre még magához tért a hervadó szép teremtés, de állapota gyorsan súlyosbodott, úgy hogy a legelső napos időt késő ősszel fel kellett használni, s orvosi rendeletre Délre utaztak. Hirtelen hagyta el Kossuth nejével Castel-Maggioret, úgy hogy a Simonetta palotában, még a beteg ágyát sem volt idő megvetni, s minden szétszórta maradt, mi a szerető nőt környezé, csakhogy a melegen sütő napot felhasználva, átlehessen őt Florenczbe szállítani. Itt azonban néhány nap múlva hirtelen meghalt.

A mint kilehelte nemes lelkét, abban a perczben, a csodálatos véletlen folytán, gyűrűs ujjáról lehullott az arany jegygyűrű, s bájos vonásai, mintha már-ványba lettek volna vésve, oly gyönyörűek voltak.

Ferencz egyedül maradt a zord, rokonszenvetlen szállodában, cselédségének egy része bár ott volt vele; de az özvegygyé vált férj fájdalma oly borzasztó mértékben tört ki, hogy senkit sem bocsátott magához. Ő foglalkozott egyedül szeretett halottjával. Maga szórta tele a halottaságyat thearózsákkal, megholt neje kedvencz virágaival, s éjjel-nappal zokogott elköltözött neje holtteste mellett.

Végre jó testvére Lajos Tivadar megérkezett Nápolyból, s kierőszakolta őt a halott szobájából, a testvéri jóság egész mélységes kincseit pazarolván a szerencsétlen testvér vizsgálatására.

Kossuthné Emiliát Florenczben az allori evangélikus temetőben helyezték örök nyugalomra. Sirja egy nagy és imponáló góthstylű emlék, mely fehérmárvány iveit emeletes ház magasságára nyújtja fel. A siremlék

pazarul van elborítva virágokkal az év minden szakában, s a halál évforduló napján új meg új friss virág és művészién készült porcellán koszorúkat helyeznek a szeretett nő sirjára, bár már tizenkilencz év óta nyugszik ott a kedves halott. Az angol nő sirján angol epitafium áll. A felirat ez: „Kossuth Ferencz neje, kinek mindene volt az életben és mindene maradt a halálban.“

IMPRESA INDUSTRIALE ITALIANA.

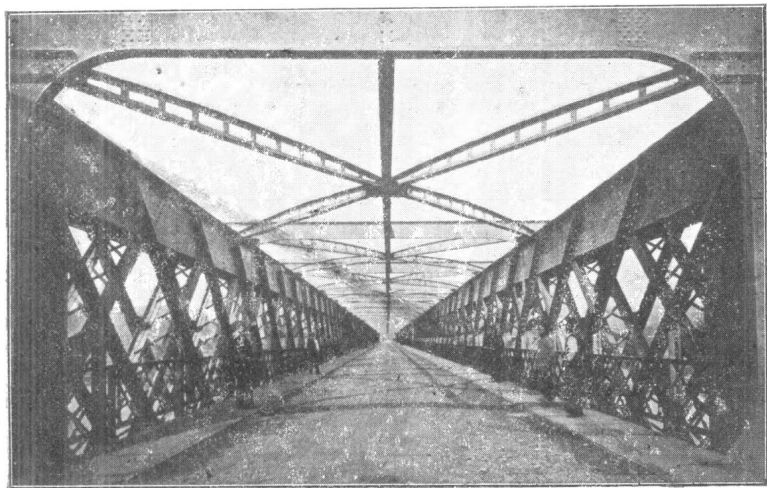

VRADOTTO DOGNA.

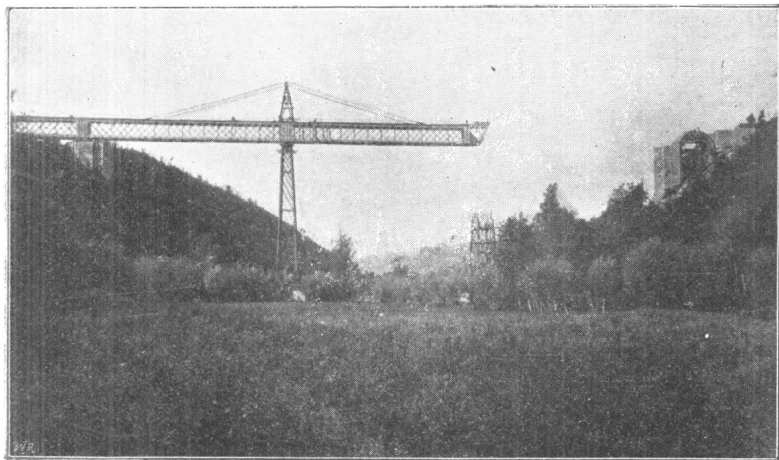
Kossuth bánatos szívvvel, mély gyászban hagyta el Florenczet, s Nápolyba ment, a hol csakhamar a hírneves „Impresa Industriale Italiana“ élére állott.

E társaság a leghiresebb vas és aczél hidépítő vállalatok egyike volt, óriási gyárral Castellamare-Stabiában. A mérnöki tudomány ezen új válfájában is elsőrangnak bizonyult Kossuth, úgy hogy idegen kormányok nem egyszer műszaki férfiakat küldtek ki megfigyelni és tanulmányozni műveit.

IMPRESA INDUSTRIALE ITALIANA.

PONTE SUL TICINO A SESTO.

VIADOTTO OLONA.
A nagy híd áttolása egy darabban.

Hazatérte előtt utolsó műve a nilusi nagy aczélhidak megkezdése volt, melyeknek tervezésénél Kossuth az Impresa élén, egész Európa leghíresebb mérnökeivel versenyezve nyerte el az elsőséget.

Ez volt Kossuth Ferencznek, mint mérnök és szakembernek utolsó ténykedése külföldön. Alig fejezte be e művét, alig ragadta magához ez újabb diadalmi pálmát, életpályájában ismét változás állott be az által a szomorú esemény bekövetkezte által, mely egész Magyarországot egy nagy halottasházzá változtatta.

Mielőtt azonban erre reá térnénk, nézzük, mily része volt Ferencznek abban a küzdelemben, melyet édesatyja Ausztria ellen egész 1867-ig folytatott.

AZ EMIGRATIO KÜZDELMEI.

Csak az tudja, mily hosszú harczot vívott néhány magyar ember külföldön hazánk függetlenségeért, a ki azt átélte. Ma hittek, reméltek. Holnap már elveszett reményük. „Az ember tervez, tervez és ismét tervez, — mondá előttem egy alkalommal a nagy kormányzó, — a diplomacia pedig határoz!” Így volt ez akkor is! A 19-ik században az olasz és német nemzet szerezte meg egységét. Előbbi 1866-ban; utóbbi egy évvel később. Mindkettő Ausztria rovására. Ezekben a küzdelmekben állottak utoljára a csatasorban Kossuth Lajos katonái, szóval, tollal és fegyverrel. Mert a szegény száműzöttek, Kossuth Lajosnak, még akkor is volt annyi befolyása, hatalma és ereje, hogy az osztrák császári hatalommal szembeállítsa a magyar nemzet függetlenségének zászlaját.

A koczka itt is vokot vetett! Kossuth Lajos ezzel

az utolsó erőfeszítéssel sem érhetette el azt, a mit élete főfeladatául tűzött ki, hogy kivívhassa hazája függetlenségét.

S mi volt az oka, hogy nem birt eredményt kivívni? A mikor 1859-ben a haza felszabadulásának reményei eltűntek, s főleg a mikor hű barátja, a nagy Cavour meghalt: ettől kezdve Kossuth Lajos visszavonult a magánéletbe. A sors csapásai egymásután láto-gatták meg: Előbb leánya halt el, majd neje. Kossuth napokig szótlanul ült szobájában. Nem érintkezett senkivel. Összeköttetéseit a diplomacziával majdnem teljesen megszakította. Az emigráció vezérei háta mögött kellemetlenkedtek. Ennek a testvérviszálynak eredménye az lőn, hogy az európai diplomacziával sikerült elhíttetni, miként az emigrációnak Magyar-országban már semmi befolyása sincs. Bismarck volt az egyetlen, a ki másként gondolkozott. Ő, mielőtt Nagy-Németország egyesítésének tervét keresztül vitte volna, tudta már igen jól, hogy a magyar emigráció, s főleg Kossuth Lajos az a pöröly, melylyel Ausztriát egy csapásra agyon lehet zúzni. Bismarck volt az, kinek unszolására a Kossuthtól idegenkedő olasz államférfiak újabb összeköttetést kerestek a nagy kormányzóval.

Kossuth Ferencz azonban már huszonegy éves kora óta, 1862-től kezdve foglalkozott Magyarország ügy kül- mint belpolitikai ügyeivel. Ez időtől fogva azután 1867-ig élénk részt vett abban a nagyszabású sajtó akcióban, mely e korszakban a magyar ügyet az európai és amerikai közvélemény előtt, mint napirenden levő és égető magyar kérdést, életben tartotta, s a világ közvéleményét teljesen meghódította a magyar ügynek.

Azok közül, kik a magyar ügy ismertetésével ez időben tollakkal fáradoztak s nagy eredményeket értek el, ma már csak Kossuth Ferencz és Lajos Tódor vannak életben. Kivülük különféle nemzetek sajtójában a következő hazafiak dolgoztak: báró Jósika Miklós, Irányi Dániel, Szarvady Frigyes, Ludvigh János, Horn Ede és Helfy Ignác.

Kossuth Lajos összeköttetése leginkább a fiai útján történt ekkor az olasz kormányval, egészen az 1866-iki háború befejezéseig. Ezt az érintkezést, mely Magyarország fegyveres felszabadítására irányult, a Kossuth fivérek, s főleg első sorban az idősebb fivér: Ferencz tartotta fenn.

Már fentebb említettem, hogy a két Kossuth testvér általános közszeretnek örvendett a legelőkelőbb olasz társaságokban. Ezek a társadalmi összeköttetések rendkívül hasznosok voltak, mert akkor Turinban élénk társasélet folyt, s az estélyeken, fogadtatásokon és bálokon naponként találkozhattak az olasz miniszterekkel és az idegen nagyhatalmak követeivel.

Ily véletlen alkalmakkal lehetett azután a legkomolyabb és legnagyobb fontosságú politikai ügyet feltűnés nélkül megbeszélni s előmozdítani. Az ily diplomaciai megbízások elintézésében a két Kossuth valósággal remekelt.

Ebben az időben működött Kossuth Ferencz mint titkár a nemzeti igazgatóságnál, melynek elnöke Kossuth Lajos, tagjai pedig gróf Teleki László és Klapka György tábornok voltak. E bizottság azonban csak nagy ritkán működött egyöntetűleg, mert bár a kormányzó és Teleki László közt a legteljesebb egyetértés és együttműködés volt, de Klapka gyakran

KOSSUTH LAJOS TIVADAR.

félre húzott, mintha még kin az emigrációban sem tudott volna szabadulni attól a szellemtől, mely a szabadságharcz alatt a nemzeti hadsereg vezéreinek egy részével — fájdalom, lábra kapott — és önvédelmi harczunkat az egyenetlenség által Világoshoz vezette.

A Kossuth fivérek különösen nagy tevékenységet fejtettek ki 1866-ban; a mindennapos érintkezések nagy részét az olasz miniszterekkel és Usedom gróf porosz nagykövettel teljesen ők intézték. Hogy a politikai és diplomacia ügyét zavartalanul elláthassák, több hónapi szabadságot kértek és nyertek mérnöki állásukban.

A nagymérvű fogalmazási munkát is, melyet több nyelven kellett végezni, jelentékeny részben szintén ők intézték, a miben akkor nekik Tanárky Gyula, ez a hamar elfeledett, s nem eléggé méltányolt aranyjellemű hazafi volt a társuk.

Fiainak tevékeny közreműködéséről megemlékszik a kormányzó „Napló“-jában is.

Igy 1866 junius 23-án a következőket találjuk „Napló“-jában; közlöm, mert a beszélgetés jellemzően világítja meg a helyzetet.

„Tíz és $\frac{3}{4}$ órakor Türr altábornagy jött hozzám, sürgeté a Szerbia felőli operációkra szánt pénzt, hogy holnap indulhasson; ha ezt nem tehetné, tíz napot kellene elvesztenie, egy újabb hajó indulásáig.

Ez értelemben sürgetőleg irtam Ricasolinak, s Ferencz fiam által, kit levelem átadásával megbíztam, azon szóbeli hozzátétellel üzeném, hogy: „ha Türr holnap nem mehetne, a túlságos késedelem folytán menetele majdnem szükségtelemmé válnék, s ez esetben inkább a veresínget öltené fel“.

Ferencz fiam Ricasolit a belügyminiszteriumban találá s átadá a bárónak levelem, ki azt elolvastván, tüstént boríték alá zárta, s elküldé Cerrutihoz, mondván, hogy ő van az olasz-magyar ügyek részleteinek vezetésével megbizva. Ferencz fiamnak, ki előadá szóbeli üzenetemet, a következőleg válaszolt Ricasoli:

„Az ügyek gyors elintézését nemcsak nem ellenzem, de sőt kívánom, s még ma beszélni fogok a pénzügyérrel, hogy a kívánt összeg Türrnek átszolgáltatassék. Nem hiszem azonban, hogy ez ma már megtörténhetnék. Én is sajnálom a késedelmet, de nem tartom azt annyira fontosnak, mint önök: a szerb, a dalmát, egy szóval minden expediciónak egyszerre kell megtörténni. Már pedig bármennyire el is van határozva az olasz kormány erős expeditiót küldeni Dalmácián keresztül Magyarországba, ezen expeditió elindulásáig még hetek fognak eltelni, mert őszintén bevallva, van bár nagyszámú önkéntes seregünk, de a sereg még éppen nincs szervezve, érvényessége nincs próbára téve, pedig oly expeditiót akarunk és kell küldenünk a dalmát partokra, mely oda nem futni, de verekedni menjen. Egyébiránt jó hireim vannak a dalmát tengerparti nép szelleméről.

A mi a magyar nemzet és olasz kormány közti szerződést illeti, mi el vagyunk tökéelve a magyar felkelést hatalmasan segíteni, s nincs szándékunk a háborút limitálni; de ha a harcz folyta alatt, s mielőtt a magyar függetlenség végkép ki volna víva, egy vagy más nagyhatalom mint mediatur lépne közbe, például az orosz, azt magunkra nem vállaljuk, hogy a magyarokért egyik nagyhatalommal is harczra keljünk, de annyit megígérünk, hogy a lehető egyez-

kedésben a magyarok ügyét el nem hagynánk. Meglehet, ily esetben a magyarok nem nyerhetnék el azt, a miért küzdenek, t. i. a függetlenséget, tehát, ha ők akarnák, ők maguk folytathatnák a harczot, de mi miattuk nem keveredhetnénk új s nagyobb háboruba, bár annyit az esetben is tehetnénk, hogy az általunk segítségül küldött önkéntes csapatot velük hagynánk.

Olaszország is a háború terére lép, a magyaroknak is kockáztatnia kell valamit. De hogy a sikermentől inkább biztosítsák minden lehetőségek ellen, mindjárt energiával kell cselekedni, hogy hamar ura lehesen a magyar önön sorsának.

Ferencz fiam erre azt felelé, hogy ez nekem is legszívbelibb kívánságom, s ezért várom egész nervózus nyugtalansággal az olasz kormánynyali egyezkedést.

Ez meglesz, felelé Ricasoli. Tegnap éjjélig tanácskozánk ez ügy felett. A magyar légio átalakítását is elhatároztuk, de nem tisztekkel kívánnánk szaporítani, hanem magyar zászlót adunk nekik, a háború alatt ájtjövő magyar katonaságnak magvává kívánnánk tenni e csapatot, mert most még csak négyszázan vannak. Én lelkemből kívánom, hogy a magyar csapatok ájtjövetele eszközölhető lehessen.

Hogy ez meg fog történni, viszonzá erre Ferencz fiam, az több, mint hihető, az csaknem bizonyos, s valószínűleg el fogna kezdődni az ájtjövés, mihelyt atyám kiáltványát a magyar ezredek közt szétszórathatja. De hogy ezt tehesse, meg kell előbb lenni az olasz kormánynyal az egyezségnek, mert a kiáltványnak csak akkor lehet egészen a kívánt hatása, ha így kezdődik: „Az olasz király oltalma alatt ismét feltűztük a magyar zászlót!“ Atyám a kiáltványt

már elkészíté, s csak az egyezkedést várja, hogy közzé tegye; egyébiránt lehetetlen nem sajnálnunk, hogy az a háború kiütése előtt nem történhetett, mert akkor a szétoztás a magyar ezredek közt sokkal könnyebb lett volna, mint most.

Ez igaz, felelé Ricasoli, de ezen már nem segíthetünk. Én úgy értesültem a magyarok hangulatáról, hogy ők az uralkodóházhoz igen csatlakoznak.

Az ellenkezőről biztosítja atyám a bárót, viszonzá Ferencz fiam; csak hogy ellenséges indulatát a nemzet (mely igen erős) nem nyilatkoztathatja, mivel ily nyilatkozatokra az osztrák börtönnel, sőt sokszor vérpaddal szokott felelni.

De a magyar nép királyához szentül ragaszkodik, vágott közbe Ricasoli.

Igen, folytatá Ferencz fiam, szentül ragaszkodik a királyság eszméjéhez, a Szent István koronájához, s azon uralkodóhoz, kinek e korona a fejét díszíti; de a mostani osztrák császár eddig még nincs megkoronázva, s ha akkor koronáztatná meg magát, midőn már kiütött a forradalom, a népben elterjedt mysticus pietás a szent korona iránt sem vonhatna el a kiütött forradalomtól egy embert sem. Erről biztosíthatjuk a bárót.

Annál jobb, ha úgy van, — jegyzé meg Ricasoli. — Ferencz fiam kérte a bárót, engedje meg nekem hozzá jöhetni, hogy nekem ő maga személyesen mondhassa el a fiamnak mondottakat.

Jobb lesz, ha Cerrutinál szól atyja, felelé a báró, Cerruti vezeti a közös ügyek részleteit, köztünk meg lesz az egyezés. Tegnap szólottam Usedommal. Ő emlité, hogy a háború folyama alatt a porosz is szándékozik expeditiót küldeni Magyarországba.

Búcsut vevén Ferencz Ricasolitól, Cerrutihoz sietett, de őt nem találta.

És hogy a hatalmak mily csúnyául hitegették a magyar emigransokat a mikor szükségük volt reá, annak jellemzésére közlöm még Kossuth Ferencznek édes atyjához intézett, s 1866. aug. 4-én kelt levelét:

„Usedomnál (a porosz nagykövet) voltam, szavait csaknem szószerint idézem:

— Mondja meg atyjának, ne csüggedjen el; még nem jött el az az idő, hogy ölbe rakjuk kezünket. Bismarck ez utóbbi napokban két levelet írt nekem, azt mondja: a béke a legnagyobb gyorsasággal meg lesz kötve azért, hogy Poroszország mihamarább működésének új fázisába léphessen. Poroszország engedett Franciaország pressziójának, hogy ne tegye Napoleont ellenségévé, s hogy Franciaországot ne kényszerítse Ausztriával szövetkezni.

Franciaországgal most már megegyeztek, s igyekezni fognak nemsokára Olaszországgal is megegyezni; hármas szövetséget fognak képezni, „ha nem is bevallottat, de legalább is hallgatólagosat”; ez a hármas szövetség ugyanazon czéllal fog működni, mint a minőt Poroszország tűzött ki magának a jelen háboruban.

— És mi lenne ez a cél? — kérdém.

— Előbb meggyengítése, és azután összerombolása Ausztriának.

— És a háború újra fogna kezdődni?

— Előbb békés nyomást fognak gyakorolni Ausztriára; de azon elhatározással, hogy a nyomást egész a háboruig fokozzák.

— És minek köszönhető ez a fordulat a francia politikában?

- Agionak.
- Talán a rajnai tartományok?
- Oh! soha!
- Hát Belgium lenne...?
- Nos hát... igen, ön mondta.
- Miért nem egyeztek meg a háború előtt?
- Mit akar? Napoleon sokat követelt tőlünk.
- És hazánkra nézve mik lehetnek reményeink?

Milyen irányt kell követnünk?

— Az önök reménye abból áll, hogy Ausztria legalább is kénytelen lesz magyarrá lenni.

— Köszönöm!

— De sokkal valószínűbb, hogy Ausztria összeszedi magát, s ellent fog állani, akkor elfogják üzni a dynastiát. A mit atyjának tanácsolnék, az, hogy törekedjen minden módon arra, hogy Magyarország belépjen a hármasszövetségbe.

— De a hármasszövetség létrehozása sikerülni fog-e?

— Nagyon is lehető, mert kilátásban van a keleti kérdés megoldása is, és erre nézve Magyarország végtelen fontossággal bír. Jól vannak önök itt a kormányossal?

— Tökéletesen.

— És Párisban? Mert főképp itt kell erőt kifejteni.

KOSSUTH FERENCZ ARCZKÉPE 1867-ben.
Készült Turinban.

— Nem vagyunk rosszul, — de Berlinben emberevőknek hisznek bennünket.

— Ez régi keletű ellenszenv, — de reméljük, hogy ez meg fog szűnni.

— Hát ha úgy akarja, reméljük, — ön igen fontos dolgokat mondott most nekem. Tegnapelőtt láttam Ricasolit — és ő mindezekről mit sem szólt nekem, noha beszélgetésünk igen bizalmas vala. Hát nem lenne ezekről az olasz kormány informálva?

— Még nem — de már kezdtem némi intést adni Viscontinak. Ajánlom önnek a legszigorúbb diszkretiót; mindaz, a mit mondtam, teljesen bizalmas; mondja el azokat atyjának, de kivüle senkinek a világon.

Forrón szerető fiad

Ferencz.“

KOSSUTH FERENCZ ELSŐ KÉPVISELŐSÉGE.

Az 1866-iki év nagy csalódással végződött. Ezt követte a „fekete esztendő“, a kiegyezés éve. Ekkor a Kossuthok külföldi politikai működésének vége szakadt. Bennt a hazában folytathatták volna, de az új alkotmányos korszak nem nekik való volt. Ugy Kossuth Lajost, mint fiait több ízben választották meg rögtön a kiegyezés megkötése után képviselőknek, — de a választást egyikük sem fogadta el.

Az egyik, a német-üröghi kerület választóinak Kossuth Ferencz a megtiszteltetést következő lelkes és hazafias levélben köszönte meg:

Tisztelt választók!

A képviselőháznak tett hivatalos bejelentés nem hagy kételkednem a tény felett, hogy a német-ürögghi választókerület engem méltóztatott megválasztani országgyűlési képviselőjévé.

Nehogy tehát a tisztelt választókerület a törvényhozásbani részvétjogában hátramaradást szenvedjen, megválasztásom iránt késedelem nélkül nyilatkozni mindamellett is kötelességemnek tartom, hogy a hivatalos értesítés még nem jutott kezeimhez.

Mindenekelőtt a legmelegebb hálaérzettel mondok köszönetet tisztelt választóimnak, hogy engem, ismeretlent, nagybecsű bizalmukkal megtisztelni méltóztattak.

E váratlan kitüntetésnek politikai értelme annál kevésbbé lehet, — előttem — kétséges, minél sajnosabban érzem, hogy arra magamat érdemesnek mutatni ekkorig alkalmam nem volt.

Még gyermek voltam, midőn hazámból kivándoroltatott a hatalom.

A két utolsó emléknek, mely oly korán elveszett honomból szemeim előtt lebeg, egyike: a börtön, melylyel alig nyolcz éves koromban beavatott a szenvedésekbe a bosszús erőszak, csak azért, hogy bujdosó szülőim fájdalmait ezzel is sulyosítja; a másika: a pesti partot ellepett néptömeg, mely daczára a rémuralom rettegtetéseinek, a rokonszenv kegyeletes nyilatkozataival kísérte a hajót, mely Kossuth Lajos száműzött gyermekeit vitte száműzött szülőikhez a távol kelet felé.

Ez emlékek elsője a hazafiui eltökélés csiráját ültette a gyermek szívébe, melyet azóta kiírthatatlanul meggyökeresített a gondolkozás és az öntudatos honszeretet; a második a hála lángját gyújtotta meg keblemben a hazám népe iránt, melyet sem idő, sem életviszontagság nem fog soha többé kioltani.

Azóta 17 nehéz év mult el. A gyermekből férfiú lett; idegen földön országról-országra hányatott, hontalan mindig, de mindig magyar, kinél a szülőföld iránti vonzalom ösztönét, a honszeretet religiójává érlelték a nagy emlékeket szemé-

lyesítő családi kör magasztos befolyásu, s a honnak fájdalmas részvéttel kísért szenvedései.

Hasznos szolgálatokban teljesíteni kötelességemet hazám iránt önfeláldozó hűséggel a harczterén, vagy ismereteimnek gyümölcsöztetésével a békés működés mezején, a mint a szükség kívánni fogja, e vágy volt eddigi életem minden igyekezetében vezércsillagom. Meg van keblemben a szilárd akarat s érzek némi tehetséget is, de alkalmam hazámnak szolgálatot tenni, eddig nem vala.

És mert nem vala, önök megtisztelő bizalma nem nekem, ismeretlennek szólhat, hanem szól azon körülménynek, hogy Kossuth Lajos fia vagyok; nyilatkozványa az önök hitének, hogy Kossuth Lajos fiában hű és határozott képviselő-jét találják azon politikai elveknek és irányynak, melyeket atyja neve szeméyesít.

Önök nem is csalatkoztak e feltevésben; én a tántoríthatatlan ragaszkodást e politikai elvekhez és irányhoz nemcsak nevem örökségeül bírom, hanem bírom azt mint komolyan átgondolt rendíthetlen meggyőződést is.

És hazám önálló független állami életet élni jogosított-nak is, képesnek is tudom.

Az állami lét alapfeltételének ismerem az önkormányzatot.

Önkormányzat pedig csak akkor van, csak akkor lehet, ha a nemzet nemcsak beligazgatási dolgaiban, hanem minden államügyekben, a hadseregbeli rendelkezést és pénzügyet egész kiterjedésében beleértve, maga intézkedhetik, menten minden idegen beavatkozástól, önállóan, függetlenül.

Ezen önkormányzati jognak akár minő tekintetben, de különösen a hadsereggeli rendelkezés és a pénzügyek tekintetében, megcsorbitásába beleegyezni annyit teszen, mint az ország állami függetlenségéről s nemzeti önállásáról lemondani.

Az említett kétségbevonhatatlan axiomák képezik az 1848-iki törvények alapeszméjét.

És innen van, hogy minden visszanyomási kísérletek daczára e törvények után a nemzet szívéből oly számos és oly hő sovárgás fakad.

De fájdalom! az alap, melyre hazánk államügye a közös-ügyi egyezmény által átfektetve lön, az állami lét alapfeltéte-

lével, a minden idegen avatkozástól ment önkormányzat jogával, merőben ellenkezik.

Én ezen alapot politikai életem kiindulási pontjául el nem fogadhatom.

A működési irány és tér, melyre a nemzet képviselői ez új államjog által szorítva vannak, olyan, melyre én legszentebb meggyőződéseim megtagadása nélkül közreműködésemet fel nem ajánlhatom.

És azért bármennyire fájlalom is, hogy a közéleti pálya, melyet önök örökké hálás emlékezetben tartandó kegyessége számomra megnyitott, előttem tovább is zárva marad; szomorú, de elengedhetetlen polgári kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy a képviselői állást, melylyel a német-üröghi választókerület megajándékozni méltóztatott, a jelen körülmények közt elfogadnom teljes erkölcsi lehetetlenség.

Valamint a tudományokban, úgy a politikai helyzet megítélésében is, akkor járunk el legbiztosabban, tisztelt választókerület, ha a tényállást egyszerű alaptételekre vezetjük vissza.

Tudva van önök előtt, hogy a közösügyi egyezmény által Magyarország hadserege az osztrák birodalmi hadseregbe olvasztatott, s a magyar miniszterium rendelkezése és a magyar országgyűlés ellenőrzése alól elvonatott;

hogy az országos pénzügynek legfontosabb ágára, a hadiköltségek megszavazására nézve a nemzet többé önállóan nem fog rendelkezhetni;

hogy hazánknak legnyomatékosabb államkormányzati ügyei, a magyar országgyűlés iránt nem felelős kormánynak vannak átadva, s hogy ezen államügyeket illetőleg a magyar felelős kormány hatósága csak arra van szorítva, hogy a birodalmi kormánynak katonát adjon és pénzt szolgáltatson;

és tudva van önök előtt, s az adóbehajtás szigora tudatni fogja még jobban önökkel, hogy hazánk polgárai előbb 36, utóbb közel 30 millió forinttal fognak évenként az osztrák birodalom adósságterhének viseléséhez járulni, akár bírák aztán saját országos szükségleteiket fedezni, akár nem.

Meg nem foghatom, miként akadhat csak egyetlen ember az országban, aki e tényeket az ősi alkotmányával s az ennek biztosítására alkotott 1848-iki törvényekkel összehason-

lítva, azt képes hinni, hogy az alkotmány valóban helyre van állítva.

Mindezen megdöbbenő kiforgatása az ősi magyar államjognak logikai kényszerűségű corollariuma azon egy alaptételnek, hogy a közösügyi egyezmény Magyarországot az egységes osztrák birodalom kiegészítő felévé tette.

Ezen összeolvadás ellen küzdöttek őseink 350 éven át. Ez ellen küzdött nemzetünk oly bámulatos erőfeszítéssel 1848—49-ben, s megtörhetlen kitartással a szenvedésekben azóta egészen 1866-ig. A hosszú küzdelem kérdése eldőntetett; de eldöntetett úgy, hogy hazánk megszűnt állam lenni. Egy idegen államcsoporthozatott kiegészítő tartományává lett. Lehet belőle egy második Skócia (ha lehet a nemzeti vagyontőkét megtámadó tömérdek terhek mellett), lehet egy második Irland, — de tartomány; nem állam többé.

De reményem, nem örökre! Bizom istenben, ügyünk igazságában, s nemzetem életrevalóságában, hogy nem örökre! Nekem a hontalanság s a sok családi bú vagy iskola volt. Bár még ifjú, de rég elszoktam a vérmes remények ábrándjaitól.

Hanem azt nem hihetem, hogy élő s életképes nemzetem ép azon korban legyen elkárhoztatva magát az államok sorából saját kezével kitörülni, midőn a történelem gondviselés logikája, mely oly népeket is állami életre ébreszt, melyek századokon át a tetszhalál álmát aludták.

De most úgy van: Magyarország az osztrák birodalom kiegészítő felévé lett. Tartomány, nem állam többé.

Ugy látom, még ezen államjogi változtatás pártolói sem mentek minden aggodalomtól. Megnyugvást keresnek azon állításban, hogy a közösügyi egyezmény megszorítás helyett, tágabb kört nyit, s nagyobb súlyt kölcsönöz Magyarország politikai befolyásának, s abban, hogy hazánk helyzete nem függ, és, mert paritás alapjára van állítva, és ismét abban, hogy az egyezmény nem egyéb, mint követség a birodalom népeivel kölcsönös védelem végett.

A mi azt a nagy kört és súlyt illeti, én azért, még ha való volna is, a nemzeti önkormányzat megcsorbítását igen drága árnak tartanám. Ha a magyar nemzet kört nyert, mások érdekeire befolyjni, mások is kört nyertek a magyar nemzet

érdekeire befolyjni. S én az első igen szomorú kárpótlásnak tartom a másodikért, és veszélyesnek is, mert ha valósulna azon nagyobb súly, ellenségeket teremtené hazánknak, míg ha nem valósul, szabadságra vezet. Irlandot is azzal szokták nyugtatni némely angol közözügi politikusok, hogy az unio által tágasabb befolyási kört nyert az angol óriási birodalom ügyeire, (mely birodalom felett a nap soha le nem száll) s ezzel a világ ügyeire is. Ugy látszik, Irland azt nem érzi vigasztaló kárpótlásnak elveszett önállásáért, és félek a közözügi alkú hazánkból egy második Irlandot készít.

Azt a kiválólag hangsúlyozott paritási elméletet pedig, én gyakorlati életben teljesen illuzoriusnak hiszem. Az államélet nem mechanika. A súlyparitás csak addig tart, míg elváló, vagy ellenkező érdekek nem merülnek fel. A mint ez megtörténik (pedig mindiglen meg fog történni), a paritás azonnal mesévé válik. Egyik vagy másik fél okvetlenül túlsúlyra emelendi a maga érdekeit, óhajításait vagy iránylatait. S ha megfontoljuk a bécsi udvar történelmű vonzalmait, ha számba vesszük, hogy az erőnek mennyi eszközeit bocsátotta a közözügi egyezmény a birodalmi kormány kezeibe, könnyű eltalálni, hogy melyik oldalra fog hajolni a paritás mérlege.

A minő bizonyos az, hogy ha az osztrák birodalom Budáról kormányoztatnék, ha az osztrák hadsereg volna a magyar hadseregbe beolvasztva, s ezzel és a közözügi költség osztrák illedékével Budáról rendelkeznének, okvetlenül a magyar érdekek válnának irányadókká; ép oly kétségtelen az is, hogy miután a magyar hadsereg van az osztrákba olvasztva, a közözügi költség a bécsi kasszába lesz szolgáltatva, karunkkal, pénzünkkel a birodalmi kormány fog rendelkezni, s általában minden magasabb államügyeink Bécsből fognak intéztetni; a paritásos elmélet nem fogja Magyarországot az alárendeltségtől megóvni, szemben a birodalommal, s még kevésbé a birodalom felett is, Magyarország felett is lebegő politikának „nagyhatalmi“ vonzalmával.

A mi végre azon állítást illeti, hogy a közözügi alkú nem egyéb, mint kölcsönös védelmi szövetség, kötelesnek érzem magamat, figyelmeztetni a tisztelt választókerületet, hogy e körül a jól hangzó szavakkal veszélyes játék üzetik.

Nem szövetség ez, hanem egyesülés; a közösügyi egyezmény folytán nyílt vallomás szerint Ausztria egyik felévé lőn hazánk, pedig a confederatio s unio közt végtelen a különbség.

A confederatio nem absorbeálja a szövetséges országok állami egyéniségét, — az unio igen.

A confederatio kiszabja a kontingest (illedéket), melylyel kültámadás esetében minden szövetséges a közös védelemhez járulni tartozik, de nem fosztja meg a szövetségeseket az állami függetlenség azon legfőbb attributumától, hogy saját nemzeti *hadsereggel birjanak; nem vetközteti azt ki saját nemzeti géniuszából, nem veszi el tőle nyelvét, zászlaját, nem tartja a szövetségesek országait elfoglalva idegen katonaság által, s még béke idején is, s nem veszi ki a nemzet rendelkezése alól a hadsereget.** Az unio mindezt megteszi. A confederatio vagy szabad időhöz van kötve, vagy felhagyja a kilépést, de soha sem örök; az unio örök. A confederatio államokat véd; az unio az államokból tartományokat csinál.

Én barátja vagyok a confederatio eszméjének, mert ebben fekszik a titka a kisebb államok nemzeti biztonságának a nagyobb hatalmak általi elnyeletés ellen; de mindig tántoríthatatlan ellene leszek a külön irányú, külön geniuszú, külön területű, külön történelmi fejleményű idegen államokkali unionak, mert ez tartományuvá, municzipiumuvá súlylyeszt.

Ilyen *uniot*, s nem confederatiót létesített a közösügyi egyezmény.

És még ezt is nem akként létesítette, hogy csak kölcsönös védelemre szorítkoznék, sőt éppen abban látom hazánkra nézve a legnagyobb veszélyt, hogy nem szorítkozik.

Avagy a közösügyi egyezmény alkotói csakis a kölcsönös védelmet vették célba, hát miért nem fejezték ezt ki a törvényben? Azt gondolom, a dolog eléggé fontos arra, hogy feledékenységbe ne ment legyen. És nem is ösmeretlen a nemzeti önállást biztosító ily rezervata az európai közjogban. E kérdés vitatása közben többször idéztetett Norvégia, mint biztató példa a közösügyi egyezkedésre. Nor-

* Mily látnoki szavak! Mennyire reáillenek a mai abnormis viszonyainkra.

végia érdekei minden tekintetben rokonok Svédországgal, melyhez őt nemcsak az uralkodó közössége, hanem fajegység, földterületi viszonyok, a kalmári unio történelmi emléke, s mondhatni „Isten ujjá” csatolja, s mégis a számra gyenge, de szabadságszeretetben erős, és állami függetlenségét semmi opportunítási tekinteteknek alá nem rendelő Norvégia világosan kikötötte alkotmányában, hogy Svéd és Norvégia közös királya, Norvégiának sem szárazföldi, sem tengeri hadseregét támadó háborúra a norvég országgyűlés engedelmével nem használhatja.

Miért nem gondoskodtak a közösügyi egyezmény alkotói hasonló biztosításról, ha csak védelem volt szándokukban? Ez többet tett volna a nemzet aggodalmainak megnyugtatósára, mint minden fényes szónoklatot. És tömérdek „szenvédésnek” * vette volna elejét.

És ha csak védelem volt szándékukban, hát miként történik, hogy a magyar honvédsereg nincs állásába visszahelyezve, s még csak azon kötelezettségek sincsenek iránta teljesítve, melyekre irányában a nemzet ünnepélyesen lekötött szavával kötelezve van?

És miként történik, hogy most is, béke idején, Magyarország idegen sereggel tartatik megszállva, s a magyar ezredek legnagyobb részben idegen földön vannak elhelyezve?

Bizony mondom, jól tette volna a nagy Magyarország, ha a kis Norvégiától példát veszen. Az nem mulasztotta el alkotmányában magát biztosítani, hogy béke idején sem norvég seregeket ne legyen szabad az országból kivinni, sem svéd seregeket Norvégiába bevinni.

Ekként oszlanak el, tisztelt választókerület, az elfogulatlan vizsgálat világánál a megnyugtatóságok, melyek az új magyar államjog védelmére felhozhatnak.

És a színpadi öltözékekből kivetköztetett meztelen igazság az, hogy édes magyar hazánk, mely az 1790: 10-ik sarkalatos törvényt alkotott országgyűlés igazmondása szerint Ausztriának a jó szomszédságon kívül semmivel sem tartozik;

* Sajátságos! Ugyanezzel a szóval jelentették be legfelsőbb helyről a nemzet castigálását.

1867-ben az ausztriai birodalom kiegészítő felévé tette magát, — nem állam többé, hanem tartomány.

Ezt tűrni lehet, s ha a nemzet úgy akarja, s ameddig akarja, tűrnie kell; de én azt polgári működésem alapjául elfogadni, s annak fogadva el, beleegyezni sohasem fogok. Lehet, hogy bele nem egyezésem nyom nélkül marad, lehet hogy nem. Én tudom, hogy porszem vagyok, de ha sok porszem lesz egy téren, a sok porszem hegygyé válhatik. Lészen amint isten akarja. Én helyemet megfogom állani, mint akárki más. Tisztelni tudom a jóhiszemű véleményt mindenkiben, de magamétól el nem válok. Vannak, kiket ép ez új államjog törvényesítése vitt haza külföldről. Az ember hite az ő mennyországa. Legyen nekiök hitük szerint. Én, ha a változás bent talált volna, most venném kezembe — nehéz szívvel — a vándorbotot. Az én hitem is az én mennyországom. Legalább benső megnyugvást ad, s aki vágyai hajótörésében ennyit megmentett, az nem egészen szegény.

Ha a hideg ész meggyőződéséből, a meleg honszeretetből, a jogból, a törvényből, hazám hanyatlása eredetének s okainak kutatásából, a politikai számtan sugalataiból, a történelem logikájának s a világviszonyoknak számbavetéséből és mindennekfelett az elveim iránti hűségből merített számos okon kívül, még valamire szükségem volna, hogy határozatomban megerősítsen, feltalálnám azt a pietas kötelezettségében atyám iránt.

A magyar miniszteri tanács határozatából atyám rendeletileg notóriusnak dekretáltatott!

A történelem ítélőszéke kifogja egykor kérlelhetlen ítéletét mondani e korszak tényei és férfiai felett, s ha majd a vesztegethetlen bíró megadja kinek-kinek illetékes helyet, én tudom, hogy atyám neve nem azok közé leszen sorozva, kiket a hon iránti hűtlenség emléke terhelend. A nép szava, mely isten szavának mondatik, már megelőzte — úgy hiszem — a történelem ítéletét.

De megvagyok győződve, hogy önök csak helyeselhetnek, midőn azt mondom, hogy nekem oly viszonyok között nem lehet helyem a hazában, midőn atyámat notóriusnak lehetséges nyilatkoztatni, mert ki állithatja felemelt fővel, hogy híve hazájának, ha ő nem az?

Én atyám elveit s politikai irányát szent kegyelettel fogom mindig őrizni keblemben, s ha isten kegyelme alkalmat nyújt, követni is fogom.

Fáj lelkemnek, hogy az önök kegyes felhívásának nem engedhetek, mert — nem tagadom — boldognak érezném magamat, ha az idegen földöni kenyérkeresetnek minden nemesebb czélt kizáró szakmánya helyett, a mi erő és tehetség van bennem, hazám szolgálatára fordíthatnám. Lelkiismeretes szigorral megvizsgáltam, hogy mit kell, mit szabad tennem?

Quesivi lucem, ingeniumque reperta. (Kerestem a világosságot, de elborzadtam a találatokon.)

Mély hálával köszönöm önök kegyes bizalmát, de mostani körülmények közt a képviselői állást el nem fogadhatom.

Turin, 1867. november 1-én.

Kossuth Ferencz.

Ugyancsak 1867. novemberében választotta meg Kolozsvár városa Kossuth Lajos Tivadart képviselőjének, de utóbbi sem fogadta el a megtiszteltetést. A két Kossuth fivér elhatározta, hogy hontalan édes atyjuk oldala mellett maradnak. Ezt parancsolta nekik úgy a természet törvénye, mint a fiui pietas.

A KOSSUTHOK CSALÁDIASSÁGA.

A kiegészés megkötését követő években Kossuth Ferencznek néhány nagyobb szabású dolgozata jelent meg folyóiratokban. Abban az időben ép úgy, mint később hazatérte után is, divatban volt mindazokat, a kik „Kossuth” nevet viseltek, mérges nyilakkal lövöldözgetni. A sajtó Ferencz dolgozatait oly sikerülteknek találta, hogy kiadták a jelszót, miként azokat nem Kossuth Ferencz, hanem a nagy száműzött Kossuth Lajos írta, s Ferencz csak édes atyja tollával ékeskedik.

Ez a méltatlan támadás a külömben gyöngéd kedélyű és művelt lelkű Ferenczet annyira megbotránkoztatta s elkedvetlenítette, hogy magyar irodalmi működését teljesen abbahagyta, — s ezt csak akkor kezdte újra meg, midőn 27 évvel később édes atyja halála után haza jött.

E hosszú 27 év alatt csak ritkán, nagyon ritkán jutott abba a helyzetbe, hogy magyar nyelven olvashatott volna. Ez idő alatt teljesen életpályájának szentelte idejét, s a túlságosan megfeszített munka következtében alig maradt annyi ideje, hogy magyarul írhasson vagy olvashasson; mégsem felejtette el a magyar nyelvet, bár irálya és nyelvezete megszűnt Kossuth Lajoséhoz oly hasonló lenni, mint a milyen 27 évvel azelőtt volt.

Említettem már, hogy a kormányzón erőt vett a lelki bánat, lelki bú, mert azt hitte, hogy elveit, eszméit nemzetének zöme megtagadta. A család tagjai abban a hitben éltek, hogy hazájukat nem fogják viszontlátni soha. Kossuth Lajos maga azt hitte, hogy hamvai Olaszországban fognak pihenni, bár reá iratta Vilma leányának sirkövére a megható felhívást, hogy: „Patria memento cineris extorrium, dum libera fueris!“ Akkor, 1867 előtt, Kossuth Lajos még hitt nemzete szabadságában. Később nem!

A genuai San Benigno-sziklatemetőt, a hol Kossuth Lajos szeretett neje és leánya pihentek, — időközben elzárták. A családban tehát az a hallgató elhatározás érlelődött meg, hogy a kormányzót is a florenczi evangélikus Allori temetőbe helyezik örök nyugalomra, a hol a napsugarak Ferencz nejének virágokkal díszített monumentális síremlékén ját-

szadoznak. A nagy kormányzó sohasem álmodott arról, hogy haza jöjjön.

Valamint az is rosszul esett volna neki, ha fiai az ő életében haza jöttek volna. Ferencz egy alkalommal — midőn a nemzet Kossuth Lajos 90-ik születési napját ünnepelte — be akart látogatni a hazába főképpen azért, hogy a nagymérvű rokonszenvenyilvánításokért személyesen mondjon atyja nevében köszönetet. Édes atyja azonban legnagyobb szívóssággal szegült ellene e tervnek. Ferencznek tehát le kellett mondania szándékáról, bármiként érvelt is a mellett, hogy a szeretetnek oly nagymérvű megnyilatkozását kötelességlenne megköszönni, valamint azzal is, hogy ha körútját megtette Magyarországon, akkor újból visszatértyjához a hontalanságba.

KOSSUTH LAJOS UTOLSO ARCZKÉPE.

Az agg kormányzó azonban hajthatatlan maradt, mert ő személye iránt nem egyedül szeretetet, hanem elvei, s a nagy függetlenségi eszme iránt való ragasz-

kodást és hűséget óhajtott volna nemzete részéről látni. Előbbit az utóbbi nélkül muló szalmalángnak hitte. Pedig nem volt az! Hogy nem, arról tanúságot tesz az a harmincznégy Kossuth-szobor, mely már eddig áll. Hogy nem volt szalmaláng, a mellett bizonyít az a nagy és hatalmas függetlenségi párt, melynek vezére az ő kedves fia, Kossuth Ferencz.

Tény, hogy sokban járult ehhez Ferencz hazajövele. Ez buzdítólag hatott mindenkire. Mert a magyar nemzet itt látja maga közt a haza ügyének, a függetlenségi eszméknek ezt a hűséges szolgáját, a ki négy és fél évtizeden keresztül tartó hontalanságában, és teljesen idegen környezetében, szivbenlélekben, és még nyelvében is magyar tudott maradni.

Annyi azonban tény, hogy még az 1868-ban haza küldött dolgozatokban Ferencz stylusa és nyelvezete egészen meglepően hasonlított édes atyjának nyelvezetéhez és irányához, ez, azalatt a 26 év alatt, mely a magyar irodalomtól való teljes elszakadása óta hazajöveteléig eltelt, — teljesen megváltozott. A mi talán természetes is! Ma azután Kossuth Ferencznek úgy czikkeiben, mint beszédeiben egy egészen más jellegű irány domborodik ki, melynek főismérve az egyszerű, világos és rövid mondatok, a hangzatos szavak kerülése, s a tömörség és a tartalmasság. Beszédeiben és irataiban az a fő jellemvonása, hogy minél kevesebb szóval mentől többet mond. Ha beszél, a szónoki formákat kerülni látszik, s csakis a szorosán vett logikát és teljes világosságot keresi és találja meg. Miáltal azután a legbonyolultabb kérdéseket is úgy adja elő, hogy legegyszerűbb hallgatója ne csak megérthesse, hanem érezze, mintha ő maga is úgy mondta volna el; azonban szava nem izgató és nem lelkesítő.

Lássuk csak a három Kossuth közötti családi és politikai viszonyt. Kossuth Ferenczet és fivérét Lajos Tivadart a legforróbb és gyöngédebb szeretet csatolta édes atyjukhoz, a nagy kormányzóhoz, ki szinte nagy szeretettel viseltetett fiaíránt, és atyai büszkeséggel szokott róluk beszélni.

Erre a mélységes szeretettől áthatott családias viszonyra soha, egyetlen felhő sem borult; és mégis volt egy körülmény benső életükben, a mely sok szomorúságot okozott Ferencznek és fivérének.

E körülmény volt atyjuknak az a közismert jellemvonása, hogy soha, senkitől sem akart semmit elfogadni. Ez a sajátsága fiaival szemben a legnagyobb vehemenciával nyilatkozott meg. A két ifjabb Kossuthnak végtelenül rosszul esett az a tudat, hogy édes atyjuk azután a szerencsétlen eset után, a midőn egy olasz befektetésnél elvesztette Angliában szerzett kis vagyonának jelentékeny részét, késő aggkorában fáradságos munkát végzett, kenyérkereset czéljából.

Mind a két fivér tekintélyes és jövedelmező állásban lévén, édes atyjukat teljes kényelemmel láthatták volna el, de Kossuth Lajos, fiainak e kérését a legmerevebben és leghatározottabban visszautasította. Háztartását pedig úgy rendezte be, hogy fiainak a támogatás iránt való többszöri kísérletezése balul ütött ki. Viszont ezzel szemben a kormányzó hazájába irt leveleiben sokszor megemlíti, hogy aggkorában kimerítő munkára van utalva, — a mi magától érthető, hogy fiainak nagyon, de nagyon rosszul esett, mert ők teljesen ártatlanul és ok nélkül úgy tünnek föl a nyilvánosság előtt, mintha atyjuk nyugalmaival és jóllétével nem törődnének. A testvéreket rendkívül bántotta, hogy édes atyjuk nem akar tőlük

semmit sem elfogadni, — ép ezért folyton azon törték fejüket, hogy tehetnének valamit titokban a nélkül, hogy megtudná.

Igy azután — a mint Ferencztől tudom — a kormányzó úr rendes orvosát dr. Bassot, a ki a kormányzót élte végeig mint házi orvosa kezelte, s a hamvait Budapestre is kísérte, egész titokban éveken keresztül Ferencz fizette. A kormányzó úr pedig azt hitte, hogy dr. Basso hozzá csupán barátságból és lelkesedésből jár és ragaszkodik, a miért Basso iránt nagy elismeréssel is viseltetett. Az elismerést dr. Basso nagyon megérdemelte, mert feláldozó odaadással, és a Ferencz által titokban fizetett honorariumhoz nem mért arányban gondozta egyik nap a másik után a dicső aggastyánt.

A kormányzó politikai nézeteit mindig megbeszélte fiaival, úgy hogy Ferencz teljesen beleélhette magát atyja felfogásaiba minden egyes kérdés felett.

De Kossuth Lajos beszélgetéseinek kedvencz tárgya mégsem a politika volt 1867 után, hanem a pozitív tudományok. Midőn 1867-ben a magyar nemzet többsége kialkudott, a kormányzó láthatólag kevesebbet kezdett foglalkozni a politikával, mint azelőtt, és aggkora daczára erősen neki feküdt némely pozitív tudomány alapos megtanulásának, a mi az ő korában meglepő tünet volt. E komoly foglalkozás közt lehetőleg feledni iparkodott úgy családi mély gyászát, mint honfiui bánatát.

Ilyen tudományos ágak voltak — melyekkel a nagy kormányzó abban az időben foglalkozott — a csillagászat, a geologia, a paleontologia és a botanika. E tudományok mindegyikében pár év alatt annyira otthonossá lett, hogy bátran tudós számba mehetett.

Ferencz szinte nagy jártassággal bírván — a botanikát kivéve — e tudományokban, vele sokszor órákon keresztül szórakozott édes atyja, tudományosan vitatkozva egyes elméletek felett. Hosszú sétáiban a hegyek közt, a kormányzó folyvást botanizált. E tudományban meglepő szakavatottságra emelkedett, úgy hogy az olasz szaktudósok bámulatát is felköltötte. Irataiban van is néhány erre vonatkozó levél, melyek közül a Hajnald Lajos és báró Nyáry Albert-hez intézettek főleg figyelemre méltók. A kormányzónak nagyszabású herbariuma volt, melyet maga gyűjtött, klasszifikált és sajátkezüleg látott el jegyzetekkel. Ez jelenleg a nemzeti muzeumban van.

Sajátságos, hogy még a tudomány terén is megnyilatkozott a nagy kormányzó szabad, ujitás után vágyó szelleme. Többnyire az új elméleteket fogadta el; sőt maga is állított fel úgy a csillagászat, mint a geologia terén új elméleteket. A dicső aggastyán bő érvekkel szokta ezeket megvitatni Ferencz fiával, a ki édes atyjával e kérdésekben nem mindig értett egyet, mert ő sokkal kevesebb hajlandóságot mutatott az új elméletek azonnali elfogadására, a miből azután hosszú, és Ferencz látogatásai egész idejére kiterjedő tudományos vitatkozások keletkeztek, melyeket az agg kormányzó láthatólag élvezett, és fiatalos hévvel s nagy apparátussal folytatott. Volt rá eset, hogy egy-egy témára új érvekkel tért vissza szeretett Ferencz fiának a legközelebbi látogatása alkalmával. Csodálatos volt az a lelki harmonia, mely a nagy száműzött és fia között volt; s ennek nyomait a koalíciós pártok elnökének* mai hazafias és specziálisan magyaros szereplésén és magatartásán is megtalálhatjuk.

* Megjegyzem, hogy Kossuth Ferencz életrajzának e vázlatát januárban fejeztem be, a midőn még nem volt miniszter. *Hentaller.*

A HAZATÉRÉS.

1892-ik év szeptemberében töltötte be a szent aggastyán 90-ik évét. A nemzet szeretete és ragaszkodása tüntetésszerűen nyilvánult meg. Tudjuk, hogy Budapest törvényhatósági közgyűlése nagy lelkesedéssel választotta díszpolgárának. A függetlenségi párt pedig husz tagu küldöttsége által nyújtotta át neki feliratát.

Ez alkalommal találkozott és érintkezett Kossuth Ferencz első ízben a függetlenségi párt nagyszámú tagjával. Előbb személyesen talán csak Helfy Ignác és Hentaller Lajost ismerte. A küldöttséget Justh Gyula akkori elnök vezette, tagjai között ott voltak Tóth János, Thaly Kálmán, Lukács Gyula, Illyés Bálint, Uray Imre, Sturmán György, Beniczky Árpád, Szluha István, Kállay Lipót és Hentaller Lajos s még többen a párt még jelenleg életben levő tagjai közül.

Ezek előtt a férfiak előtt, Ferencz fia jelenlétében, fejtette ki politikai végrendeletét Kossuth Lajos. E politikai végrendelet rövid foglalata az, hogy: ha független lehet Magyarország az osztrák házzal a 48-iki törvények alapján, akkor a függetlenségi párt temesse el a Kossuth eszmét, s ő fejet hajt. Ha önálló, öncélú nemzet lehet mellette, akkor ő meghajlik az őszinte egyetértés előtt. Próbálja meg a nemzet! De ha nem lehet, akkor az eszme magától fel fog támadni. „Igen!“ végzi szavait, „ha nem lehet, esküszöm istenemre, hogy eszméim feltámadnak!“

Kevéssel azután 1894. márczius 20-án éjfélkor

terjedt el a gyász hír Budapesten, hogy a nagy kormányzó meghalt. A szomorú esetre akkor már napok óta mindenki el volt készülve. A midőn Kossuth Lajos betegsége rosszabbra fordult, Ferencz fiát rögtön ágyához szólították. Rajta kívül még ott voltak a rokonok közül Ruttkayné Kossuth Lujza, Ambrozovicsné, gróf Benyovszky Sándor és neje, Mária grófnő, továbbá gróf Károlyi Gábor, Eötvös Károly, Lukács Gyula és Helfy Ignác képviselők, s hű bajtársa, a még ma is életben levő Figyelmessy ezredes. Lajos fia csak az utolsó napokban érkezhetett meg.

Az első virágcsokrot Benyovszky Sándor grófnő helyezte a halottas ágyra, kit az agg kormányzó életében különösen kedvelt. Hamarosan azonban az egész szobát elárasztották virágokkal, mert Turin város apraja-nagyja ép úgy gyászolt, mint Magyarország polgársága. Igen! Kossuth Lajos halálának alkalmából egész Turin városa gyászba borult, s lehet mondani, hogy az osztrák által oly hosszú ideig sanyargatott két nemzetnek, Olaszországnak és Magyarországnak fájdalma egyesült a nagy kormányzó turini ravatalánál.

A hamvakat a képviselőház küldöttsége hozta haza, s a holttestet a nagy halott két fia, Ferencz és Lajos Tivadar kísérték. Az Udine előtti őrháznál, mely a határ Olaszország és Ausztria között, kezdődött a megható jelenetek később lejátszódott hosszú sorozata. A vonat megállt, Kossuth Ferencz Olaszország felé fordulva, levett kalappal a következő bucsúszavakat mondotta:

„Álljunk meg ezen a helyen, hogy elbúcsúzzunk attól az országtól, mely ezt a gyászos utat diadalmenetté tette. Forduljunk vissza a föld felé, hol

megboldogult atyám 35 évig élt, s hol élte delén telepedett le évtizedekig remélni és szenvedni. E földön kétségbeesést sohasem ismert: mert küzdhetett a kényuralom ellen, s a kényuralom ellenségeivel szövetkezve, engedelkenységre bírta azt a kényuralmat, mely távol hazáját sanyargatá. Én, mint vérnek vére, a ki szívének egy részét is örököltem, lelkével pedig összeforrtam, hült teteme nevében isten hozzádot mondok a nemes, lovagias Olaszországnak.“

A vonat ezután tovább robogott, s Csáktornya volt az első állomás, mely a hazatérő halottat fogadta márczius 30-án reggeli 6 óra után. Itt Zalavármegye küldöttsége nevében Csertán Károly alispán beszélt, mire Kossuth Ferencz, kinek ez volt hazai földön első nyilvános beszéde, így válaszolt:

„Uraim! Visszahoztuk a hazába mindenünket, a mi nekünk megmaradt szeretett halottunkból. Visszahoztuk, hogy lelke a magyarok lelkébe visszaszálljon. Hazahoztuk, hogy emléke oda üljön minden magyar tűzhelyéhez, hogy az unokák utódai tanuljanak ez emléktől önzetlen hazaszeretetet. A koporsó néma, az intő ajkak elnémultak, melyek jogainak megőrzésére tanították a nemzetet. Szűnjék meg ravatala körül míg őt el nem temettük minden pártoskodás. Legyen e rövid ideig a magyar haza olyan, mint az ég, a melybe megdicsőült atyám költözött: a szeretet hazája.“

Annak a nagy országos gyásznak leírása és ecsetelése nem ide tartozik. Csak azt említem még itt fel, hogy a jó becsületes magyar hazafiak gondoskodtak arról, miként a nagy kormányzó holttestével együtt szeretett nejének és leányának, Vilmának holttestét is hazaszállítsák a genuai temetőből.

A két szeretett halottat márczius 31-én délelőtt temették el a kerepesi temetőben.

Kossuth temetése április 1-én ment végbe. Annak méreteiről nem beszélek, csak azt említem fel, hogy a koszorúkat alig birták tizennyolcz kocsira felrakni.

A temetés után való nap pedig Kossuth fiai a fővárosi vigadó nagytermében fogadták a temetésre megjelent küldöttségeket, melyek közül többet alispánok, polgármesterek, képviselők vagy más tekintélyes állású, előkelő férfiak vezettek.

Kossuth Ferencz minden egyes küldöttségnek válaszolt, és főleg azt hangsúlyozta, hogy a nagy-szerű temetési ünnep a szeretet ünnepe volt, mely atyja, a „haza atyja“ koporsójánál az egész ország szívét egyesítette. A koszorúk egy részét ekkor osztották szét, hogy egy ágacskát vagy levelet a küldöttségnek minden egyes tagja vihetett magával.

A temetés után rögtön szóba került, hogy Kossuth fiai maradjanak Magyarországon, illetőleg jöjjenek haza.

Kossuth Lajos Tivadar azonban barátságos beszélgetésben rögtön kijelentette, hogy ő nem jöhet haza. Ferencz ellenben nem titkolta vágyát, hogy szeretné hazáját szolgálni. Kossuth Lajos Tivadar hamarosan vissza is utazott Olaszországba, Ferencz egy ideig még maradt, s csak április 15-én tért vissza Olaszországba, hogy úgy Nápolyban, mint Turinban rendezhesse a saját és családja ügyeit. Elutazásakor sokan kísérték ki a pályaudvarra s meleg üdvözlésekkel búcsúztak el tőle.

Kossuth Ferencz búcsuzáskor határozott ígéretet tett, hogy haza fog jönni.

És visszatért! 1894 október 29-én tért vissza újabban Kossuth Ferencz Olaszországból Budapestre, hogy állandóan itthon maradjon. Fogadtatása nagyszabásúnak ígérkezett, de önkéntelenül valóságos Kossuth-tüntetés vált belőle.

A függetlenségi párti képviselők testületileg vonultak ki Kossuth Ferencz elé, — de már reggeli 9 óra tájban oly óriási tolongás volt a keleti pályaudvar előtti beláthatlan területen, hogy alig bírtak azon keresztül hatolni. A párt nevében a Kossuth család régi barátja, Helfy Ignác, rövid, megleghangú beszéddel üdvözölte, melyre Kossuth Ferencz következőleg válaszolt:

„Meg nem érdemlett megtiszteltetésnek tekintem azt a fogadtatást, melyre méltattak. Ugy tekintem azt, mint előlegezést azokért a szolgálatokért, melyeket hazámnak tehetni reménylek, ha erőm megfelel tiszta szándékomnak.

Az a fénysugár, mely atyám sirjából eredve, érdemtelen fejemet érinti, nem kábít el, hanem érezteti velem a felelősséget, — óvatosan használom azt az erőt, melyet a magyar nép szívével összeforrott név képvisel, és megvilágítja kötelességemnek és jogomnak terét.

Kötelességem és jogom hazámat szolgálni, és azért jöttem, hogy kötelességemet teljesítsem és joggal éljek; azon joggal, mely a legnagyobb magyar ember fiának joga, olyan jog, melyet Kossuth Lajos fiától elvitatni nem lehet, és nem czélszerű kísérlés.

Atyám mondani szokta, hogy elvhűsége termőmaggá lehet a jövőendő földében és poraiból kelhet ki az, a mi életéből ki nem kelhetett.

A termő mag az ő poraival a haza földébe lett

elásva, és én gondozni jöttem a magot, hogy kikeljen és virágozzék a haza függetlensége.

Helyesen mondá Helfy barátom, hogy a tavasszal haza jöttem azért, hogy gyászoljam a nemzettel a nemzet halottját, most pedig célom a nemzettel együtt dolgozni a nemzetért.

Hazajöve őszinte nyíltsággal meg kell hajolnom a nemzet akarata előtt, mely kibékült és fátyolt vetett a multakra.

Az ügy, melyet atyám védett, nem volt atyám személyes ügye, hanem a nemzet ügye volt; ezt az ügyet elintézte a nemzet, és legyen az ő akarata!

Atyám, ki ujjá alkotá a hazát, elítélhette, sőt visszautasíthatta azon honpolgárok határozatait, a kiknek legnagyobb része honpolgári jogukat neki köszönhette, de nekem nincs ez a jogom, nekem sőt kötelességem meghajolni a nemzet akarata előtt, most, hogy egy másik szent kötelességet megszüntetett a halál.

Mégis sokáig haboztam, mielőtt erre a lépésre határoztam magamat, mivel fájt olyat tennem halála után, a mit nem tehettem, s nem tettem volna életében soha.

De bár atyám elveit nem fogom feladni soha, ezen elvek megvalósítására más utat kell választanom, mely a nemzet jelen helyzetével gyakorlatilag összeférjen.

Több mint két évtizeden át láttam, hogy rideg negáczióval, az elveknek tisztán ideális téren tartásával még atyám sem volt képes közelebb vinni a hazát állami függetlenséghez, mint volt a kiegyezés utáni napon. Az erőmegfeszítéshez, az emeltyű alkalmazásához alap kell, tényleges alap, a melyet a

jelen helyzetben csakis az ország törvényei képeznek, mely törvények határain belül kell keresnem, és fel is fogom lelni a békés eszközöket, melyekkel elérhetjük hazánk állami függetlenségét.

E cél lesz életemnek és honfi működésemmek célja, és tagadom, hogy illoyalis cél volna, nem tér el az 1790-iki nagyon loyalis országgyűlési kijelentéstől, hogy Magyarország Ausztriának jó szomszédságon kívül semmivel sem tartozik.“

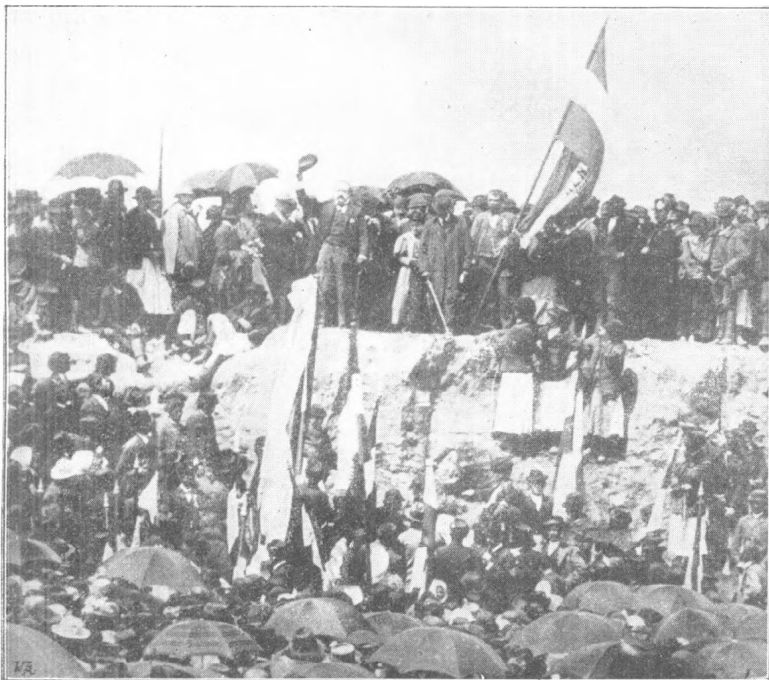
Megelégszem, ha elérhetjük azt, hogy az 1790-iki országgyűlés kijelentése ténynyé válik“.

Ez volt az a politikai program, a mit Kossuth Ferencz hazaérkezése után adott. Nyíltan kijelentette, hogy politikai törekvései végcéljának a personal unió megvalósítását tűzte ki, s nem fogadja el édes atyja összeférhetlenségi elméletét. Ezt a nézetét hirdeti azóta is.

És hirdette akkor mindjárt. Mert első teendője volt, megismerkedni a magyar néppel. E célból körutra indult, melyet a magyar Alföld leglelkesebb, igazi Kossuth vágású városában, Czepléden kezdett meg november 4-én. Itt, Czepléden köszöntötte őt fel első ízben Hentaller Lajos e szavakkal: „Üdvözllek szeretett vezérem!“, a mire Kossuth Ferencz nála megszokott, túlzott szerénységével kijelentette, hogy „neki a vezérségre semmi joga; ne ő legyen a vezér, hanem a név, a Kossuth név. Tart-sák mindig szem előtt a megdicsőült szellemét, ez a helyes uton fogja a pártot vezetni“.

Kossuth Ferencz második útja Arad volt. A vasut mentén levő városok óriási néptömege riadó lelkesedéssel fogadta mindenütt Kossuth Lajos idő-

sebb fiát. Mezőtur, Gyoma, Mezőberény, Csabán valóságos néptenger árasztotta el az indóházakat. Aradra november 8-án délután 4 órakor ért, — s a ki azt a fogadtatást nem látta, annak nem is lehet fogalma arról, hogy tud szeretni a magyar. A vasuttól a

A HOL KOSSUTH FERENCZ A NÉPHEZ BESZÉL.
(Máté-Szalkán 1896. Május 1-én.)

városba vezető hosszú Simandi-utcán, élén az intelligenciával, legalább százezer ember tolongott.

Arad után Makót látogatta meg, majd Szegedet. A szegedi fogadtatás elé országszerte nagy érdeklődéssel néztek. Nemcsak, mert Szegeden tartotta magyarországi utolsó nyilvános beszédét a híres Kárász-ház széles erkélyéről a nagy kormányzó, de

mert az uralkodó család kedély és lélekállapotát is megzavarta Kossuth Ferencz diadalutja. A bécsi német mindenütt forradalmat lát, s conspiratiót és detronisatiót szimatol. A bécsi urak tehát azt követelték a kormánytól, akadályozza meg Kossuth Ferencz további körutját, mert Ferencz nem magyar állampolgár, tehát nincs joga Magyarországon politizálni. Igazi rendőrállamhoz méltó eszme: Egy Kossuth nem magyar!

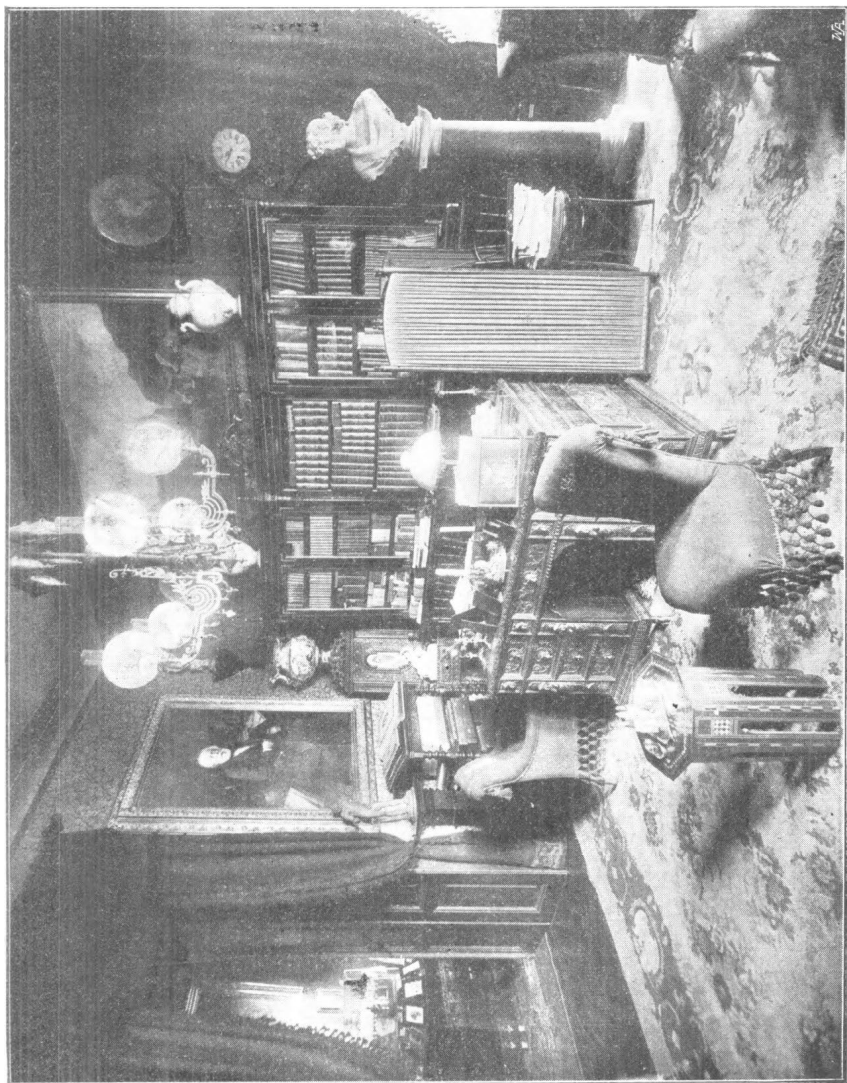
Ez is közrehatott, hogy a szegedi fogadtatás, — ha ugyan lehetséges, — még fényesebb lett, mint az előbbiek. Innen november 12-én Hódmezővásárhelyre ment, majd Mindszent, Szegvár és Szentestre, ahonnan Budapestre tért vissza, hogy körutja második részét november 17-én megkezdje Debreczen felé.

Debreczenben 30,000 ember várta Ferenczet a pályaudvaron, s a körülötte levő tereken és utakon. A vasuttal alig lehetett megindulni, mert a nép az utakat annyira elállta. Sem az előtt nem látott, sem ezután nem fog soha Debreczen ahhoz hasonló ünnepelet látni.

Debreczenből november 21-én Nyiregyházára ment Kossuth Ferencz, onnan Monokra Kossuth Lajos szülőhelyére, a honnan azután másnap Táblýára ment át, a hol kénytelen volt körutját befejezni, mert gyakori orrvérzései támadtak.

E két utjában azonban meggyőződhetett, hogy a Kossuth nevet a nép rajongó szeretete veszi körül a hazában mindenütt.

És ez a szeretet hamarosan gyümölcsözött is! Alig üresedett meg a legelső kerület, a tapolczai, az ottani nép lelkesedése, daczára minden vesztege-

KOSSUTH FERENCZ OTTHONA. (A dolgozó szoba.)

tésnek, kormány-erőszaknak és pressiónak, Kossuth Ferenczet választotta 1895. április 5-én képviselőjévé.

És ekkor — Kossuth szerénykedő tiltakozása daczára — beteljesedett Hentaller Lajosnak czeglédi jóslata, mert Kossuth Ferencz belépven a Justh Gyula elnöklete alatt levő pártkörbe; Justh 1895. december 4-én az elnökségről lemondott, s a párt december 15-én Kossuth Ferenczet választotta elnökévé, s azóta az ő körültekintő vezetése alatt egyre gyarapodik a párt.

Már az 1896-iki képviselőválasztásokat Kossuth Ferencz intézte. Ekkor, s azóta mindig, őt választotta meg a „Kossuth-hű“ Czegléd, — képviselőjének. A mikor 1898. októberében a kiegyezési kérdések a képviselőházban napirendre kerültek, a Bánffy-kabinet ellen az ellenzék elkeseredett harczot indított. Ekkor 1898. november 24-én fejtette ki Kossuth Ferencz a házban a függetlenségi párt álláspontját, s annak indokait 10 pontra terjedő határozati javaslatban nyújtotta be. Ezekben kifejtette, miért nem bizik a kormányban, s miért tagadja meg tőle az indenytit.

1899. december 19-én pedig pártja nevében szöveget intézett a nemzethez, melyben bölcsen előadta, hogy az obstructióval nem a kisebbség akaratát igyekszik a többségre erőszakolni, hanem a „törvény szentségét akarja fenntartani, mely előtt meg kell hajolni nemcsak a többségnek, de a kormánynak is“.

Ő volt az elnöke annak az ugynevezett „paktum-bizottság“-nak, mely Széll Kálmánnal egyezkedett, s a megkötött paktumot aláírta. A két eredeti paktum-szerződés egyike nála, másik Széll Kálmán őrizete alatt van.

Az 1901-iki általános választások alkalmával szintén ő vezette a függetlenségi párt ügyeit. — A mennyi ideje csak volt, azt vidéki agitációkra fordította, s úgy ennek, mint nagy nevének köszönhető, hogy a párt megerősödve került a törvényhozásba. Pedig e mellett Kossuth Ferencz óriási agitációt fejtett ki az önálló vámterület érdekében úgy vidéken, mint a parlamentben és a sajtóban.

Mint tiszta égből a hirtelen beütő nyári vihar, oly gyorsan szoritotta le azonban a gazdasági kérdéseket a bécsi hatalmi körök által előtérbe tolt katonai kérdés.

Széll Kálmán elég gyöngye volt a bécsi körök nógatásának engedni, s beterjesztette szerencsétlen javaslatát, mely az ujonczok létszámának felemelésére vonatkozó intézkedéseket foglalta magában. Ezt a javaslatot a függetlenségi párt Kossuth Ferencz vezetése alatt megobstruálta, mire az egész ország megmozdult. Magyarország minden vidékén tiltakozó gyűléseket tartottak, s tiltakozó küldöttségek jöttek fel a képviselőház elnökéhez, átnyujtva neki az ujoncz létszám emeléséről szóló javaslat visszavonására vonatkozó kérvényeiket.

A vers vége az lőn, hogy Széll Kálmán beadta lemondását, s a király Khuen-Héderváry gróf horvát bánt bízta meg kabinetalakítással.

De béke ekkor sem jöhetett létre. Khuen egyénisége ellenszenves, visszataszító volt a pártok előtt. A Szapáry László-féle vesztegetési ügy arra indította Kossuth Ferenczet, hogy nyílt ülésben szólítsa fel Khuent, adja be lemondását. Khuent saját pártja szavazván le, beadta lemondását. Khuen után Tisza István lépett a hatalomra. Kossuth Ferencz ekkor

is, mint mindig, azon fáradozott, hogy megtalálja a becsületes kibontakozás módját. Erre következett, hogy a betegen fekvő Kossuth Ferencz helyett Thaly Kálmán szólalván fel, békejobbot nyújtott Tisza Istvánnak, ki azt elfogadta, de pár hónappal később híres ugrai levelével elhintette a vizsály magvát.

A többbit — napi események levén — nem ismétlem. A képviselőházi ellenzék egyesülvén, vezérbizottságot állított, s annak elnökévé Kossuth Ferenczet választotta. Hogy az 1905-iki téli választásokból a szövetszertett ellenzék váratlanul nagy többséggel került ki, abban nagy része van Kossuth Ferencz lankadatlan fáradozásainak s fáradhatatlan működésének. Mellette igazi gyermeki szeretettel dolgozik mostani titkára Pallay Sándor, a titkárok mintaképe, — mert jelszava az „hallgatni arany“. Pedig Kossuth Ferencz ma már nemcsak a párt ügyeit vezeti, hanem az egész országét, mert ma ő az évek óta folyamatban levő nemzeti küzdelem vezére, éltető lelke.

Kossuth Ferencz ez év november havának 10-ik napján töltötte be pártvezérségének tizedik évét. Ő, daczára a sok nemtelen támadásnak s személyét sértő rágalmaknak, zavartalanul haladt nemes törekvéseinek egyenes útján, mert annak az útnak végén a haza függetlenségének szent jelígeje van felírva. Az ő tiszta, becsületes, hazafias lelkületén úgy a hízelkedés, mint a gyalázkodás és gyanusítás visszapattant.

Tíz éve most, hogy vezére a függetlenségi pártnak. És ez a párt ma a parlament legnagyobb pártja, — s a mi még ennél is nagyobb, fontosabb, jelentőségtejesebb: Magyarország polgárságának túlnyomó, óriási többsége ma büszkén üt mellére, s ki meri mondani, hogy ő azt akarja, miként Magyarország

önálló, független és minden idegen beavatkozástól ment legyen.

Viszont Kossuth Ferencz is büszke lehet e tiz éves működésére. Hisz e tiz év alatt megvalósította azt, a mit édes atyja a függetlenségi párt küldöttségének rendezett utolsó vacsora alkalmával esküvel erősített: „ . . . esküszöm Istenemre, hogy eszméim feltámadnak!“

Ez beteljesedett! Kossuth Lajos eszméi feltámadtak!

KOSSUTH FERENCZ
MINT
KÖLTŐ ÉS ZENESZERZŐ.

EGY-KÉT SZEMELVÉNY.

1868-ból.

A Z A L K U.

Meguntátok a hosszú szenvedést :
Alkura léptetek az idegennel ;
Igértetek hűséget, feledést,
Mintha rendelkeznétek a szivekkel.

Azt hiszitek, hogy eskű és törvény
Szabadságot és jogot biztosít ?
Hiú ábránd, s öntudatlan remény !
Hazánk történelme másra tanít.

Hol az erő honol, ott van a jog :
Erő nélkül, üres betű a törvény ;
E törvénynek, addig hódolni fog
Mig *ti* meghódoltok *neki* : az önkény !

Belügyekben lesz szabad kezetek ;
De ezzel élni nem fogtok soha ;
Egy párt lesz a hatalmon veletek,
Mely önző lesz, kapzsi és mostoha.

Felépíteni majd az államot,
Akarjátok *beszéddel*, tettel nem ;
Nem is szabad akartok nagyot,
Sőt jobb, ha nem akartok semmit sem !

És köztetek lesz majd néhány magyar,
 Ki független hazáról álmodoz' . . .
 Mosolyogva kérditek hogy mit akar?
 Nem ért az állam kormányzásához!

Aggódó lelkemnek e jóslatát
 Ne ismerd meg soha, távol hazám!
 Úgy sem hallgattad meg annak szavát
 Ki néped atyja volt . . . s az én Atyám!

MEGVÁLASZTATÁSOM.

Megválasztottak, képviselő lettem;
 Lemondtam; nem vagyok már semmi sem.
 Egy perczig megnyílt egy válút előttem;
 És mégsem változik meg életem.

A küzdelem terére lépni otthon,
 Vagy itt maradni, sivár tétlenségben!
 Nagy kérdés volt ez; s eldönté a szív
 El nem hagyom Atyám, az idegenben.

Ő egy élő tiltakozás; és benne
 A mult fájdalma, s a jövő reménye
 Megtestesül, és nélküle nem lenne
 A mi ma is, a függetlenség-eszme!

De én mi vagyok? . . . A tiltakozás
 Csak ő lehet; Atyáról a fiúra
 Nem száll e jog: és engem meg nem illet,
 Vele él ez, és vele száll a sírba.

Hontalanságomnak értelme nincs már,
 Mint a forró fiúi szeretet:
 A szerep mely reám vár, azért hálás
 Mert soha, csalódáshoz nem vezet.

Nem tehetek semmit édes hazámért,
De enyhítem Atyám búbánatát!
E feladat az, melyet sorsom rám mért,
Talán, így is szolgálom a hazát!

ATYÁM HALÁLA UTÁN.

1894.

Vérző szívem mélységes fájdalomával
Merengek el, a végtelen csapáson;
Tünődöm a nagy és a mély hatáson
Melyet az *ő halála* tenni fog!

Miképp fogom én *őtet* nélkülözni,
Szeretetét, bizalmát, vigaszát?
Miképpen érinti majd a hazát
Az *ő* nagy szellemének távozása? . . .

Halhatatlan volt *ő*, és mégis meghalt
Megtettesült elv volt, és porba dőlt.
Szellem nagy volt, dicső és fenkölt,
Több az emberinél . . . és mégis vége !

Árván maradt hazája. — Alig tudjuk
Elképzelni jövőnket nélküle.
Több nemzedék örült-búsult vele,
Legendává lett *ő* már életében !

Haza kísértem, bár lelkem tépődött;
Tudtam, hogy *ő* nem erre számított:
Azt hitte hontalan lesz holtan ott,
Hol hontalan volt, hosszú életében.

Nem volt többé hazája: kitagadták;
Mégis, hazát képzelni nélküle
Egy magyar sem tudott; csak is vele,
Benne, és általa, tudott remélni !

És árva lett hazája; árva lettem
 A feldúlt tűzhely végső romjain;
 S az aggastyán elnémult ajkain
 Szívet fagyasztó elmulás honolt csak!

Megszűnt elvállalt nagy kötelességem;
 Más vár-e rám, életemnek alkonyán?
 Megálljak-e immár az élet utján
 Melyen miatta jártam . . . hazátlanul?

Itt hagyjam-e életem vívmányait mind,
 Jó hírnevem s a nagy tiszteletet
 Melyet kivívtam, — s egy új életet
 Kezdek-e most, új pályán, és ily későn?

Fájdalmamat e tünődés zavarja;
 De érzem, hogy nekem most nem magamra
 Kell gondolnom, hanem csakis hazámra,
 Egy nemzet gyásza szól, határoz, int!

Ha fellépésem nagy sikert arat majd
 Irigység árja fog elönteni;
 Míg ha nem fogok megfelelhetni
 Nevemnek, czélomnak . . . a gúny-kaczaj!

De lesznek talán, kik a szívembe látnak,
 Hogy ott, az önzetlen hű szeretet
 Hazám iránt él, és csak ez vezet:
 Szolgálni elveimet s a hazát!

Une phrase musicale.

FRANÇOIS de KOSSUTH.

Andante.

pp *p* *cresc*

f *p*

p *f*

ff *p* *p* *p*

rallent. *pp*

KOSSUTH FERENCZ

HARMINCZ PARLAMENTI BESZÉDE

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SZATMÁRI MÓR

ELŐSZÓ KOSSUTH FERENCZ BESZÉDEIHEZ.

Kossuth Ferencz parlamenti beszédei közül kellett kiválasztanom és sajtó alá rendeznem annyit, a mennyi tizenkét nyomtatott ivre elfér. Ez volt a megbízatásom, melyet a *Kunossy, Szilágyi és társa* kiadó-czégtől nyertem. Első pillanatra úgy tetszett, hogy igen nehéz feladatra vállalkozom, mikor ezt a megbízatást elfogadom. De a mikor hozzáláttam a munkához, arról győződtem meg, hogy a feladat sokkal könnyebb, mint hittem.

Igaz, hogy a képviselőház naplóinak hatvanhat kötetét kellett átvizsgálnom és Kossuth Ferencznek körülbelül száz parlamenti beszédét olvastam át. De míg egyfelől e nagy beszéd-tömeg átolvasása rendkívüli élvezetet szerzett, mert elvonultak előttem a magyar nemzeti parlament életének tiz esztendőre terjedő, változatos, érdekes eseményei s Kossuth Ferencz beszédeiből szinte csodás mélységben tárult elém a sokoldalú gazdag tudásnak forrása, melyből eléggé meg nem becsülhető okulásokat és ismereteket merítettem: másfelől a kiválasztás munkája könnyű volt, mert Kossuth Ferencz beszédei egyformán érdekesek és értékesek. Csak arra kellett ügyelnem, hogy a parlamentben felmerült kérdések külön-féleségéhez képest, lehetőleg minden kérdésre vonatkozóan legyen beszéd a gyűjteményben.

Kossuth Ferencz 1895-ben lett a képviselőház tagja. Első beszédét a nevezetes emlékezetű zágrábi zászlósértés ügyében mondotta. És ettől kezdve 1905-ig, a meddig terjedően, parlamenti beszédeiből e kötet számára válogattam, alig volt a parlamentben jelentős kérdés fölött folyó vita, melyben Kossuth Ferencz részt nem vett.

Minden eljövendő kor számára rendkívül becsesek lesznek ezek a beszédek. A mostani politikai nemzedék számára pedig valóságos kincsesbányát alkotnak.

Kossuth Ferencz nemcsak egy nagy elme sokoldali és igazán mélységes tudását, nemcsak egy igazán európai államférfi jövődöbe látó bölcsességét, nemcsak a nagy műveltségű ember ízlését, tapintatosságát, komolyságát és bámulatos higgadtságát, nemcsak a Kossuth Lajos nemzeti politikájának hűséges törekvéseit, nemcsak a legtisztább magyar hazafiság szentséges érzéseit hozta el a magyar parlamentbe és lett ezeknek itt mesterévé: hanem megteremtett a magyar parlamentben egy új irányzatot, egy új szellemet. Megteremtette a közgazdasági kérdések iránt azt a nagy és meleg érdeklődést, és megadta a magyar parlament munkálkodásának azt a közgazdasági irányzatú szellemet, melynek hovatovább erősebben észlelhető nyilvánulásai mellett a magyar parlament lépést tarthat a nyugat-európai törvényhozások gyakorlatias irányu alkotó képességével.

Ez a harmincz beszéd, Kossuth Ferencz tíz esztendőn át tartott parlamenti beszédeinek még harmadrészét sem teszi. De ebből a harmincz beszédből is megismerheti mindenki Kossuth Ferencznek fenomenális államférfiúi és parlamenti képességeit. És mindenki megértheti ebből a harmincz beszédből is, hogy Kossuth Ferencz csakugyan hivatott arra a vezéri szerepre, melyet dicsőségesen betölt.

Kossuth Ferencz nem a közvetlen, de muló hatásokra törekvő parlamenti szónok; nem az indulatok tüzes embere; nem a hallgatóság tapsaira pályázó, forrongó érzelmek fölkorba-csolására dolgozó művész, hanem komoly, bölcs mester, a ki az elmékben gyűjtja fel a maradandó világosságnak szövétnékét.

A milyen gyönyörködéssel én kiválogattam és sajtó alá rendeztem ezt a harmincz beszédet, tudom, ép oly gyönyörködéssel fogja olvasni mindenki.

Még csak azt jegyzem meg, hogy a harminczadik beszéd Kossuth Ferencznek, mint miniszternek első parlamenti beszéde. Az a nevezetes, sőt korszakos beszéd, melyben Kossuth Ferencz, a ki már rálépett a kormányzási munkálkodás terére, kifejtí a maga gazdasági programját.

Budapest, 1906, július hó.

Szatmári Mór.

I.

Kossuth Ferencz első beszéde a magyar Képviselő-házban.

Kossuth Ferencz a magyar képviselőházban az 1895. évi október 22-én tartott ülésben szólalt fel először. Zágrábban a király ottani látogatása és a magyar miniszterelnöknek ottani jelenléte alkalmából a horvát fiatalság nagymérvű magyarellenes tüntetéseket rendezett. Ez ügyben gr. Apponyi Albert és Olay Lajos sürgős interpellációkat jelentettek be. Napirend előtt pedig Kossuth Ferencz szólalt fel, s mondta a következő beszédet:

Oly sajnós esemény történt Zágrábban, hogy egy perczig sem várhatunk, hogy erre nézve nyilatkozatokat tegyünk, illetőleg nyilatkozatokat provokáljunk a kormánytól.

Magam és annak a pártnak nevében, melyhez tartozni szerencsém van, kérdéseket akarok intézni a t. miniszterelnök úrhoz a zágrábi botrányokra vonatkozólag. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Igen helyes!)*

Nem tagadom, hogy midőn ezekre a botrányokra gondolok, felforr bennem a magyar vér és szégyenpir borítja el arcomat, de hazafiságomban keresek és találok erőt arra, hogy leküzdjem felháborodásomat, s hogy egész tárgyilagosan és nyugodtan szóljak. A magyar király zágrábi látogatását és a magyar miniszterelnök jelenlétét arra használta fel a zágrábi fiatalságnak egy része, hogy a magyar államnak jelvényeit megsértse, és hogy a magyar zászlót elégesse. A zágrábi fiatalságnak ez a része a horvát közvéleményt képviselte.

Ezt nagy sajnálattal mondom, de meg vagyok róla győződve, hogy igazságot mondok, oly igazságot, a melyet mi tudunk, a melyet a kormány tud, és a melyet tudnak azok a fiatal emberek, a kik a magyar zászlót megsértették. Hiszen világosan áll a dolog. Ezen sértés a Jellasic-hírcsón történt, nagyszámú közönség jelenlétében, a mely közönség a sértés ellen nem tiltakozott. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Továbbá a merényletben résztvevő fiatal emberek zág-

rábi, illetőleg horvát tekintélyes polgárok fiai; sőt az is tény, hogy többen közülök magas államhivatalnokok fiai. Tehát állithatom, hogy a fiatalság a horvát közvéleményt képviselte.

Nem kicsinylem én azt, hogy azóta, még pedig tegnap a zágrábi városi közgyűlés megszavazott — de csak többséggel, nem egyhangulag — bizonyos fajta elégtételadást Magyarországnak. Megszavazott tulajdonképen két dolgot: egyrésről egy díszpolgári oklevelet br. Bánffy Dezsőnek, mely nem tudom, megtiszteltetés-e akkor, a mikor azt Zágráb városa szavazta meg, a mely városban éppen most égették el a magyar zászlót. De legyen úgy, a hogy van, az mindössze is a miniszterelnök úr személyének volt tiszteletadás, a mihez a magyar nemzetnek semmi köze.

Zágráb város közgyűlése megszavazott egy bizonyos elégtételt is, de csak szótöbbséggel, pedig ily elégtételt egyhangulag kellett volna megszavazni! És ez az elégtétel abból áll, hogy elítéli azon fiatal embereket, a kik a magyar zászlót elégették. De először is felemlítem azt, hogy ha egy ilyenmű elégtételadás egy hétig késik, megszűnik elégtételadás lenni: másodszor nem tudom, hogy spontán jött-e ezen elégtételadás vagy sem? (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Elrendelték!*)

De hozzátésem, hogy végre is az nekem tökéletesen mindegy, hogy Zágrábban elégtételadást megszavaztak-e vagy sem oly alakban, a milyenben megszavazták, és megfogom mondani, hogy miért?

Szerintem másodrendű fontossággal bír az: hányan voltak azok, a kik a magyar zászlót elégették, és tökéletesen mindegy, milyen erővel fogják ezen fiatal embereket előrántani, hogy megbüntessék, és milyen mérvű büntetést fognak rájuk szabni. Az természetes, hogy büntetve lesznek; az is természetes, hogy a büntetésnek erősnek kell lennie, de bármilyen legyen e büntetés, nem fogja beheggeszteni azt a sebet, a melyről a horvát fiatalság durva kézzel lerántotta a leplet.

Nos hát, egy mélyen fekvő betegség jele ez. E sebet megteremtette és kitágította az a mód és azon irány, a melyet követtek a magyar kormányok mindannyian, melyek 1868 óta kormányozták az országot. (*Zajos helyeslés.*)

E kormányok az elsőtől utolsóig nem érvényesítették a magyar állameszmét Horvátországban a kellő erélylyel s a kellő következetességgel, nem ellenőrizték a horvát autonómiát a kellő vigyázattal; annyira nem ellenőrizték, hogy most megérjük azt, hogy Horvátország gyűpontjává lett az állam-bontó törekvéseknek. (*Ugy van! Ugy van! balfelől.*)

Zászlónk megsértése csak egy jelensége annak a betegségnek, a melyet jeleztem. Zászlónk megsértése csak azt mutatja, hogy milyen fokra emelkedtek a horvát álmódzások

az alatt a rendszer alatt, a melyért minden magyar kormány egytől-egyig felelős 1868 óta. Annyira kifejlődtek ezen ábrándozások, hogy gyűlöletessé vált Horvátországban mindaz, a mi ezen ábrándozásokkal ellenkezik, nemcsak a magyar lett gyűlöletessé, de a szerb is (*Úgy van! balfelől*).

A merénylet, melyről én felháborodással beszélek, mégsem a fő sérelem, mely a nemzet testén ejtetett. Alkotmányos államokban a korona nyilatkozataiért a miniszterium felelős. Alkotmányos államokban a miniszter és illetőleg a miniszterelnök köteles hozzájárulni a királyi nyilatkozatoknak szövegezéséhez, befolyást kell gyakorolnia a kormánynak arra, hogy a király mit mond és mit ír. Tekintsük most azt, hogy a király mit mondott és mit írt Zágrábban, és én előre is kijelentem, hogy midőn erről beszélek, akkor én csakis a kormánynak tetteit bírálom, mert ismétlem, hogy a királyi nyilatkozatokért a kormány felelős. (*Élénk tetszés a baloldalon*)

Midőn a zágrábi ajándékozó küldöttséget fogadta a király, megköszönte azt, hogy Zágrábban hazafias és dinasztikus nyilatkozatok történtek, megköszönte, hogy dinasztikus és hazafias nyilvánulások történtek akkor, mikor négy napig a magyar zászlót és a magyar állam jelvényeit folyvást sértegették, és akkor, a midőn a magyar királyt az utcákon mindenütt úgy fogadták, hogy „éljen a horvát király“, pedig tudtommal horvát király szent László óta nincsen. (*Zajos tetszés*).

Akkor pedig, a mikor a magyar király elbúcsúzott és búcsú-kéziratot intézett a horvát bánhoz, ebben a kéziratban megköszönte a zágrábi polgárságnak hazafias és példás magatartását, a mely példás magatartását a büntetendő események nem zavarták meg, tehát rendkívül gyenge kifejezésekkel lett elítélve az, a mi minden magyar embernek érzését sértette...

Helfy Ignác: És sérti a magyar koronát.

Kossuth Ferencz: ... és sérti — mint helyesen mondja itt Helfy Ignác barátom — a magyar koronát és a magyar koronának jogait.

Ennek folytán a t. miniszterelnök úr, a kihez kérdéseimet fogom intézni, a következő dilemma előtt áll: vagy hozzájárult a királyi nyilatkozatok szövegezéséhez, vagy nem járult hozzá.

Ha hozzájárult és nem talált szívében, abban a magyar szívből, a melynek magyarságáról én nem kételkedem, nem talált magyar szívében elég erélyt, hogy a magyar királyt figyelmeztesse arra, hogy végre királyi szóval emlékeztessenek a horvátok arra, hogy a magyar állameszmét tisztelni kell; ha a t. miniszterelnök úr nem talált módot arra, hogy sugalmazza a királynak, hogy elítélje erélyesen, a legerélyesebben

azt, a mi sértés volt a magyar államnak jogai és a magyar állameszme ellen és maga a szent korona ellen: akkor az én nézetem, hogy ez esetben a miniszterelnök úr nem teljesítette azt a kötelességét, a mely köteleltség teljesítését tőle a magyar nemzet közvéleményének többsége elvárja.

Ha pedig nem járult hozzá a királyi kézirat és királyi nyilatkozat szövegezéséhez, akkor ismét elmulasztotta kötelességét, mert hiszen a magyar kormányelnöknek, a magyar király első tanácsosának joga és kötelessége, hogy sugalmazza, tanácsolja azt, hogy ily esetben és mindenkor a magyar király mit mondjon és mit írjon. Tehát ez esetben sem teljesítette kötelességét a t. miniszterelnök úr.

Ennek folytán kénytelen vagyok a következő kérdéseket intézni a t. miniszterelnök úrhoz: *(Olvassa.)*

„Hozzájárult-e a miniszterelnök úr a királyi nyilatkozatok szövegezéséhez?

Ha igen, miért nem tartotta szükségesnek, hogy a király erélyesen elítélje a magyar állameszme ellen irányított merényleteket, és hogy a magyar állam tekintélyét törvényes érvényre juttassa?

Ha pedig nem, miért engedte át a király első tanácsosát megillető jogot a horvát bánnak éppen akkor, midőn a magyar állameszme lett megtámadva és a magyar állam tekintélye lett megsértve a magyar korona területén?

És végre, miért nem követelt azonnal a nemzet tekintélyét megillető elégtételt? Fog-e ily elégtételt követelni, elkésve bár? és milyen elégtételt?”

Én azt tartom, hogy ezen kérdésekre a t. miniszterelnök úr szokott udvariasságával is, de azért is, mert erre őt a magyar nemzet közérzlete is kötelezi, válaszolni fog, hogy tudja meg a magyar nemzet azt, milyen fogalommal bír a magyar kormány a magyar állam jogairól, milyen fogalommal bír a magyar zászló szentségéről és a magyar miniszterelnök kötelességeiről. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon).*

II.

A képviselőház 1896. február 18-án tartott ülésében a vallás- és közoktatási tárcza költségvetéseinek tárgyalásánál az állami elemi iskolák tételénél szólalt fel Kossuth Ferencz és mondta a következő beszédet:

Az országnak mostoha helyzetében igen kevés eszköz áll rendelkezésére arra, hogy a magyar állameszmét az országban terjeszthesse és a magyar nemzeti jelleget rányomhassa

országszerte mindenre. Ezen eszközök közt első sorban kell felemlítenem a népnevelést, mert a népiskolákban lehet a nép fiait hazafiságra oktatni, a magyar nyelv használására tanítani, és megtanítani arra, hogy a magyar haza mi a magyar népnek és hogy minő kötelességeket kell a népnek teljesíteni a haza iránt. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Az Egyesült Államokban Amerikában a népnevelés mindenek előtt arra irányul, hogy a népet megtanítsa jogaira és kötelességeire, így kellene lenni minálunk is.

Elismerem azt, hogy az egymást követő kultuszminiszterek magyaros irányban vezették tárczájoknak ügyeit, de azt is kell konstatálnom, hogy bár a korlátolt viszonyokban hazafiasan intézkedtek, nem voltak képesek az ő tárczájoknak fontosságát kellő mérvben érvényesíteni és nem voltak képesek annyira tért foglalni a népnevelés terén, mint a mennyire tért foglalniok hazafias kötelesség lett volna.

Pedig nem lehet azt a mentséget felhozni, hogy Magyarországon nincs a népnevelésre elég pénz. Hiszen, hogy ha visszatekintünk arra, hogy mikép növekedett a budget évről évre, azt látjuk, hogy 1868-ban 146.000,000 forint volt, ma pedig 473.000,000 forint.

Ha tehát ennyire növekedhetett az országnak költsége mindennemű szükségek fedezéséért, akkor csakugyan nem látom át azt, hogy miért nem lehetett volna nagyobb mérvben áldozni a népnevelésre, mint a hogy eddig áldoztak.

Sok dologra van pénz, nem tagadom, hasznos dolgokra is; mondják a hátam megett, hogy képek vásárlására is. Igaz, hogy nagyon szükséges egy művelt államban az, hogy szép képtára legyen az országnak, de még szükségesebb, hogy legyenek népiskolák az országban. De nem csak képtárakra volt pénz, hanem volt sok pénz viczinális vasutakra is. Igaz, hogy az ország közgazdasági fejlődésére a viczinális vasutak is szükségesek, de még szükségesebbek a népiskolák és ezeknek fejlesztése.

Jól tudom én, hogy óriási nehézségekkel küzd a t. kultuszminiszter úr; azt is tudom, hogy ámbár az 1868: XXXVIII. t.-cz. szerint minden 80 tanulóra kellene egy tanítónak esni, a dolog mégis úgy áll, hogy 6519 néptanítói állásból csak 2219 van betöltve, 4300 pedig nincs. Ez szerintem onnan ered, hogy az 1868: XXXVIII. törvény szerint a néptanítók fizetése 300 forintra van téve lakással és negyed holdnyi kerttel, a segédtanítók fizetése pedig 200 forintra van szabva. Kérdem, mikép lehetséges az, hogy egy művelt és tanult ember, sőt általában irni és olvasni tudó férfiú vállalkozzék arra, hogy 300 forintért tanítson és anyagi gondok közt nyomorogjon. De én még azt is konstatálni vagyok

kénytelen, hogy abból a 6519 néptanítói állásból jelenleg tudtomra 5278 néptanító fizetése még az 1868-iki törvény által megszabott 300 forint minimumot sem éri el. Már pedig a mai viszonyok közt az, a kinek évi jövedelme a 300 forintot sem éri el, valósággal a szükséggel küzd.

1893-ban hozatott ugyan egy törvénczikk, a XXVI-ik, melynek 16. §-ában az áll, hogy 400 forint minimumig kiegészíthető a néptanítók fizetése, ha az iskolák főhatósága ezért folyamodik. Kérdem, milyen okszerűség rejlik abban, hogy a t. miniszter úr beismeri, miszerint tanácsos volna, ha az iskolafőnökök folyamodnának ezért, és mégis nem javasolja azon törvény módosítását, a mely megszabja, hogy ezért a fizetési pótlékért folyamodni kell. Ebben én okszerűséget nem látok. Felszólalásom végén be fogok nyújtani egy határozati javaslatot arra nézve, hogy a ház utasítsa a t. miniszter urat, hogy e törvényen módosítást eszközöljön.

Rá akarok most térni arra, a mit igen üdvösek tartok, és a mit a t. kultuszminiszter úr igen helyesnek kezdeményezett: a gazdasági népiskolákra. Igen helyesnek tartom azt, hogy legyenek gyakorlati gazdasági népiskolák, melyekben olyan dolgokra taníttatnának a nép fiai, a mely dolgokra egész életükben szükségük lesz; ilyen a helyes termelési mód, tudniillik az, hogy miként termeljenek, mit termeljenek és miként munkálják meg földjeiket. Hogy ha a magyar nép erre alaposan meg lenne tanítható, akkor rövid idő alatt egészen átváltoznék Magyarország gazdasági képe. *(Igaz! Úgy van!)*

De hozzáteszem, hogy igen kíváncsnak tartanám azt is, ha nem csak gazdasági, de ipari népiskolák is felállíttatnának. Tudni való dolog, hogy a téli időben a népnek igen sok ideje van, melyet igen sokszor a korcsmákban tölt; sokkal jobb volna, ha alkalom vétetnék arra, hogy alaposan megtanítanák a nép fiait a házi ipar helyes üzésére, a mi által a nép fia a nép termékeinek értékét saját keze munkájával növelhetné.

De visszatérve a gazdasági népiskolákra, még megjegyezni kívánom azt, hogy ezeknek terjesztésével mily óriásilag fellendülhetnének Magyarország anyagi viszonyai. Hivatkozom Franciaország példájára, hol a Constituante már 1789-ben dekretálta a gazdasági iskola felállítását; tehát több mint száz évvel megelőzőtt Franciaország minket ezen a téren. 1848. október 3-án a francia képviselőház elrendelte azt, hogy minden departementban egy gazdasági iskola — école ferme — állíttassék fel és csakugyan 52 ilyen école ferme fel is állíttatott. Ha valaki Franciaország gazdasági viszonyait tanulmányozza, azt fogja látni, hogy egész Európában Franciaország az, a melyben a föld legjobban van művelve és a

földmívelés legtöbbet hoz be. De nemcsak ez az előnye van a helyes gazdasági oktatásnak, hanem az is, hogy a földet jól tudván művelni a francia, annyit bír megtakarítani, hogy igen sok földmívelő munkás öreg napjaira egy kis földbirtokot bír vásárolni, és innen cred azon üdvös körülmény, hogy az egész világon Franciaországban a földbirtok leginkább van felosztva.

Ha ezen école ferme-k ilyen üdvös hatást birtak gyakorolni Franciaország mezőgazdaságára, akkor igen kívánatos, hogy a t. kultuszminiszter úr mentől előbb és mentől jobban fejlessze azt az eszmét, a melyet túlságos óvatossággal, de elismerendő hazafisággal kezdeményezett.

Nem akarom a t. ház figyelmét továbbra is igénybe venni, mert látom, hogy a népnevelésnek óriási fontos kérdésével nem igen nagy számú képviselő foglalkozik; szabadságot veszek tehát magamnak hosszabb okadatolás nélkül felolvasni határozati javaslatomat. (*Olvassa*):

»Tekintve, hogy az 1868: XXXVIII. törvenyzikk által megszabott néptanítói fizetés a változott viszonyok folytán kétségtelenül elégtelen;

tekintve, hogy az 1893: XXVI. törvenyzikk 16. §-a által 400 forintig való fizetéskiegészítést az iskolai főhatóságoknak kérelmezni kell;

tekintve, hogy ezen fizetéskiegészítést sok iskolai főhatóság elmulasztja kérelmezni;

tekintve, hogy maga a kultuszminiszteri jelentés 12-ik lapján kijelenti, hogy kívánatos lenne, hogy az említett 1893: XXVI. törvenyzikk 16. §-ának alkalmazását több iskola kérné:

utasíttassék a kultuszminiszter úr, hogy az említett törvény 16. §-ának oly módosítására nyújtson be javaslatot, hogy az említett 400 frtig való fizetéskiegészítés az évről-évre engedélyezett összegek keretén belül az iskolai főhatóságok kívánsága nélkül is minden tanító javára kiegészíttessék.«

A tételt elfogadom. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

III.

A képviselőház 1896. márczius 2-án tartott ülésében a kereskedelemügyi tárcza költségvetésének tárgyalásánál Kossuth Ferencz a következő zárbeszédet mondotta:

Megvallom, alig volna szükség zárbeszédet tartanom; hiszen érveinket nem döntötték meg, de még csak meg sem támadták, statisztikai adatainkat meg nem czáfolták. Ez adatok

egész halmazát hoztam fel s e halmazból egy porszemnyit sem vittek el; de nem is vihettek el abból egy porszemnyit sem, mert az adatok az országos statisztikai hivatal adataiból voltak merítve; ha tehát ezek az adatok nem lettek volna helyesek, akkor az országos statisztikai hivatal adatai volnának hamisak. Érveink és adataink tehát teljesen fennállanak és ezt konstatálni szükségesnek tartom.

Azt mondotta a t. kormány és a t. túloldal, hogy nem tanácsos megtámadni az érveket akkor, a mikor szerződés előtt állunk és a midőn az egyezkedésre a tárgyalások folynak. Engedje meg azonban a t. kormány és pártja, hogy én erre azt válaszoljam, hogy ez az érv nem más, mint üres beszéd. Igen természetes, hogy ha valaki szerződni akar, van oka arra, hogy szerződjék, és igen természetes az is, hogy a ki szerződni akar, azért akar szerződni, mert azt hiszi, hogy a szerződés az ő érdekében van. Tehát nem mondtak volna nagy újságot és nem nagy titkot árult volna el a kormány és pártja, ha elmondták volna, milyen érdekében van Magyarországnak a szerződés, és ha megmondták volna, hogy miben tévesek a mi pártunknak érvei, akkor legalább megnyugtatták volna — ha megbírták volna — a magyar közvéleményt és legalább alkalmat adtak volna nekünk, a függetlenségi pártnak, hogy érveiket, ha bírjuk, megcáfoljuk.

Ez az alkalmunk nem volt meg és ezért jogosítva vagyok ridegen azt a tételt állítani fel, hogy a mi érveink halmaza, adataink egész sokasága teljes épségben fennállanak, fennmaradtak és fennmaradnak. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Érvelni a kormány velünk szemben nem akart és sokkal veszélyesebb dolgot nem habozott megtenni, sokkal veszélyesebbet mint az lett volna, ha előadta volna az okokat, hogy miért tanácsos Magyarországnak Ausztriával közös vámterület alatt élni újabb tíz évig?

Igenis, Lukács László t. pénzügyminiszter úr egy igen veszedelmes elvet állított fel; igaz, hogy részben — de csak részben és homályosan — helyreigazította veszélyes mondatait; igaz, hogy elismerte, hogy talán nem volt szerencsés multkori kifejezéseiben; ezért a nyíltságaért mindenesetre elismerést érdemel, mert már az is érdem, ha valaki beismeri, hogy tévedett, de ezen beismerése nem volt olynemű, hogy felmenthetne engem attól a kötelességtől, hogy bonczkés alá vegyem előbbi nyilatkozatait, és az ország színe előtt nemcsak, de a másik szerződő féllel szemben is el ne ítéljem e nyilatkozatokat s be ne bizonyítsam, hogy állításai nemcsak nem szerencsések, de a legnagyobb mérvben visszaütési-tandók voltak.

Azt mondotta a miniszter, hogy a közös vámterületi

viszonyt állandó jellegűnek kívánja tekinteni, a mi az 1867: XII. és XVI. t.-cikkek betűivel és felfogásával világos ellentétben áll. Ha tehát a t. kormány a vámszöveget állandó természetűnek akarja tekinteni annak más értelme nem lehet, mint az, hogy a szerződést csaknem minden áron meg akarja kötni. Egyébiránt ez árat Lukács László miniszter ki is jelölte és kijelentéséről én és e párt a legnagyobb megdöbbenéssel, a legnagyobb fájdalommal és visszatetszéssel vettünk tudomást.

Lukács László pénzügyminiszter úr azt mondta, hogy oly kiegyezés, mely az ország minden vitális érdekének meg nem felel, nem fog létrejönni. Megjegyzem, hogy óriási különbség van vitális érdekek és kárszenvedés között. Vitális érdekek nem lehetnek mások, mint élet-halál érdekek, és megvallom, hogy az osztrákot sohasem tartottam oly együgyűnek, hogy minket annyira sarokba szorítson, miszerint vitális érdekeinknek feladását követelje tőlünk, mert hogy ha vitális érdekek feladását követeli, akkor minket megöl és halottakon nem lehet élösködni, az osztrák pedig rajtunk élösködni akar. Hiszen a mostani szerződés sem érinti tulajdonképpen vitális érdekeinket. Tény az, hogy nem érinti, minthogy mi élünk, hála istennek s élni akarunk mint nemzet, örökre, ha pedig vitális érdekeinket érintette volna, akkor már nem élnénk. Most is élünk, ámbár a lefolyt 30 év alatt, mint már bebizonyítottam, 1245 millió forintról mondtunk le, a mely összeget bevettük volna, ha a létező vámokat 30 év óta beszédhettük volna az osztrák iparcikkiken. Ezzel és sok száz millió forinttal károsodtunk eddig, de ezért mégis élünk és vitális érdekeink nem lettek érintve. Tehát Lukács László pénzügyminiszter úr csak oly feltételhez kötötte a szerződés meg nem kötését, mely feltétel a háznak ezt az oldalát ki nem elégítené még akkor sem, ha nem lenne az önálló vámterület feltétlen híve és nem hiszem, hogy kielégítené a t. nemzeti pártot, de tudom, hogy ki nem elégítheti az egész országot sem. És ismétlem, hogy sokkal helytelenebb volt ilyen óriásilag veszélyes vallomást tenni és ily tételt felállítani, mintha velünk érveléssel szembeszállott volna a miniszter úr, és kimutatta volna, hogy tulajdonképpen miben áll ez a nagy érdek, a mely Magyarországot kereskedelmi és anyagi szolgásgába készíti ezentúl is. *(Igaz! Úgy van!)*

Azonban, bár a mi érveinkre éppenséggel nem reflektáltak a vita folyamán, mégis volt haszna az országnak a mi állásfoglalásunkból. Az osztrákok legalább megfogják látni, hogy Magyarországon egy nagy párt értesítve van a valódi állapotokról, és hogy ezentúl lehetetlen lesz az ő részükről a mi jóhiszeműségünkkel, a mi járatlanságunkkal, hogy úgy fejez-

zem ki magamat, visszaélni. Ők ezelőtt visszaéltek és visszaélhettek a mi járatlanságunkkal, mert tudja mindenki, hogy nekünk statisztikai adataink nem régóta vannak. 1867-ben kezdődött a magyar statisztika, de 1875-ben már abbahagyott a magyar statisztikai adatok gyűjtése, mert bebizonyult, hogy az adatok rendkívül megbízhatatlanok voltak. 1881-ben hozatott a XIII. törvénycikk, mely tulajdonképen a magyar statisztikai hivatalt megteremtette; de ezen hivatalnak adatai is tényleg csak 1893 óta lettek megbízhatókká. A függetlenségi párt tehát teljesítette kötelességét, midőn bebizonyította az osztráknak, hogy az ország nagy részét nem lehet többé rászedni és kinevetni, mert van az országnak módja megismerhetni a valódi helyzetet. Ha most szerződik az ország, nem öntudatlanul és vakon szerződik többé, és annál nagyobb lesz a felelősség azokon, a kik kijátszatni engedik magukat. A függetlenségi párt tehát, — legyen bár eredménye felszólalásának, vagy sem, — megtette ismét kötelességét, a mint meg fogja tenni mindig, és lelkes szeretettel örködött most is a nemzet érdekei felett. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

A függetlenségi és 48-as párt nem hatalmi érdekből küzdött most sem; nem bársonyszékért, nem előnyökért, nem haszonért, hanem lángoló honszerелеmből cselekedett, most is mindig fenséges idealokért küzdött. Ha önök leszavazzák a pártot, azért idealjai fenmaradnak és ezen idealokért ezentúl is küzdeni fog és tudni is fog küzdeni a párt.

Önzetlenségünknek mi egy világos jelét adtuk: arra szorítkozhattunk volna, hogy csakis elveink alapján követeljük az önálló vámterületet, e helyett azért, hogy lehetőleg czélt érjünk, elveink mellett még azt is hangoztattuk, hogy az 1867-iki alapon követeljük az önálló vámterületet, és kimutattuk, hogy a 67-es alap tisztán megadja a felmondás jogát, a XVI. t.-cz. 22. §-ában; tisztán megadja az önálló vámterület jogát a XII. t.-cz. 68. §-ában. Sajnos szofizma, a mit Lukács miniszter mondott, midőn azt állította, hogy mielőtt felmondjuk a vámszövetséget, az előtt alkudoznunk kell. Én az ellenkezőt olvasom ki a törvényből. Lássuk, mikép szól a XVI. t.-cz. 22. §-a. (*Olvassa.*)

»A vám- és kereskedelmi szövetség a kihirdetés napján tíz évi időre lép érvénybe s ha fel nem mondatik, további tíz évre és így tíz évről tíz évre folyton fennállónak ismertetik el. Felmondás mindenkor csak a kilenczedik év végén történhetik meg s ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés hasonló úton haladék nélkül megkezdendő.«

Tehát, először a felmondás történik meg és az egyezkedés, — a mi helytelen kifejezés itt, mert az alkudozásról

akart a törvény intézkedni, — az alkudozás a törvény szerint csak azután kezdendő meg. Lehet meg nem tartani ezt a törvényt, lehet csúrní-csavarni szavait, de a törvénynek igazi értelme és tisztán álló szava az, a mit mondtam.

Ha más alkalommal a t. túloldalnak felfogása szerint lehetett talán ok arra, hogy az egyezkedésre való kísérleteket előbb kezdjük meg, mielőtt a felmondás megtörtént volna, a jelen esetben ilyen ok teljességgel ki van zárva. Hiszen az osztrák miniszter szó szerint kijelentette, hogy ha nem bír úgy szerződni az osztrák, hogy teljesen megóvja az osztrák érdekeket, fel fogja mondani a szerződést. Ha tehát kötelességet teljesítette volna a kormány, már eddig is felmondta volna a szerződést, minthogy tökéletesen lehetetlen az, hogy Magyarország hozzájáruljon ahhoz, hogy az osztrák érdekek teljesen meg legyenek védve az új szerződésben.

Hiszen minden szerződésben szükségszerűleg eltérő érdekek nyilvánulnak és minden szerződésben arra kell ügyezni, hogy ezen eltérő érdekek közt egy helyes és igazságos középutat találjunk meg.

Ha tehát az egyik fél előre felállítja azt, hogy az ő érdekeit teljes mértékben meg kell védeni, akkor mikép található meg az igazságos középút? Ily esetben már előre beállott az a körülmény, hogy a szerződést szükségszerűleg föl kell mondani, mert az tökéletesen lehetetlen, hogy Magyarország érdekeit annyira elárulja bármely kormány is, hogy bármi szerződéssel az osztrák érdekeit teljesen kielégítse.

Gyurkovics t. képviselő úr tagadta azt, hogy a két állam érdekei ellentétesek; ő tagadta, hogy Ausztria ipari állam, és hogy Magyarország mezőgazdasági állam. Megvallom, nagy meglepetéssel hallottam ezen csodálatos állításokat. Nagyon természetes dolog, hogy Magyarországon van ipar is, de távolról sem oly mérvű ipar, a mely megfelelné annak, a minek lenni kellene, és a mi arányban lenne Ausztria iparával. Bebizonyítják ezt a statisztikai adatok, minthogy 200 millió forint — emlékezetből beszélek — az Ausztriából beözönlő iparbehozatali többlet. Ebből Gyurkovics képviselő úr talán mégis meggyőződhetik arról, hogy mikor 200 millió forint értékű osztrák iparcikk többletet fogyasztunk Magyarországon, akkor még sincs valami óriási ipar nálunk.

És hogy ha mi — ismét emlékezetből említek számokat — nyersterményekből és élelmi cikkekből 303 millió forint árút vagyunk kénytelenek kivinni, akkor csak mégis tisztán állhat Gyurkovics képviselő úr előtt is, hogy mi csakugyan nyerstermelő ország vagyunk. *(Igaz! Úgy van!)*

Mondom tehát, hogy az osztrák érdekeket teljesen kielégíteni bármely oly szerződésben lehetetlenség, a mely a

mi érdekeinket is védje, mert Gyurkovics kétségbe vonása daczára Ausztria iparos ország, Magyarország pedig mezőgazdasági ország, egy mezőgazdasági és egy iparos ország érdekeit pedig egyszerre tökéletesen kielégíteni nem lehet. Sőt ezen érdekek, mint már máskor mondtam, — és sajnálom, hogy akkor vagyok kénytelen ismételni, midőn a ház nem is nagyon érdeklődik a kérdés iránt, — ezen két érdek tökéletes ellentétben vannak, mert az iparos államnak szüksége van a nyers termékeket mentől olcsóbban venni meg, a nyers-termelő országnak pedig szüksége van a nyers-termékeket mentől drágábban adni el. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Én nagy aggodalommal vagyok eltelve akkor, midőn egyrészt az osztrákok részéről azt hallom, hogy ők azt követelik, hogy az ő érdekeik teljesen ki legyenek elégítve, és másrészt a magyar pénzügyminisztertől azt hallom, hogy mi csak arra szorítkozunk követelésünkkel, hogy csak a mi vitális érdekeink legyenek kielégítve.

Én oly kevésbé tudom felfogni, hogy mikép mondhatott ilyen visszatetsző dolgot a kormánynak egyik tagja, hogy kénytelen vagyok keresni az ilyen megdöbbenő állításnak az okát. Megtalálom talán az okot a miniszternek abban a kifejezésében, hogy ő attól tart, hogy az osztrák és a magyar monarchia, tehát az összmonarchia gazdasági szétmállásba esik, hogy ha mi az önálló vámterületet felállítjuk. Ezek voltak legalább a t. miniszter úrnak saját szavai. Erre nézve először is megjegyzem, hogy itt, ebben az országgyűlésben összmonarchiát nem ismerek, itt csak a magyar monarchia van és arról én tudomással nem bírok, hogy a magyar monarchiának kereskedelmi érdekei szétmállhatnának akkor, midőn Magyarország önálló módon intézhethné ezen kereskedelmi érdekeit. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Én, megvallom, csodálkozom azon, hogy az osztrák túlkapások nem ébresztették fel legalább a magyar önérzetet. Kérdem is: hol van a magyar önérzet, hol van a magyar büszkeség, hol van a magyar öntudat?! Talán valami felhőben járó magas politikai érdek parancsolja azt, hogy Magyarország engedje magát kifosztatni! Mi lehet az az érdek? Talán a korona kívánja, hogy legtümörebb, leghiperlojálisabb országa kifosztassék? Én nem vagyok képes azt elhinni, és ennek következtében lehetetlen, hogy a kormányt ne tegyem felelőssé azért, hogy nem bírja ezen ország érdekeit kellőleg megvédeni, illetőleg nem teszi meg azon lépéseket, melyek ezen érdekek megvédésére legjobban és legalkalmasabb módon vezetnének. Mert csak akkor lehet egy olyan kapzsi szerződő féltől megnyerni mindazt, a mit megadni szándékozik, ha magunkat erőseknek és nem gyöngéeknek mutatjuk.

Csak akkor lehet megnyerni mindazon érdekek megóvását, melyek e szerződés keretébe beilleszthetők, ha nem azt mondjuk, hogy mi csak vitális érdekeink kielégítését követeljük, hanem ha az osztrák túlkapásokkal szemben mi szilárdságot mutatunk. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Csodálatosnak tartom azt, hogy mi mindig azt hangoztatjuk, hogy függetlenül nem tudunk megélni. Csodálatos volna az, ha mi függetlenül megélni sem politikailag, sem közgazdaságilag nem bírnánk. Ha én ezt hinném, én volnék az első, a ki azt hoznám javaslatba, hogy helyettesék gyámság alá Magyarországot, ha oly kiskorú, hogy még olyanra sem képes, a mire a kis Montenegró is képes, és a mire Montenegró is vállalkozik, hogy tudniillik önálló vámterülettel bírjunk. Én ezt határozottan a kishitőség netovábbjának tartom, és azt látom, hogy önök elérték a kishitőség határát, sőt nagyon is túlmentek rajta akkor, mikor még az ország jólétét is feláldozzák kishitőségüknek. *(Élénk helyeslés.)*

Nem mondom én azt, hogy 30 éves együttlét Ausztriával nem alkotott fontos viszonyokat a két állam között; hiszen ha így volna, ez valósággal csodálatos tény volna. Elismerem, hogy ezen 30 év alatt fontos viszonyok fejlődtek a két ország között. De kicsoda követeli még erről az oldalról is, hogy mi Ausztriával vámháborút kezdünk? Senkisem követeli ezt; és én nem tudom, miért ne köthetnénk mi Ausztriával olyan szerződést, mint a milyeneket sikerült kötnünk más államokkal, mely Ausztriát a legnagyobb kedvezményes államok színvonalára helyezze? *(Helyeslés.)* Sőt többet mondok: még azt sem tudom megérteni, hogy miért ne köthetnénk Ausztriával egészen specziális szerződést, miért ne mondanók meg Ausztriának azt, hogy mi az önálló vámterület alapján megelégszünk oly vámmal szedni be tőle, a mely a legnagyobb kedvezményes államoktól beszedett vámtételek felét képviseli? Hiszen, ha mi csak ezt mondanók Ausztriának, már akkor is jutna Magyarországnak évenként 30 millió forint csupán abból, a mit most be nem veszünk az osztrák cikkeken, iparcikkek vámmentes beözönlése folytán; csupán ezen 30 millió bevétel egy 10 éves ciklus alatt is, már 300 millió forintot tenne ki; 300 millió forintot fordíthatna az ország a mezőgazdaság fellendítésére, a terhek apasztására, az olcsó viteleszközök kellő megteremtésére és módosítására, és az ipar fejlesztésére.

Azt hiszi tán valaki, hogy ha Magyarország és Ausztria úgy egyezkednének, hogy az általános vámtételek például felényire lennének leapasztva a két állam közt, akkor az a 75 krajczáros vámtétel, mely a magyar búzára Ausztriában ki lenne vetve, megfosztaná a magyar termelőt az osztrák piactól? Ezt feltenni képtelenség volna; tökéletesen bizonyos,

hogy csak úgy a mienk volna az osztrák fogyasztási piac, mint most, és ezt be is fogom bizonyítani.

De mielőtt ezt tenném, kérdem, hogy tán a közös vámterületnek sikerült fentartani a búza árait Magyarországon, és hogy nem esett-e le felére a búza ára 20 év alatt? De igenis felére esett és abszolút nem védett meg minket a közös vámterület attól, hogy a magyar búza követni legyen kénytelen a világpiaczi árakat. Most is nem szólunk, mert természetes, hogy nálunk a búza ára alacsonyabb, mint a világpiaczi árak, de Bécsben sokkal alacsonyabb az ár, mint a világpiacson. Vegyük például február 27-ét. Bécsben a búza ára volt 7 forint 20 krajczár, Berlinben 9 forint 20 krajczár, Stettinben 9 forint 7 krajczár, Boroszlón 9 forint 19 krajczár, Párisban 8 forint 99 krajczár, Olaszországban 11 forint 50 krajczár, tehát mindenütt magasabb volt a búza ára, mint Bécsben. Ebből az következik, hogy most a szükségesnél túl le van verve a magyar búza ára Bécsben. De lássuk, hogy áll az orosz versenynyel szemben? Itt vannak adataim egy kereskedőháztól, mely azt képzelhette, hogy én orosz búzát akarok venni. Odesszában 4 forint 80 krajczár, Kronstadtban 4 forint 60 krajczár. Oroszországból a vitelbér 1 forint 80 krajczár, ha tehát e két tételt összeadjuk, azt látjuk, hogy az odesszai búzának aranyban 6 forint 60 krajczárba, a kronstadtinak 6 forint 40 krajczárba kellene vám nélkül kerülnie Bécsben, ha pedig az 1 forint 50 krajczárnyi vámot hozzávesszük az árhoz, szinte aranyban, akkor most Bécsben az odesszai búzának 8 forint 10 krajczár, a kronstadtinak pedig 7 forintnak kellene lenni aranyban, holott előadtam, hogy a mi búzánk Bécsben ma sem nem 8 forint 10 krajczár, sem nem 7 forint 90 krajczáron kel el, de 7 forint 20 krajczáron. Tehát világosan be van bizonyítva, hogy a magyar búza ára jóval az európai piac árai alatt van, és hogy ez árhoz hozzáadhatnánk a 75 krajczár vámot, és mégis alantabb lenne, úgy hogy megtartaná már ezért is az osztrák fogyasztási piacot.

De reflektálni akarok Tisza Kálmán egy állítására. Azt mondta t. képviselőtársam, hogy a közös vámsorompón belül a vámszövetség a szabad kereskedést biztosítja számunkra.

Nem csak a mi vámsorompónkon belül van még számunkra az a szabadkereskedés, a mely megvan, de ilyen szabadkereskedés számunkra csak árkérdés az egész, szabadon kereskedhetünk bármely országban, legyen az védve akármilyen vámsorompókkal, hogyha oly olcsón adjuk termékeinket, hogy ezekben az országokban megveszik; a mi fogyasztási területünkön is csak így kereskedünk szabadon, és itt is az árverseny korlátoz, és nem más, csak úgy, mint

barhol. El nem képzelhető szabadkereskedés a mezőgazdasági termékek részére oly területen, melyet csak az ipar szempontjából védenek a vámok, de a mezőgazdaság szempontjából nem; ez a fogalom — bocsásson meg az én t. barátom — valóságos képtelenség, minthogy, ha nincs vám a mezőgazdasági czikkekre nézve, akkor ezeknek szabad forgalmát korlátozza a külföldi ilyen czikkeknak beözönlése, sőt még sokkal biztosabban korlátozza, mint bármely vám korlátozhatná, mert a vám-arány lehet hibás, lehet enyhe, lehet túlhaladott, holott az a korlát, a mit a versenyárak szabnak, mindig biztos és mindig megtalálja a maga egyensúlyát. Általános nemzetgazdasági tétel az, hogy a gazdasági egyoldalúság óriásilag káros az országra nézve, ha pedig ez az egyoldalúság nyers terményeket termelő országokban nyilvánul, úgy ez valósággal halálos veszedelemmé fejlődhetik. A közgazdaság ágainál az arányosságra kell törekednünk, s ezt csakis az önálló vámterülettel érhetjük el.

Nézzük, miként áll az arány nálunk és miként áll a számarány a külföldi művelt országokban az iparral és mezőgazdasággal foglalkozó egyének között? Míg nálunk száz keresettel bíró egyénből 64 foglalkozik a mezőgazdasággal és csak 9 iparral, addig Poroszországban 34 foglalkozik mezőgazdasággal és 32 iparral, látjuk tehát, hogy Poroszországban, a mely mindenesetre művelt és előhaladottabb állam, körülbelül ép annyi ember foglalkozik iparral, mint mezőgazdasággal, holott nálunk, ismétlem, csak kilencz foglalkozik iparral, hatvannégy pedig mezőgazdasággal. Midőn arról van szó, hogy ily óriási egyoldalúság van a magyar termelésben, és midőn azt látjuk, hogy ezen termelés árait folyvást nyomja az idegen, — és főként a tengerentúli — verseny, akkor csakugyan igaz az, a mit mondtam, hogy az egyoldalúság a mezőgazdasággal foglalkozó államra nézve valóban halálosan veszélyes, a mely veszélyből minden áron menekülnünk kell. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

A függetlenségi pártnak álláspontja ebben a kérdésben nemcsak tiszta elvi álláspont. A függetlenségi párt ebben a kérdésben az 1867-es törvényekkel is védi álláspontját, mint-hogy az 1867-es törvényekben le van rakva az önálló vámterület joga. A függetlenségi és 48-as párt azért hivatkozott e törvényekre is, mert azt hitte és azt kívánta, hogy olyan kérdésben, a mely belenyúl az ország legvitálisabb érdekeibe, módot adjon vele egyetértésre jutni az 1867-es alapon álló pártoknak is. Jogosan remélte e párt, hogy az 1867-es alapon álló túloldal legalább ebben a kérdésben nem fogja tökéletesen mellőzni a függetlenségi pártnak álláspontját, és nem fogja vita nélkül elutasítani határozati javaslatát, mint a hogy

mellőzte és elutasította. Remélte e párt, hogy legalább oppurtunitás szempontjából érvelni fog ellenünk.

Hiszen annyi szent ügyben transzigált a kormánypárt opportunitás szempontjából, hogy legalább ezen egy esetben transzigálhatott volna azzal a szokásával, hogy a függetlenségi és 48-as pártnak indítványát egyszerűen vita nélkül elvesse. Ez esetben a mi javaslatunknak bázisa a meglevő törvényekben nyugszik, e törvények képezik az önök bázisát; ezen bázis nélkül önöknek nincsen létjoguk!

Hogyha minket leszavaznak, nem a függetlenségi és 48-as pártot fogják leszavazni, hanem az országnak jólétét! Még egyszer ajánlom tehát határozati javaslatomat. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

IV.

A képviselőház 1896. ápr. 8-iki ülésében a földművelésügyi tárcza költségvetésének tárgyalásánál Kossuth Ferencz a következő beszédet mondotta:

Egyik képviselő már megjegyezte azt, a mit én is sajnálattal látok, hogy a földművelés ügye iránt igen kevés érdeklődést mutat e ház. Ezt annál inkább sajnálom, mert Magyarország túlnyomó részben földművelő állam és Magyarországon 4,447.000 ember foglalkozik a földműveléssel; ha e földműveléssel foglalkozó nép felerésze asszony, még akkor is 2,200.000 családnak felel meg az említett szám, a mi egy családot öt személyre véve, tizenegy millió lelket tesz ki, mint a kik ez országban földművelésből élnek. Ily óriásilag fontos ügy csakugyan megérdemelné, hogy az országgyűlés érdeklődését felköltse.

A magam és annak a pártnak nevében, melyhez tartozom, ki akarom mindenekelőtt fejezni azt a benyomást, a melyet a t. miniszter úr beszéde reánk tett. Ez igen sok pontban kedvező volt, a mint másképp nem is lehetett, tekintve a miniszter úrnak tiszteletet parancsoló személyét és egész életének szorgalmas munkásságát. De azért mégis sajnálattal kell kijelentenem, hogy azon okoknál fogva, a melyeket elő fogok sorolni, nem viseltethetem bizalommal a t. miniszter működése iránt, ámbár személye iránt a legnagyobb bizalommal vagyok. *(Helyeslés.)*

A t. miniszter működése iránt azért nem viseltethetem bizalommal, mert budgetjének kerete elégtelen és éppenséggel nincs arányban az ügynek fontosságával. Az előirányzat a múlt év óta alig emelkedett 100.000 forinttal, holott a meg-

oldásra váró kérdések egész halmaza tornyosul fel előttünk; de nemcsak azért tagadom meg bizalmamat, mert ezen költségvetésnek nem adatik meg a kellő súly és az előirányzott összeg nem arányos az országnak szükségleteihez, de azért is, mert a t. miniszter működése be van ékelve egy oly kormány-
nak a működésébe, mely — fájdalom — még olyan téren sem, a hol a létező törvények ezt megengednék, nem igyekszik tért foglalni a magyar államiság számára és nem igyekszik a nemzeti érdekek követelményeinek érvényt szerezni. *(Helyeslés.)* Hiszen éppen most látjuk, hogy milyen állást foglalt el a t. miniszter úr az önálló vámterület kérdésében. E kérdésről alig beszélt expozéjában, mindössze is csak azt említette meg, hogy bizonyos számú vármegyéből és városokból származó állatokra nézve megszüntetett az osztrák határon a zár és kilátásba helyezte, hogy az osztrák miniszteriumtól ki fogja eszközölni, hogy még több vármegyéből és városból jövő állatokra nézve szüntesse meg a zárt. Kértem a t. miniszter úrtól, hogy vajon komoly vívmánynak tekinti ezt? Hiszen hogyha nincs állatbetegség, akkor micsoda joggal van zárva; ha pedig van betegség, micsoda joggal szüntetik azt meg? Ha tehát megszüntetük a zárt, akkor nincs betegség, és ha nincs betegség, a zár megszüntetésével egyértelműen kötelességét teljesíti az osztrák kormány. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Már más alkalommal volt módomban kifejezni, hogy mily óriási áldozatába kerül az országnak a közös vámterület. Megjegyeztem akkor, és senki sem mondott adataimnak ellent, hogy azon 30 év alatt, a mely lefolyt, mióta a közös vámterület létezik, Magyarország ha beszédte volna azokat a vámokat, a melyek megillették volna a behozott osztrák iparcikkeket, 1245 millió forintot vett volna be e cím alatt a vámokból. A hivatalos statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy most évenként 58 millióról mond le a magyar állam azért, mert közös vámterület van és az osztrák iparcikkekre semmi vám sincs kivetve.

A közös vámterület megfosztott minket fogyasztási piaczainktól, a melyeket azért veszítettünk el, mert a közös vámterület osztrák ipar-védvám politikát követelt, még pedig azért, hogy az osztrák ipart gyarapítsa. Ellenben Magyarország nyers-termékeit annyira nem védi meg a közös vámterület, és annyira nem kötötte le; míg az osztrák fogyasztási területet, sőt a saját magunkét sem, hogy a közös vámterületre most 381 millió forint áru nyerstermékeket, élelmi fogyasztási cikkeket hoznak be és ebből a 381 millióból saját területünkre 156 milliót enged beözönlenni a közös vámterület, holott nekünk 304 millió forint értékű ily termény van kivinni való, a mely saját terményünk. Igen természetes tehát, hogy mikor nekünk oly

nagy kiviteli többletünk van, akkor a 156 millió forint értékű behozatal, saját kiviendő termékeink árát óriásilag leveri. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

Megjegyzem, hogy a közös vámterület nemcsak hogy nem tudta megvédeni Magyarországon a nyerstermékek árát, hanem a nyerstermékek ára nálunk és Bécsben jóval alantabb áll, mint a világ többi piacain. Például február 27-én, a midőn adataimat összegyűjtöttem — és bocsánatot kérek, ha újabb adatokkal nem szolgálok, de ez nem változtat a dolgon, mert az árarányra nézve semmi lényeges változás nem történt. — Bécsben a búzát 7 forint 20 krajczárért adták el, éppen ekkor Berlinben 9 forint 20 krajczár, Stettinben 9 forint 07 krajczár, Boroszlóban 9 forint 19 krajczár, Párisban 8 forint 99 krajczár, Olaszországban 11 forint 50 krajczár volt az ára. Bécsben tehát legalább is 2 forinttal olcsóbb volt a búza, mint oly helyeken, mint például Franciaország és Olaszország, hol ez országok igen nagy területe tengerpart és tengeri hajózással hozzáférhető, tehát olcsón lehet Amerikából és Oroszországból bevinni búzáat. De ezen országok önálló vámpolitikájukkal érdekeiket megvédeni képesek; és nyerstermékeik árát a kellő magaslaton fentarthatják. Mi pedig nem vagyunk képesek erre, sőt egyenesen megakadályoz minket ebben a közös vámterület és arra kényszerít minket, hogy 2 forinttal a világpiacszárakon alul adjuk el búzáunkat. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Azt mondta a t. miniszter úr, hogy a búzának áresése egész Európára kiterjedő tűnemény. Már kimutattam, hogy ha igaz is az, hogy áresés egész Európában van, de az árak sokkal magasabbak másutt, mint nálunk. Vizsgáljuk csak t. miniszter úr azt, hogy tulajdonképen mi okozza Európában az általános áresést? Nagyon könnyű e tűneménynek látszólag elfogadható okot adni, és ezzel elhallgattatni a mezőgazdát, ki azt hiszi, hogy *force majeure, ellenállhatatlan tűneménnyel* áll szemben, mert a túltermelés okozza ezt a nagy áresést; pedig ennél tévesebb állítást kockáztatni is alig lehetne. Ime néhány adat, a mit az egész világ búza termelésére nézve fel fogok hozni, s a melyeket a »mark lane express«-ből kiolvashat akárki: 1893-ban 30 millió kvarter búza termeltetett az egész világon és egy kvarter ára akkor — a mely angol mérték 3 hektolitert tesz ki körülbelül — átlag 26 shilling és 4 pence volt; 1894-ben 301,612.000 kvarter termeltetett, tehát körülbelül ugyanazon mennyiség, azért az ár mégis 18 shilling és 4 pence-re esett; tehát ugyanazon mennyiségnek az ára óriási különbséget mutatott a két említett évben.

Ez a tény azt mutatja, hogy teljességgel nem áll az, hogy az árcsökkenés a túltermeléstől függ. Az igazság az, hogy

árcsökkenést igen sok összejátszó tényező okozza, a melyekre én most ki nem terjeszkedhetem, de megemlítem a legfontosabb tényezőt: a papírbúza üzletet, a differenciális spekulációt. Wood Davis, a ki Amerikának egyik legintelligensebb statisztikusa, kimutatta, hogy körülbelül százszor annyi búzát adnak el ilyen wind sellinggel — a mint ezt az angolok nevezik, — mint a mennyi búzát az egész világon termelnek. Már pedig, ha ez igaz, akkor könnyű megérteni, hogy az áraknak megalkotásában az összes búza adásvevének egy százalékát képező valódi búza termelés, vajmi kevés szerepet játszik. És míg egyrészt azt látjuk, hogy Amerikában, Angliában, Németországban a papírbúza üzlet ellen nagy mozgalom indult meg, addig Magyarországon nem történik semmi, pedig Magyarország az egész európai kontinensnek talán legnagyobb mérvben érdekelt országa és nagyon megilletné a magyar kormányt az, hogy kezdeményezzen valamely internacionális lépést abban az irányban, hogy börzejátékkal ne verhessék le a búza árát. Kezdeményezze ezt most, a midőn ezen kezdeményezés sikeréhez a talajt azon okok miatt, a miket elősoroltam, úgyis készen találná. *(Zajos helyeslés balfelől.)*

Azt mondotta a miniszter úr, hogy ellenállási képességünket kell növelnünk, a midőn nem birunk a világpiacz árának megalkotásába befolygni. Ámde erre nézve is kevés tétellett eddig a kormány részéről. Oly országban, a melynek termelése teljesen egyoldalú, mint nálunk, az ellenállási képesség csaknem semmire silányúl. Magyarországon a termelés oly óriásian egyoldalú, hogy 100 keresettel bíró egyénből 64 foglalkozik mezőgazdasággal és csak 9 iparral; holott egy jól ekvilibráló államban, minő például Poroszország, 34 ember foglalkozik mezőgazdasággal és 32 iparral, tehát körülbelül ugyanannyi az egyik, mint a másik termelési ággal.

Mondottam már, hogy egyoldalú termelési országban nincs ellenállási képesség; de meg kell még azt is jegyeznem, hogy mi nemcsak egyoldalú termelési ország vagyunk, hanem, még termelésünk egyoldalúságában is egyoldalúak vagyunk. Összes learatott területünknek 63%-án termelünk gabonaneműeket és 2%-án termelünk kereskedelmi növényeket; czukorrépat, a mi igen nagyfontosságú termelési ág, csak 0.69%-on termelünk. Egyoldalúságunkat éppen oly termelésre alapítottuk, a melynek árai az egész világon csökkennek. De nemcsak, hogy veszedelmesen túlnyomóan egyoldalulag termeljük földünket, de még rosszul is termelünk. Hiszen 1885-ben csak 15½ hektoliter gabonát termeltünk katasztrális holdankint, 1894-ben átlag 17½ hektoliter gabonát termeltünk; ezen termelés jóval alanta áll más országokban

termelt mennyiségeknek. Így például Hessendarmstadtban 35 hektoliter termelnek átlag, Belgiumban 25 és néhány törtet. Angliában 27·7-cd.

Mit tett a kormány arra nézve, hogy olcsóbban termeljünk, és hogy termelésünk ne legyen egyoldalú. Tudommal eddig még bizony nagyon keveset tett a kormány, pedig nincs remény arra, hogy az áresés meg fog szűnni. Ellenkezőleg, minden oda mutat, hogy az áresés még nagyobb mérvet fog ölteni. Amerikában az illinoisi földművelésügyi hivatal konstataulta, hogy a termelési költség az utolsó 15 év alatt 1 frt 75 krajczárral csökkent és Clay, az Angol ankét biztosa, konstataulta, hogy a vitelbér óriásilag csökkent annyira, hogy most az amerikai búza nagy része csaknem ingyen jön át Európába, mint súly a hajók fenekén. Ezen kilátások lévén előttünk, azt hiszem, Magyarországon nagyon is kellene arra vigyázni, hogy átváltoztassuk mezőgazdaságunkat, a mit csak az önálló vámpolitikával tehetünk. *(Ugy van! a baloldalon.)*

Ellenállási képességünket avval is növelhetnénk, ha olcsóbban bírnánk termelni; erre nézve egyik fődolog volna a mezőgazdasági hitel terjesztése, még pedig úgy, hogy a kisebb gazda könnyen és olcsón jutna hitelhez, mert most a kisebb gazda sokszor oly helyzetbe jut Magyarországon, hogy kora tavasszal kénytelen álló termékét eladni, a minek folytan már kora tavasszal eladósodik s az árakat a piacon leveri.

Az olcsó termelés előmozdítására igen nagy befolyással van továbbá egy fontos ügy, melylyel a t. miniszter úr is foglalkozott, de nem abban az irányban, a melyben én igen melegen óhajtanám. Az öntözés ügyét érteném, még pedig az őszi és kora tavaszi öntözés ügyét, melyet trágyázó öntözésnek neveznek. A tapasztalás azt mutatja, hogy ily öntözéssel a termelés igen növelhető. Így például Fogarasmegyében, a fogarasi ménesbirtok Bethleni 64 katasztrális hold öntözött rét területén, az öntözés berendezése előtt termeltetett 6--10 métermázsa harmadrendű széna, az öntözés után 35 usque 51 métermázsa elsőrendű széna. A berendezési költség holdanként 26 forint volt, az évi fentartási költség pedig 50 krajczár. Ezek az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon a trágyázó öntözés óriásilag növelné az ország produkcióját csekély évi költséggel. A t. miniszter úr ez irányban megemlítette, hogy már 3000 kilométer belvízi csatorna van, melyet öntözésre fel lehetne használni. De én arra kérem a t. miniszter urat, gondolja meg, hogy ezen belvízi csatornák csakugyan rendesen alkalmasak-e öntözésre és hogy nem jött-e el annak ideje, hogy elkezdjük azt, a mit rég el kellett volna kezdeni, hogy tudniillik egész Magyarországon állami csatornahálózatot létesítsünk, mert a mint

vannak állami vasútak, melyek az állam költségén építtetnek, épügy lehetnének államköltségén épített állami csatornák is és akkor nem történnének azok a visszaélések, a melyek miatt Uray t. barátom panaszkodott. A rendszeres állami csatornahálózat kiépítése nagyon sok pénzt kimélné meg még a folyószabályozásnál is, mert a folyókból az áradásokat le lehetne vezetni a csatornákba. Ez annyira nem új eszme, hogy már az egykori Egyiptomban, Moeris faraónak, ki 1725 évvel Krisztus előtt élt, meg volt ezen eszméje, és a nevére elnevezett tó és csatornával, melybe a Nilus áradásait levezette, egész Egyiptomot, egész Fajumot megtermékenyítette, holott most ez ország réte ismét terméketlenné lett, midőn Moeris nagy művét nivellálta az évezredek romboló keze. Nekünk is azt kellene tennünk, a mit Moeris fáraó tett 1725 évvel Krisztus előtt. Természetes, ily állami csatornahálózatot nem lehet sem egy, sem 25 év alatt kiépíteni, ehhez talán kellene egy század, vagy több is, de ha sohasem kezdjük meg, sohasem fogjuk azt kiépíteni. A rendszeres öntözési csatornahálózat eszméje nálunk sem új, sőt már a mult században volt egy hollandiai társaság, mely a Bánáton saját költségén ilyen öntözési csatornákat akart volna létesíteni, csakhogy ezen társaság protestáns emberekből állt és a bécsi udvar azért nem állt rá, hogy saját költségükön építsenek ilyen öntözési csatornákat, mert protestánsoknak nem akart ilyen konczessziót csinálni.

A termelésnek a rendszeresítésére nézve igen nagy fontossággal bír még az is, hogy az országban kellő mennyiségű erdők legyenek, mert mindenki tudja azt, hogy a hol bő erdőségek vannak, ott a klimatikus viszonyok sokkal rendszeresebbek, már pedig Magyarországon úgy van a dolog, hogy az állami erdők az összes erdőterületnek 15-30 százalékad részét képezik, a községi erdők pedig 20-22-ed részét. Ez azt mutatja, hogy mennyire lenne alkalma a t. kormánynak az erdőtenyésztést fejleszteni. (*Helyeslés.*)

A mi az állati termékek árát illeti, a mely árak most nagyon alacsonyok, az árakra nagy befolyással van a helytelen vámpolitika. Hiszen kivitelünk vágó- és ipari marháiban például 1893-ban 1,450.000 darab volt, behozatalunk Magyarországra pedig 325.000 darab. Tehát negyedrészt annak, a mit kiviszünk, engedte a vámterület beözönleni Magyarországra. Ily körülmények közt igen természetes, hogy a mi marháink ára csökken; még át akarok térni a t. ház engedelmével egy pár termelési ágnek a felemlítésére, de előbb felemlítem, hogy nagy súlyt fektetek a mezőgazdasági kísérletekre; örömmel láttam, hogy a t. miniszter úr szintén súlyt fektet ezekre; tudtommal Magyarországon sok helyen nem

alkalmas földekben termelnek nem alkalmas növényeket, és nagyon lehetne növelni hazánk általános termelését, hogyha a talajokhoz legjobban illő terményeket művelnék, és ne merítenék ki a földet azzal, hogy mindig ugyanazt termelik. Áttérve a különböző termelési ágakra, felemlítem a dohánytermelést. A dohánytermelés Magyarországon óriásilag csökkent. 1880-ban 102.711 kataszteri hold volt dohánynyal bevetve, 1893-ban már csak 70.823 hold. A termelést növelni egyrészt a beváltási mód megváltoztatásával volna lehetséges, másrészt pedig olyan engedményekkel, a melyek az embereket arra készítetnék, hogy termeljenek dohányt és használható minőségű dohányt termeljenek. Nagy súlyt fektetek továbbá arra, hogy vetőmagvakat termeljünk, még pedig jó vetőmagvakat. Most rossz vetőmagvakért milliókkal adózunk a külföldnek; csupán czukorrépa vetőmagot a külföldről 1,015.000 forint árút hozunk be egy évben. Fontos szinte a komlótermelés, a mely a legtöbb kézimunkát adná a népnek, mint-hogy egy kataszteri holdon átlag 220 napi kézimunkára van szükség; azt hiszem, hogy Magyarországon, a hol a nemzetközi munkásmozgalom — fájdalom — a mezőgazdasági munkások között is megindult a munka hiánya miatt, nagyon fontos volna olyan termelési ágat nagyobb mérvben üzni, a mely sok munkaerőt igényel a mellett, hogy nagy jövedelmet hoz. Bajorországból, hol 240.000 mázsa komlót termelnek, sok komlót hoznak be Magyarországba, holott Magyarországon sok terület csakis oly alkalmas lenne a komlótermelésre, mint Bajorország. Áttérek a kendertermelés ügyére, a mely a népnek télre házi ipar-munkát biztosítana és a mely sokkal nagyobb jövedelmet hozna, mint például a tengeri termelése. Az Alföldön legalább is 150.000 holdon lehetne kendert termelni és ez a föld jövedelmét legalább is 10 millió forinttal növelné. Most kender termelésünk igen csekély és még be is hozunk 20.000 quintalét évenként.

Áttérek a czukorrépa termelésre, a mi reánk nézve óriásilag fontos és ennek daczára oly rosszul tudjuk termelni a czukorrépát, hogy míg Németországban egy hektáron megterem 290 métermázsa, Ausztriában 250 métermázsa, Francziában pedig 244 métermázsa, addig nálunk csak 180 métermázsa terem meg. Kérdem, hogy miért kell nálunk minden egyes termelésnemben sokkal kevesebbet produkálni, mint a külföldnek?

Még megemlíthetném a szesztermelést is, a mely óriásilag hanyatlott. 1891/92-ben 2,058.000 hektolitert termeltünk; 1892/93-ban már csak 1,138.000 hektolitert. A kormányra e tekintetben is igen sok teendő vár.

De van még egy igen fontos termelési ág, még pedig

a selyemgubó-termelés. Ezzel igen nagy eredményt lehetne elérni. Úgy tudom, hogy most Magyarországon évenként csak 140.000 szederfát ültetnek ki. Franciaországban 154.000 családlád foglalkozik selyemgubó tenyésztéssel és 10,507.000 kiló gubót termel, tehát családonként 68 kiló selyemgubót. Nálunk 94.000 család foglalkozik evvel a termeléssel és átlag egy család csak 15-8 kiló selyemgubót termel, a termelési mennyiség ezen óriási aránytalansága onnan ered, hogy nálunk kevés a szederfa, holott a szederfa szaporítása a selyemtermelés növekedését vonná maga után és ezzel tőke befektetések nélkül könnyű volna 20—30 millió kiló selyemgubót termelni, a mely mennyiség termelésével 400.000 család foglalkozhatnék és az országnak összes termelési értéke évenként 20—30 millióval növekednék.

Nem akarom a ház türelmét tovább igénybe venni. Már beszédem kezdetén konstatáltam azt, hogy az országgyűlés igen kevés érdeklődéssel van a földművelésnek óriásiilag fontos ügye iránt; de a függetlenségi és 48-as párt határozott ellenzéki állása daczára buzdítja a t. miniszter urat, a ki sokkal komolyabban érdeklődik tárczája ügye iránt, mint üres padokat mutató pártja.

Éppen ezért én, és e párt is bizik abban, hogy a t. miniszter úr, a mit megtehet azon szűk és káros közösügyes politika keretén belül, a melyben az ő tárczája is bent van, meg is fogja tenni; csakhogy fájdalom, e végzetszerű politika az ő jóakarátát is nagyon fogja korlátozni.

Ez lévén a meggyőződése, nem fogadhatom el a földművelési tárcza költségvetését, de arra kérem a t. minisztert, hogy annak a tárczának érdekeiért, a mely az ő kezeiben van, tegyen meg mindent azzal a lelkiismeretességgel, a mely egész pályáját jellemzi, mert hiszen a magyar földnek érdeke van rábízva, azé a magyar földé, a melyet egy ezredév óta apáink vére öntözött. A költségvetést nem fogadom el. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

V.

A képviselőház 1896. évi április hó 17-iki ülésében a pénzügyminiszteri tárcza költségvetésének tárgyalásánál Kossuth Ferencz a következő beszédet mondotta:

Valahányszor oly tárgyak jönnek szőnyegre, a melyek közvetve vagy közvetlenül az Ausztriával folytatott tárgyalásokat érintik, a kormány együttesen és minden egyes szakminiszter, mint axiomát állítja fel azt, hogy nem adhat föl-

világosításokat a folyamatban levő tárgyalások felől s minden egyes miniszter oly hallgatagságba zárkózik, mintha a ghyzéi sphynx volna. *(Derültség.)*

Azt elismerem, hogy alkudozásokat folytatni megkötetlen szabad kézzel, könnyebb dolog, mint megkötött kézzel; de alkotmányos országban a kormány erejét csakis az ország akaratából, tehát a közvéleményből merítheti. A közvélemény pedig nem nyilathozhatik meg, ha a kormány a maga részéről semminemű felvilágosítást nem ad és semmi nyilatkozatot nem tesz. Pedig nálunk még sokkal nagyobb szüksége van a kormánynak arra, hogy a közvéleményből merítse erejét, mint bármely más alkotmányos országban, mert, a mint jól tudjuk, a bécsi intéző körökben a magyar kormánynak minden hazafias és Magyarország jogainak kiterjesztésére irányuló törekvése a legnagyobb ellenállással találkozik, és csakis úgy vihet keresztül valamit a magyar kormány, ha hivatkozhatik a közvélemény nyomására. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Az osztrákok, a kik ugyancsak nem élnek alkotmányos államban, megértették azt, hogy milyen nagy erőt merít a kormány a közvélemény megnyilatkozásából. Mindjárt az alkudozások kezdetén az osztrák képviselőházban, február hó 15-én Khuenburg és társainak az osztrák érdekeket feltétlenül megvédő indítványát az egész ház elfogadta és Glanz miniszter a kormány nevében még erősebbé tette ezen indítvány értelmét, kijelentvén azt, hogy az osztrák kormány fel fogja mondani a vám- és kereskedelmi szerződést, ha az osztrák érdekek teljesen ki nem lesznek elégíthetők. A mi azóta köztudomásra jutott, mind azt mutatja, hogy az osztrákok csakugyan arra törekedtek, hogy Ausztria minden kívánsága kielégítést nyerjen, sőt annyira mentek, hogy követeléseiket a legnagyobb mértékben fokozzák s az egész osztrák társadalom kezét fog arra a célra, hogy Magyarországot kényszerítsék az osztrák követelések elfogadására.

Arról a harczról, a mely Ausztriában Magyarország ellen foly s a mely abban nyilvánul, hogy Magyarország hitelét csökkentsék, hogy azon magyar vállalatoktól, a melyeknek hitelre és pénzre van szükségük, megvonják a hitelt és a pénzt: erről a harczról mindenkinek van tudomása, egyedül csak a magyar kormánynak nincs; sőt azt kellett tegnap sajnálattal hallanunk a pénzügyminiszter úrtól, hogy ezen harcz nem is olyan nagymérvű, mint a hogy a köztudomásból látszanék. De a t. miniszter úr nemcsak azt mondotta, hogy az a közgazdasági harcz, a mely Ausztriában Magyarország ellen megindult, nem igen nagymérvű, de e mellett még meg is dicsérte az osztrák miniszterek korrekt magaviseletét. Megvallom, én nem igen értem, hogy e dicséret a magyar parla-

mentben tetszéssel fogadtassék, még pedig azért nem, mert az osztrák miniszterek kötelessége tökéletesen eltérő a magyar miniszterek kötelességétől; az osztrák miniszterek kötelessége az osztrák érdekek védelmezése, s ennek következtében, midőn a miniszter úr az osztrákok korrektségét jelzi, ezzel mást nem mondhat, mint azt, hogy azon urak csakugyan egész erélylyel teljesítik kötelességüket, mely kötelesség az, hogy Magyarországot mentől jobban megszorítsák.

Azt mondta a t. miniszter úr, hogy az osztrák-magyar bank segélyére jött a magyar hitelnek az év kezdetén és segítségére jön most is, és hogy nem áll az, mintha az osztrák-magyar bank megszorította volna Magyarországra kiterjesztett hitelét. Már Ugron Gábor t. barátom tegnap megjegyezte azt, a mit én is tökéletesen magamévá teszek, hogy Magyarországon kevés számmal lévén nagy bankok és privátbankok, holott Ausztriában igen sok bank van, Magyarországon a nemzeti banknak működésére határtalanul nagyobb szüksége van, mint Ausztriában és ennél fogva nem lehet azt a tételt felállítani, hogy Magyarország szükségletei teljesen ki vannak elégítve akkor, ha az osztrák-magyar bank nem szorította meg a hitelt a kvóta-arány által megszabott százalékra. A tényállás az, hogy ha megszorították a hitelt az osztrák privát pénzintézetek, mint a hogy tényleg meg is tették, és az osztrák-magyar bank nem tágitotta ki hasonló irányban az általa adott hitelt, akkor Magyarországnak kereskedelme, ipara és mezőgazdasága csakugyan tényleges hitelmegszorításban részesült. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Hogy ez így volt, azt a t. miniszter úr beszédéből olvastam ki; a t. miniszter úr tegnap azt mondta, hogy 1894-ben márcziusban az osztrák-magyar bank a magyar piacokon eszkompthba helyezett 67,400.000 frtot és 1896. márcziusban 67,700.000 frtot, tehát 1896. márcziusban csak 300.000 frttal volt nagyobb összeg magyar eszkomptra szánva, mint 1894. márcziusban, holott tudjuk, hogy 1896. márcziusban a kiüött krízis még tartott, holott 1894. márcziusban nem volt krízis. Az osztrák-magyar bank által koncedált eszkompt 300.000 forintnyi növekedése teljességgel nem kárpótolta a magyar szükségletet akkor, a mikor az osztrák pénzintézetek az eszkomptot a magyar vállalatoktól csaknem tökéletesen megvonták, mint ezt például a Bodenkredit-Anstalt és más intézetek is tették. Ebből az következik, hogy igenis az osztrák-magyar bank azon nagy krízis alkalmával, mely Magyarországot rövid idő előtt sújtotta, nem felelt meg hivatásának, mert nem növelte annyira azt a hitelt, melyre Magyarországnak szüksége volt, mint a mennyire egy valóban magyar érdekeket védő magyar nemzeti bank bizton tette volna, ha létezett volna.

De tulajdonkép nem is az a kérdés, hogy az osztrák-magyar bank mennyi pénzt nyújtott a magyar szükségleteknek rendelkezésére, hanem a kérdés egészen más; a kérdés egy általános axiomaszerű, közgazdasági kérdés, mely Magyarországon csak oly tisztán áll, mint a világon akárhol. A kérdés az, hogy helyes dolog-e, okos dolog-e, hazafias dolog-e, hogy Magyarországnak legfőbb hitelintézete idegen kezekben legyen, és kérdem azt, hogy helyes-e, okos-e, hazafias-e az a felfogás, hogy Magyarországnak minden hitelérdeke, tehát földművelésének, kereskedelmének, iparának érdeke, mind egy idegen részvénytársaság kezébe legyen letéve? Mert hiszen az osztrák-magyar bank egy idegen bank, a melyet a névváltoztatás s az osztrák-magyar címzés, melyet az osztrák cím helyett most a bank felvett, nem változtatott meg, nem tett részben magyarrá, mert a részvényesek csak a régi, ezen részvényeseknek óriásilag túlnyomó része, sőt csaknem totalitása osztrákokból áll és a részvények osztrák pénzemberek kezében vannak s ennek következtében igen nehéz megérteni azt, hogy miért lett volna egyszerre csak az osztrák részvényesek érdeke magyar érdekke csak azért, mert a banknak a címét megváltoztatták. *(Úgy van! a szélső balfelől.)*

Erős meggyőződéseim szerint megengedhetetlen vakság egy idegen részvényesekből álló részvénytársaságra bízni az ország egész anyagi életét; ezt nem lehet eléggé ismételve és hangsúlyozva mondani. Hiszen így egy idegen részvénytársaságnak van kiszolgáltatva az ország, olyannyira, hogy egy kellő perczben ezen részvénytársaság az egész országot torkon ragadhatja. Azt látom, hogy 1895-ben 73.779 magyar cég állt elfogadói kötelezettségben az osztrák-magyar bankkal: kérdem, vajon mi történne a magyar iparral és kereskedelemmel, ha ezen 73.779 magyar cégtől megvonná a bank a hitelt, mint a hogy megteheti, ha úgy akarja, mert senki sem kényszerítheti a bankot arra, hogy hitelt adjon bárkinek.

De nem csak azért tartom én vakságnak azt, hogy egy idegen részvénytársaságra bizzuk a mi anyagi életünket és ügyeinket, mert ezen részvénytársaság torkon ragadhat minket abban a perczben, midőn valami ok miatt a mi érdekeink ellentétbe jönnek azon Ausztria érdekeivel, a melyhez tartozik a bank részvényeseinek legnagyobb része, de azért is vakságnak tartom, mert ez idegen részvénytársaság egészen más érdekek kielégítésére van alapítva, mint a milyenre a magyar nemzeti banknak alapítva kellene lenni; az osztrák-magyar bank az osztrák kereskedelmi és ipari kellek igényeire van szervezve, holott a magyar önálló nemzeti banknak egészen más szervezetűnek kellene lennie, mint a milyen a mostani osztrák-magyar bank. Magyarország túlnyomólag földművelő

állam. Tudjuk, hogy a földművelésnek egészen más természetű hitelt kell nyújtani, mint a kereskedelemnek és iparnak. A földművelési hitelnek hosszú lejáratúnak kell lennie, a hitel egészen másnemű hitel, mint a milyennek nyújtására az osztrák-magyar bank organizálva van. A magyar nemzeti banknak mindenekelőtt a magyar nemzeti szükségleteket kellene kielégítenie, erre pedig az osztrák-magyar bank soha képes nem lesz. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Erős hitem szerint nincsen semmi elképzelhető politikai ok arra, hogy miért ne teremtenénk mi egy önálló magyar jegybankot; még az osztrákok sem alapíthatják követeléseiket politikai okokra, még ők sem mondhatják azt a maguk érdekében, hogy a jegykibocsátás olyan politikai jog, a mely Ausztria részére az ő általuk kívánt és mi általunk perhorreszkált fölényt biztosítaná. Mert hiszen a bankjegy kibocsátás nem szükségszerűleg állami jog, vagy fölényt jelző jog; így például Nagy-Britanniában ott vannak a Skot joint stock bankok, melyek bankjegyeket bocsátanak ki a nélkül, hogy a miatt Skócia megszűnnék Angliához tartozni; mi pedig nem jutottunk annyira, hogy Ausztriához tartozzunk. A felhozott példa bizonyítja, hogy éppenséggel nem áll az, hogy a bankjegy kibocsátás oly állami függetlenségnek a nyilvánulása lenne, melytől az osztrákok elriadhatnának. Ennélfogva az egész kérdés nem politikai kérdés, és nem áll az, hogy annak a pártnak, mely Magyarországot nem tartja még megérettnek a teljes függetlenségre, annak a pártnak szükségszerűleg attól kellene félnie, hogy Magyarországnak legyen egy jegykibocsátó bankja. Ha lehetnek Skóciában ilyen jegykibocsátó bankok, melyek egész Nagy-Britanniának óriási szolgáltatásokat tesznek, akkor nem képzelhetem el azt a politikát, a mely miatt Magyarországon nem lehetne egy, vagy akár tíz jegykibocsátó bank is. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Arra nézve, hogy mennyire nem felel meg az osztrák-magyar bank egy valódi magyar bank hivatásának, megjegyzem még azt is, hogy azon kisebb hitelekre, melyekre Magyarországon sokkal nagyobb szükség van, mint Ausztriában, az osztrák-magyar bank sokkal kevesebbet szán nálunk, mint Ausztriában. Így 1895-ben Ausztriában leszámított az osztrák-magyar bank 50 forinttól 150 forintig terjedő kis váltót 163.352 darabot, Magyarországon pedig csak 128.760 darabot. Ez az arány tisztán mutatja azt, hogy ebben az irányban nem teljesíti Magyarországon teljes mértékben kötelességét az osztrák-magyar bank. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Én mindig csodálkozom azon, midőn egy 18 millió lakossággal bíró és 470 millió forintnyi budgettel rendelkező

ország azt hangoztatja, hogy nem elég erős arra, hogy a saját lábán megálljon; és mindig csodálkozom azon, hogy a t. túloldal arra az évrre állapítja az ő felfogását, a mely szerint a 67-iki törvények fejlesztését és állami önállóságunk érdekében fejlesztését még ha az lehető volna is, nem volna tanácsos megkísérteni, mert ez arra vezethetne, hogy Magyarország kénytelen legyen saját lábán megállani. De azon még jobban csodálkozom és még jobban botránkozom, midőn a 67-iki törvények által biztosított jogokat sem veszi igénybe a kormánypárt és ebből is engedni akar a helyett, hogy ezen jogokat érvényesítene. Az önálló vámterület és az önálló nemzeti bank joga még a 67-iki törvényekben is le van téve, tehát ezen törvények alapján is követelhetjük mind a kettőt. Igen szomorú tény az, hogy még oly axiomaszerű nemzeti érdeket is, mint a milyen érdek az, hogy Magyarországnak legyen egy önálló pénzüintézete, a mely a magyar hitel szálainak gyűpontja legyen, még ilyen evidens érdeket sem akar érvényesíteni a t. túloldal, bár erre az ország joga és az alkalom a létező törvények által meg van adva, mint a hogy megadta és biztosítva van teljesen a 67-iki törvények által. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Addig, míg osztrák-magyar bank lesz, és addig, míg az osztrák részvényesek kezében lesznek a bank részvényei és ennél fogva a bank vezetése és intéző képessége, addig a magyar világkereskedelemnek fejlődése lehetetlen lesz, mert természetes dolog az, hogy az osztrák-magyar bank részvényeseinek, kik osztrák pénzemberek, érdekében van az, hogy Ausztria legyen folyvást a közvetítő Magyarország és a külvilág között, ennek következtében az osztrák-magyar bank, mely az osztrák pénzembereknek összesége, soha sem fog segédkezet nyújtani arra, hogy Magyarországon a külkereskedelem terjedjen a nélkül, hogy kénytelen legyen, mint osztrák gyarmat, az osztrák kezekben keresztül menni. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Arra intem a t. túloldalt, hogy álljunk meg és ne haladjunk még tovább lefelé azon a lejtőn, a mely a kishitűség, politikai meghúnyászkodás és — engedjék meg, hogy ezen erős kifejezéssel éljek — politikai gyávaság lejtője. A haza fentartása ránk van bízva, a mi hivatásunk, hogy a hazát a jövő nemzedékek számára fentartsuk, mint a hogy fentartották számunkra őseink. Nem élhetünk oly hanyagúl megbízásunkkal, hogy hazánk legszentebb jogait eljátszuk. Nem fogadom el a tételt. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

VI.

A képviselőház 1897. február 8-iki ülésében a kereskedelmi tárcza költségvetésének tárgyalásánál:

A kereskedelmi tárcza magában foglal olyan ügyeket, a melyektől függ hazánk jóléte. Ilyen ügy első sorban a vám-ügy; ilyenek továbbá a bel- és külkereskedelemnek ügyei; ilyen ügyek a közutak, vasutak, folyók és tengerészeti hajózás, és egyáltalában a közlekedési ügy, ilyen ügy az iparügy és ezzel kapcsolatban az állami nagyiparnak üzése. Ezen ügyek befolyással vannak még a mezőgazdaságra is, mert a földművelés sorsát ez dönti el, hogy a földművelő értékesítheti-e jó áron terményeit, vagy nem? Ez pedig attól függ, hogy helyes vám-, kereskedelmi és közlekedési politikát űz-e az állam? *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Hiába adott az Isten jó földet és jó termést, ha terményeinket kellő áron eladni képesek nem vagyunk.

Igazságos akarván lenni, nehogy azt hihesse valaki, hogy előítélet vezet, elismerem, hogy a kereskedelmi tárcza vezetésében bizonyos ügybuzgóság és jóindulat nyilvánul, és hogy a különböző osztályok élén szakértő és képes férfiak állnak. De hiába a bizonyos fokú jóindulat, hiába van néhány szakférfiunk a kereskedelemügyi miniszteriumban, ha az az egész alap, melyen a kereskedelemügyi tárcza ügyei vezetettek, téves, és az országra káros.

Míg az ország önrendelkezési jogát vissza nem nyeri, addig csak kompromisszumok jöhetnek létre Ausztriával, melyek soha nem jelenthetik valamely jognak az érvényesítését, hanem mindig csak valamely jognak átengedését. Anyagilag elbirhatja egy ideig az ország azt, hogy jogait az anyagi téren folyton feladják és ne érvényesítsék, de ezt hosszú ideig nem fogja elbirhatni és el fog jönni az idő, midőn átesap feje felett a szegénységi áramlat, mely a hazát magával ragadja. Vámpolitikánk, kezdettől fogva téves, még pedig azért, mert teljesen lehetetlen összeegyeztetni egy iparos és egy mezőgazdasági állam érdekeit, bacsak nem úgy, hogy az iparos ország elégedjék meg mindig csaknem kizárólagosan iparos ország lenni, a földművelő ország pedig elégedjék meg mindig kizárólagosan földművelő ország lenni, és egyik ország úgy mint a másik, egymás terményeit fogyasztszák el. De ebben az állapotban, melyet a monarchia két állama már csaknem elért, Magyarország nem jár jól és mindig a vesztőfél és kiaknázott gyarmat marad; mert mi következik ebből az állapotból? Az, hogy a magyar termények kizáratnak mindenütt a világpiaczi és Magyarország az osztrák fogyasztó piacra

van utalva. Ha tehát egyedüli, vagy csaknem egyedüli piacunk az osztrák, akkor természetes, hogy az osztrák fogyasztó piac határozza meg terményeink árát; továbbá, minthogy az ipartermények csak oly piacokon kelhetnek el jó áron, melyeken még az ipar fejletlen, de fejlődött a földművelés, ennek következtében a közös vámpolitika, melyben az osztrák túlsúllyal bír, azon iparkodik, hogy az osztrák iparnak ilyen új fogyasztási piacokat teremtsen, a mit csak úgy érhet el, ha ezért kölcsönben előnyt ad a fogyasztási piacok nyers terményeinek, még pedig a mi rovásunkra. Ez történt harmincz év óta minden egyes esetben. Ezért lehetetlen, hogy ugyanazon vám- és kereskedelmi vámpolitika kielégítse mindkét állam érdekeit. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ez a tény minket mély aggodalomba ejt, mert a XX. század küszöbén olyan ország, a melynek klimatikus viszonyai nem jők, melynek csak egyetlen egy tengeri kikötője van, ha ily ország csaknem kizárólagosan földművelő állam marad, előbb-utóbb tönkre megy; félek, hogy e tönkremenetel, melynek világos jeleit már is látjuk a mezőgazdaság terén, hamarabb fog bekövetkezni, mint azt a könnyelmű szemlélő hihetné; mert ha oly helyzetben lévő ország, mint Magyarország, folytatja az egyoldalúságot a termelés ép azon ágában, melynek árát a világverseny veri, akkor csakhamar versenyképtelenné válik, és nem lévén más piacza mint az osztrák, mely piacznak érdekében van a magyar árakat leverni, oly alacsonyakká lehetnek nemsokára az árak, hogy nem fizetik ki a termelési költségeket és akkor a tönkrementés bekövetkezik. *(Helyeslés a szélső balon.)*

Elérte már a harmincz éves vám- és kereskedelmi közösség azt az eredményt, a mely belőle logikusan következik, hogy tudniillik az egyik ország is és a másik is, illetőleg Magyarország és Ausztria egymás terményeinek csaknem kizárólagos fogyasztására vannak utalva. Így Ausztria a mi terményeink 77%-át fogyasztja el, mi pedig Ausztria terményeinek 81%-át. Ez a helyzet igen veszélyes, mert a két ország ilyen közössége kizárja a gyengébb védekezésének lehetőségét, a gyengébb pedig mi vagyunk; de veszélyes az erősebb félre is, mert ha a természet elleni helyzet meghozza majd eredményét és minket tönkre tesz, elveszti az osztrák ipar terményei 81%-nak piacát és saját bűneinek maga is áldozatává lesz. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az osztrák mindinkább igyekszik leverhetni terményeink árát, hogy olcsón vehesse meg feldolgozás végett és döntő befolyását a kereskedelmi szerződésekben oly irányban használja, mely sikeres eszközül bizonyul arra, hogy nyersterményeink ára lenyomas-

sék. Ezért köt oly kereskedelmi szerződéseket, hogy az idegen nyérs termények hozzánk bejöhessenek; gabona-, liszt- és hüvelyesekben a behozatal 1891-ben 1,312.000 métermázsa volt, 1895-ben már 2,841.000 métermázsa, tehát rövid öt év alatt megkétszerezedett, holott kivitelünk ugyanaz maradt, illetőleg 1891-ben 20,896 000, 1895-ben pedig 20,316.000. A behozatal tehát 1891-ben 6 % volt a kivitelnek, 1895-ben már 15 %-a lett a kivitelnek. Ilyen körülmények közt természetes, hogy a magyar nyersterményeknek az ára folyvást csökken. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Fájdalom, hogy iparunk is ily kedvezőtlen helyzetben van. Iparunkat folyvást veri az osztrák verseny. Így 1893-ban 502 millió forint árú cikket hoztak be piacunkra; 1895-ben már 543 milliót hoztak be, tehát három év alatt a behozatal 41 millióval szaporodott, ellenben kivitelünk 1893-ban 543 millió forint árú volt, 1895-ben pedig már csak 504 millió forint árú, tehát három év alatt ugyancsak 41 millió forinttal csökkent a kivitelünk. Mi ennek a következménye? Az, hogy az országnak anyagi mérlege ezen három év alatt 82 millióval károsodott meg. De igen természetes az, hogy ez így van, mert mikép bírjuk mi magunkat védeni? A kereskedelmi szerződéseket a külügyminisztérium köti meg; igaz, hogy a magyar kormány hozzájárulását is igényli a törvény, de e hozzájárulás papirosan marad és bevégezett tényekkel találkozunk az országgyűlés, melyeket, ha lenne is önérzetes többség, még sem bírná megváltoztatni. Fájdalom, 30 éves tapasztalat azt bizonyítja, hogy a külügyekre mentül kevesebb befolyása van a mi országgyűlésünknek; az osztrákoknak pedig oly óriási nagy érdeke az, hogy a kereskedelmi szerződések úgy köttessenek meg, hogy az osztrák ipar támogatást nyerjen, hogy igen természetes, hogy minden egyes kereskedelmi szerződés, mely eddig kötöttet, mind Magyarországnak kárára volt, de hasznára egy sem. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ezen kereskedelmi szerződéseknek egyrészt, másrészt pedig a világ termelése fejlődésének köszönhetjük azon rendkívül szomorú tényre, hogy a magyar termékeknek ára 1867 óta folytonosan csökkent, és pedig átlag 40%-tól 50%-ig. Példákat hozok fel: a búza ára 44%-kal csökkent; a rozsé 43 $\frac{1}{2}$ %-kal, az árpác 39%-kal; a dohányé 42 $\frac{8}{10}$ %; a gyapjúé 50%-kal és így tovább. Ellenben, míg az ország terményeinek ára így csökken, és ennek következtében a közvagyon s a közjövődelem ennyire apad, addig azt látjuk, hogy a földadó 1867-ben 22 millió forint volt; 1896-ban pedig 36 millió forint, tehát a földadó 61 $\frac{1}{2}$ %-kal szaporodott. Csakugyan nagyfokú elfogultságnak kell lenni ahhoz, hogy ily helyzetben valaki megelégedését lelje. *(Ugy van!)*

De azon téves kereskedelmi politika, a melyet folytatunk, minket oda is vezet, hogy Magyarországból folyvást kivándorol a pénz, és a pénz e nagy mérvű kivándorlása nyugtalanító mérveket öltött. Így a többlet következtében, melyet a behozatal a kivitel felett mutat, 1895-ben már 39 millió forint vándorolt ki Magyarországból a külföldre, és ezen 39 millió forintból 81 % jutott Ausztriába. Továbbá, míg a közös vámterület nem engedi a magyar iparnak fejlődését, addig azt látjuk, hogy az iparcikkelnél is óriási összegű magyar pénz vándorol ki a külföldre, illetőleg Ausztriába. Így például 1895-ben behoztak 234 $\frac{1}{2}$ millió forint árú iparcikket csupán a fonó-, szövő-, ruházati és bőriparcikkék sorozatából, holott mindössze kivittünk 32 $\frac{1}{2}$ millió forint árút, tehát tényleg a külföldnek fizettünk 202 millió forintot, mely összeg sohasem jön többé vissza Magyarországra. Ebből a 202 millió forintból ismét Ausztriának jutott 81 %.

E nagy összeg megalkotásához járulnak a következő tételek: a pamutszövetekért 60 milliót, a gyapjúárukért 44 $\frac{3}{4}$ milliót, a selyemárukért 24 $\frac{1}{2}$ milliót, a bőrárukért 22 milliót; már most kérdem, t. ház, nem volna lehetséges felállítani Magyarországon pamut-, gyapju-, selyem és bőrgyárakat? Talán mégis lehetséges volna és ekkor az említett nagymennyiségű pénz nem vándorolna ki évenként a külföldre.

De gondoljuk meg, hogy ha folytatja az ország a küszöbön levő vám- és kereskedelmi szerződés megkötésével is ezt a téves kereskedelmi és vámpolitikát, akkor csupán az alatt a tíz év alatt, a mely időre szólni fog az újonnan megkötendő szerződés, egyedül az említett három árucsoportért 2020 millió forint fog kivándorolni a külföldre, illetőleg Ausztriába; ez pedig oly óriási mérvű kivándorlása lesz a magyar közvagyonnak, hogy ezt Magyarország el nem bírja, de nem bírná el még akkor sem, ha Kanaán földje volna.

De még ha a vámközösségnek elvét, a mely ellen mindig küzdeni fogunk, el is fogadnók, még akkor sem helyeselhetném azt a kereskedelmi politikát, melyet Magyarország 30 év óta folytat és a mostani kormány is teljes mérvben üz; mert az általános vám-tarifának tételei oly helytelenül állapítottak meg, és oly régen nem voltak megváltoztatva, hogy magából ebből óriási kár háramlik Magyarországra. Így például mi, a kik mezőgazdasági ország vagyunk, és helyzetünk olyan, hogy az ország összes learatott területének 62 %-a búza és gabonaneműekkel van bevetve; mi, a kiknek szükségünk volna arra, hogy Magyarország védve legyen a külföldi gabonaneműek beözönlése ellen, éppen mi vagyunk gyengeségünk folytán az az ország, mely minden országok közt a legalacsonyabbra szállította le a vámot a

gabonaneműeknek, a helyett, hogy legmagasabbra emelte volna; így például az általános vámtarifa a búzára csak 1 frt 50 krajczár vámot szab, mely vám alacsonyabb a búza-fogyasztó államok vámjánál, a helyett, hogy magasabb lenne; e vám Németországban 2 forint 50 krajczár, Franciaországban két forint stb. Így tovább a tengeri nálunk 50 krajczárt fizet, Németországban 1 forint 15 krajczárt forintokba számítva át; az árpa nálunk 75 krajczárt, Németországban 1 forint 45 krajczárt. Már most kérdelem én minden embertől, a ki józanul fontolja meg a közgazdászati kérdéseket, vajjon helyes-e, hogy olyan ország, a melynek nyersterményekből kivinni valója van, éppen a nyersterményekre oly alacsony vámokat szabjon, hogy ezen vámok alacsonyabbak legyenek, mint bármely más országnak vámjai, és erre ép azt az időpontot válaszsza ki, mikor az egész világon a protekció-rendszer kapott lábra, és minden egyes ország védi a maga terményeit; valóságos botrány az, hogy csakis Magyarország nem védheti terményeit, még pedig azért nem, mert, ha megengednék e védelmet, akkor az osztrák fogyasztó kénytelen volna drágábban megfizetni a magyar czikkeket és ez az osztrák iparnak kárára lenne. De mi itt magyar országgyűlés vagyunk, és nekünk kötelességünk a magyar érdekeket védeni, nekünk kötelességünk azt előmozdítani, hogy a magyar termékeknek ára növekedjék, és nem kötelességünk azt nyitni annak az áramlatnak, hogy az osztrák érdekében a magyar termékeknek az ára veressék le, mint a hogy le fog veretni mindig, hogy ha a létező általános vámtarifa továbbra is fennáll; nagy mulasztás az tehát, hogy az általános vámtarifa megváltoztatására már igen régóta nem gondoltak. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

De nemcsak a gabonaneműeknek hibás a vámtarifája, hibás minden egyes cikké, mintha csak készakarva akartak volna nekünk ártani; vegyünk más példákat: a baromfinál, mely nálunk nagy exportcikket képezhetne, az általános vámtarifa 6 frt, Németországban 15 frt, Franciaországban 8 frt. Így van az iparcikkeknél is: például a nyers gyapottonál nálunk 8—20 forintig, míg Oroszországban 90—190 forintig emelkedik a tarifa.

Már most kérdelem, vajjon józan politika-e ez? Kérdésemre lehetetlen igennel válaszolni, legfeljebb azt lehetne mondani, hogy ezt a politikát tőlünk Ausztriában követelik. De nekünk kötelességünk ezen követelésnek ellentállani, mert hiszen még ha mi az osztrák és magyar birodalomnak egyik felét képeznők is, mint a hogy hatvanhetes alapon állók mondani szokták, még ez esetben is a másik félnek nem lenne joga azt követelni tőlünk, hogy Magyarország alávesse érdekeit.

A közgazdászati érdekekkel szorosan összefüggenek a vasúti tarifák. Ezekkel fékezni lehetne az osztrák versenyt a magyar fogyasztási piacon, a minthogy azt boldogemlékü Boross Gábor meg is kísérelte és ez neki bizonyos mérvben sikerült is. Most az hirlik, és természetesen csak híresztelésről szólhatok, mert hivatalos értesítést még nem kaptunk, hogy az osztrákok azt követelik, hogy beleszólhassanak vasúti tarifáink meghatározásába, a mit én valósággal a legnagyobb, a legvakmerőbb követelésnek tartok, *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* mert a vasutakat a mi pénzünkön vettük és a mi pénzünkön tartjuk fenn, és a mi tulajdonunkkal talán csak van jogunk tetszésünk szerint bánni és oly tarifákat alkalmazni vasutainkon, a melyek nekünk tetszenek és melyek érdekeinknek megfelelnek? Az osztrák beavatkozási kísérletet e téren netovábbjának tartom az önkénykedési és beolvasztási, beavatkozási viszketegnek; félő, hogy elérik mai kormányunkkal merész céljukat, és kiviszik azt, hogy vasúttarifáink ne segíthessenek minket a versenyzésben.

De nem akarom e száraz kérdéssel a t. házat soká úntatni s áttérek a kereskedelmi tárcza más részletére. Itt van a közutak kérdése. Mindenki tudja, hogy kivált télen milyen állapotban vannak közutaink: igazán ázsiai állapotban. Pedig a közutak fentartása meglehetősen nagy összeggel szerepel a budgetben. Egykor a közutak fentartása — az akor divó rendszer szerint — a vármegyéknek, illetőleg az országnak 150—160 ezer forintjába került csak; igaz, hogy azóta szaporodtak, de nem oly arányban, hogy most ötannyiba kerüljenek. Hajdan 80—90 mérnök volt alkalmazva a közutak fentartására; most van 80 főmérnök, 140 mérnök, 66 segédmérnök, 288 útmester; ezek mind tehetséges, tanult emberek s bizonyynyal megteszik kötelességüket, s mégis sok helyen a közlekedés télen lehetetlen, másutt pedig barbár államokhoz méltó. Ennek valami okának kell lenni. Egy okra én is felhivom a t. miniszter úr figyelmét; arra, hogy a közutakat csak általánosságban szokták kapargatni s igazgatni s majdnem seholsem építik ki alaposan. Pedig e tatarozás csak azt eredményezi, hogy az ily irányban érvényesített évenkénti munka teljesen elvész, holott, ha darabonként építenék ki a közutakat, 30—40 vagy akár 50 év alatt: de mindenesetre végre oly állapotba jutnának az utak, hogy a fentartásukra költött pénz nem veszne kárba, mint most. Tehát e kérdésben is helytelen az irány, melyet a kormány követ. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)*

Az ipariskolákat illetőleg is elismerem, hogy tudniillik a miniszter jóakaratot tanusít, de itt is helytelen irányt követ. Lehet, hogy kénytelen ily irányt követni, de ez még szomorúbb, mintha a maga jószántából követné, mert akkor remélhetnők,

hogy miniszterváltozás helyesebb irányt juttatna érvényre. De ha kénytelen azt az irányt követni, a melyet követ, akkor akárki fog abba a székebe ülni, csak olyan helytelen módon lesz kénytelen az ügyeket vezetni, mint a jelen t. miniszter úr.

A mennyiben a kisipari iskolákat illeti, örömmel látom, hogy az országban sok ilyen kisipariskola létesítettik; de nem bírom eléggé felhívni, a t. miniszter úr figyelmét arra, hogy erre az ügyre sokkal többet kellene költeni, mint a mennyit most költünk; és ezen költség nagyon rövid idő alatt visszakerül adó alakjában az állam pénztárába. Mert hogyha nagyszámú iparosokat bírnánk teremteni, a kiknek helyes politika útján munkát nyújthatna az ország fejlődése, akkor mindenesetre ők is hozzájárulnának az adó szaporításához. Nagyon tág ipari tér van még, melyet nagyobb jó akarrattal még el lehetne foglalni, és a melyre iparosokat kellene képezni. Csak egy párt említek fel. Vegyük például a fonalakat, melyekből óriási mennyiséget hoznak be Magyarországra. Kérdelem, hogy miért nem lehetne ily fonalakat Magyarországon is készíteni. Ott van például a csipkeverés. Tudtommal csak egy csipkeverő-intézet van az országban, holott az országnak több helyén — és speczialiter a székhely földön — fejleszteni kellene a csipkeverő-indusztriát. *(Helyeslés.)*

A kisiparra nézve érdekesen beszélt az előttem szóló képviselőtársam, és nagy meglepetésemre szolgált, hogy a kormánypárt padjairól hangzott ily helyes irányú beszéd és intéztetett a miniszter úrhoz, talán túlságos alázatos hangon, de elég helyes kérelem, míg eddig bizony csak az ellenzéknek a szerepe volt, nem ugyan kérni, de követelni javításokat.

Nagyon helyeslem azt, a mit előttem szóló mondott, hogy korlátozni kell a fegyenczek munkáját; a mint egyáltalában korlátozni kell az államnak azt a viszketegét, hogy az állam legyen iparossá, már pedig ha a fegyenczek úgy úzik az ipart, hogy nemcsak kezeiket foglalkoztatják, de gyári gépekkel is, akkor velük az állam valóságos ipart űz, a mi a polgárok általános iparüzési lehetőségének van kárára.

Vegyük mint példát Angliát és senkisésem fogja tagadni, hogy ez nem jó iparos ország és nem helyes irányban fejleszti iparát, továbbá hogy anyagi érdekeit nem helyesen védelmezi meg Európában; de ott a fegyenczek mivel foglalkoznak? A mit angolul úgy hívnak, hogy oakum picking, a mi annyit tesz, hogy odaadnak nekik régi hajóköteket és ezeket tépik darabokra. Ezt azért tétetik velők, hogy a munkára kényszerítsék, és hogy így a munka moralizáló hatását érvényesítsék, de úgy, hogy valahogy ez az ország iparának kárára ne lehessen. *(Helyeslés.)*

A mi a külkereskedelmet illeti, arra nézve megjegyzem,

hogy nagyon kevésnek találom azt az összeget, a mely ennek istápolására a költségvetésbe fel van véve. Mindössze 150.000 forint az, a melynek legnagyobb része a kereskedelmi múzeum által van igénybe véve.

Én arról meg vagyok erősen győződve, hogy Magyarországnak legfontosabb érdekei közé tartozik az, hogy külkereskedelmét igyekezzék előmozdítani, ezt teljes mérvben tehetné, ha független lenne, de mai viszonyokban is kivethető lenne az, hogy oly helyekre, a hol a magyar kereskedelemnek vannak nagyobb érdekei, mint az osztrák kereskedelemnek, legalább magyar születésű konzulokat alkalmazzanak, érvényesítse a magyar kormány befolyását, ha van, legalább oly irányban, hogy e nagyon szerény, de igen jogszerű követelmény érvényesülhessen. Ha ez meglesz, lehetetlennek tartom azt, hogy az, a ki magyarnak született, annyira elzárkóznék a haza érdekei elől, hogy egy bizonyos fokig ne istápolná hazájának és szülőföldjének érdekeit. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Még csak két kérdést akarok elintézni, mert nem akarom a részletes vitát anticzipálni. Az egyik kérdés a vasutügy. A mi ezt az ügyet illeti, már megjegyeztem, hogy elkerülhetetlen szükségesnek tartom azt, hogy urai maradjanak a vasuti politikának; de azt is elkerülhetetlenül szükségesnek találom, hogy ne üzzünk vasutaink kezelésével oly visszaéléseket, hogy a vasutak jövedelmét beiktassuk mint tiszta jövedelmet a költségvetésbe az aktívák közé akkor, a midőn kölcsönöket vagyunk kénytelenek kötni azért, hogy még oly beruházásokat is, melyek folyó beruházások, kifizethessük, a mely költségek már igen nagy összegre rúgnak. tekintve, hogy évek egész során át nem csináltunk elégséges folyó beruházásokat talán azért, hogy a zónarendszer dicsőségére nagyobb előnyöket mutathassunk ki. Egyébiránt az okot nem vitatom, csupán a tényt konstátálom, a melyet maga a kereskedelmi miniszter úr is bevall relációjában, hogy tudniillik kénytelen kölcsönrel fedezni ezen összegyűlt költségeket, másképp az ország mérlege fölbillen. Ezt én helytelennek tartom. Nagyon helyesnek tartanám ellenben azt, ha új építkezésekre vennénk fel kölcsönöket, mert a tőkeberuházást nem helyes a jövedelemből eszközölni, de hogy kölcsönt vegyünk fel azért, hogy úgy nézzünk ki, mintha vasutaink nagyon sokat jövedelmeznének, ez már csakugyan helytelen *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Most még csak egy kérdésre akarok kitérni, az állami gyárak kérdésére. Én nagyon helyesnek tartom azt, hogy az állam gyárakat létesített azért, hogy bizonyos iparágakat meghonosítson; de helytelennek találom, hogy midőn ezen iparágakat az állam már meghonosította, akkor ezen gyárak üze-

mét folyvást fentartja. Ezzel azt éri el, hogy éppen azon iparágak, melyeket meg akart honosítani, nem honosulhatnak meg teljesen az országban, mert meghonosulásukat a kormány versenye lehetetlenné teszi. Ez nagyon helytelen dolog. Azt hiszem, sokkal helyesebben cselekednék a kormány, hogy ha az ilyen gyárakat magánvállalatoknak, társaságoknak igyekeznék eladni, és azt a tökélet, a melyet az ily eladásokból bevenne, oly új iparágak meghonosítására fordítaná, a melynek Magyarországon még nagyon is kezdetleges állapotban vannak vagy egyáltalán hibáznak. Így például igen nagy szükség volna arra, hogy az állam ugyanazt tegye a következő iparágakra nézve, a mit a vasiparra és a gépiparra nézve tett. A gyapjuszövet, a gyapjufonál czikkekből minden évben ötvennégy millió forint árú jön be az országba; pamutszövetből, pamutfonálból hetvennégy millió forint árú, bőrárúkból huszonnyolcz millió forint árú és a többi; így állván a dolog, kérdem, nem volna-e tanácsos itthon gyártani ezeket a tárgyakat, a melyekért most a külföldnek fizetünk ily óriási összegeket? és nem volna-e tanácsos, hogy ha az állam a helyett, hogy a már meghonosított vasiparral vagy gépgyárral a magánvállalatokkal versenyezzen és még kartelleket is kössön, még idegen termelőkkel is ráterjen az említett iparterekre, melyeknél 70, 50, 30 millió forintot fizetünk évenként a külföldnek. *(Helyeslés.)*

Mint hogy megemlítettem a kartell kérdését, legyen szabad megjegyeznem, hogy én a kartellkötéseket immorális dolgoknak tartom, mert a kartellekkel artificziális módon alterálják az áralakulásokat, melyek a fogyasztók anyagi helyzetét nagyon is közéről érintik. A kartellek által a szabadkereskedelem az ország belső területén is korlátozva lesz és az egyének a kartellkötések által erősen károsulnak.

Azt hiszem, eléggé kimutattam, hogy a kereskedelmi tárcza irányzata nem helyes, és hogy eddig is óriási nehézségeket és károkat okozott az országnak. Nem akarok igaztalan lenni. Ismétlem, hogy sokszor jóakarattal találkoztunk ebben a tárcza vezetésében, de az az irány helytelen most is és káros mint mindig és ép ez az, mi nyugtalanít engem, mert ismétlem, mit már mondtam, hogy a helytelen irány valószínűleg nem szabad, de téves meggyőződés szüleménye az egymást követő minisztereknek, hanem a kényszerhelyzet, melybe jutottunk azon az alapon, a melyen állottak az egymást követő kormányok és így a helytelen, káros iránytól eltérni nem is fognak. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* Ez alap ellen mi az ellenzék ezen oldaláról sohasem fogunk megszűnni egész erőnkben küzdeni.

A költségvetést nem fogadom el. *(Élénk helyeslés, éljenzés és tetszés a szélső baloldalon.)*

VII.

A képviselőház 1897. február 20-iki ülésében megokolta Kossuth Ferencz azt az indítványát, hogy az 1848-iki alkotmány létrejöve-tele s ezzel kapcsolatban a szabadságharcz félévszázados évfordulója nemzeti ünneppé avattassék. Az indokoló beszéd így hangzott:

Nemsokára oly ügyek fognak kerülni az országgyűlés elé, a melyek a nemzet mindennapi kenyerének megszerzését érintik és a melyek ennek következtében egészen le fogják foglalni az országgyűlés figyelmét. Nem tartom tehát időelőttinek, hogy megtegyem azt az indítványt, a melynek megtételével az a párt, a melynek szerény tagja vagyok, engem megbízott, de a melynek megtételére indít hazafiságom is és indítanak kegyelet-érzelmeim. *(Zajos éljenzés balfelől.)*

Egy ezredév előtt őseink fegyverrel kézben foglalták el számunkra ezt a földet és államalkotó bölcsességük alkotta meg azt az államot, a melynek ezredéves létét a múlt évben az ország fényes és nagy ünnepségekkel ülte meg. Mióta őseink hősiessége megalkotta ezt a hont, azóta az egymást követő nemzedékeknek ez a föld bölcsője és sirja volt és oly nemzet, a mely megfeledkezne multjáról, nem volna méltó arra, hogy jövője legyen. Nagyon helyesen tette tehát az ország, hogy megünnepelte ezredéves állami fennállásának évfordulóját; de emlékeztetem a t. házat arra, hogy Magyarország történelmében van egy másik korszak, a mely ép oly fényes volt, mint a honalapítás korszaka, hogy van egy korszak, a melynek következei a nemzet jövőjére nézve ép oly messzire kihatók, mint a mennyire kihatottak a honalapítás következményei, olyannyira, hogy ezt a korszakot a második honalapítás korszakának lehet nevezni. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

1848-ban atyáink hazánk földjére átültették a szabadság, egyenlőség és testvériség elveit, megteremtették a szabadságot, a népjogot, megadták a népnek e föld birtokosi jogát, egy szóval oly vívmányokat létesítettek, melyek a haza fogalmát közelebb hozták a magyar néphez és oly törvényeket törültek el, a melyek a középkorból maradtak ránk és a melyekhez hasonlóknak eltörlése más országoknak vértenger kiontásába került, nálunk pedig más áradat akkor nem volt, mint a tiszta hazafiság áradata. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

1848 nem egy pártnak az emléke, hanem az egész nemzeté. Az 1848-iki vívmányok nem egy pártnak vívmányai, de az egész nemzeté; az a dicsőség, a mely 1848-ból felénk sugárzott, az egész nemzet dicsősége.

Ha így van, a mint így van, akkor nem csoda az, hogy a közvélemény már évtizedek óta ünnepé tette márczius 15-ét, a mely márczius 15-ikének megünneplését mint jelző nap ünneplését fogadta el az ország népe mindenütt s e nappal 1848-nak vívmányait akarja ünnepelni. Egy dolog hiányzik azonban, még pedig az, hogy a törvényhozás is szentesítse az országnak ezen mindenütt nyilvánuló akaratát, és hogy a törvényhozás kimondja azt, hogy 1848 emléke nemzeti emlék és azon ünneplések, a melyeket mindenütt megtart a magyar nép, hivatalosan is magyar nemzeti ünnepek lesznek ezentúl. *(Zajos helyeslés a baloldalon.)*

Midőn indítványomat megteszem, akkor nincs szándékom sem nekem, sem a körülöttem ülő pártnak bármilyen tüntetést rendezni a közjogi alap ellen, és nincs szándékom pártunknak álláspontját különösen kidomborítani, mert csak úgy lehet egy nagy korszak megünneplése nemzeti ünnep, ha nem egy pártnak, hanem az egész nemzet ünnepe, és ha nem egy pártnak álláspontja domborodik ki, hanem a nemzeti kegyeleté.

Nem lehet nehézség arra nézve, hogy az 1848-iki korszakot nemzetileg és hivatalosan megünnepelje az ország, minthogy a 48-iki törvények a mai alkotmányos korszak alapjául ismertettek el 1867-ben, s a törvények két magyar király szentesítésével, s e jelen uralkodó esküjével lettek megerősítve. Egészen jogos és alkotmányos dolog tehát az, ha az alkotmány alaptörvényei létrehozatalának emlékét éppen ez alkotmány által megteremtett állami hatalom is megünnepli. Ha tehát mi olyan törvények megalkotásának az ünneplését akarjuk nemzeti ünnepé tenni, a mely törvényeket magyar királyi eskű szentesített, akkor lehetetlen ránk fogni azt, hogy mi ezzel rend- és alkotmánybontó tüntetést akarunk szervezni. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* Ezt a körülöttem ülő pártra ráfogni nem lehet, mert mi közjogi alapon álló párt vagyunk, és ebben az országgyűlésben más-ként, mint közjogi alapon állva, nem is szólalhatnánk fel.

De az 1848-iki eseményekkel össze van kötve egy másik nagy emlék, az, hogy midőn az 1848-iki alkotmány fegyverrel támadtatott meg, akkor Magyarország népe életét és vérét a haza oltárára téve, igyekezett az alkotmányt megvédelmezni. Ezen korszak fénylő betűkkel van beírva a magyar történelem lapjaira, és ismétlem ezen korszakra nézve is, a mit az 1848-iki vívmányokra vonatkozólag mondtam, hogy az a ragyogó dicsőség, melyet a hazának a szabadságharc-czal a honvédek szereztek, az egész magyar nemzetnek örök dicsősége, a legnagyobb nemzeti dicsőség, és az egész nemzet osztatlan dicsősége. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

A nemzet akarata fátyolt vetett a szabadságharcz némely eseményeire, és hazafiságom nem engedi meg, hogy ez alkalommal itt e fátyolt fellebbtensem. De mikor mi a szabadságharcznak félszázados évfordulójának emlékéét összekötjük az 1848-iki törvények meghozatalának emlékével, akkor csak a történelmi igazsághoz maradunk hívek, melyet kitörölni a haza történelméből nem lehet, és ha lehetne, ez merénylet lenne a haza multja és jövője ellen. Azonban nem képezhet tüntetést a közjogi alap ellen a szabadságharcz megünneplése sem, mert ha a tiszteletadás a nemzet e nagy emlékének, közjogfelforgató eszme lenne, akkor nem történhetett volna meg az, a mi megtörtént, hogy maga az uralkodó juttatta a honvédeknek a koronázási nemzeti adományt, tehát maga az uralkodó tisztelte meg a szabadságharcznak emlékéét, mikor a nemzettel kibékült. Ha a magyar országgyűlés ugyanazt teszi, mit a magyar uralkodó tett, akkor a legnagyobb rossz-akarat sem foghatja ránk, hogy tüntetni akarunk a mostani közjog ellen. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Eleget mondtam, hogy feltüntessem azt, hogy a mikor kérjük, sőt követeljük, hogy az országgyűlés szentesítse azt, a mit a közvélemény már is elhatározott és évenként létesít, hazafias czélt tűzünk ki magunk elé, és olyat, mely megszüntesse azt a természetellenes helyzetet, hogy egy nagy nemzeti érzelemben elkülönítve legyen a magyar országgyűlés érzése a magyar honpolgárok érzésétől. Ezen elkülönítés káros, helytelen, sőt veszélyes, mert csak akkor van az országgyűlésnek tekintélye, ha együttérez a nemzettel. *(Ugy van!)*

Kérem tehát a miniszterelnök urat, tegye kezét a szívére, igyekezzék felemelkedni lelkével a magyar honszerelemnek magaslatára és ne ellenezze azt az indítványt, melynek megtételére szabadságszeretetem és a magyar legdicsebb emlékek iránti kegyeletem ösztönzött. *(Szünni nem akaró lelkes éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

VIII.

A képviselőház 1897. december 16-iki ülésében kezdték tárgyalni a vám- és bankügyről szóló javaslatot. Kossuth Ferencz a következő beszédet mondotta:

Nem fogok bőven felelni az előadó úr fejtegetéseire, mert válaszom előadásom tartalmából is ki fog derülni. Csak azt jegyzem meg, hogy midőn mi azt kívánjuk, hogy az önálló vámterület és a nemzeti bank felállíttassék, nem akarunk utasítást adni senkinek, mert hisz ez utasítást meg-

győződésünk szerint a törvények már megadták. S nagyon helytelennek találom, ha olyanok, a kik még arról álmodoznak — mert ez csak álom lehet — hogy Ausztriával méltányos alapon meg lesz köthető az egyezés, azt hangoztatják, hogy veszélyes az önálló vámterület Magyarországra, *(Élénk tetszés a szélső baloldalon.)* mert ezek úgy tesznek, mint az egyszeri ember, a ki maga alatt vágta a fát.

Eltértek attól a bevett szokástól, mely szerint a határozati javaslatokat csak a beszédek végén szokták felolvasni, s pártunk határozati javaslatát már most felolvasom, hogy körvonalozzam pártunk álláspontját. *(Olvassa:)*

„Határozati javaslat a vám- és bankügyek, valamint ezekkel összefüggő némely kérdések ideiglenes szabályozásáról szóló törvényjavaslatra vonatkozólag.

A magyar államnak ezredéves múltjában gyökeredző joga s egyúttal hazánk felvirágzásának és boldogulásának feltétele, hogy minden ügyét saját céljai s érdekei szerint, idegen befolyástól menten, önállóan és függetlenül intézze. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Államiságunk számos életbevágó tényezőjére nézve csorbitotta ezt az 1867 : XII. törvényczikk.

De még ez a törvény is kikötötte saját fennállásának feltételéül azt, hogy ő Felsége többi országai és tartományaiiban teljes alkotmányosság legyen.

És hazánk gazdasági életét illetőleg még ez a törvény is fentartotta önrendelkezési jogunkat a jegybank-ügyre nézve, valamint arra az esetre, ha az ezen törvény szerint határozott időre kötendő vám- és kereskedelmi szövetség ugyanazon törvényben meghatározott módon létre nem jön. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A jelenleg fennálló ily szövetség tartama alatt pedig se újabb ily szövetség, se annak ideiglenes fentartása nem jöhetvén létre: 1897. december 31-én, a jelenleg fennálló vám- és kereskedelmi szövetség, a kormányjavaslatban említett törvények hatálya s ezzel hazánk területének ő Felsége többi országai területével közös vámterületté egyesítése megszűnik.

Megszűnik Magyarország államisága érvényesülésének azon akadálya, a melyet gazdasági önállóságunk csorbitása, közvetett adóink feletti szabad rendelkezésünk lekötése és Magyarország területének Ausztria területével közös vámterületté egyesítése vetett gazdasági erőink kifejtésének és teljes mértékben való felvirágzásának útjába. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ennek az akadálnak újabb felállítását, vagy akár csak ideiglenes fentartását kizárja még az 1867 : XII.

törvényczikk is, mely ily helyzet beállása esetére, önrendelkezési jogunkra utalva, meg nem engedi, hogy gazdasági önállásunk újra feléledése után, ennek feladása végett újabb egyezkedés kezdessék és gazdasági életünk állapota idegen elhatározástól tétessék függővé.

A kormánynak tehát még az 1867 : XII. törvényczikk alapján is elutasíthatlan kötelessége volt szem előtt tartani, hogy a jegybankügyre s a vám- és kereskedelmi szövetségre nézve, az e tárgyú törvények hatályának megszűntéig, úgy a szövetség újabb megkötésére, valamint ennek ideiglenes fentartására vonatkozólag az egyezkedés meghiusúlhat. *(Igaz! Ugy van!)*

Kötelessége volt ennél fogva, időben előkészíteni s előterjeszteni a hazánk önálló gazdasági életének berendezésére szükséges javaslatokat s egyszersmind azokat a javaslatokat, a melyek a korábbi állapotról az önálló gazdasági létre való átmenetet, minden káros rázkódás ellen biztosítani alkalmasak.

A kormány ezt elmulasztotta, kötelességét megszegte s az a javaslat, a melyet az elmulasztottak helyett benyújtott, sérti hazánk jogos érdekeit s a fennálló alkotmányt is. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Az általa benyújtott s a pénzügyi bizottság által előterjesztett törvényjavaslat az újra feléledt önrendelkezési jognak meghiusítására, a megszűnt káros, közös vámterületnek, vám- és kereskedelmi szövetségnek visszaállítására van irányozva.

E célra a meghiusult egyezkedések újra felvételére és folytatására törekszik s e végre újabb négyhavi határidőt állapít meg.

Fenn akarja tartani a jövő év végeig a közös vámterületet, a vám- és kereskedelmi szövetséget s a megszűnt közös vámterületen, vám- és kereskedelmi szövetségen alapuló viszonyokat, noha a provizórium Ausztriában a törvényes határidő alatt el nem fogadtatott. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Javaslatát a kormány az 1867 : XII. törvényczikk 68. §-ára alapítottanak állítja és mégis Magyarország gazdasági életének szervezetét, jegybank-ügyét, kereskedelmét, iparát, mezőgazdaságát, közvetett adóit bizonytalanságnak teszi ki s idegen ország elhatározásától teszi függővé. *(Igaz! Ugy van!)*

Sőt kész kitenni hazánkat annak, hogy érvényesekül fogadjon s hazánk sorsára döntőkéül fogadjon el idegen ország oly intézkedéseit, a melyek az 1867 : XII. törvényczikk által kikötött teljes alkotmányosság föl-

tételének semmiképen sem felelnek meg, s a mely intézkedések esetében az 1867 : XII. törvénycikk a maga egészében is hatályát veszti.

Ezeknél fogva a ház a vám- és bankügyek, valamint ezekkel összefüggő kérdések ideiglenes szabályozása iránt benyújtott törvényjavaslatot általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául sem fogadja el.

Kimondja egyúttal, hogy 1898. január elsején megszűnván hazánk ő Felsege többi országaival és tartományaival közös vámterületet képezni, önálló és független gazdasági életünk fentartásához ragaszkodik; kész azonban ezen alapon, — a kölcsönös méltányosság szem előtt tartásával, — ő Felsege többi országaival és tartományaival kereskedelmi szerződés iránt érintkezésbe lépni, úgyszintén fentartani, a mennyiben időközben más megállapodás nem létesül, a külállamokkal kötött szerződéseket s a megállapítandó feltételek mellett meghosszabbítani egy évi időtartamra az osztrák-magyar bank szabadalmát.

Utasítatik a kormány, hogy ezen az alapon a magyar állam önálló gazdasági életének berendezésére szükséges javaslatokat terjeszsze elő minél előbb és mindenestre oly időben, hogy azok legkésőbb 1898. december 31-ig törvénynyé váljanak.

Terjeszsze elő továbbá haladéktalanul a korábbi állapotról az önálló gazdasági létre való átmenetelnek, — kellő s hazánk önállásának és érdekeinek megfelelő — rendezésére szükséges javaslatokat.“ (*Zajos helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.*)

A felolvasott határozati javaslat tisztán kijelöli pártunknak elvi álláspontját. Sőt ezen túlmege; olyan térre is lép, a mely térre ellenzéknek kötelessége nem lett volna, mert megmutatja azt az utat, megjelöli azt az irányt is, a melyre, ha az ország többsége rálépne, ez ország többsége a felmerült nehézségeket minden zavarodás, minden baj és rázkódtatás nélkül elkerülhetné. A mi elvi álláspontunk tiszta. Harmincz év óta hirdetjük azt, a mit mi valósággal a magyar hazafiság vallásának, szent igéjének tekintünk. Harmincz év óta következetesen, fáradhatatlanul és lankadatlanul küzdünk e mellett, hogy ezen elveinket megvalósíthassuk. Vannak sokan, a kik mosolyognak felettünk azért, mert mi harmincz év óta küzdünk és soha nem lankadunk. Azt nem csodálom, hogy a cinizmusnak ebben a korszakában vannak olyanok, a kik mosolyognak azon, hogy van egy csoport, a melynek szívében lángol a hazafiság, van egy csoport, a mely jobban szereti elveinek szentségét, mint az önérdeket, és mosolyog

azon, hogy van egy csoport, a mely az erényt fel nem adja. Mert azok, a kik ilyen cinikusok, mosolyognak mindenre: a hazafiságra, az erényre, a vallásra. Mi eltűrjük ezt a mosolyt. Eltűrjük, ha minket idealistáknak neveznek, nem is szabadkozunk az idealizmus elnevezés ellen. Mert az ideálok az emberek lelkét magasra emelik, mi pedig arra törekszünk, hogy a mi lelkünk s velünk együtt a szunnyadó nemzet lelke emelkedjék fel azon a magaslatra, a mely magaslaton elérheti magyar hazánk függetlenségét és szabadságát. (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Mi azt a kis szirtet képezzük, a mely törhetetlenül áll a cinizmusnak árjában, a melyet hiába csapkodnak ezen árnak hullámai; mert ez a szirt, legyen bár kicsiny, de gyökere mély, talaja erős, mert hiszen gyökere belenyúl a nemzet szívének mélyébe, és onnan soha, de soha ki nem lesz irtható. (*Élénk tetszés és éljenzés a szélső baloldalon.*)

Ez a mi elvi álláspontunk. Azt, hogy nemcsak idealisták vagyunk, bebizonyítottuk határozati javaslatunkkal, és azt, hogy nemcsak idealisták vagyunk, bebizonyította maga a helyzet is, mert hiszen beállott az önök akarata ellenére, csaknem kényszerűleg annak lehetősége, hogy a valóság nekünk adjon igazat és hogy megvalósulhasson elveinknek azon fontos része, a mely hazánknak gazdasági függetlenségével és önállóságával van kapcsolatban. Azt nem tagadom, hogy a helyzet komoly, de azt állítom, hogy ezen komoly helyzetet a kormánynak rövidlátása, mulasztásai, és engedjék meg, hogy ezt mondom: kötelességének nem teljesítése és politikai vétkei idézték elő. A kormánynak igen jól kellett azt tudnia, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség ez év végével lejár, azt is kellett a kormánynak tudnia, hogy minden józan ész azt rendeli, hogy ilyen esetben három dolog közül egy szükséges, tudniillik vagy az, hogy a lejáró szövetség megújíttassék a fennálló szövetség alapján, vagy az, hogy más szövetség köttessék meg, vagy pedig az, hogy ne köttessék meg a szövetség, hanem tétessék meg az előkészület arra az eshetőségre is, ha majd bekövetkezik az a bizonyos eset, a mely most tényleg be is következett. (*Úgy van!*)

De van még egy másik kötelessége is mindenkinek, a ki szerződni akar és talán e kötelességre kellett volna első sorban hivatkoznom: tudniillik kötelessége megvizsgálni azt, hogy az a fél, a kivel szerződni akar, tulajdonképen szerződésre képes állapotban van-e? Mindezen természetes kötelességét a kormány teljesen elmulasztotta, pedig nem hiányoztak azon jelek, a melyek nagyon is ráutaltak arra, hogy a kormány igen vigyázva járjon el.

Vizsgáljuk azt, hogy mily jelek mutatkoztak arra nézve,

hogy lehetséges lesz-e méltányos föltételek alatt megkötni újra a vám- és kereskedelmi szövetséget? Már 1896. február 15-én az osztrák birodalmi gyűlésen Khuenburg és társai indítványt tettek, a mely indítvány lényege volt, hogy mondja ki az osztrák birodalmi gyűlés azt, miszerint a vám- és kereskedelmi szövetség Magyarországgal csak oly föltétel alatt lesz megköendő, hogyha a mostani szövetségnél sokkal előnyösebb feltételek eszközölhetők ki Ausztriára nézve. Ezen határozati javaslatot akkor, tehát már mult év február 15-én az osztrák Reichsrath egyhangulag elfogadta; Glantz kereskedelemügyi miniszter, midőn ez megtörtént, azt a hivatalos kijelentést tette, hogy nem is lehet arra gondolni, és nem is fog az megtörténni, hogy Magyarországgal vám- és kereskedelmi szövetség kötéssék a nélkül, hogy az osztrák érdekek teljes mérvben — ezek voltak szavai, tehát aláhúzom, — kielégítést nyerjenek. Ime, tehát már a mult év kezdetén találkozott a t. kormány az osztrák képviselőház egyhangulag hozott határozatával és találkozott az akkori osztrák kormány hivatalos jelentésével, a mi mást nem jelenthetett, mint azt, hogy Ausztriának minden érdekét ki kell elégítenünk az esetben, hogyha megkötötték Magyarországgal a vám- és kereskedelmi szövetség, és ebben benne foglaltatik az is, hogy Magyarország minden érdekét meg kell sérteni.

Már most kérdelem minden elfogulatlan embertől, hogy midőn ilyen jeleket látunk, midőn a fennálló törvényekből, illetőleg az 1867:XII. törvényczikk 61. §-ából azt olvasuk ki, hogy a vám- és kereskedelmi szövetséget csakis a két ország országgyűlésének jóváhagyásával lehet létrehozni, és mikor már a mult év kezdetén látta a kormány, miként nyilatkozott az osztrák országgyűlés, akkor kérdelem, hogy nem követett-e el nagy kötelességmulasztást, kérdelem, nem tanúsított-e nagy rövidlátást, ha mindennek daczára nem igyekezett az alkudozásokat, melyeket a törvény csakugyan előir, úgy vezetni, hogy még idejekorán megtudja azt, van-e komoly szándék Ausztriában egy új vám- és kereskedelmi szövetségnek méltányos alapon való megkötésére. Kötelessége lett volna gondoskodni arról, hogy ne hozza olyan helyzetbe az országot, mely szerint összekötött kézzel és lábbal legyen az év végén Ausztriának kiszolgáltatva, és megtenni az előkészületeket arra nézve, hogy Magyarország élhessen önrendelkezési jogával úgy, a mint ez a jog egy önálló államot megillet akkor, a mikor be fog következni erre a szükség és a törvényben meghatározott időpont. *(Helyeslés a baloldalon.)* De tovább ment a kormány mulasztásaiban. Míg egyrészt nem vette azt tekintetbe, hogy midőn egy szerződés lejár, természetes kötelessége azoknak, a kik a szerződést meg-

ujítani, vagy pedig folytatni akarják, hogy ezen lejárát előtt jöjjenek megállapodásra; nemcsak ezt nem vette tekintetbe, hanem nem intézkedett kellőleg és kellő időben arról sem, hogy időt nyerjen Ausztriától arra nézve, hogy a szerződés lejártá után tovább alkudozhassék a törvényes alapokon. Megszavaztatott ebben a házban egy provizóriumtörvény, a mely provizóriumtörvényt mellesleg mondva a t. kormány egyszerűen zsebetett és nem terjesztette fel szentesítés alá. Ezzel megsértette a magyar alkotmányosság egyik alapelvét. Megszavaztatta a kormány ezt a provizóriumtörvényt akkor, a mikor Ausztriában olyan állapotok voltak, hogy a provizóriumtörvény tárgyalását még meg sem kezdhetette az osztrák képviselőház. És megtörtént az, hogy Magyarország magára vette azt az ódiumot, mely Ausztriában közvéleményt képez: hogy ezen provizóriumnak megszavazása kedvéért dobálták ki az osztrák népnek képviselőit rendőri karhatalommal; magára vette ezt az ódiumot Ausztria népei előtt, hogy a Magyarországgal megkötendő provizórium kedvéért sértették meg ilyen borzasztó módon az osztrák alkotmányosságot.

És e mellett nemcsak az ódiumot vette magára így Magyarország, hanem még azt az ügyetlenséget is elkövette az a párt, a mely még tovább is alkudni akar, hogy azt a meggyőződést költötte fel Ausztriának népeiben, hogy a provizórium, tehát a jelen állapot, Magyarországra nézve rendkívül hasznos. Ezen meggyőződésből logikailag más nem folyhat, mint az, hogy az osztrák követelések növekedni fognak, és így maga az a kormány, a mely minden nyilatkozatából ítélve, újra szerződni és szövetségre akar Ausztriával, ezen ügyetlenkedésével előidézte azt, hogy ezen szövetség és bármely szerződés Ausztriával, méltányos alapon sokkal nehezebbé fog válni, mert hiszen felkorbácsolta ügyetlenkedésével a kormány Ausztriának követeléseit. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* De megtörtént az, hogy Magyarország annak a megaláztatásnak tette ki magát, hogy ajánlkozott mint egy rabszolga, és visszautasították, felajánlotta magát arra, hogy odahagyja magát ismét kötöttni az osztrák közigazgatási érdekek szekeréhez, de még odakötözni sem akarták. Kértem azt, a mit már egy-néhány nap előtt megkérdeztem ugyanebben a házban, hogy vajjon nincs-e az országnak önérzete, nincs-e az a becsületérzése, a mely minden magánemberben is kell, hogy legyen és tiltsa azt, hogy magát önként megaláztatásnak ki ne tegye. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

De azt is elmulasztotta a kormány megvizsgálni, hogy Ausztria szerződési képességben van-e, pedig hát erre nézve is megkapta a figyelmeztetéseket. Én magam voltam bátor még a múlt évben, vagy ennek az évnek elején figyelmeztetni

a t. kormányt, hogy Ausztriában olyan helyzet állt elő, a mely lehetetlenné fogja tenni azt, hogy a magyar törvények értelmének megfelelő módon és a magyar törvények összhangzásában létrejöhessen Ausztriával bármely szövetség. Akkor — mint helyesen mondják hátam megett — a kormány nem hitte ezt, pedig már elég jel volt akkor Ausztriában annak bizonyítására, hogy az a küzdelem, a mely a szláv és német nemzet közt felmerült, nem ideiglenes jellegű, és hogy ezen küzdelem csak fokozódhatik, a mint az idő multával tényleg a végletekig fokoztatott. Tehát a kormány a legnagyobb rövidlátást tanúsította akkor, midőn nem látta azt, a mit mindenkinek látni kellett, hogy Ausztriában a felmerült villongások csak terjedhetnek és növekedhetnek és hogy ezeket elintézni egyhamar nem lesz lehetséges; csakis dominálni lehet ezeket, dominálni az önkénnyel és a despotizmus helyreállításával, a mely pedig, hogy ha megtörténik, akkor rombadől az egész 67-es alap, a melyen a t. kormány áll. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) Óriási mérvű rövidlátás kellett arra, hogy a kormány ne vegye észre, hogy Ausztria nincs szerződésképes állapotban és óriási meggondolatlanság már az, bocsássanak meg, hogy ezt a szót kellett használnom, hogy ne intézkedjék a kormány úgy, hogy Magyarország élhessen önmegrendelési jogával az egyetlen természetes módon, akkor, midőn a vámszövetség nem lesz többé megköthető, bár nem hiányoztak a figyelmeztetések ezen a téren sem. Hiszen én magam voltam bátor benyújtani egy törvényjavaslatot, a melyvel fel lett volna szólítandó a kormány arra, hogy tegye meg az intézkedéseket az önálló vámterület és vámsorompó felállítására. És ezen javaslatot a t. nemzeti párt részéről gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam is megtette és megismételte. De hiába tettük mi meg ezen javaslatot, hiába mutatunk rá az osztrák helyzetre, hiába igyekeztünk kinyitni a kormánynak a szemeif, hiába hivatkoztunk arra a nagy felelősségre, a melyet magára vállal, hogy ha nem teljesíti kötelességét a haza iránt. Mindez hiábavaló volt, avval a makacssággal találkozunk, a mely makacsságot már megszoktuk, de a mely makacsságot észlelni csakugyan rosszul esik azon hazafiaknak, a kik a haza érdekét mindenek fölé, tehát a makacsság fölé is helyezik. (*Igaz! Ugy van!*)

Most az a helyzet állott be, hogy azt az intézkedést, a melyet Magyarország kormánya most javasol, csakis úgy lehet keresztül vinni Ausztriában, hogy ha a császár-paragrafus rendeli el. Ime tehát az a kormány, a mely a 67-es alapon áll, úgy intézte az ország ügyeit, hogy kényszerültnek érzi magát oly törvényjavaslatot benyújtani, a mely törvényjavaslat gyakorlatilag semmi értékkel nem bír, hacsak a császárpá-

ragrafus erejével nem lesz törvényerőre emelve Ausztriában. Az ellen pedig a 67-iki törvényeknek alapelve, a XII. t.-cz-nek szelleme és betűje tiltakozik, hogy Magyarország akár-mikép is olyan törvényeket hozzon, a melyeket csakis az önkény megnyilatkozásával és alkalmazásával lehet Ausztriában érvényre juttatni. Oda jutott tehát a kormány rövidlátása következtében, hogy önmaga rendíti meg azon alapot, a melyen áll, önmaga hozza magát azon állapotba, hogy megin-gassa az ország azon részében is, a mely bízott a 67-es alapban, ezt a bizodalmat, mert hisz világossá válik az, hogy mihelyt nehézségek merülnek fel, akkor csakis úgy tud a 67-es alapon álló kormány kormányozni, hogy önmaga sérti meg ezen törvényeket. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Némelyek, már előre látom, azt fogják mondani, hogy hiszen az, a mit most a kormány javasol, tulajdonképen nem egy szövetségnek a meghosszabbítása, hanem egy állapot. Ezt a szót kitalálták és nyargalnak rajta. Megvallom, nem tudom, hogy nevessek-e vagy szomorkodjam Nékem az tökéletesen mindegy, hogy egy szövetséget tartunk-e fenn, vagy egy á'lapotot, mert sem a szövetséget, sem az állapotot nem tarthatjuk fenn önrendelkezésileg. Téssék tehát ezt, ha önöknek a szíve ezzel megkönnyebbül, állapotnak nevezni, de ezt az állapotot mi egyoldalulag nem tarthatván fenn, abba a helyzetbe jut a t. kormány, hogy a 67-es törvényekből abszurdumokat konkludál, mert hiszen azt lehetetlen állítani, hogy nem abszurdum az, hogy önrendelkezésileg úgy rendelkezik az ország, hogy rendelkezése egy szomszédország rendelkezésétől függjön. Ez már csakugyan illogikus dolog és csakugyan egy állapot, csak hogy furcsa egy állapot. Önrendelkezésileg, ismétlem, úgy rendelkezni, hogy a mi rendelkezésünk mások rendelkezésétől tétessék függővé, nem nevetséges dolog-e? Nem kijátszása-e azon önrendelkezési jognak, a melyet a 67-es törvények biztosítottak? Miért van szüksége a t. kormánynak ilyen furcsa állapothoz folyamodni? Hiszen sokkal természetesebb lett volna az 1867: XII. törvényczikk 68-ik szakaszára támaszkodni és törvényileg kimondani az önnálló vámsorompóknak a felállítását, mikor törvényszerűleg más állapotot fenntartani önrendelkezésileg nem lehet, mert azt csak el fogják ismerni a t. túloldalon, hogy status quot önrendelkezésileg és egyoldalulag fenntartani nem lehet. De annyira elismerik ezt önök, t. túloldal, hogy a törvényjavaslatban is elismertetik a harmadik szakasz utolsó bekezdésével, sőt előre látva, hogy a status quo nem lesz fenntartható, már előre intézkedik arra nézve, hogy mi történjék, ha ez bekövetkezik. Kérdem tehát: okos és helyes dolog volt-e egy olyan törvényjavaslattal állni elő, a mely már előre is

feltételezi és már előre is hirdeti a vámháborúnak a lehetőségét, a mi az országra nézve csakugyan veszélyes, de könnyen elkerülhető. (*Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Azt is előre látom, hogy lesznek olyanok, a kik azt fogják állítani, hiszen mi a jelen állapotot csak hallgatagon akarjuk meghosszabbítani. De kérdem önöktől, vajjon hallgatag dolog-e az, hogy ha Ausztriában a 14. §-szal hozzák létre ezt a javaslatot és kérdem, hogy egy magyar törvény lehet-e hallgatag törvény és hogy ismeri-e a magyar alkotmány a hallgatag törvények kategóriáját? Itt most mi törvényt hozunk arra nézve, hogy a status quot fenntartsuk, tehát mi nem hallgatagon akarjuk a status quot fenntartani, hanem világos törvénnyel és ennek meghozásával akarják önök fenntartani ebben az országban és fenn akarják tartani Ausztriában a zsarnokság megnyilatkozásával.

De tovább megyek. A nyáron a t. kormány azt a határozott ígéretet tette, hogy provizóriumot az osztrák 14. § erejével Ausztriára nem fog erőszakoltatni hagyni, már annyiban, a mennyiben nem fogja elfogadni azt, hogy a provizórium Magyarországon létrejöjjön, úgy, hogy Ausztriában a 14. § alkalmazásával vitessék keresztül. Azt a t. miniszterelnök úr, azt hiszem, nem fogja tagadni — mert hiszen lovas ember — hogy ezt az ígéretet formálisan megtette. Már most kérdem önöktől, t. túloldal, mi a jelen törvényjavaslat? Vajjon nem provizórium-e? Egy második provizóriumnak a benyújtása, miután az első provizóriumot a t. kormány zsebre tette. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Ez nem más, mint provizórium, ezt senki sem tagadhatja; és minthogy a t. kormány ígéretet tett az ellenzéknek arra nézve, hogy nem fog provizóriumot létesíteni Magyarországon azon esetre, hogyha ennek létesítése Ausztriában a 14. §-nak alkalmazásától fog függni, kérem tehát a t. miniszterelnök urat, legyen kegyes megmagyarázni, mikép képes összeegyeztetni mai álláspontját azzal az ígérettel, a melyet a nyáron tett?

Ha a kormány és a túloldal elismeri, hogy a helyzet oly nehéz, hogy az ellenzéknek úgyszólván nagylelkűségére kell appellálniok, hogy e helyzethől kibonyolódhassanak, s ha e helyzetet a kormány rövidlátása és mulasztásai idézték elő: vonja le ebből a kormány az alkotmányos következtetéseket s mondjon le. Abból, ha egy kormány bevallja, hogy az ország nehéz helyzetben van és mindenki tudja, hogy ezen nehéz helyzetet a kormány mulasztásai idézték elő: abból más következtetést alkotmányosan levonni nem lehet, mint azt, hogy a kormány adja át helyét olyanoknak, a kik e nehéz helyzetből kibontakozni tudnak. Nem tehetem fel, hogy abban

a nagy 67-es táborban ne volnának olyan férfiak, a kik éreznek magukban elég elhatározást és képességet a jelen helyzetből való kibonyolódásra, még pedig nem úgy, hogy önmaguk rontsák le maguk alól a 67-es alapot, hanem úgy, hogy a 67-es törvényeket szellemük és betűjük szerint alkalmazzák. Hiszem, hogy önök között vannak ilyen emberek, az alkotmányosság tehát azt követeli, hogy ilyeneknek adják át a bárszony székét azok, a kik rövidlátásuknak és nem ügyességöknek adták bizonyosságát. De mi tagadjuk, hogy a helyzet komoly volna. Mert ha az volna igazán, akkor önök jól tudják, hogy nem hiába appellálnának hazafiságunkra és áldozatkészségünkre. Mi azt mondjuk, hogy a helyzetből van egy egészen szabályos, törvényes kibontakozási mód, olyan, mely elhárítja minden rázkódtatásnak még csak lehetőségét is, a mely, míg egyrészt visszaadja az országnak önállóságát a gazdasági téren, tiszteletben tartja a fennálló törvényeket is. E módra már ráutaltam határozati javaslatunkban, de most részletekben is kifejtem.

Bővebben fogom kifejteni azt, a mit a határozati javaslatunk tartalmaz és először is azzal az állítással kezdem, hogy az önálló vámviszonynak felállítása az 1867: VII. törvény-czikk 68. §-a értelmében teljességgel nem jelenti a vámháborút Ausztria és Magyarország között, sőt ellenkezőleg, ha Magyarország a 68. § értelmében él önrendelkezési jogával és január 1-én az önálló vámviszonyok felállítását kimondja s mindjárt érintkezésbe lép Ausztriával felvilágosítani az osztrák kormányt és népet, hogy Magyarország nem igyekszik kifosztogatni Ausztriát, mint azt most gondolják, mert hisz azért, hogy a provizóriumot fenntarthassák, kidobálták őket az országgyűlésből: akkor nincs ok feltenni, hogy ezt Ausztria tőlünk megtagadná, mert igen jól tudja ezt Ausztria, hogy ez részéről öngyilkosság volna. *(Igaz! Ugy van!)*

Ha tehát Ausztria nehézségeket csinál, ezt azért teszi, mert Ausztriában az a meggyőződés kapott lábra, hogy Magyarországgal méltányos bázison alkudni nem lehet. Természetes is ezen meggyőződés keletkezése, mikor ezt a kialakulást annyira hajszolták Ausztriában, hogy ezért a képviselőket kidobálták. Mi hátráltatja azt, hogy a t. kormány ne csak a legnagyobb kedvezményeket élvező ország vámtarifáját, hanem esetleg fél, vagy egy harmad vámtarifát ajánljon a vám- és kereskedelmi szerződés alapja gyanánt, mi hátráltatja azt, hogy bizonyos cikkekre nézve még vámmentesség is ajánlatsék fel cserében? Ha tehát mindjárt első fellépésével kimutatja a magyar kormány, hogy kész oly térre lépni, a mely téren meg lehet védeni az osztrák és magyar érdekeket a méltányosság szempontjából, akkor lehetetlen elképzelni oly

buta — mert ilyennek kell lennie — osztrák kormányt, a mely ez esetben alkudozásra ne lépne.

Hogy áll ellenben a helyzet, hogyha megszavazzuk a benyújtott törvényjavaslatot, ha megszavazzuk azt, hogy fenn akarjuk tartani azt a status quot, a melyről már 1896. február 15-én kimondották egyhangulag az osztrák Reichsrathban, hogy ugy, a mint van, fenntartani nem akarják; a melyre nézve az akkori pénzügyminiszter is igen határozottan nyilatkozott, és a melynek fenntartása igen könnyen odavezethet, — a mit egyébiránt a kormány és a javaslat is előre látott, — hogy tudniillik vámháború fog kifejlődni. Mert hiszen ez a status quo nem egyéb, mint a jelen szerződésnek fenntartása; az osztrákok pedig azt hiszik, hogy a jelen szerződés rájuk nézve káros. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Még az sem képez elfogadható érvet, hogy ha mi Ausztriával, például a fél vámtarifa vagy az egyharmad vámtarifa alapján szerződnenk, 1903-ban a külországokkal a szerződés lejárván, e külországok azt fogják követelni, hogy Magyarország ugyanazon tarifákat alkalmazza velük szemben. Ezt nem tartom megfontolandó érvnek, mert míg egyrészt a törvény kimondhatná azt és minden józan állam belátná, hogy ez természetes, ha olyan két ország, melynek egy uralkodója van, mint két független állam speciális szerződést köt egymással, másrészt még azt sem bánnám, ha Magyarország a fél, vagy a harmad vámtarifát alkalmazná a külállamokkal szemben is. Mert akkor mi történék? Egyszerűen az, hogy a harmad tarifának alkalmazásával a magyar közgazdászati termékek sokkal távolabb eső országokba jutnának el s ennek következtében például a magyar búza sokkal nagyobb tért foglalna el és nem lenne Magyarország úgy, mint most, kiszolgáltatva az osztrák fogyasztási piacnak. *(Ugy van! a szélső balon.)*

Továbbá, ha még az is következmény lenne, hogy az ipart az a nagy verseny, a mely akkor kifejlődnék, Magyarországon csak úgy nem engedné kifejlődni, mint most, de legalább elérnők azt, a mit már jeleztem, hogy nyers termékeink sokkal nagyobb téren bírnának mozogni, másrészt pedig azt, hogy iparcikkeinket, a melyekre szükségünk van, olcsóbban tudnók megvenni, mert akkor az osztrák iparcikkokkal az idegen iparcikkek versenyezhetnének.

Ezzel azt hiszem, eléggé kimutattam azt, hogy az országra semmi veszély sem háramlanék abból, hogy ha Ausztriával olyan vámszerződést kötne, a mely bizonyos tételekre nézve nagyon mérsékelt vámokkal, más tételekre nézve akár a vámoknak teljes eltörlésével is a kölcsönös érdekeket teljesen megóvná. Azt állítom és mint gondolkodó ember azt erősítem, hogy ha ilyen feltételek mellett szerződnenk Ausz-

triával, nemcsak nem találkozánk ridegséggel és oly szívatásztó modorral, hanem találkozánk már az önérdék sugallata következtében is olyan fogadtatással, a melyet remélni és követelni jogunk van. Ha tehát az ilyen kibontakozási mód tökéletesen megfelel a magyar közgazdasági függetlenség elveinek, megfelel a 67-ik törvények szellemének és betűjének; hogy ha megfelel a helyzet követelményeinek; hogy ha világosan elhárít minden veszélyt arra nézve, hogy Ausztriával esetleg vámháború törjön ki: akkor lehetetlen azt állítani, hogy a helyzet komoly és nehéz; a helyzet csak akkor válik komolylyá és nehézzé, hogy ha ezen benyújtott törvényjavaslat bázisán állunk meg, mert akkor ebből más kibontakozás nincs, mint vagy törvénysértés vagy alkotmány-sértés. *(Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

A mi áll az önálló vámterületre vonatkozólag, az áll a nemzeti önálló bankra nézve is. Nagyon könnyen lehet képzelni olyan megoldást, a mely teljességgel nem veszélyeztetné a hitelügyét Magyarországon, mert hiszen mindnyájan tudjuk azt, hogy a pénznek nincs hazája; a pénz mindössze is csak érdekét nézi és azt követi. Hogy ha az osztrák-magyar bank érdekével megegyeztetetőknek találta és találja azt, hogy bár csak 50 millió hitel nyitására van a törvény által kötelezve, azért mégis 110 millió hitelt nyit jelenleg Magyarországon, akkor semmi ok sincs feltenni azt, hogy cz az osztrák-magyar bank, hogy ha alkalom nyujtatnék neki, bármely arányban résztvenni tőkéivel az önálló nemzeti bank felállításában, hogy akkor ezt visszautasítaná, és hogy visszautasítaná az alkalmat tőkéjét érvényesíteni oly módon, a melyen való érvényesítést hasznosnak találja, megmutatja az, a mit már elmondtam, mert azt hiszem, annyi hitelt nyit, a mennyire kifejezetten kötelezve nincs, ezt pedig csak azért teszi, mert hasznos, mert biztosíthatom a t. miniszterelnök urat és a t. pénzügy-miniszter urat, hogy nem az ő szép szemeikért teszi ezt.

Látszik tehát, hogy nem a negáció terén vagyunk és alig volna elképzelhető az, hogy a kormány ne kövessen minket erre a térre, ha nem lappangana valami titkos értelem a benyújtott törvényjavaslat 3. §-ában, és ha a titkos értelem nem volna az, hogy a kormány nem akarja az önálló vámterületet és vámsorompókat felállítani. *(Tetszés a baloldalon.)*

A mit most mondok, az nem egyszerű gyanúsítás, mert higgyék el, én soha senkit sem szoktam gyanúsítani. A mit most mondok, az nem más, mint következtetés a pénzügy-miniszternek a pénzügyi bizottságban elmondott beszédéből. Én azok közé tartozom, a kik tisztelik a pénzügyminiszter úr nagy tehetségét és szakértelmét. De éppen azért nem tudom elképzelni azt, hogy ő valamit meggondolatlanul mondjon,

hogy akaratlanul tegyen oly nyilatkozatokat, mint a milyeneket tett. Mentől inkább hiszem azt, hogy ő mély szakértelemmel bíró férfiú és jó szónok, annál inkább kell komolyan vennem azon nyilatkozatait, a melyeket a pénzügyi bizottságban tett. A t. pénzügyminiszter úr nem átalotta a pénzügyi bizottságban azon meggyőződésének kifejezést adni, hogy Magyarországra nézve az önálló vámterület és az önálló vámvonalak felállítása valóságos szerencsétlenség lenne. Először is kérdem, micsoda helyes megfontolással tétetnek olyan kijelentések, a milyen kijelentést nemcsak a miniszter úr tett, de a t. előadó úr is, hogy az országnak a vámszövetségre mindenestre szüksége van, akkor, a midőn még alkudozni kívánnak. Hát nem látják azt be, t. túloldal, t. miniszter úr és t. előadó úr, hogy ha önök azt hirdetik, hogy tönkre megyünk, ha nem alkuszunk, hogy akkor a másik fél követeléseit csak fokozni fogja? Ha én azt mondom, hogy mindenestre meg kell alkudnom, mert ha meg nem alkuszom, akkor tönkre megyek, nem gondolja a t. pénzügyminiszter ur, hogy akkor az osztrákok mindinkább fokozni fogják követeléseiket; és nem gondolja a t. miniszter úr, hogy akkor csakugyan veszélynek néz elé az ország, mert ha követeléseiket annyira fokozzák, hogy még a t. pénzügyminiszter úr se képes őket ezen térre követni, akkor be fog állani a vámháború, a melyet nemcsak Ausztriával, de minden külállammal perhorreskálni kell minden magyar hazafinak. A tisztelt miniszter úr tehát nyilatkozatával valósággal előidézi azt a veszélyt, a mely ilyen felfogásoknak kinyilatkoztatása nélkül és azon esetben, hogy ha a kormány helyes uton járna, teljességgel nem léteznék. *(Helyeslés.)*

De kérdem, vajjon egyedül Magyarország oly gyenge, olyan megvetni való, olyan elsatnyult ország, hogy egész Európában egyedül Magyarország van olyan helyzetben, hogy nem tud saját lábán megállni? Megállanak itt mellettünk kis államok, a melyek gazdaságilag távolról sem olyan fejlettek, mint mi, a melyeknek történeti multja sem olyan, mint a mienk, a melyeknek fejlődése szellemileg nem érte el azt a fokot, a melyet mi elértünk. Itt van Szerbia, itt van Románia, itt van Montenegró is; végig mehetünk Európának csaknem minden államán. Kérdem önöket, vajjon nem kisebb Magyarországnál Svájc, nem kisebb-e Belgium, Hollandia, nem kisebb-e, legalább a népesség számára nézve, Svédország, Norvégia, nem kisebb-e Portugália, Spanyolország? Hogyha mindezen országok kisebbek és meg tudnak a maguk lábán állani, hát csak mi vagyunk olyan gyámoltalanok, csak mi nem tudunk megállani a magunk lábán, csak mienkünk van szükségünk mindig arra az osztrák mankóra? Én ezt el nem hihetem, tiltakozik ez ellen önérzetem, mint magyar hazafi-

nak; tiltakozik ez ellen belátásom, mint gondolkozó férfiúnak; tiltakozik ez ellen azon kötelességérzetem, a mely azt parancsolja, hogy ne hirdessem a világ előtt azt a szégyent, a mely Magyarországot ezen nyilatkozatok alapján éri. *(Zajos helyeslés és mozgás a szélső baloldalon.)*

A t. miniszter úr egész érvelése, a melyre ezen rendkívüli veszélyes és az országra nézve, — kimondom — szegyeteljes állítását bázisozza, teljesen elhibázott és téves. Még pedig igen könnyű kimutatnom vele szemben azt, hogy téves, azon adatokra támaszkodva, a mely adatokat maga a t. miniszter úr köteles gyűjteni és gyűjti is.

A t. miniszter úr kimutatta azt, hogy mily óriási szüksége van Magyarországnak az osztrákokra, felsorolt ott számokat, hogy ennek és annak a cikknek milyen százalékát, milyen mennyiségét hozzák be ide és visszungy ki Magyarországból Ausztriába. Furcsa, hogy éppen azon cikkeket választotta ki, a melyekből a kivitelünk a legnagyobb Ausztriába és mellőzte azt, a mit neki mellőznie, mint szakembernek, nem lett volna szabad. Mert hisz átlagokról kell beszélni és nem kiválogatni azon cikkeket, a melyek leginkább bizonyítani látszanak a felállított hamis tételt. És utána néztem ennek az átlagnak és az igaz, hogy a magyar statisztikai hivatal évkönyve a mult évről még nem nyomtatott ki, legalább én nem tudtam megkapni a könyvkereskedésekben, tehát kénytelen voltam az utolsó megjelent kötetre szorítkozni, de hiszen az arányok mégis csak körülbelől azok maradnak és többnyire ugyanazok, is és a t. miniszter urnak lesznek bátor megjelölni az átlagos számokat. *(Halljuk! a szélső baloldalon.)*

Összes kivitelünk Ausztriába értékben 77·24%, összes behozatal Ausztriából 81·21%, tehát az osztrák behozatal történetesen 4%-kal nagyobb, mint a magyar kivitel. Ez azt mutatja, hogy Ausztriának sokkal jobban van érdekében velünk kiegyezni, mint nekünk. Mert hiszen Ausztria 4%-kal többet hoz be az ő terményeiből, a mint a mennyit mi kiviszungy, tehát éppen 4%-kal nagyobb érdeke van, mint nekünk. De azt is tekintetbe kell venni, hogy milyen nemű dolgok azok, a miket mi kiviszungy, és milyen nemű dolgok azok, a miket az osztrákok behoznak?

A t. miniszter urnak vagyok bátor figyelmét arra felhívni, hogy az összes 77%-nyi kivitelnek nagy része, — mert az összes kivitelnek teljes 50%-a és egy tört — mind csupa élelmezési cikk és ipari segédanyagok. Ha tehát Ausztria kizárná ezeket, akkor a saját gyomrát vámolná meg, és saját gyárait zárná be. Ezt pedig a német nem teszi, annál sokkal okosabb. Holott vizsgáljuk csak meg, hogy mi az, a mit az osztrákok hozzánk behoznak: szövött kelmék, posz-

tók, czipők s ilyenféle dolgok, a melyeket mi végre másutt is megkaphatunk, végre is nem fogunk éhezni, ha ezeket az osztrákoktól meg nem kaphatjuk, egyszerűen csak az fog történni, hogy azok közülünk, a kik elegánsan szoktak öltözködni talán német felfogás szerint, kevésbbé elegánsan fognak az utcán járni: ez már pedig t. túloldal, nem oly fontos, mint a milyen fontos az, hogy ha valaki a gyomrát kénytelen megvámolni és a gyárait kénytelen bezárni.

Minden józan felfogás szerint tehát nem az a tétel áll, a mit a t. miniszter úr felállított, hogy: Rettegned kell neked Magyarország! Hanem az a tétel áll ellenkezőleg, hogy: Rettegj te Ausztria, hogyha mi valaha észre térünk!

Tovább megyek a statisztikai adatok felemlítésében. A t. miniszter úr, kiről elismerem, hogy jeles szaktudós, nagyon jól tudja, hogy Ausztriában a gyárak mennyire szaporodtak, még pedig a magyar fogyasztási piacnak zsebéből és rovására, mert ismétlem, kerek számban 81⁰/₀-ját produkciójuknak hozzák be Magyarországba. A t. miniszter úr jól tudja, hogy csak az utolsó öt év alatt például a textiliparnál a gőzgépek száma 23⁰/₀-kal szaporodott, a lőerő 60⁰/₀-kal. A ruházati iparnál a gőzgépek száma 19⁰/₀-kal szaporodott, a lőerő 95⁰/₀-kal. A bőriparnál a gőzgépek száma 35⁰/₀-kal szaporodott, a lőerő 90⁰/₀-kal.

Nem akarom a házat számokkal fásasztani, csak azt jegyzem meg, hogy a ki be nem látja ezekből a számokból, hogy az osztrák ipar a magyar piacnak a zsebéből és rovására öt év alatt mennyire fejlődött, az akarattal vak és süket, és ilyeneknek én hiába beszélek. De a ki figyelembe akarja venni ezen számokat, az be fogja látni, hogy nekem van igazam, hogy az osztrákoknak kell félni attól, hogy mi felállítunk olyan vámsorompókat, a melyek kizárják az ő iparcikkeiket, és nem nekünk kell félnünk attól, hogy felállítanak olyanokat, a melyek kizárják a mi nyersterményeinket, mert ezen esetben mi rátérve az önrendelkezési jog teljes alkalmazására, megkötnénk idegen államokkal oly szerződéseket, a melyek megengednék a mi nyersterményeinknek tágabb körben mozogni. Ily esetben mi nem szorulnánk többé az osztrák piacra, holott szeretném tudni, az osztrák gyárak a fejlettebb nyugati iparral a nyugati piacokon mikép versenyeznének. En tehát teljességgel nem félek attól, hogy ha mi Ausztriához úgy járulunk, mint a hogy megkövetelheti az ország, hogy az a kormány, mely az országot képviseli, járuljon, tehát emelt fővel és avval a tekintéllyel, a mely Magyarország kormányát megilleti és azzal az öntudattal, hogy Magyarországnak akarata háta mögött van és azzal a meggyőződéssel, a melyet fájdalom, ez a kormány nem oszt, hogy

Magyarország elég erős akaratát érvényesíteni, akkor higgyék el, t. túloldal, hogy az osztrákok észre fognak térni, akkor a vámháborúnak minden veszélye el lesz távolítva, mintegy varázsütésre; higgyék el, hogy akkor Magyarország közgazdasági önállósága meg lesz valósítható; higgyék el, hogy akkor — a mi önöknek kedves kell, hogy legyen — a 67-es törvényeknek is, végrehajtása is elégtételt fog szolgáltatni, legalább a közgazdászati téren és akkor önök is, t. miniszter urak, szíveikbe és lelkeikbe azzal a megnyugvással tekinthetnének, hogy nem sértettek törvényt, nem fosztották meg az országot olyan jogától, a mely után annyi év óta eped és azzal az öntudattal, azzal a büszkeséggel tekinthetnének akkor tetteikre, hogy önök azok, kik Magyarország történelmébe beleírták aranybetűkkel Magyarország közgazdasági önállóságának létrejövetelét. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ott van tehát önök előtt, t. miniszter urak, az az örvény, a melyben két üreg tátong, s a melyek egyikébe lehetetlen, hogy bele ne essenek. Az egyik üreg a törvénysértés, a másik üreg az alkotmánysértés azon esetre, hogyha 31-éig nem fognak törvénysértést elkövetni. Más részről azonban ott van önök előtt annak a dicsőségnek a lehetőségé, a mely elől önérzetes ember lehetetlen, hogy elzárkozzék, és a mely tulajdonképen önöknek kötelessége lenne: hogy önök legyenek azok, a kik Magyarországnak közgazdászati önállóságát törvénybe iktatják. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

De meg kell említenem még egy körülményt annak bizonyítására, hogy mennyivei fontosabb Ausztriára, mint ránk nézve a szerződés, — bármilyen módon is álljunk elő, tehát még akkor is, ha úgy állunk elő, hogy mi azt kívánjuk és követeljük: az önálló vámterületnek alapján, — megjegyzem, hogy azon iparczikkekből, melyek Ausztriából Magyarországba befolyanak, évenként a magyar fogyasztó piac az osztrák munkások zsebébe 179 millió forintot fizet. Én tehát abban a meggyőződésben élek, hogy sokkal jobban meg fogják az osztrákok gondolni azt, hogy olyan helyzetbe juttassák magukat, hogy gyári munkásaik 179 millió forintnyi munkabértől elessenek, mintsem hogy velük szembeszállni akarnának, mikor mi alkotmányunk és törvényeink szerint oly dolgot követelünk tőlük, a melyet követelni nemcsak jogunk van, de kötelességünk is. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

T. miniszter úr, tekintse át nyugodtan a saját maga statisztikáját, fontolja meg a számokat és meg vagyok győződve, hogy ez esetben nem fogja többé hangoztatni azt a lealázó tant, hogy Magyarország nem képes a saját lábán megállni.

Nem tagadom, hogy a helyzet komoly. A helyzet ko-

moly, mert önök tették azzá. A helyzet komoly, mert önök vannak a hatalmon, és minthogy a hatalmon vannak, az önök akarata dönt; és az önök akarata az, hogy a helyzet komoly legyen és maradjon. De bár az én meggyőződéseim szerint kimutattam azt, hogy ha önök követni akarják azt az irányt, a melyet mi kijelöltünk, és a mely az egyetlen törvényes irány a 67-iki törvények szerint, akkor a helyzet nem komoly, mind a mellett nem tagadom, hogy én aggódva állok itt az én barátaim között; aggódva állok, mert megtanított engem már a tapasztalat arra, hogy az érvek önökre nem hatnak; aggódva állok itt, mert meggyőződtem arról, hogy elég az, hogy az ellenzék oldaláról téessék meg a legtermészetesebb és legigazabb javaslat is, hogy önök azt visszavessék; aggódva állok itt, mert tudom, hogy midőn önöknek beszélek, siketebbek embereknek beszélek, mint a született siketeknek, mert hisz önök azért siketek, mert nem akarnak meghallgatni és hallani; aggódva állok itt, mert tudom, hogy az önök akarata az, hogy megtörténjék, a mit én az országra nézve károsnak és veszélyesnek tartok. De hogyha aggódom is, aggódásom nem ingat meg engem elhatározásomban megmaradni elveim mellett, erősen megállani azon a talajon, a melyre helyezkedtem, és küzdeni azon tudatban, hogy küzdelmemmel nem a hazát veszélyeztetem, mert hiszen kimutattam azt az utat, a melyet, ha követünk, minden nehézségnek vége lesz, hanem abban az öntudatban, hogy ellentállok azon akaratnyilvánulásnak, a mely akaratnyilvánítás nem elég arra, hogy egy országgyűlési pártot megakadályozzon abban, hogy népképviselői kötelességét teljesítse akkor, a mikor a kötelesség teljesítése rendkívül égető szükség, mint most, midőn 30 év óta legelőször élhet az ország önrendelkezési jogával. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*) Mi teljesíteni fogjuk e kötelességet. Örömmel látjuk, hogy pirkadni kezd a hajnal a nemzet sötét egén; örömmel látjuk, hogy ez az alkalom, melynek eljöttét epedve vártuk, eljött; örömmel látjuk, hogy ez alkalmat úgyszólván a gondviselés hozta elénk; meg vagyunk győződve, hogy az a nap, mely fölkel, nem egy eltespedt nemzeti testet fog megvilágítani, hanem egy örökifjú, életerős magyar nemzeti testet. (*Zajos éljenzés a szélső baloldalon.*)

Mi meg vagyunk győződve, hogy ez életerős nemzettest meg fogja követelni a maga számára azon jogokat, melyek minden élni akaró és élni tudó nemzetet megilletnek. É meggyőződésben és azon tudatban, hogy hazafiui kötelességet teljesítek, és hogy velem együtt fog harcolni törhetetlenül és rendületlenül e párt is, nem fogadom el a törvényjavaslatot, hanem ajánlom már fölolvastott határozati javaslatomat. (*Zajos, hosszantartó éljenzés a szélső baloldalon.*)

IX.

A képviselőház 1898. február 11-én tartott ülésében a földművelésügyi tárcza költségvetésének tárgyalásánál főképp a munkások helyzetének javításáról szólt Kossuth Ferencz a következőkben:

Igen röviden óhajtom a t. ház figyelmét igénybe venni. Míg mi itt a szocializmusról vitatkozunk, addig az ország különböző részeiben a nép inséggel küzd, a nép éhezik. Erről mindnyájunknak tudomása van, a sajtó is közöl híreket róla, de magánemberek is kapnak erre vonatkozó értesítéseket. Én például tegnap táviratot kaptam Temes-Kubinról, a mely mai felszólalásomnak indító oka. E távirat azt tudatja velem, hogy „a nép éhezik, fázik, a nyomor óriási, esedezünk a minisztert interpellálni”.

Én jól tudom, hogy midőn az ellenzék részéről interpellációt intéznek a kormányhoz, ennek vajmi keves eredménye van. De reményem legalább, hogy midőn ilyen sürgőnyt felolvasok, az inségnek és a nyomornak a hirdetése a képviselőház t. tagjainak szívéhez fog szólni. Ismétlem tehát, hogy midőn ily sürgönyök jönnek a magánemberekhez oly forrásból, melylyel ezeknek semmi összeköttetésük sincsen, és így a sürgönyöző őszinteségében nem lehet kételkedni, jogosult a kívánságom és reményem, de el is várom a t. miniszter úrtól, hogy úgy is, mint miniszter, de úgy is, mint érző szívvel bíró ember, ezzel a kérdéssel foglalkozzék.

Minthogy felolvastam egy sürgőnyt, mely a nép inségét panasolja, és felszólaltam, hogy az inségre a házban ismét ráirányíttassék a figyelem, helyesnek vélem azt, hogy egy pár megjegyzést kockáztassak én is a szocializmusról. Meggyőződéseim szerint a szocializmusnak indoka a nép szüksége és nyomora. Nem tagadom azt, hogy vannak oly körök is, a melyek bevonatnak a szocialisztikus mozgalomba azáltal, hogy minden izgalom ragadós, de azért mégis tagadhatatlan az, hogy a szocializmusnak főterjesztője a nyomor; a nyomort pedig szuronyokkal elnyomni nem lehet. A népek éhségét szuronyokkal kielégíteni nem lehet. A szocialista sajtó fékezésével nem lehet elérni, mert a betegnek száját hiába tömjük be, hogy jajgatása ne hallassék, a száj betömése a beteget meg nem gyógyíthatja.

Minden más országban, midőn az inségnek és nyomornak olyan jelei mutatkoznak, mint most Magyarországon, a kormány javaslatokkal szokott előállani arra nézve, hogy

miképp legyen segítve a percznyi szükségén. Reményilem, hogy a t. miniszter úr megfogja fontolni a belügyminiszterrel együtt, hogy nem jött-e el annak az ideje, hogy előálljon oly javaslatokkal, melyek az ország több részeiben megnyilatkozó nyomor enyhítésére alkalmasak lennének. De vizsgáljuk csak, miképen áll a kérdés abból a szempontból, hogy van-e az országban mezei munkáshiány, vagy pedig mutatkozik-e az ellenkező, tudniillik a munkásbőség. Ha a kormány által kiadott statisztika helyes, akkor azt látjuk, hogy tulajdonképen munkáshiány van Magyarországon. Ha ezen adatok alaposak, azt látjuk, hogy 14.057 munkás hiánya mutatkozik, tehát a munkásosztálynak tulajdonképen nem kellene munkahiány miatt szenvednie, de a szerencsétlenség abban rejlik, hogy bizonyos részeiben az országnak munkástöbblet van, bár más részeiben munkáshiányt észlelünk, illetőleg négy részében az országnak 13.010 munkástöbblet mutatkozik, holott négy más részében az országnak 26.067 munkáshiány van. Ha tehát a kormány megtenné kötelességét arra nézve, hogy számos közegét felhasználná arra, hogy értesülnének az ország oly részeiben lakó munkások, a hol munkástöbblet van, arról, hogy hol van munkáshiány, már magával ezzel nagyot segíthetnének a mezei munkások nyomorán.

Tudjuk, hogy a mezei munkás mily szerencsétlen helyzetben van; az évnek csak egy részében keres, míg a gyári, az ipari munkás keres az egész évben, tehát amazzal szemben határozottan előnyben van; a t. kormány téves közigazgatási politikája folytán pedig az ország oly helyzetben van, hogy iparunk nem fejlődhetik. E kérdés fontosságát megítélhetjük abból, hogy a magyar fogyasztási piac évente 180 millió forintot juttat az osztrák munkások zsebébe; ezt könnyű kiszámítani, mert Ausztriából évenként átlag 400 millió forint értékű iparcikk jön be; ha ebből leütjük a 10% ipari hasznot, vagyis 40 milliót, a megmaradó összeg fele jut a nyers anyagra, másik fele a munkabérre; e szerint 180 millió forintot fizet a mi fogyasztó piacunk az osztrák munkások zsebébe. Kértem, nem volna-e óriási haladás a közjólét terén, ha ennek az összegnek legalább egy része a magyar munkások között maradna? Ez is bizonyítja, mennyire helytelen az a közigazgatási politika, mely nem engedi, hogy az anyagi érdekek terén önállóságra jussunk.

Az ellenzéknak nem hivatása javaslatokkal állani elő a teendőkre nézve. Mégis megjegyzem, hogy szerintem a szocializmus legnagyobb óvszere az volna, ha a proletár-családokból kis földbirtokosokat, vagy legalább kis földbérleteket lehetne teremteni. Ezt a kormány saját hatáskörében is eszközölhetné, mert az államnak még ma is van körülbelül

200.000 hold szántóföldje. Semmi sem állana annak útjában, hogy ezt kis, öt, hat holdas bérletekben ki adják, és így 20—30 ezer proletár-családból válnék kis bérlő, s az állam jövedelme is növekednék. Vannak azonban más óriási kiterjedésű birtokok is, melyek egy részét így lehetne kis bérletekbe kiadni, a nélkül, hogy a tulajdonjog bármiként is megsértetnék. Ebből a proletár népre óriási áldás háramlanék s időt is nyernénk arra, hogy Magyarország helyes közgazdasági politikával oly helyzetbe jusson, hogy ügyeit saját belátása szerint intézhethetvén, ne fosztassék meg a munkásosztály az emberi kereset oly fontos ágától, mint a milyent századunkban az ipar nyújt a népnek.

Bevégezem rövid felszólalásomat. Az ország ajtaján egyfelől az inség sovány keze kopogtat, másfelől a lázadás és izgatottság ökle dörömböl. Lehetetlen, hogy ezt egykedvűséggel nézze a t. ház. Lehetetlen, hogy megelégedjék azzal, hogy itt többé-kevésbé tetszetős felszólalásokat hallgasson a szocializmusról. Emlékezzünk meg arról, hogy azoknak az osztályoknak kötelessége a népnek inségén segíteni, a mely osztályokat az Uristen megáldotta azzal, hogy az inség gyötrelmét ne érezzék. Nagyon megtorolja magát az, ha egykedvűen nézzük a nép inségét és szegénységét. Emlékezzünk meg arról a Lamballe hercegnőről, a ki azt mondotta, midőn figyelmeztették arra, hogy a népnek nincsen kenyere, hogy ha nincs kenyere, hát egyék kalácsot; e Lamballe hercegnőt a Laforce börtönben a nép ölte meg. Ezt a példát csak azért hoztam fel, hogy figyelmeztessem azokat, a kiket az Isten bőséggel áldott meg, hogy forduljanak azok felé, kik éheznek és szenvednek. Ne legyünk közömbösek, de igyekezzünk segíteni minden körülmények között a nép helyzetén; az erőszak nem segítség; az lenne segítség, ha az állam oly közgazdasági politikát folytatna, a melylyel remélhető lenne, hogy az inség megismétlődése örökre ki lenne zárva az ország területéről. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

X.

A képviselőház 1898. február 28-án tartott ülésében Kossuth Ferencz a következő beszédben interpellálta a kormányt a sajtószabadság, a gyűlekezési jog és a személyes szabadság ellen intézett támadások tárgyában:

A közszabadság olyan kincs, a melyet a nemzet magának hosszú szenvedés és nagy küzdelmek árán szerzett meg s a melyet a jelen nemzedék kötelessége érintetlenül adni át a jövő nemzedéknek. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Független államban, a hol a közszabadságot csak a nemzet saját erejével lehet csökkenteni és csorbítani, e csökkentés és csonkítás nem olyan veszélyes, mint olyan államokban, a melyek nem függetlenek. Mi, fájdalom, függetlenek nem vagyunk. A mi közszabadságunkat nemcsak nemzetünk saját erejével lehet csökkenteni és csorbítani, de csökkenthetik és csorbíthatják az idegen fegyverek és szuronyok is oly esetben, ha az ország ismét olyan szerencsétlen helyzetbe kerülne, mint a milyenben volt századokon keresztül a multban. Rólunk el nem mondhatja senki, hogy ha közszabadságunkat nem a nemzet erejével engedjük megcsorbíttatni, az esetben is megérdemeljük azt, hogy rabbillincseket hordjunk, mert össze vagyunk csatolva egy idegen állammal, melynek erejét a jövőben is csak úgy használhatják fel elnyomatásunkra, mint a hogy számtalanszor felhasználták a multban.

Igy állván a dolog, csak egyetlenegy fegyvere van hazánknak, hogy a közszabadságot az esetleg még megtörténhető támadás ellen megvédhesse; ez az egyetlen fegyver a közérzület: annak ereje és ellenállási képessége. Ha mi a közszellemet megtörjük, ha rászoktatjuk, hogy békésen és nyugodtan tűrje a percznyi kényelem kedvéért a közszabadság csorbítását: akkor az elaltatott közszellem el fogja tűrni közszabadságunk teljes elkobzását is az esetben, ha e merényletre ismét vállalkoznának azok, kik a magyar államtól nem függő erő felett rendelkeznek. Ha mi rászoktatjuk a közszellemet arra, hogy Magyarországon minden szabad; hogy a törvényeket meg lehet sérteni és a meglevő törvényekbe lehetetlen dolgokat lehet belemagyarázni: akkor az állam hajója, a mely a közszabadság kincsét hordozza, leszerelve fog hányódni az eshetőségek, a véletlenségek tengerén.

Nem tagadom, hogy igen komoly jelenségeknek vagyunk szemtanúi az országban; oly tüneteket látunk, a melyeket még néhány év előtt minden magyar ember lehetetleneknek tartott volna. Látjuk, hogy rohamosan harapózdik el oly tan az országban, a melynek egyik alaptétele, hogy nincs haza; elharapózdik azon magyar népnél, a mely még akkor is, a mikor nem voltak jogai, életét és vérért volt kész feláldozni a hazáért.

De ha az izgatók ilyen kész talajra találtak tévtanaiknak elhittésére, ez onnan ered, mert előkészítette ezt a talajt a szegénység, a nyomor, a kormány elhibázott közigazgatási politikája, melynek következtében a nép meg van fosztva az emberi kereset egy részétől, továbbá a népnek teljes joghiánya, melynek folytán vérével és pénzével adózik, és azért a nélkül, hogy joga lenne beleszólni abba, hogy vérével és pénzével mikép intézkedjék az ország, mindez előkészítette a

talajt arra, hogy az izgatók e talajban termékeny földre találjanak; azt kell vizsgálni tehát, hogy miképen tétessék e talaj olyanná, hogy az izgatást benne többé elszórni ne lehessen; ez sokkal inkább szükséges, mint az, hogy a meglevő törvényekbe belemagyaráztassanak törvénysértések, és hogy a megtévesztett embereket a fegyver hatalmával támadjuk meg. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Én semmiesetre sem rokonszenvezem azokkal a tanokkal, a melyeket a szocialisták hirdetnek, s a melyekkel lerombolni igyekeznek a hazafiság, a tulajdonjog és a társadalom alapelveit képező fogalmakat. De azért azt mondom, hogy még a legnagyobb bűnösöket is csak a törvény keretén belül és törvényes eszközökkel sújthatja az állam, és ha a legnagyobb bűnösöket is úgy sújtja, hogy sújtó kezével a közszabadság arany könyvét tépi szét, ez esetben sokkal inkább megbünteti az egész nemzetet, mint a bűnösöket, mert a nemzet bűnhődik akkor, a mikor az egész nemzet jogai vannak megsértve. *(Zajos helyeslés a szélső baloldalon.)*

A t. igazságügyminiszter úr igyekezett belemagyarázni az előleges cenzurát a 48-iki sajtótörvénybe. Én nem vagyok jogász, csak józaneszű ember, de mint józaneszű ember azt a tételt állítom fel, vajjon lehetséges-e az a feltevés, hogy azok, a kik a 48-iki törvényeket megalkották, azok, a kik egész erejükkel küzdöttek a sajtószabadságért és a cenzura ellen, hogy ily férfiakból alkotott országgyűlés olyan törvényt hozott volna, a mely magában foglalta volna a cenzura lehetőségét. Nem ismétlem azokat az okokat, a melyek az ellenkezőt bizonyítják, mert ez okokat Győry Elek barátom és mások már felhozták. Csak általánosságban vagyok bátor rámutatni egy tényre, a melyet Győry Elek barátom csak futólagosan érintett. Az 1848: XVIII. törvénycikknek van egy bevezető része; ez a bevezető rész két szakaszból áll és egy tökéletes keretet képez, melyhez kell, hogy alkalmazkodjék minden utána következő szakasz, mint olyan kerethez, a melyben az 1848-iki sajtótörvény szükségszerűleg mozog. E bevezető rész 2. §-a így szól *(olvassa)*: „A sajtó-útoni közlés alatt értetik minden oly közlés, a mely nyomda, könyomda, metszés által eszközöltetik, és a melynek közzététele a példányok kiosztásával, vagy eladásával már megkezdődött.” Minthogy e keretben kell alkalmazni az 1848-iki törvénynek bármely rendelkezését, mely ezen bevezető rész után következik, minden oly magyarázás elesik, mely a 22-ik vagy nem tudom melyik más szakaszból azt akarná következtetni, hogy a törvényben az előzetes cenzura benne van; mert kívül esik azon a kereten, mely megszabja, hogy a sajtó-útoni közlés lényegéhez és tényéhez a példányok kiosztásának és

eladásának megkezdése szükséges. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

A sajtószabadság a nemzetnek egy féltett kincse, melyet a kormányzásnak percnyi megkönnyebbitése okáért megsérteni nem szabad. Meglehet, hogy kényelmetlen a jelen kormányra nézve az, hogy az előbbi kormányok elmulasztották kötelességüket teljesíteni és nem korlátozzák a rég terjedő izgatást, melynek most káros következményei vannak, bár erre lett volna idejük és a törvényekbe lefektetett erejük is, minden sürgős intézkedés szüksége nélkül; de hogyha kényelmetlen is a mai helyzet, nem szabad és nem engedhető meg az, hogy a kormány kényelme kedvéért megsértse a magyar polgároknak, a magyar nemzetnek egyik legféltettebb kincsét, a sajtószabadságot. Ugyanezt lehet mondani a gyülekezési jogra nézve is; ha a gyülekezési jog attól függ, hogy egyik vagy másik tisztviselő megengedi a gyülekezést, akkor e jog megszűnik jog lenni, és oly valamivé törpül, a mi nem más, mint az illető tisztviselő önkénye. *(Zajos helyeslés.)*

Igy áll a dolog az egyéni szabadság megtámadására vonatkozólag is; a mai állam valóságos rendőrállammá változott át; nemrég szemtanúi voltunk egy esetben, a melyre most bővebben kiterjeszkedni nem akarok, de a melyre vonatkozólag egy idegen államnak helybeli képviselője is azt mondta, hogy hiába fordúlna oltalomért a hatósághoz, mert itt rendőrállamban vagyunk. Odajutottunk, hogy a polgárok házába, tehát abba a szentélybe is, a melybe senkinek behatolni nem lenne szabad, behatolnak a rendőrök és felforgatják az emberek iratait és a talált pénzt elviszik. A hol ez lehetséges, ott tényleg megszűnt az egyéni szabadság épügy, mint megszűnik a beszédem elején említett okok miatt a politikai szabadság, a mi gyülekezési jog nélkül s az ezzel összekötött szólásszabadság nélkül és sajtószabadság nélkül nem létezhetik. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ezeknek előrebocsájtása után bátor vagyok beterjeszteni az összkormányhoz a következő interpellációt *(olvassa):*

„Interpelláció az összkormányhoz.

„Mely jogalapra fekteti a kormány a sajtószabadság, a gyülekezési jog és a személyi szabadság ellen intézett támadásokat?“ *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

XI.

A képviselőház 1898. évi márczius 4-én tartott ülésében Kossuth Ferencz indítványozta, hogy a magyar képviselőház üdvözlje az olasz parlamentet az olasz alkotmány félézredes évfordulója alkalmából. Beszéde így hangzott:

A mai napon az olasz nemzet, állam és király egy nagy ünnepet ülnek. Egy félszázaddal ezelőtt Carlo Alberto király, a kinek nevéhez a nagylelkű jelzőt fűzte a történelem, és a ki honszerelemből hontalanságban halt meg, szabadságot adott népének, jogegyenlőséget teremtett, megalkotta a sajtószabadságot és a vallásszabadságot. Az olasz nemzet a magyar nemzetnek hű barátja. Hű barátja volt jó és balsors között. Az olasz állam a magyar államnak és az olasz király a magyar királynak hű szövetséges társa. Olaszország tagja a hármasszövetségnek. Az államok, a koronás fők szövetséget köthetnek, de a szövetség csak akkor lesz erős, csak akkor lehet állandó és szilárd, hogyha e szövetséget nemcsak az államok és koronás fők kötik meg, hanem hogyha ez a szövetség a nemzetek közszellemébe is átmegy, és a népek is barátsággal, rokonszenvvel viseltetnek egymás iránt. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Ha az olasz nemzetnek barátai vagyunk, akkor kötelességünk úgy viselkedni, mint a hogy a barátok viselkedni szoktak, illetőleg résztvenni barátaink örömeiben és bánatában. Ne feledjük, hogy az olasz nemzet a legnagyobb rokonszenvet mutatta a magyar nemzet iránt a megpróbáltatások idejében. Ne feledjük, hogy volt idő, még pedig számos év, midőn a magyar nemzetnek minden reménye Olaszország felé irányult. Ne feledjük, hogy volt idő, mikor legjobbjaink közül sokan Olaszországban találtak menhelyet, és ne feledje a képviselőház azt, hogy miként fogadta ezen képviselőház küldöttségét négy évvel ezelőtt az olasz nemzet, midőn Magyarország népének kegyeletadóját ment leróni Turinba. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Nem kétlem, hogy a külügyi kormány meg fogja tenni kötelességét a szövetséges állam iránt. Nem kétlem, hogy a monarchiának nagykövete részt fog venni Olaszország ünnepéseiben, és bár e háznak kétségen kívül joga van azt vizsgálni, hogy miképen ténykedik a külügyi kormány, és bár nekem, mint e ház tagjának, jogom van erre nézve is azt a csekély befolyást, melyet, mint e ház tagja, gyakorolhatok, gyakorolni, azért még sem vizsgálom most azt, hogy miképen fog a külügyi kormány az ünnepések alkalmával

ténykedni, mert nem arra fektetem a súlyt, hogy miképen ténykedik a hivatalos képviselő, hanem arra, hogy miképen érez a magyar nemzet a szövetséges nemzet iránt és miképen érez az országgyűlés, mely a magyar nemzet érzelmének kifolyása kellene, hogy legyen. *(Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Hogyha az országgyűlés elfogadná azt az indítványt, hogy kifejezést adjon részvétének az olasz nemzet örömeiben, nem alkotna precedenst; mert ezt a precedenst az országgyűlés már megalkotta, midőn 1878-ban január 10-én Helfy Ignácznak azt az indítványát, hogy az országgyűlés fejezze ki részvétét Viktor Emánuel király halála alkalmával az olasz országgyűlésnek, egyhangulag elfogadta. Helfy Ignác e szavakkal végezte indítványát: „Bátor vagyok indítványozni, méltóztassék megbízni a ház t. elnökét, hogy az olasz képviselőház elnökével azon úton, a melyet ő legalkalmasabbnak találand, a magyar képviselőház részvétnyilatkozatát tudatni méltóztassék“. Általános helyeslés követte Helfy Ignác boldogult barátom e kijelentését. Az elnök pedig így nyilatkozott: „Ezen egyhangulag elfogadott indítvány következtében az általam erre legczélszerűbbnek találandó úton az olasz képviselőház elnökével a magyar képviselőház fájdalmas részvétét tudatni fogom.“ Így tehát, a precedens meg lett alkotva, és én helyesnek találnám azt, ha egy barátságos nemzet és szövetséges állam iránt részvétet mutatna a magyar országgyűlés nemcsak e nemzet fájdalmában, de örömeiben is. *(Helyeslés a szélső baloldalon)*

Ebben a kérdésben a szívnek és léleknek kellene szólnia. Hogyha a szív és lélek némák maradnának, és megfeledkeznének mindarról a meleg rokonszenvről, a melylyel Olaszország Magyarország iránt mindig viselkedett a legnehezebb időszakban is, akkor legalább szólaljon meg az ész, a mely nekünk kell, hogy azt tanácsolja, hogy ha szilárdnak akarjuk azt a hármasszövetséget, a melynek egyik tagja Olaszország, akkor mutassuk meg, hogy ezen hármasszövetség nemcsak a koronás főnek akaratából lett megkötve, hanem hogy a nemzet érületében is mély gyökeret vert. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ennek következtében vagyok bátor benyújtani indítványomat, hogy mondja ki a képviselőház, hogy az olasz parlamentet üdvözlí az olasz alkotmány félszázados évfordulója alkalmából. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

XII.

A képviselőház 1898. évi márczius 11-én tárgyalta a kormányt az indítványát, mely szerint április 11-ike, mint a 48-iki törvények szentesítésének napja nemzeti ünnepnek nyilvánítottassék. Kossuth Ferencz ellenezte ezt az indítványt a következő beszéddel:

A mult év kezdetén egy javaslattal járultam a t. ház elé, a melyben arra kértem a t. házat, hogy a korszakalkotó 48-iki események félszázados érfordulója alkalmából márczius 15-ét tegye nemzeti ünneppé. Ezen indítványom megtételénél két cél vezérelt. Az egyik az volt, hogy legyen a magyar államnak egy instituált nemzeti ünnepe, a melyből a magyar államiságnak eszméje domborodjék ki, és a melyben bizonyos meghatározott formákkal az egész ország faj- és valláskülönbség nélkül, az állam, az egyház, a haderő, egyszóval az egész magyar nemzet résztvehessen és államiságának ezen ünnep alkalmával méltó kifejezést adhasson. Ilyen instituált ünnepnek nagy hordereje lenne. Tudjuk azt, hogy hasonló ünnepek más országokban is vannak. Így például Franciaországban a juliusi ünnep és Olaszországban a statutum ünnepe, a mely napon munkaszünet van, istentisztelet van, és oly helyeken, a hol haderő tanyáz, szemlék tartatnak az ünnepség kedvéért; továbbá jótékonyosság is gyakoroltatik a legszegényebb osztályok iránt, mint például az, hogy zálogházba tett tárgyait visszaszolgáltatják. Hogyha ez megtörténik Magyarországon is, akkor kétséget nem szenved az, hogy az egész ország faj-, nyelv- és valláskülönbség nélkül ünnepnek tartana egy ilyen instituált ünnepet és kimagaslanék ebből az ünnepből a magyar állameszme, a melynek szentségét, nem tételezem fel, hogy ne érezné mindenki e házban. *(Ugy van! a baloldalon.)*

Indítványom megtevésénél egy másik cél is vezetett. Azt óhajtottam, hogy nemzeti ünneppé márczius 15-ike tétessék, illetőleg az a nap, a melyen az új Magyarország megszületett. A 48-iki vívmányok hosszú küzdelmekbe kerültek. Ezen vívmányokat egy más egyetlen nap emlékével nehéz volna összekötni, csakis egy nap van olyan, a mely csakugyan összpontosítja azt, a mi a 48-iki vívmányok legkimagaslóbb része és e nap márczius 15-ike. Mert ezen a napon forrott össze az egész nemzet, e napon teremtetett meg az új magyar nemzet, a mely a nép és a kiváltságos osztályok összeforradásából született; *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* e napon szentesítette a népakarat a kiváltságos osztályokból alakult országgyűlés akaratát; e nap lett egygyé a nemzet, e napon

lett azzá, a mi kell, hogy maradjon, a míg élni fog nemzet e hazán; e napon omlottak össze a közakarát rohama előtt azok a válaszfalak, a melyek a nemzetet osztályokra darabolták és e napon állott a néhány ezerből álló nemesség helyére a milliőkből álló magyar nemzet. E nap, márczius 15-ike képviseli egyedül azt az elvet, a mely az 1848-iki vívmányokban diadalmaskodott. Ez az elv minden alkotmányos ország alapelve. Az alkotmányos fogalmak szerint a szentesítés királyi jog ugyan, de alkotmányos királyi kötelesség is, mert alkotmányos királynak a nemzet akaratát szentesítenie kell. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Márczius 15-én adta a magyar nép felébredésének nagy-szerű jelét. Ekkor pezsgett fel vére, ekkor érezte erejét, a melyet nem rombolásra, hanem békés és higgadt alkotásra használt fel.

Márczius 15-e nemcsak a lélekemelő pesti mozgalmak emlékét jelzi. Márcziusban fogadták el a Karok és Rendek azt a felírti javaslatot, a melyben össze voltak foglalva a szabadság, az egyenlőség, a népképviselőre fektetett alkotmányosság s a függetlenség elvei. Márczius 14-én fogadta el a főrendi ház a Karok és Rendek fölírti javaslatát és márczius 15-én indult az 1848-iki országgyűlés küldöttsége Bécsbe, hogy a nemzet egyöntetű akaratát tolmácsolja az alkotmányos király előtt, és márczius 15-én ütötte a nagyszerű népakarat megnyilatkozása Pesten a nép hozzájárulásának pecsétjét arra, a mit a Karok és Rendek már kivívtak.

Nincs oly nap az egész dicső korszakban, a mely úgy kidomborítaná az 1848-iki vívmányok valódi értelmét, mint éppen márczius 15-ike, mert ismétlem, márczius 15-én forrt össze az egész nemzet, és egyenlőséget, testvériséget állapított meg a jogokban és kötelességekben. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Igaz, hogy a nemzet akarata csak akkor lesz törvénynyé, ha a megszavazott törvényt a király is szentesíti, de a szentesítés csak formalitás, a melyet az alkotmányosság alapeszméje szerint alkotmányos király nem is tagadhat meg. Így tehát a királyi szentesítés nem volt más, mint egy alaktság, holott a nemzet akaratának megnyilatkozása örök időkre számot tevő tény volt. Átérezte ezt az igazságot a közszellem, midőn évtizedek óta éppen márczius 15-ét választotta ki, mint olyan napot, a melyet évtizedek óta ünnepel. Átérti ez igazságot most is, a midőn a miniszterelnök úr javaslatával szemben az egész országban a közakarát mégis márczius 15-ét ünnepli, nem pedig a királyi szentesítés formalitásának évfordulóját. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Engedelmisséget parancsolhat a t. miniszterelnök úr azoknak, a kik tőle függenek, de lelkesedést, meggyőződést

azokra, a kik tőle nem függnék, és a kik csak szívük sugallatát követik, nem parancsolhat. Igenis évtizedek óta ünnepli egész Magyarország márczius 15-ét, de a királyi szentesítés napjáról senkisémm emlékezett meg. Meg vagyok győződve arról, hogy maga a t. miniszterelnök úr is, mielőtt április 11-ét kijelölte, kénytelen volt utána nézni a történelemben, hogy tulajdonképen melyik napon jött létre a szentesítés. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Arra kérem a t. házat, hogy ne értsen félre. Mi nem vagyunk hálátlanok a királyi szentesítésért; tudjuk, hogy ez alkotmányos, legfelsőbb kötelesség teljesítése is erény a koronás főknél; erény legfőképen akkor, midőn e kötelesség teljesítését a korona megtagadhatta volna, és megtagadásával idegen erőre támaszkodhatott volna. Elérzékenyülve gondolunk vissza az 1848-iki nagy napokra, és hazafias hódolatunk teljességével adózunk azon uralkodó emlékének, a ki koronáját veszté azért, mert alkotmányos, királyi kötelességét teljesítette. Helyesnek véljük, hogy a nemzet a rövid ideig érvényben maradt szentesítés ténye előtt meghajoljon s e tényért a legnagyobb ünnepélyességgel köszönetét fejezze ki; de a nemzet csak azért ünnepelhet, a mit érez, nem azért, a mit ráparancsolnak. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A nemzeti akarat egybeforrt márczius 15-én; a népakarat és a kiváltságos osztály önfeláldozó akarata forrt össze és ez képezi a vívmányok születésnapját. E napnak emlékét hiven megőrizte a magyar hazafiság; megőrizte nehéz idők alatt is, és a kitartás, a melylyel megőrizte a nemzet újrászületésének emlékét és megtartotta az ezzel kapcsolatos elvekhez való ragaszkodást, diadalmaskodott végre e hazában az elnyomó áramlatok ellen, és lehetővé tette azt, hogy mi ma e házban úgy nyilatkozhatunk, mint a hogy én pártom nevében nyilatkozom. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Egyébiránt nem csodálkozom azon, hogy a t. miniszterelnök úr, bár tudja azt, hogy a közérzület évtizedek óta egy napot jelölt ki a megünnepeletetésre, a melyben senki olyat nem keresett, a mi állam- és rendfelforgató eszmékkel volna összefüggésben, mégis a nemzet akaratával szemben a saját akaratát akarja érvényesíteni. Egész nyíltsággal ki kell jelentenem, hogy csekélységem előtt iróniának tetszenék az, ha a t. miniszterelnök úr azt a napot akarná ünnepeletetni, a mely napon csak az eszmék ültek diadalt, a melyek a jelen korszakban csak halvány lárvák gyanánt illenek. *(Ugy van!)* 1848-ban kimondatott a jogegyenlőség és kértem azt, van-e most ebben a hazában jogegyenlőség? Kértem azt, hogy az a nép, a mely vérével és pénzével adózik, bir-e politikai jogokkal? Kértem azt, hogy vajjon nem igaz-e az, hogy a

polgári jogok legszentebbikét, a választási jogot kiforgatták valójából? És megtörtént az, hogy megtanították a magyar választót, a kinek jogai kivívásáért annyit szenvedtek atyáink, arra, hogy legszentebb joga nem egyéb, mint árúczikk. Az erőszak diadalmaskodik az országban mindenütt, a törvényesség álarcza alatt követik el az erőszakot, tudjuk, hogy csorba ejtetett a sajtószabadságon, csorba ejtetett a gyülekezeti jogon, csorba ejtetett az egyéni szabadságon, a kormányzatnak percznyi kényelme kedvéért. Ha ez így van, mint a hogy így van, ha ilyen az állapot Magyarországon, akkor miként lehet a előtt csodálkozni, hogy a t. miniszterelnök úr saját akarátát akarja érvényre juttatni, a nemzetnek világosan kifejezett akarátával szemben, és hogy akkor is, a midőn látja azt, bár ő benyújtotta már e házban törvényjavaslatát, azért mégis az egész nemzetben csak egy akarat nyilatkozik meg a Kárpátoktól Adriáig a magyarul érző hazaszeretettől felhevült és hazaszeretettől lángoló magyar emberek szívében, s ez hogy márczius 15-e ünnepeltessek meg. *(Élénk helyeslés.)* Nem csodálom, hogy mindennek daczára itt nekünk ma vitatkoznunk kell a felett, hogy mely napot ünnepeljen meg a nemzet, azt a napot ünnepelje-e meg, midőn a kiváltságos osztály és a nép összeforrt, midőn megszületett az új Magyarország, megalakult az a nemzet, a mely megifjodva fog megélni egy második ezredévig, vagy pedig megünnepeljük azt a formalitást, a mely formalitásnak teljesítése mindenestre erény volt, annál nagyobb erény, mert a mint a következtetések megmutatták, ezen erénynek gyakorlása az uralkodóra végzetes következtetű volt. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

A mennyiben a törvényjavaslat az 1848-iki alkotások megünnepelésére czéloz, pártunk a javaslatot általánosságban elfogadja, de más módosítások között, a melyeket megbízottunk lesz szerencsés előadni, mindenekelőtt azt a módosítást fogjuk indítványozni, hogy április 11-e helyett tétessék márczius 15-e nemzeti ünneppé, az igazság és a népakarat nevében. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

XIII.

A képviselőház 1898. deczember 19-én tartott ülésében Kossuth Ferencz a Szilágyi Dezső házelnök lemondása következtében szükségessé vált elnökválasztás ügyében szólalt fel a következőkép:

Mielőtt az elnökválasztás napját meghatároznók, tanácsos szerintem megvitatni a helyzetet, mely az elnök választásának szükségét előidézte. E szükség igazolja felszólalásomat, a melyet szokatlanul ismerek el, mert csakugyan nem szo-

kás az elnökválasztásnál mást tenni, mint egyszerűen szavazni. De ha szokatlan is felszólalásom, nem kevésbbé szokatlan az a helyzet, a melyben vagyunk. Sőt e helyzet annyira szokatlan, hogy precedens nélküli és a házszabályok ezt a helyzetet még előre sem látták. Szerencse, hogy most a hazafiságban és törvénytisztletben megöszült korelnök vezetheti tanácskozásainkat. (*Zajos helyeslés és éljenzés a baloldalon.*)

Az elnökségnek lemondása nagy betegséget jelez. Ugyanabból az okból eredt, a melyből eredt már az ellenzéki pártoknak erős állásfoglalása. Ez a betegség nem más, mint a kormány erőszakoskodásának túltengése. Minden meg lett már sértve; meg lett sértve a gyülekezeti jog, a sajtószabadság, az egyéni szabadság, az országnak több törvénye és sarkalatos joga. Még csak egy hiányzott: az, hogy az elnöki függetlenség támadtassék meg.

Mit tartalmaz a lemondott elnöknek lemondó levele? Többek között azt mondja (*olvassa*): »Feladatom teljesítésében döntő befolyást elhatározásomra semmi oldalról sem fogadtam el. Ezt kívánta az elnöki szék függetlensége. Ezzel a függetlenséggel az a kötelesség van összeforrvá, hogy az elnök nyugodtan és szorgos szemmel vizsgálja meg, olyan-e még állása és megvannak-e még a szükségszerű feltételek arra, hogy feladataihoz a siker reményével nyúlhasson. Meg kellett győződnöm arról, hogy állásom többé nem ilyen, hogy feladatom teljesítéséhez nem egy feltétel hibázik.«

Ez szerintem világos vád a kormány ellen, mert az ellenzéknek nem illetheti ez a vád. Hiszen az ellenzéknek még csak módjában sincs az elnök elhatározásaira befolyást gyakorolni.

Az ellenzék csak egy modorban gyakorolhat befolyást az elnöki elhatározásokra: a terrorizmussal, a mihez az ellenzék sohasem nyúlt; de ha akart volna is hozzányúlni, a lemondott elnöknek jelleme nem tűrte volna az erőszakot. Köztudomású tény, hogy az ellenzéknek minden pártja, mindig deferált a nagytekintélyű elnök határozatainak. Példa reá a Fejérváry eset, a mikor fellázadt a háznak egy oldala azért, mert az elnöki széket elfoglaló t. alelnök úr szerintünk nem helyesen alkalmazta a házszabályokat és mihelyt a nagytekintélyű elnök helyesen alkalmazta, azonnal megszűnt a vihar a képviselőházban. Kétségtelen tehát szerintem, hogy az elnöki levélben foglalt vád csakis a kormányt illetheti. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Az a veszély forog fenn, hogy ugyanazt a szert akarja a kormány alkalmazni az általam jelzett betegségnek gyógyítására, a mely szer a betegséget előidézte. Hazafiúi köteles-

séget teljesítek tehát, midőn arra a veszélyre rámutatok. Midőn ezt teszem, nincsen szándékom állást foglalni az ellen, hogy az elnökség megalkotható legyen; tudom, hogy elnökség nélkül a ház nem szerves egész; tudom, hogy teljesen megalakult ház az alkotmányos élethez szükséges. Felszólalásom célja tehát az, hogy kijelöljem azt, hogy mit tartok meg nem engedhetőnek az elnökválasztásnál. Nem engedhető meg, hogy döntő befolyást gyakoroljon a kormány az elnöknek elhatározásaira. Nem engedhető meg, hogy az elnök a párturalom eszközévé tétessék. Nem engedhető meg, hogy az elnöki székhez a részrehajlóság gyanúja tapadjon; nem engedhető meg, hogy hatalmát erőszakosan használja az elnök és nem engedhető meg, hogy a házszabályokat másképp magyarázza, mint a hogyan azt 30 éves gyakorlat szentesítette.

A kormány kötelessége lévén örködni a fölött, hogy a parlamentárizmus egyik legfőbb feltétele: a részrehajlatlanság szentül fenntartassék; mert csakis az elnöki részrehajlatlanság adhat tekintélyt az elnöknek, csakis ez biztosíthatja a békés vitatkozást és csakis így követelhet engedelmességet az elnök a ház bármely részéről az elnöki intésekkel szemben. *(Általános helyeslés)*

Ha a kormány ezen kellékeket mellőzni akarja, akkor méltán vádolható azzal, hogy lehetetlenné kívánja tenni a parlament működését. *(Ugy van! Ugy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Nem tudom, hogy ez-e a szándéka? Mint magyar ember, remélem, hogy nem. De ha ez lenne a szándéka, ezen szándékát csakugyan megvalósítaná azzal, ha az elnöki függetlenséget megtámadná: mert egy függő és befolyásolt elnök alatt a háznak tanácskozásai lehetetlenné válnának. Ilyen körülmények között, minthogy az elnökség lemondása azt a gyanút keltette fel, hogy a kormány befolyásolni akarta az elnök határozásait, kötelessége lett volna a kormánynak kerülni azt, hogy a jelölendő elnökhöz a részrehajlásnak és befolyásoltatásnak vádjá tapadhasson; és minthogy a jelölni szándékolta t. képviselőtársunk annak a kormánynak a tagja, a melyhez az elnök lemondó levele az említett gyanút tapasztotta, ennek következtében kötelessége lett volna a kormánynak kerülni azt, hogy egyik tagját jelölje az elnöki székbe.

És itt ki akarom emelni, hogy észrevételeimben egészen tárgyilagos akarok maradni, mint mindig; sohasem szoktam személyeskedni és azon megjegyzéseim, a melyeket tenni fogok Perczel Dezső t. belügyminiszter úr jelöltségére, tisztán politikai természetűek.

Köztudomású dolog, hogy a kormány tagjai közül Perczel Dezső miniszter úr az, a kihez a háznak egy tekintélyes része leginkább fűzi a törvénysértéseknek és erőszakoskodásnak egész lánczolatát. Legyen az erőszakossági hajlam igaz, vagy nem, legyen az bebizonyítható, vagy nem, és az ellenzék nem foglalta volna el azt az állást, a melyet elfoglal, hogyha nem lett volna arról meggyőződve, hogy ez igazolható és bizonyítható, — ha ez még nem is volna így, még akkor sem lett volna szabad Perczel Dezső t. belügyminiszter urat jelölni, mert már maga az a gyanú, a mely az ő jelöltségéhez tapad, elégséges arra, hogy alkalmatlanná tegye az elnöki székre.

A házszabályok a kisebbségek védelmére vannak főként alkotva, mint egyáltalában minden törvény. *(Felkiáltások jobbfelől: De nem erőszakosságra! Hát a többséget mi védi?)* A többségben rejlik a nyers erő, tehát a többséget megvédeni nincs szükség. *(Úgy van! Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Tény az, hogy az, a mi ellenállást provokál a ház egy tekintélyes részében, az a tény, hogy a ház ez a része meg van arról győződve, hogy a törvények megsértése és a kormánynak erőszakoskodása minden téren megnyilvánul. Meg van a kisebbség arról győződve, de helyesebben csak a magam pártja nevében szólva, meg vagyunk arról győződve, hogy a kormány még az alkotmányt is kész megsérteni, csupán azért, hogy a hatalmon megmaradjon. Innen van az, hogy oly czéllal büntetlenül sérthesse meg az alkotmányt, aláírással lekötí a többség tagjainak függetlenségét. Ha helyesli a többség azt, a mit a kormány szándékozik cselekedni, akkor mi szükség volt lekötíni a többséget aláírással; ha pedig nem helyesli, akkor valóságos forradalom a többség lekötése. E lekötés által a parlament határozó jogai egy politikai klubba tételnek át; ebben a klubban előre lekötött többségre támaszkodva szándékozik a kormány alkotmányellenesen kormányozni és a kormány felelősségének elve teljesen meg van semmisítve.

Ezen erőszakoskodásra még a suprema lex szüksége sincs, mert azt hiszem, az egész ellenzék, de tudom, hogy az a párt, a melyhez tartozom, elállana a kivételes eszközöknek és fegyvereknek használatától, mihelyt a kormány a törvények terére térne vissza. Mi tehát nem a kisebbségnek akarátát akarjuk a többségnek akarata fölé helyezni, hanem a törvénynek szentségét. A törvénynek szentségét nemcsak joga van egy kisebbségnek megvédeni, de minden egyes egyénnek is joga, sőt kötelessége védelmezni, mert csak olyan ország lehet szabad, és csak olyan országban lehet biztosítva az

alkotmányos szabadság, a mely országnak minden egyes polgára el van szánva a végletekig védelmezni a törvények szentségét.

Azt mondják, hogy rossz precedens lenne az, hogyha a kisebbség dönthetne meg egy kormányt. De még rosszabb precedens az, hogyha a többség tagjait előre lekötik arra, hogy az alkotmányt büntetlenül sérthesse meg a kormány. *(Éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

A hazának legszentebb jogát, a szabadságnak és az alkotmányosságnak alapfeltételét, a törvényes adó- és ujoncz-behajtást akarja megtámadni a kormány és a többségnek egy nagyrésze ezt helyesli. Miért? Csupán csak azért, mert a többségnek báró Bánffy Dezső t. miniszterelnök úr lett az ideáljává.

Az én meggyőződéseim szerint egy személyért az országnak az alkotmányát, az országnak jogait kockára tenni nem szabad. Azt mondhatják nekünk, hogy ezt az ellenzéknek sem szabad tenni; de az ellenzék nem egy személyt támad, hanem egy személy által megtestesített rendszert, egy egész rendszert támad, a mely rendszert báró Bánffy Dezső kormány képvisel. Ez a rendszer a közhatalommal való folytonos visszaélés; ez kergette az ellenzéki pártokat a végletekig menő küzdelembe. Ha a többségben meg van a higgadtság, meg van az a higgadtság, a mely szükséges arra, hogy az ország sorsát intézhesse, akkor el kell ismernie, hogy lehetlenség követelnie azt, hogy az ellenzék letegye a fegyvert, ha meggyőződése szerint az a rendszer, a mely ellen küzd, a törvényeket lábbal tiporja. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

De a mai percznek kötelessége az elnökválasztás, és felszólalásomnak célja az, hogy az elnökválasztásnak tisztaságát és az elnöki szék függetlenségét megőrizzem. Ebből indulva ki, van szerencsém a magam és pártom nevében beadni a következő indítványt:

„Mondja ki a ház, hogy elvárja azt, hogy a megválasztandó elnök a ház szabályait minden irányban teljesen pártatlanul fogja alkalmazni abban a szellemben, a melyben a képviselőház harmincz évi gyakorlatának megfelel, és pedig annál inkább, mert legújában oly tények jutottak köztudomásra, a melyekben az alkotmány megtámadása foglaltatik.“

(Hosszantartó zajos éljenzés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

XIV.

Az 1899. évi január 4-én tartott ülésben folytatták a törvényen kívüli állapotról megindult vitát. Kossuth Ferencz a következőket fejtette ki nézeteit:

Hodossy Imre t. barátom rámutatott azokra a törvényekre, a melyek tiltják azt, hogy megszavazott törvény nélkül adó behajtassék, vagy adó kifizetessék. Csodálkozom azon, hogy egy magyar országgyűlésen van oly párt, mely a többséget képezi, a mely igyekszik lerombolni Magyarország ősi törvényeit, a mely ősi törvényekben rejlik alkotmányunknak egész biztosítéka.

Hodossy Imre érveit teljes mértékben magamévá teszem, és minthogy felszólalok, alkalmat kívánok magamnak venni, hogy azon párt nevében, a melyhez tartozom, kinyilatkoztassam azt, a mit egyébiránt egész múltunk bizonyít, hogy mi szorosan alkotmánytisztelő párt vagyunk. Jól tudjuk, hogy alkotmányos országban a többség joga az, hogy akaratát érvényesítse, de a többség akaratának van egy határa, és ez a határ a törvény. Ha a képviselőháznak egy pártja meggyőződött arról, hogy a többség a törvényt sérti, akkor ennek a pártnak nemcsak joga, hanem kötelessége a törvényt megvédelmezni. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

A törvények megsértésével hozta a t. miniszterelnök úr ebbe a házba az ő többségét. Ő maga a képviselőházban beismerte azt, hogy nagymérvű vesztegetéseket üzött. Kissé haboztam, mert nem akartam ezt a szót kimondani, — ha jobban tetszik, azt mondom, hogy nagy pénzösszegeket kezelt abból a célból, hogy magának többséget biztosítson. Mindnyájan tudjuk azt, hogy a választási törvény világosan tiltja azt, hogy pénzzel szereztessenek meg szavazatok, sőt azt is jól tudjuk, hogy erre a választási törvény büntetésül pénzbírságot, sőt még börtönt is ró. Azt is tudjuk országszerte, hogy az erőszakoskodásoknak legnagyobb mértéke alkalmaztatott; Horánszky Nándor t. barátom nyilatkozataiból pedig megtudtuk, hogy azt a törvényjavaslatot, a melyet azért nyújtottak be ide a házba, hogy a választásokat valahogy tisztábbakká lehessen tenni, azért vonta vissza a t. miniszterelnök úr, illetőleg azért nem hozta be ismét ebbe a házba, mikor a főrendiház módosítani akarta, s mert meg akarta akadályozni, hogy valamiképen a választásoknál érvényre juthasson az országnak egyik legszentebb joga, és így valamiképen az ország többsége ne nyilváníthassa akaratát abban az irányban, hogy Magyarországnak közgazdasági önállósága

megszerezhető legyen. Midőn ezeket tudjuk, akkor talán önök is természetesen fogják találni azt, hogy a többség véleménye iránt nem viseltetünk oly tisztelettel, mint a milyen-nel viseltetnénk, ha az a többség az ország közvéleményének valóságos megnyilatkozása lenne. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A függetlenségi párt harminczegy év óta küzd azért az elvért, hogy Magyarország visszaszerezhesse közgazdasági önállóságát és állami függetlenségét. Most megvolt az alkalom arra, hogy az állam függetlenségének legalább azt a részét, melyet a közgazdasági önállóság képvisel, visszaszerezhesse. Ez egy gondviselészerű alkalom volt, mert minden rázkódtatás nélkül megnyerhette volna az országnak ezt az óriási vívmányt. A függetlenségi pártnak kötelessége lett volna bár tiltakozni az ellen, hogy az országnak e sarkalatos joga ne érvényesíttessék, mégis kivételes eszközökkel nem akadályozta volna meg azt, hogy a többség akarata érvényesüljön, ha a vámszövetséget törvényes modorban, a törvények keretén belül akarták volna létrehozni, és a törvény rendelkezése szerint lett volna lehetséges Ausztriával ezt megkötni. De kötelességünk volt nekünk, kik harminczegy évig küzdöttünk változatlanul mindig ugyanabban az irányban, igenis kötelességünk volt helyt állani akkor, mikor végre valahára elveinket a fennálló törvények értelmében is érvényre juttathattuk volna; kötelességünk volt azon uton haladni, a melyen haladtunk, és hogyha ezen uton erőszakkal találkozunk, jogunk volt az erőszak ellen erőszakot alkalmazni. Nyers erő ellen mást, mint nyers erőt alkalmazni nem lehet. A nyers erő ellen hiába érvelünk hazafiságunk egész meggyőződésével. Szerencsétlenségnek tartom, hogy kénytelenek voltunk ide jutni, de még nagyobb szerencsétlenségnek tartanám azt, hogyha az országnak jogait, törvényeit eltiporhatnák a nélkül, hogy lenne az országban párt, a mely tiltakoznék és küzdene egész erejével ez ellen, és ne követelné azt, hogy az országnak jogai, törvényei tiszteletben tartassanak. Ha az ország jogait egyszerűen félre lehetne tenni; ha azon törvényeket, a melyek ezen jogokat biztosítják, merész kézzel össze lehetne tépni, vagy szofizmákkal félremagyarázni; ha mindezt megtenni lehetne a nélkül, hogy az erőszaknak és a törvénszegésnek ellenállanánk: akkor csakugyan kétségbe kellene esnünk az ország jövődje felett, mert olyan nemzetnek, a melynek nincs érzéke jogai iránt, nincs jövője.

Az, hogy a kormány kész mindent lerombolni, ha van az országban egy párt, a mely a törvénytíprásnak ellenáll, nem lehet ok arra, hogy ezen párt megszüntesse ellenállását. Ha az erőszak fokozását okúl fogadnók el arra, hogy ellenállásunkat megszüntessük, ez mást nem bizonyíthatna, mint

azt, hogy ellenállásunk eddig nem volt őszinte, és nem eredt meggyőződésünk egész teljességéből.

A növekedő erőszak, csakis növekedő ellentállást idézhet elő, és mi el vagyunk határozva arra, hogy mindaddig, a míg a többség nem tér vissza a törvények keretei közé, mi ellenállásunkat megszüntetni nem fogjuk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Nem akarok tovább érvelni a felett, hogy ki a hibás a mai helyzet előidézésében, a ház túlsó oldala-e, vagy mi? Az érvek, t. túloldal, ebben a házban úgy sem használnak semmit. Hogy mennyire nem használnak, ezt az is mutatja, hogy hazafiúi aggodalmaimat is mosolyogva fogadják a túloldalon. Egész felesleges dolognak tartom tehát az érvelést. De mindamellett a t. túloldal emlékezetébe akarom hozni azt, a mit, igaz, hogy nem ebben a házban, de egy oly alkalommal mondtam el, a midőn a pártok ünnepélyesen nyilatkozni szoktak. Elmondtam ezen alkalommal, hogy miért nincs semmiképen igazolva az, hogy a túloldal megengedte, hogy a kormány az alkotmányt megtámadja és csorbát üssön nemcsak a nemzet százados jogán, de a királyi eskűn is, mert akkor, midőn a magyar alkotmányon csorba üttetik, a királyi eskűn is üttetik csorba. Elmondtam, hogy mivel kerülhetne volna ki a többség ezt a tényt, nem akarom ismételni azt, a mit az említett alkalommal elmondtam, csak azt akarom kinyilatkoztatni ismételtén, hogy a többség azonnal érvényre juttathatná jogos és törvényes akaratát, hogyha a jog és a törvény keretébe vonulna vissza. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)* Ellenben ha a többség jogát annyira kiakarja domborítani, és annyira a végletekig vinni, hogy a túlságba vitt joggyakorlás valóságos szeszélylyé válik, akkor senkinek sem kötelessége a többség szeszélye előtt meghajolni. Már pedig szeszélynek kell, hogy nevezzem, a többek között azt, hogy a többség éppen azzal a férfúval akarja akaratát érvényesíttetni, a ki magát a parlamenti vitatkozások vezetésére képtelenné tette. A kisebbségnek támadása ezen férfú ellen nem nevezhető ép oly szeszélynek, mint a többség akaratát, mert a mint már elmondtam, e férfú vallotta be azt, hogy a választásoknál pénzt kezelt, ő fokozta a végletekig a választásoknál a hivatalos visszaéléseket és hatalmaskodásokat, az ő nevében üldözik az egész országban azokat, a kik más véleményen vannak, mint a többség; ő vallotta be annak a pártnak, a melylyel alkudozott, hogy nem akarja a kuriai bíraskodást, ha előbb nem lesz megkötve a vámszövetség és nem tűr tiszta választásokat azért, hogy ne érvényesülhessen esetleg az országnak egy fontos és a törvénybe iktatott joga. Ő tagadta meg a saját maga és több minisztertársa által

adott törvényértelmezést csak azért, hogy meghajolhasson egy felsőbb akarat előtt, a helyett, hogy a királyt fölvilágosította volna arról, hogy mit tartalmaznak a magyar törvények. Mi mint alkotmányos párt azt el nem hihetjük, hogy ha a király erről fel lett volna világosítva, mégis azt követelte volna, hogy a magyar törvények ne hajtassanak végre. Midőn tehát mi támadásaink keretébe a miniszterelnök úr személyét is bele vontuk, a felsorolt tények igazolják, hogy mi nem hódolunk olyan szeszélyességnek, mint — engedjék meg, hogy megmondjam önöknek t. túloldal, — a hogy önök hódolnak.

Nem tagadom, hogy a többségnek van joga azt nevezni vezérének, a kit jónak lát, de minthogy a parlament nemcsak a többség gyülekezte, ennél fogva valahányszor választásában az ész sugallatát és nem a szeszélyt, vagy a daczot akarja követni, figyelemmel kell, hogy legyen arra, hogy választása ne essék olyan férfiúra, a ki a parlament egy része előtt lehetetlenné lett. Ha erre nem figyel a többség, jogát túlhajtja e téren is, a mely túlhajítás a zsarnoksághoz hasonló; jobban szeretek egy zsarnokot, mint 240 zsarnokot, mert egy zsarnoknak van szíve, a melyhez néha szólni lehet, van lelke, a mely megértheti néha az érvelést és a honfűi aggodalmakat, de a többséghez hiába szólunk, mindig érzéketlen szívekre találunk.

Ha a többség akarata valóságos zsarnoksággá válik, akkor ezen zsarnokság ellen, ezen erőszak ellen kénytelenek vagyunk mi is erőszakot alkalmazni. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Szükségesnek véltem ezeket elmondani azért, hogy figyelmeztessem a t. többséget, hogy van mód arra, hogy ebbe a házba a békés tanácskozás ismét visszatérjen. Elégséges az, hogy ne tapadjon többé azokhoz, a kik hivatva vannak az ország ügyeit vezetni, a törvénysértés és a jogtiprásnak vádja, és elégséges az, hogy maga a többség visszatérjen a törvények keretébe. Önök természetesen igen konokul tagadják, hogy törvényt sértenek, de Hodossy Imre t. barátomnak előadásából is megérthették, és még jobban a szószó szerint felolvasott törvényekből, hogy akár mit tettek is a múltban, a napfényvel világosabb az, hogy önök most alkotmányt sértenek, és a király esküjén ütnek csorbát. *(Élénk helyeslés és éjjezés a bal- és szélső baloldalon.)*

XV.

Az 1899. évi június 21-én tartott ülésben tárgyalták a vá m- és kereskedelmi viszonyoknak és ezekkel összefüggő némely kérdésnek rendezéséről szóló javaslatot. A tárgyalás első napján szö-
lalt fel Kossuth Ferencz a következőképen:

A javaslatot én és pártom nem fogadjuk el, a követ-
kező okok miatt: Nem fogadjuk el először, mert sérti az or-
szág függetlenségét, és ahhoz való örök, elévülhetetlen jogát.
Másodszor nem fogadjuk el, mert nem felel meg a létező
alkotmány sarkalatos törvényének, az 1867: XII. törvényczikk-
nek. Harmadszor nem fogadjuk el, mert érzékenyen sérti az
ország érdekeit. A törvényjavaslat sérti az ország független-
ségét, mert megköti az országot 1907-ig és elszalasztja azt a
ritka alkalmat, mely kínálkozott arra, hogy az ország köz-
gazdasági függetlensége ki legyen vívható és időt ad az osztrák
gyűlölködésnek arra, hogy szervezkedjék Magyarország ellen,
és időt ad az osztrákoknak arra is, hogy egymás közt kiegyen-
lítsék viszálykodásukat és ezzel ezt a ritka alkalmat, mely
kínálkozott számunkra, megszüntessék. *(Ugy van! a baloldalon.)*
Nézetem szerint és azon pártnak nézete szerint, a melyhez
tartozom, az ország függetlenségeért a nemzetnek még áldoza-
tokat is kellene hozni. Most pedig úgy áll a dolog, hogy
az ország kénytelen áldozatokat hozni, azért, hogy a közös
vámterületet tartsa fenn. A függetlenség a nemzetnek az,
a mi az egyénnek a szabadság. Még a barmok is annyit
tartanak a szabadságra, hogy sok barom, ha szabadságát el-
veszti, életét is elveszti. Csodás dolog, hogy éppen Magyar-
ország a nemzetek közt az egyedüli, a mely nem vágyódik,
— legalább a többség nem vágyódik — függetlensége,
szabadsága egyik legsarkalatosabb részének megszerzésére.
(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.) A honszeretet, a nem-
zeti önérzet, a nemzeti büszkeség, tehát a nemzet szellemi
rúgói mind azt követelik, hogy Magyarországnak közgaz-
dasági függetlensége helyreálljon; de megköveteli ezt a hig-
gadtt megfontolás is, a mint lesz szerencsém ezt bebizonyítani.
(Élénk helyeslés a baloldalon.) Két év óta állott fenn az al-
kalom arra, hogy a nemzetnek természetes jogát végre vala-
hára érvényesítsük. Ez az alkalom 30 éven át sohasem kínál-
kozott oly mérvben, mint a hogy kínálkozott most. Sohasem
tisztította el a sors az ország útjából annyira az akadályokat,
a mennyire eltisztította most az osztrák népfajok és Ausztria
kötélkébe össze hordott nemzetek viszálykodása. *(Igaz! Ugy
van! a szélső baloldalon.)*

Tudjuk, hogy a közös vámterület fenntartása ama feltételek közé tartozott és tartozik most is, a melyeket az egységes birodalom eszméje a független Magyarország elé szab. Az osztrák császári eszme, a magyar királyi eszme felett uralkodott mindig és uralkodik ma is. Azt szokták mondani, hogy nem szabad alkotmányos országban a koronát a parlamenti vitákba bevonni. Ezt nem is teszem, csak egyszerű történelmi tényt konstatalok, mikor azt mondom, hogy már 1848-ban és azóta mindig az volt az irányadó elv a legfelsőbb körökben Bécsben, hogy Magyarország a külfölddel szemben úgy tűnjék fel, mint az összbirodalom egy része. Ezért nem álltak rá soha, hogy Magyarország közigazdaságilag függetlenné legyen. A közös vámterület már 1848-ban és azóta mindig noli me tangere volt Bécsben bizonyos körökben. És nem is lenne valóban remény arra, hogy e legfelsőbb idegenkedéssel szemben az ország elérhesse közigazdasági önállóságát, hogyha nem lenne az országnak oly törvénye, a mely törvény, ha szigoruan végrehajthatnák, elérhetővé lenne az ország joga a közigazdaság függetlenségére. A legfelsőbb akarat is meg szokott az utóbbi időkben hajolni a törvény parancsa előtt. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

De azért, hogy ez megtörténjék, szükséges, hogy a törvény magyarázata ne ingadozzék soha, szükséges, hogy ne legyen vélemény kérdésévé téve a magyar törvény magyarázata és értelme, mert természetes, hogyha vélemény kérdésévé válnék a törvény magyarázat, akkor azt a véleményt fogadják el a legfelsőbb helyen, a mely legjobban összevág a birodalmi nagyhatalom és összbirodalom eszméjével. Ezért tartom megbocsáthatatlan politikai véteknek azt, a mit a Bánffy-kormány elkövetett, hogy ugyanis a magyar törvények értelmét csűrte-csavarta és kifordította, és ennek folytán megingatta utódai számára is a törvény egy és változhatatlan értelméből meríthető erőt. A törvényre való hivatkozás, ha nem csűrtek-csavarták volna a magyar törvényt, nem képezhetett volna kegyvesztési okot a legfőbb helyen sem, mert alkotmányos országban lehet a korona akaratával szemben is szabadon hivatkozni arra, hogy mit rendelt a törvény. De ha a kormány hozzájárul ahhoz, sőt a kormány mozdította elő azt, hogy a magyar törvénynek mindenféle értelmet lehessen adni, akkor gyanússá lesz az a kormány, a mely a magyar önállóság jogait az összbirodalmi eszme ellen megvédeni igyekszik.

A Bánffy-kormány találta ki azt a csodálatos alkotást, a melyet nem lehet másképp nevezni, mint fából vaskarikának, az önálló rendelkezés alapján fenntartott közös vámterületet. Ez a találmány mint lidércnyomás nehezedik a mostani kormányra is és fog nehezedni minden következő kormányra.

Ha csak két út lenne a kormány előtt: a vámszövetség megkötése, vagy az önálló vámterület felállítása, akkor, ha a vámszövetség meg nem köthető, lehetetlen volna a magyar kormányt és a magyar országgyűlést rákényszeríteni arra, hogy egy harmadik utat válasszon. De most nem úgy van, mert a Bánffy-kormány feltalált egy harmadik utat és ezt a jelen kormány is magáévá tette. Végzeteszerű volt tehát nézetem szerint az a tény, hogy a Bánffy-kormány ezt a harmadik utat feltalálta; ezzel egy óriási politikai hibát követett el, és újra meg újra ismétlem, hogy megnehezítette a jelen kormány és minden következő kormány helyzetét.

Már említettem, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat nem felel meg a 67 : XII. törvénycikknek; nem felel meg azért, mert e törvény csak a vámterület közösségét, vagy nem közösségét ismeri el. A vámközösséget szigorúan a vámszövetség megkötésével kapcsolják össze az 1867 : XII. törvénycikk 59., 60. és 61. §-ai. A törvény haszontalanul nem szokott intézkedni; tehát az 59. § semmi esetre sem rendelte volna el, hogy a vámközösség vámszövetséggel hozassék létre, ha a vámszövetséget a vámközösségnek elválaszthatatlan feltételül nem szabta volna. Egyébiránt ez a magyarázat axióma-szerű volt Magyarországon még a kormány körökben is, mint a hogy hallottuk ezt például 1896-ban Dániel akkori minisztertől is, a ki február 25-iki beszédében éppen azt mondta, a mit most én mondok; hallottuk ezt gróf Apponyi Albert t. barátom részéről is 1897 végén. hallottuk még Bánffy Dezsőtől is ugyanakkor; később találatot csak fel azon csodálatos dolog, a melyet fából vaskarikának nevezek, vagyis felfedeztetett az a harmadik út, a melyet az önálló rendelkezés alapján a közös vámterületnek a fenntartása képez. Ha a törvény ezt lehetőnek tartotta volna, akkor az 59. és 61. §-ok nem kötötték volna a vámterület közösségét bizonyos feltételekhez.

Beszédem elején említettem azt, hogy még az anyagi érdekeket is sérti a jelen törvényjavaslat. A t. előadó úr azt az egyet legalább elismerte, hogy káros az, ha egy országban egyoldaluvá fejlődik a termelés. Ez oly általános igazság, a melyet a magyar országgyűlésen még az előadói székéből sem lehet kétségbe vonni. Én csak azt jegyzem meg, hogy Európa teljes közepén oly klíma-viszonyokkal, oly vitelbér viszonyokkal, olyan geografikus fekvéssel, a melylyel Magyarország bír, legyen földje olyan gazdag, a milyen csak lehet, mégis tönkre megy, ha kizárólag földműveléssel foglalkozik. A közvagyonosodásnak a tizenkilencedik század végén egyik legnagyobb feltétele az iparüzés; s ez igen természetes is, mert a tőkét a földművelés évente csak egyszer, az ipar ellenben

többször forgatja meg, s így emennek jövedelmezősége óriásilag növekedik. Továbbá míg a földművelést űző államokban a munkások csak az évnek bizonyos idejében dolgoznak, máskor pedig henyélésre vannak kényszerítve: az iparűző államokban egész évben dolgozhatnak. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)* Ennek következése az, hogy a jólét elterjed a munkások közt, az ő jólétük képessé teszi őket a kisipar fenntartására és szaporítja a szegény ember nyerstermény fogyasztását is, és így szaporítja a mezőgazdaság jövedelmezőségét is. Egy fejlett iparral bíró országgal egy fejletlen iparú ország sohasem versenyezhet. Az előadó úr mégis azt mondja, hogy mi igenis képesek vagyunk fejleszteni iparunkat, de annak bizonyítására szerencsétlenül hozta fel példáit, mert az általa említett iparágakban nem az ország tevékenysége érvényesült: azokat a kormány maga fejlesztette. Kétségtelen az, hogy oly ipar, mely fejlett, elnyomja a szabadversenyben a fejletlen ipart; és ennek bizonyítására felesleges szöveget szaporítani. Egyébiránt világosan bizonyítja tételemet az a statisztikai adat, hogy Ausztriából évenként 500 millió forint árú iparcikk özönlik be hozzánk; pedig ha bírnánk magunk is kellő ipart fejleszteni, nem engednők kivándorolni ezt a 400 milliót, melyet a magyar gazdák véres verejtékükkel szereznek. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Magyarország lakosságának 75%-a a földműveléssel foglalkozik. Nézzük, milyen állapotba jutott földművelésünk azzal a rendszerrel, melyet 30 év óta követünk? Oda jutott, hogy az államadosságok és a magánemberek adósságainak összege négy ötödét teszi már a földbirtok teljes tőke értékének úgy, hogy Magyarország összes földbirtokának tőkeértékét jóformán felemésztette az adósság. Maga a földművelésügyi miniszter úr 1896-iki jelentésében megírja, hogy csupán a jelzálogteher az összes földbirtok értékének 33%-át emésztí föl. Nem lehet tehát azzal dicsekedni, hogy az a rendszer, melyet 32 év óta követ ez az ország, szerencsés eredményre vezetett.

De vizsgáljuk csak igen röviden azt is, hogy micsoda jövő vár a magyar földművelésre, hogyha az ország továbbra is azzal a politikát folytatja, a melyet eddig folytatott. Egy messziről vett példát említek csak, a mely igen fontos, mert mindenki, a ki a közgazdasági kérdésekkel foglalkozik, jól tudja, hogy a magyar s egyáltalában az európai búzának milyen óriási versenyzője az indiai buza. Indiában most az aranyárszín 58%-ot tesz ki, holott az ezüst rupiával most is csak annyit lehet vásárolni, mint a mennyit lehetett ezelőtt; ennek következése az, hogy az indiai kereskedő vagy termelő, hogyha Európába hozza búzáját és aranyban adja el, 58%-kal többet kap rupiában az ő búzájáért, mint ezelőtt; és így

könnyű neki ezen 58%-ból egy részt feláldozni azért, hogy a konkurencziát a maga javára kiaknázza és így a buza árát jelentékenyen leverje. A folytonos árcsökkenés előidézéséhez hozzájárul az is, hogy az egész világon a vasutak és más közlekedési eszközök terjednek és a vitelbér mindenütt csökken, úgy, hogy az egész világ óriási búzatermelő területeiről mindig olcsóbban és olcsóbban fogják Európába behozhatni a búzatermelést s ennek következtében, hogyha Magyarország egyoldalú termelésben marad, még pedig éppen a búzát választja ki az egyoldalú termelésre, olyannyira, hogy ezen egyoldalú termelésnek 40 perzentjét képezi a gabonatermelés, akkor olyan cikket termel Magyarország, a melynek ára szükségszerűleg évről-évre csökkenni fog, szükségszerűleg és okvetlenül eléri azt a határt, a mely határnál többé Magyarországnak búzát eladásra, a kereskedelem számára termelni nem lesz lehetséges. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Midőn ily óriási veszély fenyeget minket, mely veszélyt szemünk elé tár minden adat, melyet a világ közgazdasági állapota ismeretéből megszerezhetünk, akkor teljes lehetetlen, hogy mi elzárkózzunk azon igazság elől, hogy nagy ideje már annak, hogy végre-valahára Magyarország kezébe ragadja azt az önrendelkezési jogot, — nem a papíron, hanem tényleg, — a mely joggal megvédheti érdekeit.

Csak azt akarom még megjegyezni, hogy ezen törvényjavaslat szerint Magyarországot folytonos bizonytalanság fenyegeti, mert folytonosan függ az ország feje felett az a Damokles-kard, hogy az osztrákok megtartják-e, vagy nem a viszonyosságot. Az osztrák viszonyosság megtartása nem a mi óhajunktól függ, hanem az osztrákoktól; többet mondok, még a jelen osztrák kormánytól sem függ, még e kormány sem biztosíthat minket arról, hogy Ausztriában meg fogják-e tartani a viszonylagosságot. Biztosíthat ugyan e kormány arról, hogy a 14. §, a császári szakasz alapján egyelőre megadják a viszonylagosságot, de mindnyájan tudjuk, hogy a császár-szakasszal szentesített állapotokat soká fenntartani Ausztriában nem lehet; és erre támaszkodni Magyarországnak nem szabad, mert a magyar törvény tiltja. *(Helyeslés.)*

Egy másik igen nagy bizonytalansági ok is van ebben a törvényjavaslatban, a mely rendkívül fontos. Nem tudhatjuk, hogy a külállamok ráállnak-e arra, hogy úgy intézzék a vám- és kereskedelmi szerződéseket, hogy ezen szerződések lejárása mind 1907-re vágjon össze. Abban nem kételkedünk, hogyha a jelen kormány akkor még hatalmon lesz, igyekezni is fog ezt elérni; de ez nem biztosíték, nem biztosíték még az sem, ha a kormány bírná is a jelenlegi külügyminiszter ígéretét, mert a külügyminiszter nem hallhatatlan

ember, sőt az sem bizonyos, hogy ő 1907-ig hatalmon marad. Így tehát mi abban igen kevés vigaszt találhatunk, a mit a t. előadó úr említett, hogy akkor nekünk hatalmunkban lesz meg nem kötni a vám- és kereskedelemügyi szerződéseket; mert azt hiszem, mi az önhittségnek oly nagy fokára még sem emelkedhetünk, hogy kimondhassuk, hogyha a külhatalmak nem akarják, hogy az összes vám- és kereskedelmi szerződések összévágjanak 1907-re, akkor mi az egész világgal vámháboruba bocsátkozzunk; talán könnyebb lenne Ausztriával bocsátkozni vámháboruba akár mindjárt most is.

Ezen törvényjavaslatban az van mondva, hogy olyan szerződések, a melyek 1903-ban lejárnak, felmondatnak; illetőleg tudnivaló, hogy egyetlen szerződés sem jár 1903-ban le, hanem minden szerződés úgy volt kötve, hogy egy évi felmondás szükséges azért, hogy 1903-ban lejárjon. Tegyük fel, hogy mi ezen szerződéseket felmondjuk, vagy pedig csak évről-évre akarjuk fenntartani és tegyük fel, hogy az a másik állam, pl. Németország, vagy Olaszország nem akarja megtenni; mi történik akkor? Az, hogy nem köthetünk vámszerződést ezen államokkal azért, mert mi elhatároztuk, hogy csak azon feltételek mellett kötünk vámszerződést, ha ezen államok ráállnak arra, hogy 1907-ben járjanak le a szerződések. Ha erre nem állnak rá velünk szemben, akkor mást nem tehetünk, mint az önálló vámtarifát alkalmazzuk. A t. előadó úr pedig igen jól tudja, hogy annak alkalmazása mást nem jelent, mint vámháborút. *(Élénk helyeslés a szélső balon.)*

Kétségtelen dolog, hogy a jelen kormánynak igen nagy nehézségei voltak; de ezekből leghelyesebben bontakozott volna ki, ha a király előtt bebizonyította volna azt, hogy az a csűrés-esavarás, az az elferdítés, a melyet a Bánffy-kormány véghezvitt, nem ingatta meg a magyar törvény szentségét és azt az egyetlen magyarázatot, melyet a magyar politikai élet minden tényezője magáévé tett 1896-ig. Hogyha ezt bebizonyította volna a t. miniszterelnök úr a király előtt, akkor semmi nehézség sem lett volna abban, hogy a magyar törvényeket tényleg is érvényesítse, és akkor nem lett volna kénytelen a t. miniszterelnök úr arra a vívmányra szorítkozni, hogy csak papiroson állítsa helyre azt a jogot, a melyet nagy sérelemmel és bűnösséggel eljátszott a Bánffy-kormány. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Minthogy az én szempontomból bebizonyítottam azt, a mit felszólalásom kezdetén állítottam, tudniillik, hogy a jelen törvényjavaslat sérti az ország függetlenségét és ehhez örök jogát; továbbá, hogy sérti az 1867. évi XII-ik törvénycikket, és hogy sérti az országnak anyagi érdekeit, ennek következtében nem fogadjuk el sem én, sem az a párt, melyhez

tartozom a előttünk fekvő törvényjavaslatot, hanem a következő határozati javaslatot nyújtom be:

„Utasíttatik a kormány, hogy haladéktalanul tegye meg az intézkedéseket az ország természetes joga és a fennálló törvények által követelt önálló vámterületnek tényleges létesítésére és vámvonalakkal körülvételére, úgy, hogy a tényleges önálló vámterület a vámsorompók felállításával a már megszavazott provizórium lejártával, vagyis 1900. január 1-én életbe lépjen.“ *(Zajos tetszés, éljenzés és taps a baloldalon.)*

XVI.

Az 1899. évi deczember 4-én tartott ülésben a quóta-javaslatok tárgyalásának első napján Kossuth Ferencz a következő beszédet mondta:

Pártunk feladata az, hogy elveink sziklatalaján szilárdul megálljon. De elvi álláspontunk jelzésén kívül pártunknak a jelen esetben más hivatása is van. Az egyik az, hogy lehetőleg hátráltassuk azt, hogy a quóta felemeltessék, vagy ha ennek hátráltatása lehetetlen, legalább e felemelés ne legyen hosszú időre biztosítható. Másik feladata pártunknak, hogy megmutassa az osztrákoknak, hogy Magyarországon a quóta felemelését könnyű szerrel keresztül vinni nem lehet. Ez utóbbi bizonyításra annál nagyobb szükség van, minél többen vannak a kormánypárton olyanok, kik midőn megválasztattak, a quóta felemelése ellen határozott állást foglaltak, pedig készek azt megszavazni. Ha az a meggyőződés kap lábra az osztrákok között, hogy elég a magyar kormányt valamire megnyerni, még akkor is, ha az ország érdekei ellen van s a többség, bármiként is nyilatkozott azelőtt, mindjárt az új álláspontra áll és nem akasztja meg a kormány kizökkenet szekerét: akkor csakugyan szomorú kilátásai vannak a magyar hazának. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Az osztrákok, mióta a magyarok erős ellenállása következtében, melyet a kényuralom ellen kifejtettek, hozzájutottak az alkotmányhoz, folytonosan gyűlölködéssel viselkedtek Magyarország ellen; igyekeztek Magyarországot folytonosan kizsákmányolni, és a legnagyobb hálátlansággal viseltettek iránta. Csalatkozott tehát Deák Ferencz, mikor a magyar alkotmányosságnak egyik biztosítékát abban kereste, hogy az osztrákoknak alkotmányosságot biztosítson, azt feltételezván, hogy van osztrák nép, pedig osztrák nép nincs. Mindössze is az van, hogy Ausztria címét császári czímmé léptették elő, — még nincs is száz éve, — midőn Németországban a nagy Napoleon

a koronás fejeokről ütötte le a koronákat. Osztrák nép nincs, csak is ez a név van: Ausztria, a melynek népe egy népmozaik; oly mozaik, a melyben erővel van összeragasztva mindenféle ellentétes érdekű, ellentétes múltú, ellentétes hagyományú, ellentétes irányú nép; és minthogy ezen összeragasztást nagyrészből Magyarországnak tulajdonítják, ez magyarázza azt, hogy miért gyűlölik Ausztriában a magyart.

Ily körülmények között kivált akkor, mikor a törvény semmi ilyen alapot nem jelöl ki, a mely alapon a quóta meghatározható lenne, igen természetes, hogy minden alkudozás valóságos luza-vonássá válik, melyben az egyik fél mindig követel, a másik félnek pedig mindig védekeznie kell. Azt még sohasem hallottuk, hogy az osztrákok úgy jöttek volna a quótabizottságba, hogy felajánlották volna a magyar quóta redukcióját, de azt hallottuk folyvást, hogy az osztrákok a legképtelenebb követelésekkel állnak elő. Ily szellemről áthatatott alkudozókkal szemben, ha az ő követeléseit és kifogásait előre is méltányolják, úgy, hogy a számítások ellen semmi, még az alaposság árnyékával sem bíró ellenvetést ne lehessen nekik tenni, akkor természetes, hogy a quóta emelés következése a quótatárgyalásoknak. Hogyha magyar részről ilyen lovagiasan, bőkezűen, gavallérosan alkudoznak, az osztrákok pedig úgy alkudoznak, mint Shakespeare Shylokja, akkor természetes, hogy a végeredmény az, hogy a magyar quóta három százalékkal növekedik.

De lássuk most, vajjon igazságos volt-e az eddigi quóta? A tényállás az, hogy 1860-tól 65-ig bezárólag terjedő időről, arra az arányra nézve, a melyben a kényuralom Magyarországnak hozzájárulását a közös költségek fedezésére igénybe vette, abban az akkori állami számvevőség bizonyos adatokat bocsátott az akkori quótabizottság rendelkezésére. Azt hiszem, hogy ezen adatokat mérlegelve, mindenki el fogja ismerni, hogy nem valószínű, hogy a kényuralom alatt Magyarországot kimélték, mindössze is csak az valószínű, hogy Magyarországot nem akarták mint adóanyagot tönkretenni, mert elég eszük volt az osztrákoknak arra, hogy ezt ne tegyék.

Az állami számvevőség pedig a következő adatokat szolgáltatotta ki az akkori quótabizottságnak. Az említett hat évben Magyarországból 317,407.452 forintot hajtott be a kényuralom, Ausztriából pedig 949,570.498 forintot. Az arány tehát 25.052 : 74.948, vagyis kerek számban 25 és 75 %. Igaz, erre felhozhatja valaki válaszul, hogy ezt a számítást az osztrák quótabizottság akkor nem találta helyesnek, és hogy mindjárt sietett egy másik számítást felállítani, a melyből a következő arány derült volna ki: 27.063 és 72.937, vagyis kerek számban 27 és 73 %. De ezen nem állítólagos

kiigazítás mellett azért, hogy ezen kiigazításnak az érdeme is megítélhető legyen, megemlítem, hogy ugyanazon quótabizottság mindjárt egy másik számítást is tett, a melyből már nem 27:73 arány derül ki, hanem 33·5 és 66·5 %. Igazán méltán kérdezhetnők, hogy hát melyik számítás a valódi a kettő közül? Megvallom, az én szerény véleményem szerint egyik sem, mert én nem láttam még olyan osztrákot, a ki, midőn az osztrák quótabizottságba tárgyalni jött, olyan számítást tett volna, a mely számítás egyáltalában megáll, úgy, hogyha hinni kell valamit, és a hit mezején kell üdvözülni, akkor sokkal jobban szeretek a magyar quótabizottságnak hinni, mint az osztráknak, és ennek következtében eltávolítom magamtól azt az ellenvetést, hogy nincsen bebizonyítva az, hogy az akkori magyar felfogás helyes volt, mint a hogy az volt, mert a közös számvevőség adatain alapult. De bármikép legyen is a dolog, és lett légyen a magyar bizottságnak igaza, a midőn 25 %-ot számított ki, vagy az osztrák bizottságnak, a midőn 27 százalékot számított ki, tény az, hogy a quótaarány 30 és 70 %-ban lett megállapítva preczipuumon kívül. Ez tehát a kiindulási pont.

A multkori felszólalásomban, a mikor azt javasoltam, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat az osztályokhoz utasíttassék, már felemlítettem, hogy az igen tisztelt földművelésügyi miniszter úr 1896. évi jelentésének 119. lapján azt olvasom, hogy a 70-es éveket véve áralapul, a buzaárakra nézve a 80-as években 75 millióra rugott az értékvesztés évenként csupán a búzán, és a 90-es években 152 millió forintra rugott az értékvesztés. Továbbá ugyancsak az igen tisztelt földművelésügyi miniszter úr azt jelenti, hogy az összes földbirtok 1858-ban csak 120,570,000 forinttal volt betáblázva, a 90-es évek elején pedig a betáblázás már 1.273,000.000 forintra rugott. Tehát a t. kormánynak hivatalos adatai szerint a betáblázott összeg megtizszereződött. No már azt csakugyan nem lehet állítani, hogy az, a kinek az adóssága harmincz év alatt megtizszereződik, az gazdagodik.

Ha számítást teszünk arra vonatkozólag, hogy tulajdonkép a lefolyt 20 év alatt mekkora volt az értékvesztés Magyarországon csupán a búzában, azt találjuk, hogy Magyarország mezőgazdái az utolsó 20 év alatt 2200 millió forintot vesztek csupán értékvesztés czimén a búzán. Kérdem, hogy gazdagodik-e az az ország, a melynek fő termelési ágában az értékvesztés 2200 millió forintra rug az utolsó 20 év alatt.

Továbbá ugyancsak a t. földművelésügyi miniszter úr adatai szerint a szőlőterületek 41 %-a elpusztult; a marhavész és a sertésvész is dúlt az országban, egyszóval Magyar-

országnak vagyoni állapotát mindenféle szerencsétlenség érte. Már most lássuk, mikép állt a kérdés Ausztriában. Erre vonatkozólag lesznek szerencsés nem a magam adatait felhozni. Mert ámbár adataimat nagy figyelemmel szoktam összeszedni, mégis jobban szeretek kevésbbé gyanúsítható oldalról jövő adatokat olvasni fel: tehát fel fogom olvasni a budapesti kereskedelmi- és iparkamara véleményét, a mely csakugyan nem gyanus, mert jó kormánypárti és 67-es.

A budapesti és kereskedelmi iparkamara azt mondja, hogy: »Ausztriában például a fonó- és szövőipar terén az orsók száma 1885-ben 2,200.000 volt; 1895-ben már 3,400.000; szaporodott tehát tíz év alatt több mint 55 %-kal. 1885-ben a házi szövőszékek száma Ausztriában 35.500 volt, a mechanikai szövőszékek száma 37.500; összesen tehát 73.000. 1895-ben volt 70.000 kézi és 75.000 mechanikai, vagyis összesen 145.000 szövőszék. A szaporulat tehát 10 év alatt 100 perczent. Ebben az egy ipari ágban a befektetések emelkedése a szükséges forgó tőkével együtt 70 millióra tehető.

Ausztriában 1885-ben 4,900.000 métermázsa nyers vasat és érczet termeltek és dolgoztak fel; 1894-ben 8 milliót. Az ezen emelkedés elérésére és a vas feldolgozására fordított tőketöbblet 30 millióra tehető. Magyarországon 2,100.000-ről 3,200.000-re emelkedett a termelés ebben az időben. A kibővítések csak néhány nagyobb osztrák vasműnél 1885 óta olyan összeget reprezentálnak, mely Magyarország összes tőkebefektetését ebben az iparágban fölülmúlja. Utalni kell továbbá a cukor- és sörgyártás óriási fejlődésére Ausztriában. A cukor-iparnál 1889 óta a termelt mennyiség körülbelül 3,300.000 métermázsa cukorra tehető, a mihez körülbelül 30 millió tőkebefektetés volt szükséges. A sörgyártás 10 évi időszakban 3 millió hektoliterrel emelkedett, a mi hozzávetőleg 25 millió tőkebefektetést vett igénybe. Ezzel a mi fejlődésünk össze sem hasonlítható, ebben a négy iparágban magában az utolsó évtized folyamán befektettek körülbelül 155 millió forintot, a mi sokkal fölülmúlja mindazon összegeket, melyeket mindenféle ipari és kereskedelmi vállalatba 1885 óta Magyarországon beruháztak.

Imc, szerencsés voltam felolvasni a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentéséből az említett számokat és most hozzá teszem azt, hogy csupán az 1885—1890-ig terjedő öt éves ciklusban az osztrák hivatalos iparstatisztika szerint a gőzmotorok száma emelkedett átlag 27·3 %-kal s a gőzmotorok lőereje 62·7 %-kal. A mi a részleteket illeti, azok is nagyon érdekesek. Egy néhány tételt felsorolok, szintén a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentéséből. A textil-iparnál a lőerő 67 %-kal emelkedett, a művészeti és pipere

iparnál 95 %-kal, a bőrárú iparnál 85 %-kal, az élelmi és élvezeti árúk iparnál 38 %-kal, a fémiparnál 102 %-kal, a műszer, óra, etc. iparnál 67 %-kal, a kő, agyag és üvegiparnál 88 %-kal stb.

A midőn azt látjuk, hogy az osztrák ipar csupán öt évi ciklus alatt mily óriási emelkedést tanusított, holott Magyarországon úgy álltak a dolgok, a mint szerencsés voltam előadni a földművelésügyi miniszter úr adataiból: akkor lehetetlen, hogy arra az eredményre ne vezessen az összehasonlítás, hogy Ausztria haladása óriásilag nagyobb volt, mint Magyarorszáé. De tovább megyek. Az osztrák iparfelügyelők jelentése szerint 1885—93-ig összesen 2678 új gyár keletkezett Ausztriában és 4502 telepkibővítés volt; továbbá, a gőzkazánok száma csupán a mezőgazdaságnál 1876-tól 1890-ig 1516-tal szaporodott, tehát 231 százalékkal.

Kérdem önöktől, hogy midőn ilyenek a tények, — a miket ebben a házban senki meg nem czáfolhat, — akkor igaz-e, vagy nem, hogy a quótaarány, a mely helyesen, vagy helytelenül 30 %-ban állapított meg Magyarország terhére 1867-ben, nemcsak, hogy nem emelendő, hanem leszállítandó?

S ezt nem én mondom, hanem ismét olyan biztonságra hivatkozhatom, a mely mindenestre alapos, mert senki sem fogja kétségbe vonhatni a budapesti kereskedelmi és iparkamara véleményeinek alaposságát, és senkisem fogja azt állítani, hogy Lánchy Leó iparkamarai elnök úr nem jó kormánypárti ember. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)* A budapesti kereskedelmi és iparkamara a következőképen nyilatkozik *(olvassa)*:

„Magyarország quótáját, ha a közös vámterület fenntartatik, le kell szállítani, ellenben egyetlenegy alapos érv sem hozható fel a quóta felemelése mellett.“ Ezt a budapesti kereskedelmi és iparkamara mondja. „Mert a mit Magyarország állítólagos mezőgazdasági és ipari nagy fellendülésének alapján a quóta felemelése iránti követelésüknek megokolására felhoztak, a mint kimutattuk, merő túlzás és hazánknek Ausztriához képest még mindig szerény haladása mellett egészen figyelmen kívül hagyja Ausztriának óriási fejlődését az utolsó évtizedekben, a mely inkább azt okolná meg, hogy Ausztria quótája emeltessék fel.“

Tehát, a mit én mondtam, ugyanazt mondja a budapesti kereskedelmi és iparkamara is.

Ezen kétségtelen igazság daczára miképen van tehát az, hogy a magyar quótabizottság mégis azt találta, hogy a magyar quóta felemelendő? Elsősorban ez onnan van, hogy téves alapot fogadott el az összehasonlításra, én határozottan állítom, hogy a teljesítési képességet a befolyt adókból ki-

számítani absolute nem lehet. Az adófizetés első teherként tekintendő. Az adót megfizettetik még akkor is, midőn azt úgy hajtják be, hogy eladják a szegény embernek a vánkosát; az adó akkor is befolyik, de az illető adófizető garas nélkül marad, sőt néha adósságokkal marad terhelve. Ellenkezőleg megtörténhetik az, hogy valaki az adót megfizeti és nemcsak, hogy nem árverezik el azért a vánkosát, hanem ezután még vagyona is marad és semmi adóssága nincs. S az adó ebben az esetben is csak úgy befolyik, mint a másikon, tehát mind a két esetben befolyt az adó. Miképen lehet azonban azt következtetni, hogy egyforma teljesítési képessége van annak az embernek, a kinek a vánkosát árverezik, és annak az embernek, a kinek vagyona marad az adó kifizetése után? (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

De hogy lássuk, miképen aránylanak az osztrák és a magyar viszonyok az adó kérdésében, legyen szabad felhoznunk, hogy 1870-ben Magyarországon a 13 milliót tevő lakosság fejenként átlag 11 forint 90 krajczár adót fizet. 1895-ben, mikor az iparkamara referált, — mert ezeket az adatokat is az iparkamara referációjából vettem, — a $15\frac{1}{2}$ millió lakosra már 27 forint 20 krajczár adó esett fejenként, tehát 11 forint 20 krajczárról felemelkedett 27 forint 20 krajczárra. Ellenben Ausztriában 1870-ben 20,400.000 lakos fizetett fejenként átlag 15 forint 60 krajczárt, 1895-ben a 24 millió lakos fizetett fejenként 25 forint 80 krajczárt, tehát Ausztriában a fejenkénti teher 60%-al szaporodott, Magyarországon pedig 125%-al.

Ezekkel az adatokkal tehát bizonyítottam azt, hogy az adó Magyarországon sokkal többet növekedett, mint Ausztriában. Egyébiránt az adó növekedésére vonatkozólag az 1896-iki quótabizottság is nyilatkozott, még pedig az általam is igen tisztelt Széll Kálmán miniszterelnök úrnak az aláírásával. Ezen bizottság jelentésének 47. lapján a következőket olvasom. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa! :*)

„Ha még a helyesbített számítás szerint is áll az, hogy 1868—1893-ig Ausztria bevétele 89%-kal, Magyarországé pedig 265%-al növekedett, ez csak újabb megerősítése annak a már előbb hangoztatott körülménynek, hogy Magyarországnak fejletlen, néha néha szándékosan is elhanyagolt állapotánál fogva azon szükségletek, melyek a királyság törvényes önállóságának helyreállása után minden irányban nyilvánultak, a jövedelmek erőszakosabb növelését is követelték.

Hogy pedig ezen szükséglet kielégítésére még 265%-al felemelt bevételek sem voltak elegendők, azt azon tény igazolja, hogy Magyarország államháztartásában 1868—1894 közti években együttvéve 691,951.000 forint hiány állapított meg, a mely összeget kölcsönökkel kellett fedezni, holott

Ausztriában ugyanazon idő alatt csak 296,405.000 forint hiány merült fel.“

Ez volt az 1896-iki quótabizottság véleménye.

A pénzügyi bizottságban már volt szerencsém felhozni annak bebizonyítására, hogy az adómenyiség abszolúte nem jelzi a gazdagodást, vagy a vagyoni állapotot, azt az adatot, a melyet az imént is említettem, hogy tudniillik ha a hetvenes évek buza árát vesszük tekintetbe, a kilenczvenes években 152,000.000 forint értékcsökkenés volt csupán a buza árában Magyarországon, a földadó pedig úgy a hetvenes, mint a kilenczvenes években $33\frac{1}{2}$ millió körül forgott, az adó tehát ugyanaz volt, a midőn az egyik 10 évi periódusban a másikhoz viszonyítva 152,000.000 forint értékvesztés mutatkozott. De hogy még kirívóbbá tegyük ezt a példát, felhozom a nyolczvanas évek árait, a midőn az adóbevétel 33—34 millióról 37—38 millióra emelkedett, holott Magyarországon a buza értéke 75 millió forinttal csökkent. Így tehát az adó emelkedett, az érték összege pedig csökkent. Ez világosan bizonyítja thézisemet. *(Úgy van! a szelső baloldalon.)*

Az igen tisztelt miniszterelnök úr a pénzügyi bizottságban volt oly szíves erre az érvre azzal felelni, hogy én elefejtettem azt, hogy Magyarországon a földadót nem növelték. Ezt én nem felejtettem el, de egy szóval sem beszéltem a földadó emeléséről vagy leszállításáról; hanem mindössze is felhoztam azokat az összegeket, a melyek befolytak; így tehát azt, hogy kinek felelt a t. miniszterelnök úr, nem tudom, de nekem semmiesetre sem, mert én nem beszéltem az adó felemeléséről, vagy annak csökkenéséről.

Felhoztam továbbá a pénzügyi bizottságban a közvetett adókról is egy példát, még pedig azt, hogy 1882-től 1892-ig a szeszadó megnégyeszeresedett, a termelés pedig csak megkétszereződött. Már pedig azt nehezen lehet állítani, hogy a megnégyeszeresedett adó a megkétszereződött terméssel arányban van.

De ha el is fogadnók azt az abszurditást, — még azon bizonyítékok után is, a melyeket felhoztam, — hogy az adóeredményeknek összehasonlítása azt fejezheti ki, hogy milyen a két országnak a teljesítési képessége: még akkor sem lehetne az adó eredményeit, mint összehasonlítás alapot elfogadni, mert az adórendszer a két országban teljesen eltérő.

Azt mondtam a pénzügyi bizottságban, hogy helytelen az az érv, mely szerint kihasítandók mindazon adónemek, melyek csupán egyik, vagy másik államban létesítettek. Ez helytelen, mert ezáltal önkényre és furfangra van bízva az összehasonlítás alapja. Egy furfangos állam azon adónemeket

fogja úgy átváltoztatni, hogy kihasítandók legyenek azon adónemek, a melyeket érdekében van össze nem hasonlítani.

Ha számokra akarjuk fektetni a quóta megállapítását, a mint a törvény is követeli, akkor vigyázzunk, hogy magyar részről túlságosan lovagiasak ne legyünk kalmárokkal szemben, a kik nem számítanak, hanem csak követelnek. De határozottan állítom, hogy még ha abba bele is mentek, hogy eltekintettek attól, hogy a két ország közül melyik haladt többet, még akkor is cigányalku volt a létrejött alku, mert a quótabizottság csakis 33·84 hozott ki a számokból és mégis 34·4-ben állapodott meg, tehát több, mint $1\frac{1}{2}\%$, illetőleg 0·56 százalékkal többet adott az osztráknak, mint a mennyit saját számításai mutattak ki. Még adós vagyok annak bebizonyításával, hogy a quótabizottság csakugyan úgy járt el, hogy előre is honorálta az osztrákoknak minden esetleges ellenmondását. Röviden be fogom ezt is bizonyítani.

A bizottság jelentéséhez csatolt ötödik kimutatásból azt olvassuk, hogy mely adók létesítettek csupán a magyar korona országaiban. Tehát az elfogadott elv szerint ezek mind egyoldalulag levonandók lettek volna ezen ötödik kimutatás szerint. Az 1888—1897. időre ezeknek összege 444,564.607 forintot tett ki. Holott az adószámításnál a bizottság csak 304,795.164 forintot vont le, elengedett tehát előre is a levonásban 139,769.443 forintot, a mit, ha nem engedett volna előre is, a quóta 33·09% helyett 30·75% lett volna csak, és a preczipuum kiszámítása után az eredmény 33·84% helyett 31·46% lett volna. Ezt már a pénzügyi bizottságban is felhoztam és erre a t. miniszterelnök úr volt szíves azt válaszolni, hogy azért vontak le 139,769.443 forinttal kevesebbet, mint az ötödik táblázat kimutat, mert ezen összeg az osztrákok által bizonyos alapokon egy bizonyos mérvig kifogásolható lett volna. Egy másik bizonyítékot meríték a preczipuumból. A preczipuumot előre is 2%-ban fogadta el a quótabizottság számításaiban. A t. miniszterelnök úr volt szíves megmagyarázni a pénzügyi bizottságban azt, a mit mindnyájan tudunk, hogy 1872-ben a preczipuum egy bilaterális kötés által lett 2%-ban megállapítva. Ezt igen jól tudtam én is, mikor felhoztam ezen ellenvetést; de ebben az esetben is, midőn az igen tisztelt miniszterelnök úr nekem válaszolt, tulajdonképen nem az én ellenvetésemre felelt. Midőn 1872-ben a preczipuum 2%-ban lett megállapítva, akkor ez a megállapítás csak találmányra történt, mert semmi számítási alap nem létezett akkor, a mit maguk az akkori adatok is bizonyítanak. A magyar elfogadta jóhiszeműleg a 2%-ot, de mikor megcsinálták a számadásokat, kisült, hogy nem 2% volt a preczipuum valódi aránya, hanem 0·68%, s így Magyarországot már akkor,

akarva, vagy nem akarva, ezt nem kutatom, 1:32°/_o-kal becsapták. Az 1887-iki quótabizottság jelentésében azt mondja, hogy a preczipuum eltörleendő már csak azért is, mert 2°/_o-kal van megállapítva, holott az adatok azt bizonyítják, hogy 1887-ben is még 0:80°/_o volt. A mostani quótabizottság a hetedik kimutatásban azt tárja elénk, hogy az utolsó 10 év alatt 10,365.394 forinttal károsították meg az osztrákok a magyarokat a preczipuum czimén. Ezt a mostani quótabizottság mutatja ki.

Ha mindaz áll, a mit felhoztunk, pedig kétségtelenül áll, akkor nem látom át, hogyan lehetett előre anticzipálni a 2°/_o-os preczipuumot, bármennyire lett légyen ez bilaterális megállapodás. Mert, ha tisztességet tételeznünk fel az osztrákokról, fel kell tételeznünk, hogy nem akarnak visszaélni azzal, hogy Magyarország jóhiszeműleg elfogadott egy becsapatást, mert tisztességes emberek egy tévedésen alapuló jogot nem szoktak igénybe venni, akkor, ha hosszú éven sorozatán változatlanul kiviláglik, hogy a megállapodás tévedés, még pedig igen nagy tévedés volt. Semmi szükség sem volt arra, hogy az osztrákokról feltételezzük, hogy ily tisztességtelen követeléssel fognak előállani. Sőt fel kellett tételeznünk, hogy maguk fognak a tisztesség szempontjából előállani és ezt mondani: minthogy titeket akaratlanul becsaptunk s az utolsó tíz évben akaratlanul tíz milliót zsebeltünk tőletek, mi vagyunk az elsők, kik arra kérünk, hogy ez igazságtalanságot szüntessük meg. Ez lett volna az osztrák részről a tisztességes eljárás, a magyar bizottság részéről pedig bátran lehetett volna — mindamellettt hogy a 2°/_o-os preczipuum kétoldalú kötésen alapul, — ezt figyelembe nem venni és a tényleges alapot számítani ki, mert nem képzelhetünk egy olyan osztrák bizottságot, a mely e tisztességtelen követelést fenn merte volna tartani. Ha a quótabizottság úgy vette volna fel előre is a preczipuumot, mint az tényleg létezik: a quóta még 0:22°/_o-al csökkent volna.

Hogy az igaz, a mit állítok, tudniillik, hogy a quótabizottság úgy csinálta számadásait, hogy az osztrákoknak kedvezzen s a quóta emelkedjék, mutatja az is, hogy a quótabizottság számításaiból kihagyta a 86. és 87. éveket, pedig Magyarország jogosan kívánhatta volna, hogy vétessék fel a számításnál minden év eredménye, mely elmúlt azóta, mióta a quóta utoljára megállapított. 1887-től 1897-ig terjedő tíz év átlaga 268,213.357 forint volt, holott a kihagyott két évben, 1886-ban és 1887-ben, 208 és 209 millió forint volt, tehát oly összeg, a melynél a bevett évek átlaga körülbelül 60 millióval nagyobb. Ez úton is a quóta 0:03°/_o-al mesterségesen növeltetett. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Világosan bebizonyítottam tehát — szerény nézetem szerint, — hogy a magyar quótabizottság nagyon lovagiasan járt el az osztrákokkal szemben; bebizonyítottam azt, hogy midőn 33:84%-ot állapított meg, akkor előre is olyan számítást tett, mely az osztrák szempontból minden elfogadható ellenvetésnek előre is eleget tett. *(Úgy van! a szélső balon.)*

Most rátérek egy pár érvre, melyet az általam is igen tisztelt előadó úr felhozott. A t. előadó úr felhozta, hogy Magyarország a kiegyezéssel birtokába lép az átutalás folytán azoknak az összegeknek, melyek a kincstárt a fogyasztási adó címén megilletik. Azt hiszem, jól értettem a t. előadó urat; csak hogy erre az érvre azt jegyzem meg, hogy ezek az összegek Magyarországot jogilag már 1867 óta megillették; és kérdem, hogy odajutottunk-e már, hogy Magyarországnak azt, a mi őt jogilag megilleti, pénzzel meg kell vásárolnia, pénzzel kell megfizetnie? Erre ne mondja valaki a túloldatról, hogy bármi lett legyen a jogi állapot, tényleg mégis Magyarország nem bírta érvényesíteni ezt a jogát, most pedig érvényesíteni fogja, tehát előnyt ért el az ország, mert ha valaki a túloldatról ezt mondaná nekem, akkor azt felelném, hogy ezzel a t. hatvanhetes ellenmondóm bizonyítja be legjobban, hogy mennyire igaz van a függetlenségi pártnak, midőn azt állítja, hogy a 67-es alapon még az ország jogait is csak úgy lehet érvényesíteni, ha ezt megfizetjük.

Vagyok szerencsés egy állítást kockáztatni és az igen tisztelt előadó úrnak figyelmébe ajánlani. Azt, hogy a fogyasztási adókból az átutalás folytán befolyandó összeg minden esetre csökkenni fog. Csökkenni fog akkor is, ha Magyarország gyarapszik, mert akkor kevesebbet fognak behozni Ausztriából. Úgy-e ez igaz? Csökkenni fog akkor is, ha Magyarország szegényedik, mert akkor a fogyasztók kevesebbet fognak fogyasztani. Úgy-e ez is igaz? Tehát mindenesetre csökkenni fog az átutalásból eredő összeg, holott a quótából származó összeg mindig növekedni fog. Ez is igaz! Növekedni fog először azért, mert a quóta nagyobb, növekedni fog másodszor azért, mert a közös kiadások folytonosan növekednek, még pedig úgy, a mint növekedtek a lefolyt 30 év alatt, a mikor 60%-kal növekedtek. Tehát bebizonyítottam, még pedig azt hiszem, ellenmondhatatlanul, hogy a fogyasztási adókból befolyó összeg mindenesetre — gazdagodjék vagy szegényedjék az ország, — csökkenni fog; a quótából eredő összeg pedig mindig növekedni fog. Ebből az tűnik ki, hogy sovány kompenzáció az, a melyre az igen tisztelt előadó úr reflektált, hogy tudnillik az egyik kompenzálja a másikat, mert a kompenzáció mindig kisebb és kisebb lesz.

De azt is kérdem, egészen bizonyos-e benne a t. előadó

úr, hogy például a szeszdóra vonatkozólag épúgy fog törénni, mint a hogy ő jóakaratulag kiszámította? Én megvallom, hogy kételkedem benne, mert ki biztosít minket arról, hogy az osztrákok a szeszdót felemelik 35-ről 50-re? Ezt, a mai napig senkisé meggarantírozhatja nekünk. Igaz, hogy erre az igen tisztelt miniszterelnök úr és az előadó úr azt fogják felelni, hogy kezükben van a fegyver.

Felhozta a t. előadó úr azt, hogy az általános közgazdasági helyzet és alkotmányi jogi motívumok is kívánatosá teszik azt, hogy a quóta a két törvényhozás bizottsága állapítsa meg. Erre azt válaszolom, hogy egészen izlés dolga az, hogy mi rosszabb: egy bizonytalan rossztól félni, vagy pedig egy biztos rosszat a nyakunkon hordozni. Én kevésbbé félek egy rossznak a bekövetkezésétől, mint eltűröm a már bekövetkezett rosszat. A mi pedig az alkotmányos motívumokat illeti, csak annyi oka volt az alkotmányos motívumokat megfizetni Ausztriának, mint volt Magyarországnak. Hogy miért kelljen az alkotmányos motívumokat éppen Magyarországnak megfizetni, azt nem tudom. Én nem ismerem el, hogy Magyarországnak kell megfizetni azt, hogy az osztrák kétéfű sas és a cseh kétfarkú oroszlán egymás közt marakodik,

A függetlenségi párt nevében tiltakozom az ilyen eljárás ellen. Magyarország úgy is csak látszólag fizette eddig azt a quótát, a melyet fizetett. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

A függetlenségi párt kötelességét teljesíti tehát, a midőn önöknek azt mondja, hogy vigyázzanak, mert az önök politikája tönkre teszi az országot. Nemcsak a haza függetlensége lett elalkudva, hanem még a megélhetés lehetősége is meg van nehezítve. Az ország szegény, a magyar nemzet szenved, a t. miniszterelnök úrnak mondom: a magyar nép szenved, hallja meg ezt a miniszterelnök úr magyar szíve és magyar lelke. *(Tetszés és élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Ezeket a t. ház becses figyelmébe ajánlva, vagyok bátor a következő határozati javaslatot pártom nevében benyújtani:

„Határozati javaslat. Elsősorban: tekintve, hogy a közösügyes költségek létezése össze nem egyeztethető a magyar állameszmével, és hogy ennél fogva a közös költségekhez való hozzájárulásnak bármilyen aránya beleütközik az ország természetes és eltörölhetetlen jogába, mely jogot a független állami lét teljes épsége képezi; tekintve továbbá, hogy e természetes jog bármilyen ellentmondó törvények daczára mindig létezik és létezése meg nem semmisíthető semmi törvény, semmi alku által: mondja ki a ház, hogy a közösügyes költségeket nem tartja összeegyeztethetőnek az önálló magyar államiség létezésével, és hogy e költségekhez ezentúl hozzájárulni

semmi arányban nem szándékozik, de utasítja a kormányt, hogy a pragmatika szankcióból eredő, kölcsönös védelmi kötelezettség teljesítését biztosító és teljesen önálló rendelkezésekre vonatkozólag nyújtson be haldéktalanul törvényjavaslatot; és másodsorban: a mennyiben ezen hazafias kötelességének azonnali teljesítésében a fennálló törvények a kormányt hátráltatnák, addig is, míg e törvények eltörlésére a szükséges lépések megtehetők lennének, a képviselőház elhatározza, hogy az eddig fizetett quótát semmi esetre sem emeli.“ (*Hosszantartó, élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

XVII.

Az 1900. évi február 1-én tartott ülésében a z állami költségvetés általános tárgyalásánál Kossuth Ferencz beszéde a következő:

Mielőtt az általam is igen tisztelt előadó úrnak jeles és becses jelentésére rátérnék, elvi álláspontunkhoz híven, közjogi kijelentéseket kell, hogy tegyek. Abban a hosszú vitában, a mely 32 év óta tart közöttünk és a t. túloldal között, és mely azt a kérdést volt hivatva eldönteni, hogy a 67-es alapon lehet-e a magyar államiságot előre vinni, ezen vitában nekünk lett igazunk. Bebizonyult, hogy 67-es alapon még azon igen ritka jogokat is, a melyek a 67-es törvényekben benhagyattak, nagyon nehéz megvédelmezni. Csak nagy küzdelemmel tudta az igen tisztelt miniszterelnök úr a legbecsesebb jogoknak egyikét megmenteni a papiroson. Sajnos oda fejlődtek a viszonyok, hogy az önálló államiságot már nem is akarják fejleszteni a 67-es kormányok, s az a veszélyes tan fejlődött ki, hogy a 67-es alkotás tökéletes és fejlesztésre nem szorúl. Szél Kálmán t. miniszterelnök úr kinyilatkoztatta, hogy neki az 1867: XII. törvényzikk bibliája. Ebben a felfogásban egészen eltértek a jelen kormánypárti utódok az ő nagynevű elődeiktől: a 67-es alapnak megalkotóitól. Maga Deák Ferencz ezt az alapot úgy tekintette, mint a melyen tovább építeni lehet és kell. Deák Ferencz sokszor jelezte ezt a nézetét, fel fogom olvasni, hogy mit felelt Pest városa tisztelő polgárainak 1867-ben (*olvassa*):

„Örültünk és örülünk, hogy alkotmányos szabadságunk évezredes élőfája, melyet annyi vihar ostromolt, de gyökerében meg nem rázott, ismét zöldelni kezd és virágzásnak indul. Ne feledjük azonban, hogy a virág még nem gyümölcs, de gyümölcs lesz belőle.“

Ugyancsak Pest város polgárainak 1867. december 17-én ezeket mondta *(olvassa)*:

„Sokan még többet is óhajtanának. Igen, én is kívánám a többet, de azt csak úgy lehet elérni, ha a meglevőnek alapján építve tovább haladunk.“

Deák tehát tovább akart haladni, mostani követői pedig meg akarnak állni.

Ez az új felfogás annál megdöbbenőbb, minél inkább bizonyult be az utóbbi években, hogy a 67-es alkotás megszünt rendesen működni. Bebizonyult, hogy legfőbb rendelkezései kivihetetlenek. Kivihetetlennek bizonyult, hogy a quótát két országgyűlés egyetértőleg határozza meg. Kivihetetlennek bizonyult, hogy a vámszövetség megújíttassék. Kivihetetlennek bizonyult, hogy Ausztriában a teljes alkotmányosság funkcionáljon, melyhez a közös ügyek létezése van kötve a magyar törvények szerint. Bebizonyult, hogy a quóta meghatározása évekig lázban tartja a két államot, kivált Ausztriát. Bebizonyult, hogy a vám- és kereskedelmi ügyek rendezése minden megújításnál nehezebb és nehezebbé válik, és évekig tartó kríziseket teremt. Bebizonyult, hogy a quóta- és vámügyeknek a törvény által parancsolt időnkénti rendezése gyűlöletet kelt a két ország népeiben, kivált Ausztriában mi ellenünk. Bebizonyult, hogy Ausztriában a belügyi villongások teljesen megakadályozzák a 67-es alkotmány funkcionálását, és bebizonyult, hogy az osztrákok ezzel annyira nem törődnek, hogy villongásaikat még csak nem is igyekeznek e miatt mérsékelni. Bebizonyult, hogy Magyarországnak ipari fejlődése a közös vámterülettel rendkívül megnehezített. Bebizonyult, hogy a magyar termények megvédése a közös vámterülettel csaknem lehetetlen. Bebizonyult, hogy az 1867: XII. törvénycikk 11., 12. és 14. §-ában világosan megemlített magyar hadsereg felállítása és fenntartása lehetetlen, és hogy a magyar hadsereg beolvasztatott a közös hadsereg keretébe. Bebizonyult, hogy az említett törvénycikk 68. §-a, mely az önálló rendelkezési jog alapján az országot önálló gazdasági élet terére volt hivatva vezetni, csak utópia, mert midőn alkalmazása lehető lett volna, meg kellett elégedni azzal, hogy nagy küzdelem árán a papiroson mentessék meg a jog. Bebizonyult, hogy a külügyekben Magyarország befolyása a lehető legcsekélyebb. Bebizonyult, hogy a külügyi képviselőkben Ausztria képviseltetik elsősorban és csaknem kizárólag, és hogy az egész külföld Magyarországról vajmi keveset tud. Azt hiszem, hogy annak legnagyobb részében, a mit most kifejtettem, a t. túloldal is egyetért velem; mert lehetetlen, hogy el ne ismerné, hogy legalább nagy része annak, a mit elősoroltam, csakugyan bebizonyult,

És mit mondott az ilyen eshetőségekről Deák Ferencz 1869. május 20-án, midőn a 67-es alap jóságát bizonyíttatta? Azt mondotta:

„Két körülmény változtathatja meg nézetemet: vagy újabb és eddig nem ismert érvek és okok, vagy azon tapasztalás, hogy csalódtunk, midőn a kiegyezést veszélytelennek hittük, mert a gyakorlat igazolta az ellenkező véleményűeknek aggodalmait.“

Deák Ferencz, azok után, a mik bebizonyultak, a 67-es alkotást bizonyára nem nézné most bibliájának. Igenis, Deák Ferencz szelleme nem található fel már régóta a túloldali alkotásaiban. Az a hely, a mely emléke iránti tiszteletből üresen hagyatott, csakugyan üres; szelleme régóta eltávozott a velünk szemközt levő padokról. Ha ott volna, bizonynyal megkérdezné egykori legjobb barátját, az általam is igen tisztelt miniszterelnök urat, hogy mit csinált az ő alkotásával? Miért hiteti el a nemzettel, hogy tanácsosabb nem élni az általa fenntartott jogokkal, és hogy elégséges, ha e jogok a papiroson vannak megörökítve? Megkérdené, miért akarja elhíttetni a nemzettel, hogy a magyar nemzet az Istennek az a kiválasztott népe, mely egyedül áll a világon abban a tekintetben, hogy neki átká volna a függetlenség, melyért a legkisebb nemzetek is vagyont, vért és életet áldoznak? De miért hivatkozom Deák Ferenczre, a ki a mi pártunknak politikai ellenfele volt 1867 óta; azért hivatkozom rá, hogy kidomborítsam azt, hogy a mostani 67-es fölfogás mennyire eltér az ő fölfogásától, és hogy azzal a mi politikai bizalmatlanságunkat még jobban indokoljam, mert hitem szerint bebizonyítottam, hogy a kormány ingatagon áll még a saját talaján is. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Most rátérve magára a költségvetésre, azt látom, hogy az 1900. évre vonatkozó költségvetésben 46,176.929 korona költségzaporulat van az 1899. évihez képest. Bámulatosnak tartom azt a következetességet, a melylyel az ország költségei évről-évre szaporodnak. De kérdem a t. pénzügyminiszter urat, hiszi-e komolyan, hogy az ország 1899 óta annyira vagyonosodott, hogy költségeit bátran fel lehetett emelni 46 millióra? A t. pénzügyminiszter úr kiváló szakember, tehát igen jól tudja, hogy 1899-ben az ország nemcsak, hogy nem vagyonosodott, hanem minthogy krízis uralkodott az egész közgazdasági téren, határozottan szegényedett. Ennek daczára mégis 46 millió korona növekedést vett be a miniszter úr a költségvetésbe. Azt is jól tudom, hogy ez a növekedés távolról sem fejezi ki még azt az összes növekedést, a mely a bevételekben fog nyilvánulni, illetőleg a mely az adóprés alkalmazásának lesz az eredménye. Igen jól tudja az igen tisztelt pénzügy-

miniszter úr, hogy a már általam említett elrejtett rezervák még nagyobb összegeket fognak produkálni, hiszen, hogy csak egy példát említsék fel, az egyenes adóknál 15,686.301 koronával, a fogyasztási adóknál pedig 5,009.400 koronával irányzott elő kevesebbet, mint az 1898. évi tényleges bevétel volt. Így képződnek a csöndes rezervák, a melyeknek létezése könnyűvé teszi a költekezést. Pedig ha a költség-megszavazás azt hozná magával, hogy az államháztartás egyensúlya felbillenne, és hogy passzivitás állana elő a költségvetésben, talán még a delegáció is óvatósabb lenne a közösüges költségek megszavazásában. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Nem hiszünk!)* Én legalább feltételezem, mert fel kell ezt tételeznem.

Dicsekedni szokott a pénzügyi kormány azzal, hogy mekkora összegeket dugdos el a költségvetési előirányzatban, mert a csöndes rezervák tényleg eldugott összegek. Így például mult évi október 9-én a pénzügyminiszter úr ezpozéjában eldicsekedett azzal, hogy az 1898. évnek tényleges eredménye 27,348.000 frttal, tehát 54,696.000 koronával volt kedvezőbb, mint az előirányzat. Erre a t. túloldal nagyot éljenzett, mi pedig nagyot csodálkoztunk, és mint szomszédom mondja, méltán búsultunk, mert azt kérdeztük magunktól, mivé lesz a budgetjog, ha ekkora összegeket lehet elrejtteni az előirányzatokban? Nem mondom, hogy rossz szándékkal teszi ezt a pénzügyminiszter ur, sőt távol áll tőlem, hogy ezt állítsam, de téves, nagyon téves az az irányzat, a melynek ő hódol. Ezen irányzat nem más, mint az, hogy ha több a költség, több adó vettessék ki, tekintet nélkül az adózó képességre; arra pedig, hogy az ország lakosságának adóképessege növeltesék, senkisésem gondol. Irgalom nélkül növelik az adókat, így például a fogyasztási adók 1868-ban 12 $\frac{1}{2}$ millió forintot tettek csak ki, 1898-ban pedig már 82 millió forintra rugtak, pedig ez az adó a szegény embert terheli legjobban. Hasonlóképpen emelkedtek más adónemek is.

Ilyen háztartás nem gondos és nem előrelátó. A pénzügyi eredmény szép lehet, de ilyen eredményekkel az ország tönkre fog menni. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Mindezen okoknál fogva pártom nevében a következő határozati javaslatot vagyok bátor benyújtani. *(Olvassa:)*

»Tekintve, hogy a kormány az ország függetlenségét csonkító 67-iki közjogi alapot minden áron fenn akarja tartani;

tekintve, hogy nem használja fel a többször kínálgató alkalmat arra, hogy a közös ügyeket megteremtett törvényeket megszüntesse, bár ezek fenntartásának alapfel-

tétele: a teljes alkotmányosság, már rég hiányzik Ausztriában; nálunk pedig e törvények károsaknak bizonyultak;

tekintve, hogy a kormány nem használja fel a vámszövetség megkötésének lehetetlenségét arra, hogy az országot a vám és kereskedelmi téren függetlenítse, bár a vámterület közösségét a vámszövetség megkötésével elválaszthatlanul összekapcsolják a fennálló törvények;

tekintve, hogy a kimutatott pénzügyi eredmény a közadók oly mérvű felcsigázásával éretik el, mely az ország polgárainak gazdasági erejét kimeríti nemcsak, de a közvagyon alapját, az adófizetők tőkét támogatja meg;

tekintve, hogy a költségvetés ismeretlen nagyságú, de mindenesetre sok millió forintba rugó csöndes rezervákat tartalmaz, melyek szándékosan vannak a költségvetésbe illesztve, de a melyekkel a budgetjog szigorú alkalmazása lehetetlenné tétetik, a mellett, hogy kényelmes alkalom nyitattik a túlságba menő költségre, kivált a közösüges kiadások terén:

mondja ki a ház, hogy a beterjesztett költségvetési előirányzatot a részletes tárgyalás alapjául sem fogadja el.
(*Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.*)

XVIII.

A képviselőház 1900. évi márczius 2-án tartott ülésében a kereskedelmi tárcza költségvetésének tárgyalásánál Kossuth Ferencz a következőkben adta elő nézeteit:

Mindenkinek el kell ismernie, hogy a kereskedelemügyi miniszternek kötelessége volna teljes erővel előmozdítani az ipar ügyét. Meg vagyok róla győződve, hogy Hegedűs Sándor miniszterben erre meg is van a képesség és a szándék, de tevékenységének sikere csak korlátolt lehet mindaddig, míg a közös vámterületet fenntartják, mert ezzel a magyar ipart kellően fellendíteni Magyarországon teljes lehetetlenség. (*Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.*) Többször fel lett említve e házban az az axiómaszerű igazság, hogy egy régi és fejlett iparnak a szabad versenye lehetetlenné teszi egy kezdő iparnak kifejlését. Az egész világon minden állam védvámrendszerrel fejlesztette iparát, és nem tudom belátni, hogy miképpen képezhetne kivételt egyedül Magyarország. Még a tőkében és vállalkozási szellemben gazdag amerikai Egyesült-Államok is védvámokkal teremtették meg iparukat, és az utolsó időben is például a Dingley-bill behozatalával meghátráltatták a czukorbevitt Amerikába, hogy saját iparukat fejlesszék. Így csupán Magyarország a bill előtt 1897-ben 350.000 méter-

mázsa cukrot vitt be az Egyesült-Államokba, 1898-ban pedig már csak 5000 métermázsát.

A közös kereskedelmi politikában Ausztria túlsúlyban lévén, lehetetlen megvédeni érdekeinket. Egy iparos és mezőgazda állam, ha mint egy test jelenik meg a külföld előtt, teljes lehetetlenség az, hogy közös akcióval megvédje mindkét állam érdekét, mert ezek az érdekek diatmetralisan ellentétesek. Az iparos államnak szüksége van olcsó nyersanyagokra, melyeket gyáraiban feldolgozhasson és szüksége van olcsó élelmi szerekre, érdekében van tehát e mezőgazdasági állam terményeinek árát lenyomni. Ezt úgy érheti el, ha kereskedelmi politikája oda irányul, hogy mezőgazdaság terményei ne legyenek a külföldi verseny ellen kellőleg megvédve, ellenben saját ipari terményeinek a fogyasztási terület mennél inkább biztosítva legyen, az által, hogy a külföldi iparnak versenye ki legyen zárva. E politikának eredménye az, hogy a mezőgazdasági állam terményeiért kevesebbet vesz be és ipari szükségleteiért többet fizet. Ilyen kettős szivattyú szükségyszerűleg kimeríti a mezőgazdasági államot, és ez történt Magyarországgal is. Ennek bizonyítására megemlítem, hogy 1898-ban 95,857.000 korona árú gabonát hoztak be Magyarországba, pedig erre nem volt szükség, minthogy a belföldi fogyasztás nemcsak fedezve volt, de 390,851.000 korona árú maradt kivitelre.

Ép ily fényesen bizonyítja, hogy a magyar érdekek nincsenek megvédve, az, hogy habár élelmezési cikket termelő ország vagyunk, mégis 1898-ban 183,748.000 korona értékű élelmezési cikket hoztak be. Azt pedig, hogy az osztrák ipar érdekeit jól tudják megvédeni a közös vámterületen, bizonyítja az a tény, hogy Ausztriából 1898-ban 896,568.000 korona volt behozatal, vagyis az ország összes behozatalának 75%-a. Hogy ezzel a politikával mennyi rejtett adót fizet Magyarország Ausztriának, megjegyzem, hogy az ipartvédő vámok az érték 10—20—30%-ra rugván — vegyünk csak 10%-ot — évenként 89,656.800 korona rejtett adót szed be rajtunk Ausztria. De nemcsak az a pénz folyik ki véglegesen az országból, mert kereskedelmünk Ausztriával állandóan passzív, és 1898-ban ez a passzivitás 76,459.000 koronára rugott. Azt szokták mondani, hogy a kereskedelem passzivitása még nem mutatja azt, hogy az állam vagyonosodik-e, vagy szegényedik, a mi igaz is, mert nagy befolyása van erre a pénzforgalmi mérlegnek; de lássuk, hogy e tekintetben mikép áll Magyarország. Csupán az elvállalt államadósági járuléokban fizetünk Ausztriának 60,000.000 koronát. Államadóságaink kamatai fejében szintén egy nagy összeget fizetünk Ausztriának, melyet nem tudok meghatározni, mert csak felszólalásom per-

czében kaptam meg az adatokat. Továbbá a postautalványok, melyek 1898-ban Ausztriából érkeztek, 92,271.000 koronára rugtak, holott postautalványokkal Ausztriába kiment Magyarországból 1898-ban 215,998.000 korona, tehát ezen az úton, úgy mint magánosok jövedelmei és magánosok adósságai, évi 132,000.000 koronával több folyik ki végleg Ausztriába. Ezen adatok eléggé jellemzik pénzforgalmi mérlegünket Ausztriával, és így nem mondhatja senki, hogy a 76 és félmillió passzív kereskedelmi mérleg nem meríti ki az országot, mert ez csak akkor lenne igaz, ha a pénzforgalmi mérleg nem lenne oly óriásilag passzív, mint a kereskedelmi mérleg. A felsorolt tények távolról sem merítik ki a kereskedelmi ügyek közösségének hátrányait. Szerintem legveszélyesebb hátránya a kereskedelmi közösségének az, hogy Magyarországot egyoldalú termelésre kényszeríti. *(Igaz! a szélső baloldalon.)* Megdöbben az ember, ha meggondolja azt, hogy Magyarország learatott területének 40 százalékán gabonát termelnek. Ha pedig megtörténnék az a tény, hogy a gabona árai annyira leszállnának a világverseny folytán, hogy nálunk gabonát nyereséggel termelni nem lehetne, akkor Magyarország learatott területének 40 százalékán veszteségre dolgoznék a mezőgazda s akkor az ország óriási mérvű szegénységbe, nyomorba esnék. De vajjon csak egy rémkép-e az, hogy a világverseny a gabona árait ily mértékre le fogja nyomni? Távolról sem. A ki foglalkozik a közgazdasági kérdésekkel, az tudni fogja, hogy Angliából több ízben küldtek ki bizottságokat, például Észak-Amerikába, hogy megvizsgálják a gabonaárak folytonos csökkenésének okait. Ezen bizottságok jelentéseket is tettek s megjósolták, hogy az áresés még távolról sem érte el véghatárát, sőt ellenkezőleg, igen természetes, hogy az árak még tovább fognak leszállani.

Egyik főoka annak, hogy a gabona árai folytonosan esnek, abban rejlik, hogy az egész világon a vitelbérviszonyok úgy alakúlnak, hogy mindig olcsóbban és olcsóbban lehet a gabonát szállítani; minthogy pedig a gabona nagy volumenben kis értéket képvisel, a vitelhérek olcsóbbodása óriási hatással van a gabonaárak képződésére. Még nem nagyon régen, mondjuk husz év előtt, három-hat shilling volt Észak-Amerikából Liverpoolba a gabonavitelbér; most sok esetben ingyen szállítják a gabonát, mint ballastot, Észak-Amerikából Liverpoolba. De nemcsak a tengeri szállítás bére csökken folytonosan, hanem azok a gabonatermelő országok is, melyek Magyarországnak legveszélyesebb konkurrencsei, folytonosan fejlesztik saját közlekedési eszközeiket. vasutak épülnek, utak épülnek, mert ép ezen országok olyanok, hol tőke is van, vállalkozó szellem is van, a klimatikus helyzet jobb, a föld

sincs annyira kihasználva, mint Magyarországon, úgy, hogy kétségtelen, hogy ezen országok versenye végzetessé lehet Magyarországra nézve, úgy, hogy távolról sem lehetetlen az, hogy néhány évtized múlva oda jutunk, hogy ezen általam előbb említett magyar learatott területeknek 40%-án többé nem lesz lehetséges gabonát termelni; pedig a ki földműveléssel foglalkozik, tudja, hogy lehetetlenség gyorsan átváltoztatni a termelési viszonyokat és nagy területeket új termelésre alkalmassá tenni.

Azt mondják, hogy a közös vámterület daczára, lassan bár, de mégis fejlődhetik a magyar ipar. Tény az, hogy 1890 óta, vagyis mióta az 1890: XIII. törvényczikk meghozatott, 212 új ipartelep lett megalapítva. De hogy ezen ipartelepek milyen kisfontosságúak, mutatja az a tény, hogy most is csak 1134 olyan telep van Magyarországon, a mely húsz munkással dolgozik, pedig más országokban a húsz munkást foglalkoztató telepek nem is gyár-, hanem egyszerűen csak műhelyszámba mennek. Olyan gyár, a mely száz munkásnál többet foglalkoztat, Magyarországon mindössze csak 206 van. Ha a tíz év alatt alapított 212 ipartelepét úgy vesszük, hogy ezen 212 ipartelepen átlag húsz ember dolgozik, — a mi nagyítás, mert helyesen jegyezte meg egy barátom hátam megett, hogy ezek közt szódagyárak is vannak, — még akkor is a magyar iparfejlesztés tíz év alatt mindössze csak 18%-ra rug, holott Ausztriában ugyanezen idő alatt sokkal több, mint 100%-kal emelkedett az osztrák gyárak üzemképességének fokozása.

De nem is a legnagyobb szükségletek kielégítésére, és így nem is természetes alapon keletkeztek ezek az új gyárak, mert például a fonó- és szövő-iparra csak 33 új gyár esik, holott ezekből a czikkekből 397,800.000 korona árút hoztak be Magyarországba, míg a vegyészeti iparra 47 új gyártelep adta magát, pedig e téren csak 15,428.000 koronára rug a behozatal. Tehát majd egy félszer több telep keletkezett olyan szükséglet kielégítésére, a mely huszonötször kisebb, mint a másik. Ez világosan mutatja, hogy ezen új telepek fejlődése nem természetes alapon történt.

Igen lassú tehát az iparfejlődés Magyarországon a közös vámterületen. Annyira lassú, hogy ezen fejlődés nem tart lépést a külföldnek fejlődésével; a mai világban, midőn a kereskedelem és az ipar terén, az egész világon a nemzetek közt békés háború folyik, a mi magyar hazánk nemcsak megvert fél, hanem lassú fejlődésében annyira tönkretett és túlszárnnyalt fél, hogy lehetetlen, hogy e ténynek le-sújtó következései ne legyenek. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Ezen lassú iparfejlődés, mint mondtam, főképen a közös vámterületnek tudható be, de a közös vámterület által teremtetett helyzet más nehézségeket is szült Magyarországon. Röviden elő fogom sorolni ezeket. Nálunk drágább és kevésbé képzett a munkaerő; sokkal drágábbak a nyers anyagok, mert a nyerstermelés nincs e térre terelve; a vállalkozási szellem az erős verseny által teremtetett mostoha viszonyok között nem fejlődhetik; az összekapcsoltság nagy költségeket igényel egyrészt, és másrészt hiányzik a nemzeti termelésből az iparnak megadóztható anyaga, ennél fogva a létező adóviszonyok igen terhesek; a tőke ritkább, mert minden nyerstermelő ország tökeszegény, kivált olyan, a melyből, — a mint kimutattam, — folyvást százmilliószámra megy ki a tőke a kül-államokba, és főkép a kiszípolozó Ausztriába; ezen nehézségek még inkább lehetetlenné teszik azt, hogy a magyar ipar kelőleg fejlődhessék.

Minél későbbben fogunk ezeken a bajokon segíteni, minél későbbben határozzuk el magunkat arra, hogy létrehozzuk közgazdasági függetlenségünket, annál nagyobb rázkódattással fog e lépés járni. Az ország beteg, olyan állapotban van, mint az az ember, a kin veszélyes műtétet kell végezni. Minél inkább halasztjuk ezt a műtétet, annál inkább elgyöngül a test, a melyen a műtétet végre kellene hajtani, és nem-sokára bekövetkezik az, hogy a nemzeti test túlságos gyenge lesz arra, hogy a műtétet végrehajtsuk, úgy, hogy a műtét végrehajtásával és a nélkül is elpusztulunk.

Pedig kereskedelmünk passzivitása kényelmes módot nyújtana Magyarországnak arra, hogy előnyösen egyezkedhessék ki Ausztriával. Már megemlítettem, hogy kereskedelmünk 76 és fél millióval passzív. Ha tehát Ausztriának azt ajánlanók, hogy be hagyunk jönni Ausztriából vámmentesen éppen olyan értékű terménymennyiséget, mint a milyen értékű magyar termék megy be Ausztriába, vámmentesen, akkor Magyarország számára 76 és fél millió korona margó maradna évenként az iparfejlesztésre. Állítom, hogy ez teljesen elégséges lenne, mert gyorsabban a magyar ipart fejleszteni nem is lenne lehetséges. Azt szokták mondani, hogy ezt az egységet Ausztria nem fogadná el, mert gyűlöl bennünket. De gondoljuk meg, hogy Ausztriából, — mint a hogy már megemlítettem, — évenként 896,568.000 korona áru iparczikket hoznak be. Hogy ha ezen iparczikkeket kizárnók, akkor mi történne? Első sorban az osztrákok elesnének 85 millió korona iparhaszontól évenként, továbbá az osztrák munkások elesnének 407 millió korona évi munkabértől. Már pedig állítom, hogy nincsen olyan állam a világon, a mely kockáztatni merné azt, hogy munkásai 407 millió korona munkabértől elesnének

egyszerre. Magyarországon azonban, hogyha vámháború ütne ki az osztrákokkal, a mi, ismétlem, hogy ki van zárva, egészen más lenne a helyzet, mert mi legfeljebb egy ideig rongyosan járhatnánk, de éhen nem halnánk, sőt ellenkezőleg, bőségben volna nálunk a buza, kenyér és más ennivaló. Holott az osztrákok nem ehetnek szövött árukat, vagy bőriparárukat. Inggel és csizmatalppal az osztrákok nem táplálkozhatnak. Lehetetlenség tehát az, hogy az osztrákok megreszkirozzák, hogy meg legyenek fosztva 89 millió korona iparhaszontól és 407 millió korona munkabértől. *(Úgy van! a baloldalon.)*

De mégis, lássuk, hogy milyenek a birtokviszonyok Magyarországon, hogy megítélhessük, hogy ama krízis folytán, a mely esetleg kiüthetne, mily arányokban szenvedne a magyar mezőgazdaság? Ha 100-ra tesszük a magyar föld-birtok számát, a törpe birtok 14·2, a parasztbirtok 18, tehát összesen a kettő 32·2 %-ot tesz ki. Mindenki el fogja ismerni, hogy a törpe birtok és a parasztbirtok együttesen nem visz ki buzát, hanem a birtokosok maguk eszik meg termésüket, fennmarad tehát a földbirtok 67·8 %-ka, még pedig 14·4 % kis középbirtok, 14·3 % valódi középbirtok, 30·6 % uradalmi birtok és 8·5 % latifundium. Ezek közül csakis a középbirtok jöhet zavarba, vagyis mindössze a birtokösszegnek 38·7 %-a; mert az uradalmi birtokok és a latifundium, ha esetleg ideiglenesen megakadna is a kivitel, ügygyel-bajjal ezt elbírnák, úgy, hogy nálunk a birtokösszeg 71·3 %-a nem menne tönkre a vámháború miatt, és csakis 28·7 %-a a birtokösszegnek sínylené meg az erősen. Holott Ausztriában, mint említettem 407 millió korona munkabér szünnék meg egyszerre, a mely szociális forradalmat idézhetne elő egy pár hét alatt, és Ausztriát a feltétlen megadásra bírná. Azonban nem ismételhetem eléggé, hogy a vámháborútól nem lehet tartani, azon okokból, a melyeket felemlítettem.

A midőn tehát a függetlenségi és 48-as párt egész erejével követeli az önálló vámterület felállítását, távolról sem követel oly dolgot, mely utópia lenne és keresztülvihető nem volna, sőt többet mondok: minden, a mi Ausztriában történik, arra mutat, hogy akarva, nem akarva, az ország még akarata ellenére is rá lesz vezetve a közgazdasági függetlenségre, és nincs távol az idő, midőn a függetlenségi pártnak ebben a kérdésben is igaza lesz. A függetlenségi párt nem is fog nyugodni, míg a révpártba be nem vezetheti az országot, mert erős meggyőződése az, hogy édes hazánk politikailag független nem lehet közgazdasági függetlenség nélkül. Szegény ország mindig szolga-ország. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Addig is, míg a közgazdasági függetlenség létrejöhetne, az igen tisztelt miniszter úr lendíthetne az ipar fejlődésén

egy erősebb vasuti politikával, olyannal, mint a melyet Baross Gábor annak idején megkísérlett. Tudom, hogy az igen tisztelt miniszter úr maga is ebben a nézetben van, mert látom, hogy imitt-amott igyekszik is haladni ebben az irányban, de az én szerény nézetem szerint, nem elégséges az, a mit tesz. Egy néhány példát fogok felhozni.

A textil-iparban például a nyers pamut sokkal olcsóbban jut el az osztrák gyárakba, mint hozzánk. Az osztrák gyárak Brémán és Hamburgon át kapják a pamutot, és egyrészt ez a tengeri út olcsóbb, mint a fiumei, másrészt Hamburgból Laube-n át, például Prágáig az osztrák gyárak csak hatvan krajczárt fizetnek, ellenben a magyar gyárak Fiuméből például Palota-Ujpestig egy forintot fizetnek.

Egy másik példát hozok fel a gyapjuipar köréből. A zsiros gyapjú 40—50, sőt 60%-kal kisebb értékű, mint a mosott gyapjú és a mellett, hogy ugyanazon volumenben nagyobb súlyú, mégis ugyanazon fuvardíjat fizeti.

Elismerem, hogy a faiparra, az üvegiparra, a Fiume felé menő szénre, az Ausztriába menő aszfaltra, a gipszre, a tört kenderre, a Gácsországba menő hántolt rizsre, a miniszter úr adott vasuti díjkedvezményeket. Ezeket elismerem, de ismételtlen megjegyzem, hogy nemcsak ezekre kellene vasuti díjkedvezményeket adni, hanem minden magyar iparágra kivétel nélkül.

Mert határozottan állítom, hogy a vasutakat nem úgy kellene tekinteni, mint olyan eszközt, a mely a pénzügy-miniszter szekrényeibe önt be sok pénzt, hanem úgy kellene tekinteni, mint a leghatályosabb módot arra, hogy az ország közgazdasági állapotát kifejlesszük. Sajnálattal tapasztalom azt, hogy bár az ország meg van áldva olyan nagy természetes vízi uttal, mint a Duna, ezt a vízi utat oly kis mértékben használja az ország, mint a hogy teszi. Nem tudom egész biztonsággal, mennyi vízi jármű úszik, de ha nem tévedek, körülbelül 140.

Ha jól tudom, az említett 140 közül csak 70—75 vonatkozó gőzhajó van. Ez a szám semmiesetre sem elég, és felhívom a t. miniszter úr figyelmét ezen tényre, mert nem helyes dolog az, hogy midőn ilyen olcsó vízi útja van az országnak, ez ilyen kevésbé használtassék ki.

A vízi utakra nézve eljött már annak az ideje, hogy csatornázási hálózatot kezdjünk építeni; *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* még pedig állami költséggel, mert ha az államnak volt pénze arra, hogy nagy vasuti hálózatot építsen állami költséggel, kellene pénzének lennie arra is, hogy nagy csatornázási hálózatot építsen, ha másképp nem, úgy kevesebbet költsön a közös hadseregére. Azt tudom, hogy ez hosszú

és költséges vállalkozás, talán száz év is beletelne abba, míg egy ilyen csatornázási hálózat ki lenne építve, de, ha sohasem kezdjük el, sohasem végezzük azt be; az tény. Hogy mennyire indikált Magyarország nagy része arra, hogy ilyen csatornázási hálózatot építsünk, felemlíték egy történelmi tényt, a melyet talán nem mindenki tud: hogy Mária Terézia idejében egy hollandi társaság akart az Alföldön saját költségén ilyen csatornázási hálózatot építeni, de akkor nem kapta meg az engedélyt, mert a hollandusok protestánsok voltak. Most hála Istennek már nem vagyunk olyan helyzetben, hogy protestánsok ne építhetnének nálunk csatornákat, de olyanban sem, hogy hollandusok vállalkoznának rá, tehát tegyük meg mi magunk. Az ilyen csatornák arra is alkalmasak volnának, hogy trágyázó öntözéseket lehessen eszközölni, s ezzel Magyarország mezőgazdasága óriási segítséget kapna, mert földtermése növekednék, s a meteorológiai viszonyok kedvezőbbé lennének.

A kereskedelmi kormányának nagyon fontos feladatát képezi a külkereskedelem ápolása. Ha külföldre utazunk, megdöbbenve vesszük észre, hogy milyen rossz véleményekkel vannak a külföldi nagykereskedők a magyar kereskedelem iránt. Én, a ki nagyon sokat utaztam a külföldön, többször megdöbbentem ezen vélemény felett, mert távolról sem igazolt. Kik terjesztik hát ezt a csodálatos véleményt a magyar kereskedelemre vonatkozólag a külföldön? Azok terjesztik, a kiknek érdekükben van a magyar kereskedelmet a világgal szemben kezeikben tartani; igenis, az osztrák közvetítők terjesztik a magyar kereskedés rossz hírét, s ezen a konzulátusok némileg segíthetnének.

Az, hogy az országnak kereskedelmi állapota teljesen abnormális, bizonyítja az a tény is, hogy annyi kartell képződött Magyarországon, mint a mennyi talán sehol az egész világon. Ha meggondoljuk, hogy mennyi iparág terén van mesterségesen felcsigázva az az ár, a melyet a fogyasztó közönség fizetni kénytelen, lehetetlen el nem ismerni, hogy ez a tény azt bizonyítja, hogy a magyar kereskedelem beteg; s e betegség orvoslást igényel még szociális szempontból is, mert az élelmi szerek kartellizálásának tilosnak kellene lenni. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

De ki kell fejeznem aggodalmamat még egy pár iparág helyzete felett is: így például a malomiparra vonatkozólag, a mely az őrlési forgalomnak eltörlésével igen nagy kárt szenvedett, a mely nagy kár vissza fog hatni a mezőgazdaságra is. Elég lett volna szerintem, az őrlési forgalom visszaéléseit orvosolni, a nélkül, hogy az említett radikális lépést tegyük meg.

Kétlem azt, hogy azon vasuti viteldij-engedmények, a melyeket tudom, hogy az igen tisztelt miniszter úr adott a malmoknak, segíthetnének a helyzeten. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

A mi az iparnak árt, az árt a mezőgazdaságnak is; és minthogy a malomipar az egyetlen magyar ipar volt, a mely, hála Istennek az egész világon becsülettel állta meg a helyét, mindenesetre káros, ha ennek az iparnak érdekeit figyelembe nem vesszük és meg vagyok arról győződve, hogy ha hanyatlani fog a malomipar, ez a hanyatlás vissza fog hatni a mezőgazdaságra is. Én elsősorban a mezőgazdaság érdekeit tekintem s ezt nyíltan bevallom, mert tudom, hogy Magyarország lakosságának 75 százaléka mezőgazdaságból él, de azt állítom, hogy mezőgazdaság csak akkor fejlődhetik, ha az ipar fejlődik, s az ország gazdasági élete nem lesz többé egyoldalú. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Aggódok czukoriparunkra vonatkozólag is, a melynek termékei kiszorultak már Amerikából a Dingley-bill következtében, most pedig kiszorulnak Olaszországból, a hol elkezdtek nagyszámú czukorgyárakat építeni. Aggódok tovább a petroleum-finomító ipar helyzete miatt, a melynek nagyon sokat fog ártani a petroleum vámjának Galiczia érdekében és Magyarország kárára történt felemelése. Aggódok bőriparunk sorsa miatt, a mely nem bír boldogulni, mert a marhafajok nemesítésére nem fordíttatik elég gond az országban. Aggódok a kisiparosok sorsán, a mely igen mostohává lett és az lesz mindaddig, a míg a földmivelő lakosságnak nem lesz elég feleslege arra, hogy a kisipart támogassa. De legalább egy bizonyos fokig enyhíteni lehetne a kisipar baját azzal, ha a házaló-kereskedés szabályoztatnék, továbbá a fegyházi munka korlátoztatnék. Angliában szintén dolgoznak a fegyházakban, de ott azt csinálják, a mit az angolok oakum picckingnek neveznek, tudniillik régi kötéldarabokat tépdésnek szét azért, hogy az állam a fogházmunkával ne csináljon konkurrencziát a kisiparnak. Továbbá az is üdvös lenne, ha minden vidéken megfelelő kisipari szakiskolát állítanának fel. Tudom, hogy ezt a miniszter úr egy bizonyos fokig teszi is, de arra serkentem, hogy még tágabb körben tegye.

Nem akarom a t. ház figyelmét ezen száraz, de rendkívül fontos tárgyakkal tovább igénybe venni, és felszólalásomat annak ismételt hangoztatásával végzem, hogy Magyarország közigazgatási függetlenségének kivívása a magyar hazafiság legfontosabb kötelességei közé tartozik. Ez a kötelesség nem csak fontos, de teljesítése aktuális is azon politikai viszonyok folytán, melyek Ausztriában léteznek. Adja Isten, hogy a t. kormány belátna azt, hogy csakis a közigazgatási

önállósága terén boldogulhat és vagyonosodhatik Magyarországon. Ha ezt nem látná be, Magyarország tönkre fogna menni. Nem háladatos szerep Kassandra szerepe, ne is legyen alkalom a baljóslatokra, hanem tegye meg a kormány kötelességét a haza közgazdasági fölvirágzása terén, oly irányban, a mely egyedül helyes, egyedül okszerű, egyedül időszerű, vagyis az önálló vámterület felállításával. Ez ne legyen pártkérdés, mert nem is az, hanem zsebkérdés, közgazdasági kérdés, és én lehetetlennek tartom, hogy akadjon gondolkodó ember, a ki, ha politikai irányok által nem befolyásoltatja magát, ne ismerné el, hogy jobban boldogulhat az ország, ha közgazdasági érdekeit saját belátása szerint intézheti, mint ha lánczokkal van tovább is odacsatolva egy oly ország szekeréhez, a melynek érdekei ellenkeznek az ő érdekeivel. Ebből a szempontból, és pártállásomnál fogva is, a magam és pártom nevében a kereskedelemügyi tárca költségvetését nem fogadom el. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

XIX.

Az 1900. évi október hó 30-án tartott ülésben, Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös házassága alkalmából kiadott nyilatkozata becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával Kossuth Ferencz a következő beszédet mondta:

Egy bevégzett ténnyel állunk szemben. A trónörökös aláírt egy nyilatkozatot, melylyel törvényes hitvestársát és esetleges gyermekeit magával nem egyenrangúnak nyilvánítja, s ebből azt következteti, hogy neje nem lehet királyné, gyermekei pedig nem örökölhetik a trónt.

Továbbá, szavával kötelezte önmagát, nejét és gyermekeit arra, hogy e nyilatkozatot soha vissza nem vonják, s annak kötelező erejét gyöngíteni, vagy megszüntetni nem fogják; még egy másik része is van a nyilatkozatnak, mely nagy horderővel bír: az, hogy a Habsburg-Lotharingiai házi törvényt s ennek határozatait magára nézve mindenben kötelezőnek jelenti ki.

Azt kívánják tőlünk, hogy egy ilyen nyilatkozatot iktassunk törvénybe. E nyilatkozat vagy nem képez újítást, s akkor szükségtelen volt és szükségtelen a becikkelyezés is. Vagy újítást képez, s akkor így inczidentaliter nem lehet megváltoztatni a nemzet és a királyi ház közt fennálló szerződést.

Pártom meggyőződése az, hogy a nyilatkozat újítást képez, s a magyar közjogot, alkotmányt és magánjogot

sérti, tehát nem cizkelyezhető be. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

E meggyőződést én is osztom; és beható vizsgálódás után képződött e meggyőződésem, mert első benyomásom az volt, hogy csak a hitvestárs jogaira nézve közjogsértő a nyilatkozat. Mielőtt érveimet előadnám, konstatalom, hogy bár a nyilatkozat elárulja azt, hogy az uralkodó egyenes akaratára tétetett, semmi alkotmányossági szempont nem tiltja azt, hogy e felett szigorú bírálatot mondjunk.

Mert az uralkodó akaratát nem mint az állam legfőbb organuma érvényesítette, hanem mint családfe; és nem alkotmányos jogaiból kifolyólag, hanem a családi törvényekből kifolyólag. A kettő közt nagy a különbség, mert a magyar közjog eddig soha nem ismerte el az uralkodóház családi törvényét. Vannak, a kik azt állítják, hogy 1723-ban incidentaliter elismerte a magyar országgyűlés a Károly király által kiadott családi törvényt, midőn az 1723: I. törvénycikk 3. és az ugyanez év II. törvénycikk 7. pontjában hivatkozott az örökös tartományokban III. Károly által megállapított örökösödési rendre.

A kik ezt állítják, kétségenkívül tévednek; mert az említett hivatkozás expressis verbis az örökös tartományokban megállapított első szülöttségi rendre vonatkozott és semmi másra. Példákkal lehet kimutatni, hogy a magyar közjog rendelkezéseiben nem vette figyelembe a Habsburg családi törvényt. Egy példát fel is hozok.

A házi törvény szerint a kiskorú fejedelem gyámsága legközelebbi atyai rokonát illette; míg ellenben a magyar közjog szerint, illetőleg az 1681: I., 1715: V., az 1741: XI. és az 1790. törvénycikkek szerint, Magyarországon a kiskorú fejedelem gyámja a nádor volt.

Mint hogy a házi törvénynek jól ismert rendelkezéseit sem fogadta el a magyar törvény, — mint a felhozott példa is bizonyítja — még kevésbbé fogadott és fogadhatott el teljesen ismeretlen és minden nap megváltozható törvényeket.

A magyar közjog csak olyan törvényeket ismer, a melyeket az országgyűlés hozott s az uralkodó szentesített, olyanokat pedig nem ismer, a melyeket egyoldalulag, az uralkodóház saját kebelében hoz. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Az ilyen törvényeknek lehet fontossága azokban az örökös tartományokban, hol patrimonialis, vagyis családi jogból kifolyólag uralkodik a fejedelem.

De nálunk egy olyan szerződés alapján uralkodik, mely megváltoztatható ugyan az uralkodó s a nemzet kölcsönös megegyezésével, de incidentaliter, egy nyilatkozattal, nem változtatható meg. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

A családi törvény már vagy kilencszer változott az utóbbi 375 év alatt. Ilyenek voltak például a következők:

V. Károly és I. Ferdinand közti örökösödési szerződés 1525-ből;

V. Károly bullája 1530-ból;

I. Ferdinand végrendelete 1543-ból;

I. Ferdinand házszabálya — Hausordnung — 1554-ből;

V. Ferdinand végrendelete 1621-ből;

Ennek kodicillusa 1635-ből az osztrák tartományok oszthatatlanságáról és a férfiág örökösödéséről az első szülöttség és az ági örökösödés elvei szerint.

I. Lipót intervencziójával fiai Károly és József paktum mutue successionis 1703-ban.

A pragmatica sanctio 1713-ban VI. Károly által kiadva, mely házi törvény a cseh és német örökös tartományok rendei előtt kihirdettetett.

1839-ben legfelső meghagyásra a házi törvényeket összegyűjtötték, s ekkor V. Ferdinand, később Ferencz József helyben hagyták.

Azért soroltam fel a házi törvényeket, hogy bebizonyítsam azt, hogy hányszor változtak; és főképp azért, hogy ismételtén rámutassak arra, hogy a legutolsó családi törvényt, illetőleg az 1839-ikit, mely most is érvényben van, senki ebben az országban nem ismeri.

És mégis a jövődöbeli magyar király nyilatkozatában e senki által ismert házi törvényt mondta ki magára nézve kötelezőnek. Ezt a példátlan tényt sem tekintette a kormány elégséges oknak arra, hogy az érvényben levő házi törvényeknek előterjesztését javasolja, illetőleg az ország nevében kérje és követelje. A legszervilisebb országgyűlések egyike 1722-ben szervilizmusa daczára sem akarta törvénybe iktatni az örökös tartományokban érvényes örökösödési rendre való hivatkozást, mielőtt az akkori családi törvényt nem ismerte volna; és e természetes követelésnek engedve, 1722. július 12-én hiteles másolatban az országgyűlés elé terjeszté e családi törvényt Nagy István, az alnádor.

Úgy látszik, hogy a mai kor még szervilisebb, mint az akkori volt, *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* mert eszébe sem jutott a kormánynak a ház elé terjeszteni azt a családi törvényt, melyet magára nézve kötelezőnek ismert el a jövődöbeli magyar király.

S itt felmerül előttem a kérdés, hogy pártom nevében követeljem-e ezen házi törvény előterjesztését? Első benyomásom az volt, hogy követeljem, mert hallatlan dolog, hogy becikkelyeztessék egy nyilatkozatot, melyben ismeretlen törvények ereje szentesítettik a jövődöbeli magyar királyra nézve.

De érett megfontolás után arra a határozatra jöttem, hogy nem követelem, mert vagy helyt adnának e követelésnek s akkor megtörténhetnék, hogy a többség, mely minden felülről jövő előterjesztést következetesen meg szokott szavazni, tudomásul venné az előterjesztett házi törvényeket, akármi van bennök.

Vagy pedig nem adnának helyt pártom követelésének s ekkor be lenne bizonyítva s el lenne ismerve, hogy a többség nem is akarta látni azon törvényeket, melyek a jövődöbéli királyt kötni fogják.

Semmiesetre sem akarom megalkotni azt a preczedenst, hogy a házi törvények az országgyűlésen tudomásul vétesse-nek, és hogy így a nemzet láttamozzon olyan törvényeket, a melyeket nem saját maga hozott, hanem akármelyik jövődöbéli családfő kénye-kedve szerint hozhat és változtathat.

Igaz, hogy így azt sem tudjuk, hogy mire kötelezte magát a jövődöbéli király? De éppen ez képezi egyik súlyos okát annak, hogy a trónörökös nyilatkozata nem czikkelyezhető be. Hallatlan lenne, ha e becikkelyezéssel elismerné az ország, hogy nemcsak az ország alkotmányát és törvényeit lesz köteles a jövődöbéli király megtartani, a mire a koronázáskor meg kell esküdnie, hanem köteles lesz valami ismeretlen törvényeket is magtartani.

Mit ér az ország alkotmánya, ha titkos törvények kötik uralkodóját? Mit ér a koronázási eskü, a melyre mindig óriási súlyt fektetett a nemzet, midőn olyan törvények megtartására már előre szavát adta a király, a melyek ismeretlen rendelkezéseket tartalmaznak, s esetleg olyanokat, melyek a magyar közjogba beleütköznek? (*Tetszés a szélső baloldalon.*) És mégis olyan a helyzet, és fájdalom, olyan a t. túloldal készsége, hogy elfogadjon mindent, a mit az egymást követő kormányok előterjesztenek, hogy egyenesen veszélyes lenne az ország közjogára nézve, ha eszébe jutna azoknak, a kik tehetik, elég tiszteletet tanusítani a magyar országgyűlés iránt és bemutatnák az ismeretlen házi törvényeket, melyeket a jövődöbéli magyar király magára nézve kötelezőknek tart.

Jó, hogy feljegyezte a történelem ezt az óriási tisztelet-hiányt, az ország természetes joga iránt, mert így legalább még szembeszökőbb az, hogy a trónörökös nyilatkozata sérelmes és veszélyes, és a magyar közjogba ütközik, tehát érvénytelen. Ezeknek határozott konstatálása után rá térek azon okokra, melyek magam és pártom meggyőződése szerint egyenesen megtiltják, hogy a nyilatkozat becikkelyeztessék.

Az első ok az, hogy a nyilatkozat egy új trónöröklési feltételt állít fel, az egyenrangú szülőktől való származást, melyet a magyar közjog nem ismer.

A második ok az, hogy a királynéi állást egy oly feltételhez csatolta, mely a magyar közjogban ismeretlen.

A harmadik ok az, hogy a házassági jogba egy olyanmű házasságot ékel be, melyet a magyar jog nem ismer. Negyedszer fokozatosságot hoz be a feleség törvényességébe, melyet a magyar jog nem ismer.

Ötödször oly jogokat igényel, a mások jogai feletti rendelkezésre, melyet a magyar jog nem ismer.

Hatodszor, a mint már bőven felhoztam, oly törvények kötelező voltát állapítja meg, melyeket a magyar közjog nem ismer.

Hetedszer, leköti a jövődöbeli királyt arra, hogy nem fogja szentesíteni az országnak egy vagy más esetleg hozandó törvényét, a mi nagy csorba az alkotmányosságon.

Nyolczadszor, csorbát üt a koronázási szokásos szer-tartás egyik hagyományos részén.

Ezen okokat részben összefoglalva, részben egyenkint fogom kifejtteni és igazunkat bebizonyítani.

Annak konstataálásával kezdem, hogy a trónörökösödési jog Magyarországon egy valóságos alapszerződésből ered, mely az 1723 : I. és II. törvénnyel hozatott létre.

E törvény új jogot ruházott az uralkodó családra, mely új jog nélkül már 1740-ben megszűnt volna uralkodni.

Ezt az új jogot bizonyos feltételekhez kötötte a nemzet, melyekre később visszatérek.

Az új jogot elfogadta, élvezte és élvezzi ma is az uralkodó család, tehát még akkor is úgy kellene a jogállapotot tekinteni, hogy a jog élvezetének elfogadásával a joghoz kötött feltételeket is elfogadta, ha az elfogadásnak semmi jele nem maradt volna hátra.

De igenis maradt jele, illetőleg 1722. évi július 8-án III. Károly átadatta a pozsonyi várban a királyi előadásokat az esztergomi érseknek, ki azokat Pálffy Miklós nádornak nyújtotta át, ez pedig ugyanaz nap a főrendek előtt s ezek termében, az oda összegyűlt alsó tábla előtt felolvasta azokat.

Ezen előadásokban a többek közt szösz szerint a következő van: „A király reméli, hogy a rendek az örökösödést ugyanazon módon rendezendik, a mint már örökös tartományaikban rendezve van. Ennek fejében igéri a király, hogy a rendeket minden jogaikban, szabadságaikban, kiváltságaikban, szokásaikban s valamint eddig hozott, úgy a jelen országgyűlés és más jövődö országgyűléseken diaetaliter s a király hozzájárulásával hozandó törvényeikben meg fogja tartani.”

Ime tehát, az új jog fejében ígéretek tett a király, még mielőtt az új jog meg lett adva, a mely ígéretek megtartására nézve kötelezővé vált egyidejűleg az új jog megnyerésével,

de még a szavazás után is feltételekhez kötötte az országgyűlés a törvény kiadását, a mi onnan derül ki, hogy a király gróf Zingendorf főkancellár által megsürgettette a törvény külön kiadását, de az országgyűlés ragaszkodott ahhoz, hogy minden határozatai egynek tekintessenek, azért, hogy a kiadás előtt az ország sérelmei tényleg orvosoltassanak. Egyébiránt a feltételek elfogadását legjobban bizonyítja az a tény, hogy a király szentesítette az 1723 : I. és II. törvénycikkeket, a melyekben az ország által kikötött feltételek világosan ki lettek fejezve.

Feljegyezte a történelem III. Károly örömét is, melylyel az új jogot elfogadta és följegyezte a jutalmakat, melyeket adott közbenjáró híveinek, a melyek közül felemlítem azt, hogy Pálffy Miklós nádor a „mein liber alt und krumber Palatin“ és Pálffy János bán Szent Györgyöt és Bazint kapták. A megpuhult vén kurucz Szluha Ferencz ítélőmester pedig bárói rangot és 20.000 forint értékű jószágot kapott azért, mert az indítvány megtevését elvállalta; az elnöklő Nagy István alnádor 24.000 forint értékű jószággal jutalmaztatott, míg ellenben a protestáns Prilászki és Jeszenák sokkal kisebb összegű készpénzt kaptak, azzal a kimondással, hogy nem akarnak akatholikust a földbirtokokhoz juttatni.

Czimeket is adott az új jogot nyert család fő; például Erdődy nyitrai püspök titkos tanácsossá lett.

Hivatalt is adott, például a hunyadmegyei Nagy Andrásnak már Hunyadvá lett ivadéka, László, perszonálissá lett és így tovább.

De nemcsak az új jogot nyert uralkodó fogadta el a joggal együtt a feltételeket is, hanem az új jogot elsőnek élvező asszonykirály is: Mária Terézia, a ki az 1741 : VIII. törvénycikkkel újólág megerősíté az új joghoz kötött feltételeket. Mik voltak ezek a feltételek?

Ki lett mondva, hogy Magyarországon is, szintűgy, mint az örökös tartományokban, az elsőszülöttség sora tartassék meg, s ennél fogva mind Magyarországbán, mind az örökös tartományokban az uralkodóháznak ugyanazon tagját illesse a trón. Ki lett mondva mind Magyarországra és a magyar korona országaira, mind az örökös tartományokra nézve együtt és viszonosan az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás.

Ki lett mondva, hogy elsősorban III. Károly nőága, azután József nőága s végre Lipót nőága, vagyis ezen uralkodók ágycákból származó törvényes, római katholicus, mindkét nemén levő osztrák főherczegi utódok örökölhetik a trónt az örökös tartományokban III. Károly által megállapított elsőszülöttségi rendben. Ezek az új jogot tartalmazó tételek.

A mi pedig a nemzet által kikötött biztosítékokat illeti,

ezek az 1723: II. törvénycikk 9. pontjában vannak kijelölve, midőn az 1687: II. és különösen az 1715: II. és III. törvénycikknek teljes épségben tartása lett kikötve, a mely törvények kötelezik az uralkodót s a jövődöbéli uralkodókat, az ország akkori s jövődöbéli törvényeit és szokásait, jogait, szabadságát és függetlenségét megtartani. Végre a 11. pont fenn tartja az ország szabad választási jogát, ha az említett ágak kihalnának.

A felsorolt feltételek kettőt bizonyítanak: először azt, hogy a nemzet határozottan kijelölte azt, hogy ki lehet trónörökös és megjelölte a trónöröklés azon feltételeit, a melyekhez csak úgy incidentaliter semmit sem lehet hozzátenni; mert az alapszerződést érinteni nem lehet, nem szabad, csak azon esetre, ha ezt a nemzet és a királyi ház közös akarattal elhatározzák; másodsor azt, hogy az ország törvényeinek szentségét és függetlenségének sérthetlenségét akarta biztosítani a nőági örökösök uralkodása alatt is a szerződés, melynek érinthetlensége, fájdalom — igen jól tudjuk — csak papiroson maradt meg. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Fölmerül tehát az a kérdés, hogy a trónörökös nyilatkozata változtat-e valamit azon az örökösödési renden, a melyet őseink az alapszerződésbe iktattak?

Pártunk meggyőződése szerint igenis változtat, a következő okokból:

Láttuk már, hogy a trónöröklés kelléke az, hogy az ivadék törvényes, római katolikus és osztrák főhercegi utód legyen. Az alapszerződés törvényes utódról szól és nem egyenrangú házasságból eredő ivadékról.

A trónörökös nyilatkozata pedig nem azt konstatálja, hogy az ő ivadéka nem lesz törvényes, hanem azt, hogy a házi törvény szerint az ő ivadéka nem egyenrangú házasságból fog eredni s ezért nem örökölheti a trónt. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Hitem szerint tehát bebizonyítottam azt, hogy a nyilatkozat egy új feltételt hozna be az alapszerződés által körülírt trónöröklési képességek közé, illetőleg az egyenrangú házasságból való származást, a mit nemcsak az alapszerződés nem ismer, de a mi ellenkezik a magyar jogi fogalommal is, hogy a törvényes ivadék csak azért essék el jogaitól, mert a hitves nem egyenrangú. Nem is szükség bizonyítanom második tételemet, hogy a magyar jog csak egyféle törvényes feleséget ismer, s a közjog is csak egyfélét.

Azt sem kell bizonyítanom, hogy a magyar jog fokozatosságot a feleség törvényességében nem ismer s ezen fogalom ellen tiltakozik a magyar jogérzék. (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Még a középkor homályában sem ismerte a magyar törvény a morganatikus házasság intézményét. Nem lenne megengedhető, hogy a mai felvilágosodott korszakban inczidentaliter csempésztessék be — bocsánat a kifejezésért — a magyar közjogba a morganatikus házasság. Egyébiránt ez az egyenranguság nagyon is elasztikus fogalom; azért elasztikus, mert az egyenranguság nagyon nehezen határozható meg, még a tényleg uralkodó családok közt is, ha már neki állunk és a családfákat feszegetjük. Mert kérdem, hogy az arisztokratikus fogalmak szerint és a családfák feszegetése mellett egyenrangú-e az az uralkodó család, a melynek ősei ezer év óta uralkodnak, mint a savoyai ház, és az a család, a melynek ősei 83 év óta uralkodnak, mint például a szerb király? Mikor az előbbinek első uralkodó őse is már hatalmas nagy úr volt, az utóbbinak első uralkodó őse száz évvel ezelőtt földműves volt. Karagyorgyevics őse disznópásztor volt, a jelenlegi szerb uralkodó őse azonban földműves, parasztember volt; ezt sértés nélkül elmondhatom, hiszen földműves parasztembernek lenni igen tisztességes dolog. *(Élénk tetszés a szélső baloldalon.)*

Egyébiránt a magyar királyoknál az egyenranguság nem volt a királynéi léthez kötött feltétel. Példa rá legnagyobb királyunk, Nagy Lajos hitvесе, a csodaszép Erzsébet királyné, a ki Kotromanovics bosnyák bánnak, Lajos hűbéresének és hű alattvalójának leánya volt, tehát nem egyenrangú és mégis királyné volt.

Azt sem kell bőven bizonyítgatnom, hogy a magyar jogi fogalommal nem egyeztethető össze az, hogy valaki, legyen bár trónörökös, még meg se született fiai jogairól lemondjon; mert ha kétségtelenül nem lettek volna jogaik, nem tartották volna szükségesnek kinyilatkoztatni a legnagyobb ünnepegyességgel azt, hogy nincsenek jogaik és nem is fognak soha a nem lévő jogokra igényt tartani.

Továbbá a magyar közjog és magánjog szerint nem mondhat le senki felesége jogairól sem, még kevésbbé menyasszonya jogairól. *(Helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

Azt már bőven kifejtettem, hogy a nyilatkozat ismeretlen törvényeket csúsztat be a magyar közjogba, mert a titkos családi törvényeket kötelezőknek ismeri el a magyar király számára.

Nem szükséges azt sem bizonyítgatnom, hogy a nyilatkozat mélyen sérti alkotmányosságunk egyik alapelvét, mert előre leköti a jövődöbéli király akaratát, és szavát veszi, hogy bizonyos irányban hozható törvényeket, nem fog soha szentesíteni.

Végre ép ily kevésbé szoruló bizonyításra az a tétel

is, hogy a nyilatkozat csorbát üt a koronázási szertartás egyik hagyományos részén, mert lehetetlenné teszi azt, hogy a szent koronával a király hitvesének vállát érintse a veszprémi püspök. A magyar alkotmányban pedig a koronázási aktus nem egyszerű szertartás, hanem olyan tény, melyhez az ország hagyományosan és szívósan ragaszkodik.

Mind ezen okoknál fogva a trónörökös nyilatkozatának becikkelyezése a legnagyobb mérvben sérelmes lenne az ország közjogára, alkotmányára és magánjogára nézve nemcsak, hanem a jövődöbéli magyar király törvényes családjára nézve is. És most válaszolni akarok előre is egy ellenvetésre, melyet bizonyosan felhoznak.

Azt mondják ellenfeleink, hogy a trónörökös ivadékát még sem illetheti a magyar korona, mert az alapszerződés kikötötte, hogy a magyar trónöröklés egyik feltétele az osztrák főhercegi lét, és az, hogy ugyanannak kell Magyarországon uralkodnia, a ki az örökös tartományokban uralkodik.

Minthogy pedig a házi törvény szerint, a morganatikus házasságból származók nem osztrák főherczegek, és nem örökölhetik az osztrák trónt, ennél fogva ki vannak zárva a magyar korona viselhetéséből is.

Ez a két érv nagyon szépen hangzik, és mintha már hallanám, hogy szokott ékesszólásával mily tetszetős alakban fogja ezeket előadni a miniszterelnök úr.

De kérdem: igazán azt mondja-e az 1723-iki törvény, hogy osztrák főherczegnek kell annak lennie, a ki a magyar koronát öröklí?

Nem azt mondja a törvény; egészen mást mond.

A törvény latin szövege a következő, a czifraságokat kihagyva:

„In defectu sexus masculini, . . . jus haereditarium succedenti in Hungariae regnum, . . . etiam in sexum Augustae domus suae Austriae faemineum, primo loco, . . . regnanti . . . Regia majestate, dein in hujus defectu . . . Josepho, his quoque deficientibus ex lombis . . . Leopoldi . . . descendentes, eorumdemque legitimos Romano-Catholicos successores utriusque sexus Austriae Archi-Duces“ etc. . . .

A deák szövegnek szószerinti fordítása a következő; és ne hogy azt mondják, hogy én esetleges rossz deákságommal fordítottam rosszul, ámbár az még „erat demonstrandum“, hogy az én deákságom rossz; és ne hogy grammatikai vita fejlődjék ki, megjegyzem, hogy nem én fordítottam úgy, a hogy fel fogom olvasni, hanem Salamon, ki valószínűleg tudott deákul, és hozzáteszem, hogy ezt az interpretációt, a melyet én adok a szövegnek, Deák Ferencz is adta, ki valószínűleg szintén tudott deákul.

A felolvasott szöveg szószerinti fordítása a következő:
 „A fiágnak magvaszakadtával a következő öröklési jogát a magyarországi királyságra nézve átruházzák ausztriai háza leányágára is első helyen, most uralkodó királyi felségétől, azután ennek kihaltával Józseftől, ezeknek kihaltával Leopoldtól leszármazókra, s azoknak mindkét nem levő törvényes, római katolikus ausztriai főhercegi utódaira“ stb.

E kifejezés, hogy főhercegi utódok, nem jelenthette azt, hogy az utódoknak főhercegeknek kell lenniök, hanem azt, hogy főhercegi ivadéknak kell lenniök, vagy más szóval: főhercegtől vagy főhercegnőtől kell származniok.

Világossá, sőt teljesen kétségtelenné válik ez, ha tekintetbe vesszük azt, hogy az 1723-iki törvény nemcsak III. Károly két leányára, hanem József és Lipót nőágaira s azoknak törvényes leszármazására is kiterjeszti a trónörökösödési jogot.

Már pedig Józseftől és Lipóttól származott öt nő más uralkodó családokba házasodván bele, például a szász, a bajor s a portugáli uralkodó családokba, ezeknek ivadékai nem osztrák főhercegek és nem is lehetnek azok, hanem más uralkodó családokhoz tartozó címeket viseltek és viselnek, azért mégis az alaptörvény szerint lehetnek magyar királyok, bár nem osztrák főhercegek, ha az előttük sorrendben következők kihalnak.

Igaz, hogy József két leánya lemondott az örökösödési jogról, de csak arról, a mely őket József és Károly közt kötött szerződés szerint előbb illette volna meg, mint Károly trónörökösét.

Ime, ez olyan tisztán, a milyen tisztán csak magyarul beszélni lehet, demonstrálja azt, hogy nem szükséges az, hogy osztrák főherceg legyen a magyar király.

Bár kevésbbé megkapóan és inkontestabiliter, de azért mégis alaposan meg lehet dönteni a másik fennen hangoztatott érvet is, hogy tudniillik ugyanannak kell uralkodnia Magyarországon, a ki Ausztriában uralkodik.

Erre nézve az egész attól függ, hogy hol kezdi az illető az uralkodást; ha a magyar törvény szerint, mint osztrák főherceg törvényes ivadéka, és római katolikus, beleül a magyar trónusba, a hogy erre a magyar közjog szerint joga van, akkor az elválaszthatatlanság elve azt hozza magával, hogy Ausztriában is kell uralkodnia.

Ha Magyarországon jogosan ülne a trónon, az elválaszthatatlanság érvényesülhetése kedvéért nem azt lehetne helyesen következtetni, hogy váltóztassék meg egy alapszerződés, melyet a magyar nemzet a királyi családdal kötött, hanem azt, hogy a családi törvény, mely nem szerződésen alapszik,

hanem kizárólag a családfőnek szabad akaratától függ, alkalmazkodjék a magyar közjoghoz (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Teljességgel nincs ok arra, hogy a magyar közjog, és egy minden perczben megváltoztatható családi törvény ellenmondása esetén a magyar közjognak kelljen engedni; sőt ellenkezőleg: ha az 1723-ban adott új jogot élvezzi az uralkodó család, alkalmazza családi törvényét az új jogokhoz kötött feltételekhez. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Ezt joga van a nemzetnek hódolatteljesen megkívánni.

Ilyen világításban látván mi a trónörökös nyilatkozatát, szükségszerűleg olyannak látjuk, mint a mely a magyar közjogot, alkotmányosságot és magánjogot sérti; tehát beczikelyezése ellen tiltakoznunk kell.

Tiltakozunk az ellen, hogy a trónörökös törvényes felelőse ne lehessen királyné, és törvényes ivadéka ne örökölhessen a trónt.

Tiltakozunk az ellen, hogy a trónörökösödés természetes és jogos rendje változtatást szenvedjen ismeretlen családi törvények miatt.

Tiltakozunk az ellen, hogy a jövődöbeli magyar király akarata előre leköttesse.

Tiltakozunk az ellen, hogy a magyar örökösödési rend sok bonyodalmat előidézhető módon megzavartassék.

Ne jegyezze fel a történelem, hogy mindez megtörténhetett a nélkül, hogy az országgyűlésnek legalább egy része egész erejével ne küzdött és ne tiltakozott volna.

Mi egész erőnkkel küzdeni és tiltakozni fogunk és a törvényjavaslatot nem fogadjuk el. (*Hosszantartó élénk éljenezés és taps a szélső baloldalon.*)

XX.

Az 1900. november 23-án tartott ülésben a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmából Kossuth Ferencz a következőkép fejtette ki nézeteit:

Magyarország, mint mindnyájan tudjuk, csaknem kizárólag földmívelő állam és mint ilyen nagyon szerencsétlen helyzetben van. Európa teljes közepére szorítva és csakis egy tengeri kikötővel bír, a melyhez a hozzájuthatás nagyon nehéz, és nagyon költséges; rosszak a klimatikus viszonyok is: az ország igen nagy részében kevés a csapadék; rendkívül rosszak az utak, úgy, hogy az ország nagy részében hosszú időszakokban csaknem teljesen járhatatlanok; a föld maga is régóta van használatban úgy, hogy sok helyütt

majdnem teljesen ki van merítve; rosszak a munkásviszonyok is, szerencsétlenek a munkáscsoportosulások, a munka drága, a tőke és a vállalkozási szellem hiányzik, szóval hiányzanak körülbelül mindazok a feltételek, a melyek az országot képessé tehetnék arra, hogy versenyezhesen a földművelés terén oly tengerentúli országokkal, a melyek ellentétben a magyar állapotokkal, bőven meg vannak áldva mindazzal, a mi nálunk hiányzik. E mellett még ki kell emelnem azt is, hogy az ország abban a szerencsétlen gazdasági helyzetben van, hogy saját ügyeit nem intézheti legjobb belátása szerint.

Az öntöző-csatornázással az ország képeesebbé válnék arra, hogy a tengerentúli földművelő államokkal versenyezhesen, mert a már létrejött kísérletek azt bizonyítják, hogy az öntöző területeken, a melyeket, jól mondta Papp Elek t. barátom, 15—16.000 katasztrális holdra lehet tenni, a termelést az öntözés 30—50%-kal fokozza. Azért, hogy kimutassam az öntözés hasznát, felhozok egy jellemző példát: a Lévy uradalom példáját. Ebben az uradalomban 1870-től 1879-ig nem rendszeres öntözés mellett kataszteri holdanként 13 mm. szénát termett a rét, 1880-tól 1884-ig rendszeres öntözés mellett 20 métermázsát, 1885-től 1890-ig 23 métermázsát, 1891-től 1894-ig 26 métermázsát; ekkor tehát már megkétszerezedett a termés. Ebből látjuk, hogy mily óriási mérvben növelhetné az öntözés például az állattenyésztésre szükséges szénatermést.

De ha ez így van, és az ilyen eredmények minket a csatorna építésére serkentenek, nagyon meg kell, hogy fontoljuk, mielőtt erre vállalkozunk, hogy milyen rendszerrel fogunk hozzá a csatornázáshoz? Erre három mód kínálkozik: vagy az érdekelték társulatára bízható egészen az építkezés, vagy a kormány építi állami költségen a csatornákat, vagy pedig azt a középútat választjuk, a melyet a javaslat proponál.

Az egész világon azt látjuk, hogy az öntöző-csatornák rendkívül kevés jövedelmet hoznak a befektetett tőke után. Olaszországban a legszebb eredményeket felmutató csatornák, mint Piemontban a Cavour- és Lombárdiában a Casale csatorna, veszteségekkel dolgoznak s az előbbi csatorna-társaság meg is bukott volna, ha az olasz kormány magára nem vállalta volna a befektetett tőke kamatainak fizetését, a mi egyértelmű azzal, mint ha az állam maga építette volna ki a csatornát. Spanyolországban az Urgel-csatorna, melynek kiépítése 28 millió frankba került, csak 2° %-ot, az arragoniai csatorna, melynek költsége 25 millió frank volt, csak egy és fél pro millét jövedelmez, a Delahora-csatorna és a Monte-Aguador-csatorna még éppen semmit sem jövedelmeznek. Ilyen példák mellett nem lehet kilátás arra, hogy Magyarországon

magántőkéből csatornák épülhessenek. Csakis Indiában vannak biztató példák, mert ott van olyan csatorna is, mely szépen jövedelmez; a felső-gangesi csatorna például most már 7%-ot jövelmez, de 14 évig kellett várni az érdekelteknek, a míg 4 százalékot jövedelmezett; már pedig magántőkének 14 évig várni a jövedelemre oly tőke-szegény országban, mint Magyarország, legalább is nehéz.

Nem folytatom a példák idézését, mert az eddigiek is eléggé bizonyítják, hogy olyan országokban is, a hol a vállalkozási szellem nagy, a hol tőkebőség van, igen nehéz tőkét szerezni arra, hogy olyan öntözési csatornák építtessenek, melyeknek használata a befizetett tőkét javadalmazni vagy nem képes, vagy pedig csak oly hosszú idő múlva képes, hogy azt a tőkeadók megvárni nem képesek.

Mindnyájan tudjuk, hogy Magyarországon tőkebőség egyáltalában nincsen; azt is jól tudjuk, hogy vállalkozási szellem, s a társulási szellem nincsen kifejlődve, úgy, hogy nem sok jót várhatunk attól, ha a társadalom kezdeményezésére bizzuk az öntöző-csatornák kiépítését. Igaz, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat egy bizonyos hozzájárulást kontemplál a kormány részéről, de ez a hozzájárulás olyan csekély, hogy csak egy csepp víz a tengerbe s ahhoz képest, hogy milyen óriási nagy érdekek forognak koczán, ezt az állami hozzájárulást oly elenyésző kicsinynek kell tekintenünk, hogy ez nem képes a magánvállalkozást a jövedelem hiányáért kárpótolni.

De a nagy nehézség, a melyet ebben a törvényjavaslatban látok, főképen abban rejlik, a mit Papp Elek és Komjáthy Béla t. barátaim a párt nevében már elmondottak, hogy tudniillik ámbár világosan kifejezést nyer a nagyon tisztelt miniszter úrnak az a szándéka, hogy ne legyen kötelezővé téve senkinek a társulat kötelékébe belépni, ezt a szándékát a miniszter úr még sem képes elérni, sőt annyira nem képes, hogy bár az 5. §-ban kimondja, hogy nem kötelező a belépés, a 14. §-ban még is kötelezővé teszi a belépést a társulattá alakulandó érdekeltségbe s a vízjogi törvény 131. §-nak alapjára fekteti ezt a kötelezettséget, a mi, megvallom, engem nem nyugtat meg, mert a magyar gazdaközönség olyan végtelen sokat szenvedett már az ármentesítési konzorciumok következtében, (*Ugy van! Helyeslés a szélső baloldalon.*) hogy igen sok helyen réműlettel fogják majd ezt a törvényjavaslatot fogadni, annál inkább, mert úgy is nagy különbség van a két dolog között, mert ha valaki az ármentesítésben nem akarna is részt venni, a létesített ármentesítéssel az ő földbirtoka még is megmenthető a vízáradásoktól. Az öntöző-csatornázásnál ellenkezőleg áll a dolog, a meny-

nyiben az, a ki nem öntöz, nem részesül az öntöző-csatornának a jótéteményeiben, de azért mégis köteles bizonyos körülményekben beállani az öntöző konzorciumba. Nem tudom belátni, hogy miért kell e kényszert alkalmazni, lehetne expropriáció útján a csatornákat olyan földeken is keresztül vinni, a mely földeknek tulajdonosai nem járulnak hozzá a konzorciumhoz.

Arról pedig, hogy a szubmersziót, tehát a mindenkinek használó öntözést vigyük keresztül Magyarországon, le kell mondanunk, mert elég vízzel nem rendelkezünk. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Határozottan a mellett voltam mindig és vagyok most is, hogy ha van ügy, a melyet az államnak kellene a kezébe venni, úgy az öntöző-csatornák kiépítésének az ügye ez. Mert az állam az egyedüli érdekelt, a mely be tudja várni azt a hosszú időt, a mely minden országban eltelik azon időpont között, a midőn a csatornák ki lettek építve és a között, a midőn az érdekeltség csakugyan elkezdte a vizet használni.

Továbbá az állam az egyedüli érdekelt, a mely ki bírja állani azt, hogy más hasznot a befektetett tőke ne hozzon, mint az általános közvagyonosodásnak növekedését és ennek folytán azt, hogy az adózó és adóztatható anyag növekedjék. Végre ott van az a fontos körülmény, a melyet Papp Elek t. barátom már szépen kifejtett, tudniillik az, hogy elkerülhetetlenül szükséges, hogy a megásandó csatornák egy bizonyos rendezett és előre megállapított terv szerint létesíttessenek, mint-hogy ezen csatornák összefüggésbe hozandók a folyók szabályozásával, a belvizek kezelésével, és mindez nem történhet meg, hogy ha a csatornák építése nem egy előre meghatározott rendszer szerint történik, a melynek keresztülvitele teljesen lehetetlen akkor, ha magántársulatok létesítik a csatornákat, mert lehet, hogy oly csatornával akarnák a csatornázást kezdeni, a mely nem illenék be egy okszerű hálózatba, s ha a kormány arra szólítaná fel az érdekeltet, hogy várjanak, ezek azt felelnék, hogy a tőke nem szokott várni s ha várnia kell, visszavonul a vállalkozástól. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Meggyőződésem szerint lehetetlen az elől elzárkózni, hogy csakis az állam lesz képes Magyarországon egy oly csatornázási hálózatot építeni, a melylyel meggazdálkodások is eszközölhetők a folyók szabályozásában s a belvizek kezelésében, és a melynek segítségével az országnak bizonyos területei és bizonyos közgazdasági érdekei nem lesznek megkárosítva annak következtében, hogy más területek hasznot húznak az öntöző-csatornák kiépítéséből. Ezzel befejezem

rövid és a vita előhaladottsága miatt általánosságban tartott felszólalásomat, és ismétlem azt, hogy elismeréssel adózom az igen tisztelt miniszter úrnak azért, hogy e rendkívül fontos kérdést az országgyűlés elé hozta, de aggódom a megoldás módja felett, és óva intem a kormányt, hogy a kérdést további megfontolás tárgyává tegye, mert jó szándéka káros hatásokra vezethet. *(Hosszas, élénk helyeslés és eljenzés a szélső baloldalon.)*

XXI.

Az 1901. január 30-án tartott ülésben a kereskedelmi tárca költségvetésének részletes tárgyalásánál az ipari és kereskedelmi szakoktatás tételénél Kossuth Ferencz a következőképp nyilatkozott:

Azok a válaszok, melyeket a kereskedelemügyi miniszter úr a függetlenségi és 48-as párt padjairól történt felszólalásokra adott, azt a téves benyomást költhetnék a közvéleményben, hogy a függetlenségi és 48-as párt rossz szemmel nézi azon buzgólkodást, a melyet a t. miniszter úr kifejt némely iparágak meghonosítása érdekében. Ezt a téves felfogást akarom teljes erőmmel eloszlatni. Mert köztudomású dolog — és nagyon sokat adok arra, hogy ez a köztudomás semmiképen meg ne inogjon — hogy a függetlenségi párt három évtized óta folytonosan hirdeti azt, hogy Magyarország megélhetésének alapfeltétele az, hogy az országban egy egészséges ipar megteremtessék, és hogy nagy mérveket öltessen.

Nem engedhetjük tehát azt, hogy a közvéleményben az a felfogás keltessék fel, mintha mi az iparpártolásnak bármily módon és bármilyen téren ellenségei lennénk. Mi három évtized óta folytonosan hirdetjük, hogy Európa közepén a 20-ik században olyan állam, mely csaknem kizárólag földműveléssel foglalkozik, továbbá a melynek éghajlati viszonyai rosszak, geográfiai fekvése kedvezőtlen, hitelviszonyai rosszak, földje jelentékeny részének minősége szintén kedvezőtlen, munkásviszonyai kedvezőtlenek és hitelviszonyai is rosszak, okvetlenül tönkre megy, ha megmarad csaknem kizárólag földműveléssel foglalkozó államnak. A tönkremenést még biztosabbá teszi az a körülmény, hogy Magyarország még csak nem is védekezhetik, keze lába meg van kötve azon viszony által, a melyben Ausztriával szemben áll, és nem használhatja fel az önvédelemre azon eszközöket, a melyeket az egész világon sikerrel használtak fel a magyar

államnál sokkal hatalmasabb államok. Ez lévén pártomnak erős meggyőződése, a melynek most ismét — bár röviden — kifejezést kívánok adni, egész határozottsággal kijelentem, hogy mi igenis helyeseljük azt a törekvést, hogy Magyarországon az ipar minél inkább meghonosíttassék, de megjegyzem azt is, hogy a t. miniszter úrnak ténykedését az iparpártolás terén nem tartjuk szerencsésnek, mert a mi meggyőződésünk az, hogy egészséges ipart csak egyetlenegy módon lehet megteremteni: az önálló vámterület felállításával; minden egyéb kísérletezés kevés eredményre vezethet, bár a kísérletezés az országnak meglehetősen nagy összegekbe fog kerülni.

A gazdasági tudománynak vannak alapföltételei, a melyek igazak maradnak Magyarországon is, akár mit tesz, vagy mond a t. miniszter úr. Ezen alapfeltételek egyike az, hogy csak ott virágozhatik egy egészséges ipar, a hol gyarapodására megvannak az előfeltételek. Ez előfeltételek egyike, hogy egy születő iparral ne versenyezhesen szabadon egy fejlett és hatalmas ipar.

Ha ez az előfeltétel meg nem szereztetik a magyar ipar számára, akkor teljes lehetetlenség lesz az, hogy a magyar ipar kifejlődhessék és mindazon kísérletezés, a melyet a t. miniszter úr nagy buzgósággal folytat, nemcsak hiába történik, hanem még káros is, mert az országot eltereli az igazi útról, a mely nem más, mint az önálló vámterület felállítása.

Tekintsünk körül az egész világon, s azt fogjuk látni, hogy a világ minden egyes állama csak úgy bírta iparát fellendíteni, ha azt védvámokkal oltalmazta, míg csak meg nem erősödött.

A szabad kereskedelemnek elméletileg ideális felfogása, a melynek Cobden, Bright, Gilpin és más híres angolok voltak apostolai, hasznos volt és ma is hasznos a hatalmas Anglia számára, a mely megelőzött minden más államot az ipar terén és kezében tartja a világ kereskedelmét és melynek szüksége van arra, hogy iparczikkeit szabadon vihesse ki az egész világon mindenhová. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

De minden más állam a kellő időben s kellő irányban alkalmazott védekezéssel birt ipart teremteni és én nem tudom azt belátni, hogy Magyarország miképen képezhetne olyan kivételt, hogy az egész világon sehol, de csakis Magyarországon legyen lehetséges az, hogy egy hatalmas versenyző, idegen iparral szemben megteremthető legyen egy egészséges ipar. Meggyőződésem szerint lehetetlenség ellen küzdeni nem más, mint az ország erejének,

pénzének és életvérenek elfecsérlése. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Egy másik megjegyzést is akarok tenni, mert az igen tisztelt miniszter úrnak válaszaiból egy másik látszat is merül fel, az a látszat, mintha mi függetlenségi párt azt akarnánk állítani, hogy a gyáriparnak kifejlesztése az ipari munkások kárára van. Mi semmiesetre sem fogjuk elkövetni a huszadik században azt a hibát, a melyet a múlt századnak első harmadában a doktrinér politikusok elkövettek akkor, midőn Európában az ipargépek felállítása és a vasutak terjeszkedése megkezdődött. Még most is mosolyogva emlegetik Európában Thiersnek azt a mondását, hogy a vasutak nem lesznek soha más, mint gyerekjáték, még pedig oly veszélyes gyermekjáték, a mely sok kárt fog okozni a fuvarosoknak.

Azon eredmények, a melyek a múlt században elérték az ipar és a vasutak terén, Thiersnek és vele a doktrinének csodálatos felfogását meghazudtolták. Elképzelhetetlen lenne tehát, hogy a függetlenségi párt, a mely mint az egész ország tudja, alaposan szokott a közgazdasági kérdésekkel foglalkozni, ilyen badarságot állítana. A függetlenségi párt soha ilyet nem mondott, ellenkezőleg azt mondja, hogy a gyáraknak felállítása az ipar-munkásosztálynak kenyérkeresetet ad. A világstatisztika is ezt bizonyítja. Nem akarom a t. házat fárasztani statisztikai adatok felsorolásával, csak egy tételt említek fel, Poroszország példáját. Ha összehasonlítjuk a porosz viszonyokat a magyar viszonyokkal, azt fogjuk találni, hogy Poroszországban a lakosság 48 százaléka-nak ad a gyáripar kenyeret, Magyarországnak pedig a nagy- és kisipart összevéve csak a lakosság 12 százaléka-nak ad kenyeret, még pedig száraz kenyeret. A függetlenségi párt, a mely a nép javát keresi, kenyeret akar adni a népnek, a mi alapelveink egyike az, hogy a magyar nép legyen boldog, szabad és független, képtelenség tehát minket úgy állítani oda, mintha mi oly állapotot akarnánk fenntartani, a melyben a lakosságnak csak 12 százaléka talál kenyeret az ipar terén akkor, a mikor a világverseny mind nehezebbé teszi az ős-termeléssel foglalkozó lakosság megélhetését. Ilyen dolgot a függetlenségi párt nem akar és nem mondott soha, hanem igenis azt mondja, hogy ép azért, mert szükséges az, hogy az ország lakosságának egy tekintélyes része kereshesse kenyerét az iparral, ép azért szükséges az, hogy az iparnak egy olyan talaj készítették elő, a mely talajon egészségesen felvirágoztassék és mindaddig, míg ez meg nem történik, minden segélyezés, minden kísérletezés haszontalan lesz. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Még egy harmadik dolgot is meg akarok jegyezni, még

pedig azt, hogy sajnálattal hallottam a t. miniszter úr részéről azt a nyilatkozatát, hogy ő Bülow birodalmi kancellárnak ismert kijelentésével szemben nem akar állást foglalni. Világos dolog az, hogyha Németország az agrárvámoknak fel-emelésével oly térre fog lépni, a mely téren a magyar őstermelést egészen ki fogja zárni Németországból, akkor Magyarország nem fog védekezhetni még represzáliákkal sem, mert ha az iparvámokat fogják emelni a közös vámvonalon, ezzel egyszerűen csak azt az eredményt fogjuk elérni, hogy az osztrák iparcikkek még drágábbakká fognak válni Magyarországon.

Ha megvolna az önálló vámterület, akkor igenis iparvédvámokkal kompenzációt lehetne nyújtani az országnak az ipar terén azért, a mit a közgazdaság terén el fog veszteni Németországnak állásfoglalása következtében. De minthogy ma nincsen önálló vámterület, teljesen lefegyverezve és védtelenül állunk Németországgal szemben, valamint minden egyéb állammal szemben, a melynek eszébe jut a magyar nyersterményeket kiszorítani. Így lévén a dolog, lehetetlen, hogy ezen igazságnak a miniszter úr ellent mondjon, mert ez olyan alapigazság, a melynek nem is lehet ellentmondania. Ha pedig ellenmondhatlanul igaz, a mit mondtam, akkor szükséges lenne az, hogy a t. kormány is hozzá járuljon egy erős közvélemény megalkotásához Magyarországon az önálló vámterület mellett, a mely erős közvéleménynek megalkotása és megnyilvánulása nélkül csaknem teljesen lehetetlen lesz Magyarországon megszerezhetni azt az egyetlen védekezési eszközt, a melylyel más államok élnek hasonló helyzetben. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Szükséges egy erős közvélemény nyomása, mert jól tudjuk, hogy Magyarországon nem lehet mindazt véghez vinni, a mi a magyar érdekek szempontjából szükséges volna; nem lehet saját érdekeinket saját belátásunk szerint védelmezni, mert ellentmond ennek olyan nagy erő, a melyet itt megemlíteni nem akarok, mert én a koronát nem akarom belevonni a parlamentáris vitatkozásokba; de azt mégis megmondhatom, szorosan szigorú parlamentáris felfogással is, hogy a t. kormánynak szent kötelessége lenne a koronát meggyőzni arról, hogy Magyarországnak életfeltétele az önálló vámterület felállítása, és hogy a magyar koronának kötelessége, teljes erővel ismétlem ezt a szót, hogy kötelessége hozzájárulni ahhoz, hogy leghűbb országának életfeltételei meg legyenek óva. *(Élénk helyeslés, éljenzés és tetszés a szélső baloldalon.)*

XXII.

Az 1901. évi november 14-én tartott ülésben Kossuth Ferencz beterjesztette a függetlenségi párt felirati javaslatát a következő beszéd kíséretében:

Azért szólalok fel, hogy a függetlenségi és 48-as párt-nak felirati javaslatát benyújtsam és elfogadását szorgalmazzam. Alattvalói hódolattal, de férfias nyíltsággal jelenünk meg a királyi szék előtt azért, hogy nyíltan elmondjuk azt, mit tartunk a haza és a korona érdekében levőnek. Bizunk az uralkodónak lovagias érzelmeiben és hisszük, hogy a mi nyíltságunkat szívesen fogja fogadni; sokkal szívesebben, mint hogy ha a nyíltság helyett eltakarni iparkodnánk előtte gondolatainkat és meggyőződésünket, és nem mondanók meg neki a tiszta igazságot.

A magyar hazának és a magyar koronának érdekei egységesek. A mi a magyar hazának erejét és hatalmát növeli, az növeli a koronának fényét és hatalmát is. Meggyőződésünk az, hogy a magyar haza képezi az uralkodó családnak legbiztosabb talaját. Ausztriában a császári szék körül összehaphatnak a nagy szláv és német áramlatok, ezen áramlatok hullámaival felkorbácsolhatják a féktelen szenvedélyek; de a magyar király, a magyar hazában, hogyha esküjéhez hű és megtartja azokat a törvényeket, a melyeket ő és elődei szentesítettek, egész békében és dicsőségesen fog mindig uralkodhatni. *(Éljénzés a szélső baloldalon.)*

Magyarország egy tisztán körvonalazott egészet képez, melyet egy ezredév története kovácsolt össze és a melyet összetapasztott számtalanszor a magyar honfi-vér. Ezen összekovácsolt, összetapasztott, egységes államban az államalkotó faj a magyar. És ez az államalkotó faj nem gravitál kifelé, más gócpont felé. Ez az államalkotó faj ebben a hazában akar élni és halni, mert, mint a költő mondja: máshol „nincsen számunkra hely“.

Adná Isten, hogy érlelődjék meg végre-valahára a királynak szívében és agyában az a meggyőződés, hogy a szabadságot szerető és jogaira, törvényeire féltékeny magyarnál hűbb alattvalója a magyar királynak nem lehet és hogy a hazaszeretet s nagy történeti emlékek iránti lelkesedés nincs ellentétben a lojalitással és a király iránti hűséggel. A szabadságára büszke magyar olyan, a minők voltak a vitézek a kikre Ratbor, a Habsburgok házának őse, a szűk habsburgi vár udvarán rámutatott, a mikor egy szomszédja magas és erős várfalával dicsekedett. Azt mondta Ratbor: Ime, az én

vitézeimnek melle képezi az én erős váramat. A magyar nemzetnek melle számtalanszor volt a dinasztíának erős vára és valószínű, hogy lesz a jövőben is. De ha ez így van, a mint hogy így is van, akkor világosan az az érdeke az uralkodóháznak, hogy kiépíttessék és megerősíttessék a magyar állam. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

A trónbeszéd figyelmeztet bennünket arra, hogy a magyar állam kiépítésének és megerősítésének munkája nem enged szünetelést és nem tűr megszakítást. Ez az, a mit mi is tisztelettel és hódolattal, válaszolunk a királynak. De a magyar állam kiépítése az államiság attribútumainak visszaszerzését igényli. Ezen attribútumok nélkül Magyarország nem állam, csak tartomány, mert állam függetlenség és erő nélkül nem létezik. Harmincznégy év óta küzd a függetlenségi és 48-as párt azért, hogy visszaszerezze a magyar hazának az államiság attribútumait. Munkálkodásunk folyton beleütközik abba a kiegyezésbe, a mely a magyar államiság attribútumait egy más állam attribútumaival csatolta és olvasztotta össze és úgy egymáshoz lánczolta a két országot, hogy egyik sem mozdulhat meg anélkül, hogy megmozdulása a másiknak ne fájjon, egyik sem fejlesztheti erejét a nélkül, hogy az erőnek e fejlődése a másiknak kárára ne legyen. Még a gazdasági életben is így van ez. Az egyik állam kiaknázza a másikat.

A törvény azt rendeli, hogy időnként — a szokás megállapította, hogy minden tíz évben — a két államnak népe összeveszni legyen kénytelen a legfontosabb anyagi érdekek terén is. Most már világossá lett, hogy ez a folytonos, szükségyszerű és — mondhatnám — a törvények által rendelt összeveszés a két állam népében ellenséges érzelmeket támasztott egymás iránt. És a két állam közgazdasági fejlődése is olyanná lett, hogy érdekeik homlokegyenest ellenkezők.

Vannak olyanok, a kik ezt a tételt kétségbe vonják, és a kik azt állítják, hogy nem ellentétesek a két állam érdekei, hanem kiegészítik egymást, t. i. Magyarország elfogyasztja az osztrákok iparczikkeit és Ausztria elfogyasztja a magyar nyerstermékeket. Ámde a kik így vélekednek, Magyarországot örökös gyarmati állapotra ítélik. Mert valóságos gyarmat az és nem más, mely csak azért van itt, hogy örökösen csak nyersterményeket szolgáltatson a vele összezsátolt hatalmasabb és erősebb iparos államnak. A gyarmatok sorsa az, hogy közgazdasági helyzetüket a velük összekapcsolt iparosállamnak vámpolitikája nem képes felvirágoztatni, sőt ellenkezőleg, az így összezsátolt gyarmat szükségszerűleg elszegényedik, tönkre megy, még pedig azért, mert az iparos államnak természetesen szüksége van arra, hogy a nyersterményeket minél olcsóbban vehesse meg, s így vám- és ke-

reskedelmi politikája oda irányul, hogy a nyerstermelést üző ország termékeinek árát leverje. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)

A közgazdasági és közjogi folytonos sűrűlődnak az a nagy hátránya is megvan, hogy folyvást előtérbe rántja az uralkodó személyét és folyvást kényszeríti az uralkodót annak a kínos helyzetnek az elvállalására, hogy a két állam közt bíraskodjék, a mit nem tehet meg a nélkül, hogy vagy az egyik, vagy a másik államnak kárára ne döntsön. Így van az, hogy királyi döntéssel emeltetett a magyar quóta és hogy a közérzület mindig a királyi akaratot állítja fel, mint olyant, a mely nem engedi azt, hogy Magyarország a közgazdasági téren a megváltáshoz, az önálló vámterülethez közeledhessék.

Az a kínos helyzet, melyet így röviden jeleztem, még azt is eredményezi, hogy a monarchia nem valóságos nagyhatalom; mert olyan monarchia, a melynek két állama egymással ellenséges viszonyban van, nagyhatalom valóban nem lehet. . . . Továbbá ezen kínos helyzetnek az is a következménye, hogy az egész világ előtt úgy tűnik fel az uralkodó és a nemzet, mintha bizonyos kérdésekben nem értenének egyet egymással.

Ha tehát valóban munkálkodni akarunk azon, hogy a magyar államiság ki legyen építve, akkor első sorban el kell hárítani azon akadályokat, melyek 34 év óta hátráltatták azt, hogy megszerezhetők legyenek a magyar államiságnak fő attribútumai. Mik a magyar államiságnak főbb attribútumai? Az önálló magyar hadsereg, az önálló magyar külügy, az önálló vámterület, az önálló magyar kereskedelemügy és az önálló nemzeti bank. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)

A mi a magyar hadsereget illeti, ennek a létezését 1867: XII. t.-cz.-nek 11. §-a is elismeri és a magyar hadsereget az összes és nem a közös hadsereg kiegészítő részének rendeli. Egy szóval sem említi a 67-es törvény a közös hadsereget. Igaz, hogy a 67-es törvény a vezérletet, a vezényletet és a belszervezést az uralkodóra bizza, de ezen jogok nem mehetnek addig, hogy megsemmisítsék a magyar hadsereg létezését és a magyar hadsereget a közös hadsereg egyik hányadává, kiegészítő részévé súlyszszék le.

A hadsereg vezérlete, vezénylete és belszervezése mindenütt, a hol monarchia van, uralkodói jogot képez, de a magyar törvény ezt a jogot nem az osztrák császárnak adta, hanem a magyar királynak. És e jog, a mint mondtam már, nem mehet odáig, hogy a nemzetet önálló haderejétől megfoszsza és védtelenné tegye; úgy, hogy a nemzetnek védelme csakis egy szomszédállamnak hozzájárulásától függjön és másképp érvényesíthető ne legyen. Ez a hozzájárulás távolról sem folyik az 1723-iki magyar törvényből, mert ez a magyar

törvény kölcsönös védelmet rendel el és állapít meg, nem pedig azt, hogy a magyar nemzeti érdekek egy közös hadsereg által védessenek meg, még pedig oly közös hadsereg által, melynek zászlaja császári, nyelve német és szelleme osztrák. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A Habsburg uralkodóknak nem volt soha okuk megbánni azt, hogyha a magyar hadsereg harczolt az ő jogaikért. Nem volt oka megbánni Mária Terézia királynak azt, hogy százezer magyar vitéz harczolt érte az örökös tartományok területén. Miképen érzett a veszély perczében Mária Terézia a magyarok iránt, mutatja az a levél, a melyet Pálffy nádorhoz intézett a magyarok lautenburgi győzelme után, s a melyben Pálffy nádort atyjának nevezi s így szól: „Tudja a nádor, mily nagy volt mindig szeretetem és bizodalمام a nekem annyira drága nemzet iránt és nincs semmi, mit az ország iránt hálás szívvel tenni kész nem volnék.” Így nyilatkozott a magyar király akkor, mikor a magyar haderőre szüksége volt; és mi lett volna az örökös tartományokból akkor, hogyha az 1741. LXIII. t.-cz. el nem rendeli a magyar ezredeknek felállítását azzal a föltétellel, hogy ezen ezredekben a főtiszteket a király fogja kinevezni, de a többi tiszteket a kapitányokig, ezeket is beleértve, a megyék fogják kinevezni. Még ily katonai szervezet is hasznos volt és üdvösnek tekintett akkor, mikor a Habsburgokat veszély fenyegette. Később ismét eljött az a kor, midőn a magyar haderőre nagy szüksége volt az I. Napoleon ellen folytatott háborukban. Lássuk hogyan nyilatkozott 1808. november 5-én Ferencz császár és király. Azt mondja: „Szívemnek legkedvesebb magyarjai. Megtettétek azokat, melyek a ti ősi tulajdonságatokhoz, a király iránt való hűségtekhez és a ti becsületekhez illendő. Meg fogja látni egész Európa, hogy a ti királyotok véletek úgy egyetért, hogy sem nekem, sem nektek semmi sem kedvesebb, mint a mi régi polgári alkotmányunkat minden tehetségünkkel az utolsó csepp vérig védelmezni akarni. Egyek voltunk, egyek vagyunk és egyek maradunk mindaddig, míg a halál bennünket el nem választ.”

Igy szólt Ferencz császár 1808. november 5-én. Nem szükséges megmondani, mi történt néhány rövid évvel azután.

Azért olvastam fel ezen két királyi nyilatkozatot, hogy megmutassam, hogy az ékesszólás a királyi székben nem mai találmány. Ékesen szólottak a mi uralkodóknak ősei is; reméljük, hogy a most elhangzott ékesszólásnak több tényleges eredménye lesz, mint volt az azelőttinek.

Ha ki akarjuk építeni államiságunkat, akkor — a mint már megjegyeztem — szükségünk van az önálló külügyre is, azért, hogy államunk elfoglalhassa azt a helyet a világ álla-

mainak társaságában, a mely őt úgy kiterjedésénél, népességének számánál, mint történelmi múltjánál és művelődésének kifejltségénél fogva megilleti. Önálló külképviselet nélkül egy állam sem érvényesítheti befolyását a külügyek alakulására. Az államok társasága is csak éppen olyan, mint a társasviszony a magánéletben. Ha valaki a társadalomból ki van zárva, azt többnyire ignorálják, megvetik. Fájdalom, Magyarországot is tökéletesen ignorálják a külföldön. Ignorálják, mert ki van zárva az államok társaságából és mi, ezredéves, egykor hatalmas állam, oda jutottunk, hogy büszkék vagyunk akkor, mikor valami kiállításon drága pénzen szerzett díszes szekrényeinkre ráírhatjuk ezt a dicső szót: Magyarország!

Ha ki akarjuk építeni államiságunkat, szükségünk van az önálló vámterületre is. Mert az önálló vámterületnek felállítása nélkül teljes lehetetlenség önálló vámpolitikát folytatni. Az egész világon pedig minden egyes állam, legyen az hatalmas vagy gyenge, nagy vagy kicsiny, jólétét csakis a helyes vámpolitikával érte el. Valahányszor egy-egy állama a világnak, szegénységbe, nyomorúságba jutott, ez onnan eredt, hogy helytelen vámpolitikát üzött. Ha felállíthatjuk önálló vámterületünket, akkor a külföldi államokkal olyan kereskedelmi szerződéseket köthetünk, a melyek megfelelnek a magyar érdekeknek, és akkor elháríthatjuk termelőinktől azt a szerencsétlenséget, a mely most erősen nehezedik vállalkra, hogy az osztrák kereskedés szedi le a magyar termelésnek tejfőjét. Ha ki akarjuk építeni államiságunkat, szükségünk van arra, hogy az ország lakosainak hitelügye kivéssék egy idegen, nyerészkedő részvénytársaságnak kezéből, a mely idegen és nyerészkedő társaság az új szabadsalom daczára is akkor szoríthatja meg a hitelt, a mikor akarja, legalább olyan mértékben, mely elég arra, hogy a magyar társadalomban óriási nehézségeket idézhet elő.

Ezek tehát azok a főkéllékek a magyar állam kiépítésére, a melyektől eltekinteni teljes lehetetlenség. És minthogy így van, ha azt tapasztalnók, hogy az uralkodó nem áll rá arra, hogy ezek a nehézségek elháríttassanak az útból, akkor kénytelenek lennénk meggyőződni arról, hogy azok az igen szép mondatok, a melyek a t. előadó urat fellelkesítették, nem mások, mint a milyen mondat volt pl. az, a melyet 1808. augusztus 28-án Ferencz császár és király hangoztatott, hogy t. i.: „Én nem kevésbbé dicsekszem azzal, hogy királyotok vagyok. Folytassátok tovább is magyarságotokat és iparkodjatok azon, hogy e dicső nevezettel és hazai jeles tulajdonságaitokkal mentül tovább élhessetek. Minden gondoskodásokat oda fordítsátok, hogy a haza boldogsága örök időkre

fennmaradjon“. Mondom, ha nem lennénk képesek elhárítani azokat az akadályokat, a melyek a magyar államiság kiépítésének útját állják, kénytelenek lennénk azt gondolni, hogy a most elhangzott hangzatos frázisok is csak olyanok, mint a milyen volt az, a melyet most felolvastam.

De, lássuk, hogy miképen alkalmazkodik a többség az uralkodónak azon felhívásához, hogy építtessék ki és erősítsék meg a magyar állam? Lássuk, hogy melyek azok az intézkedések, a melyeket a t. többség ezzel a czéllal sürget, és a melyeket felirati javaslatában különösen kiemel? Lássuk, hogy nyilvánít-e a többség valami akaratot felirati javaslatában? Fájdalom, ilyen akaratnyilvánítást hiába keresünk. Én úgy látom, hogy a többség felirati javaslata nem más, mint kibővített ismétlése és meglehetősen alázatos alakba öntése a királyi trónbeszédnek. Valóságos parafrázis. Meglehet, hogy a sorok közt lehet valamit olvasni ezen iratban is, a mint a Bach-korszakban megjelent Falk-féle vezérczikkben lehetett a sorok közt olvasni. De a magyar országgyűlés nincs hivatva arra, hogy a sorok közt beszéljen a királylyal, hanem arra van hivatva, hogy nyíltan és őszintén mondja ki a meggyőződését. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Meglátszik a többség válaszfeliratán, hogy az annak a természetellenes állapotnak a következménye, hogy Magyarországon nem a kormány kifolyása a többségnek, hanem a többség kifolyása a kormánynak. Innen ered az, hogy a kormány akaratán kívül nincsen a többségnek semmi akarata. Ez a tény kétségen kívül hatalmassá teszi a magyar kormányt befelé és lefelé, de gyöngévé teszi a magyar nemzetet kifelé és befelé, *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)* valahányszor az osztrákokkal való alkudozásról van szó. A magyar kormány erős, mindent keresztül bír vinni, az országgyűlésen nagy többségre támaszkodik, mely őt hiven és mindenben követi. Az osztrák kormány gyenge, többsége nincsen, semmi pártra sem támaszkodhatik, úgy áll a levegőben, mint Mahomed koporsója. Igen természetes tehát, hogy ilyen helyzetben az uralkodó, a ki természetesen azt óhajtja, kívánja, sőt fájdalom meg is követeli, hogy a két állam egymással kiegyezzék, azt a kormányt szólítja fel engedésre, a mely kormány engedni bír és nem azt a kormányt, a mely engedni nem bír; mindig a magyar kénytelen tehát engedni, mert mindig a magyar kormány az, a mely engedni bír és a mely engedni akar. Ilyen kilátásokkal megy bele a magyar országgyűlés abba a küzdelembe, a melyet a törvény is előír, a melyről a trónbeszéd is megemlékezik és a melyet a válaszfelirat is megemlít. És minthogy ez így van, én azt hiszem, hogy még akkor is, ha tényleg nincsen a többségnek semmi aka-

rata, a jelen alkalommal akaratot kellett volna színelnie, mert ezzel mindenestre segített volna a kormánynak nehéz helyzetén és a nemzetnek jelentékeny szolgálatot tett volna. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Meglehet, hogy a többség és a kormány abban a hitben ringatják magukat, a mely hitet én illúziónak tekintek, t. i. hogy lehetséges lesz a mostani állapotot 1907-ig kinyújtani, még akkor is, hogyha az osztrák Reichsrath nem járul ehhez hozzá.

Meglehet, hogy azt hiszi a többség, hogy ez lehetséges lesz a 14-ik osztrák császár-paragrafus alapján, mint-hogy ehhez, úgy tudjuk, maga az uralkodó is hozzájárul. De kérdem önöktől, van-e önök között valaki, a t miniszterelnök urat is beleértve, a ki biztosíthatna minket arról, hogy azok a külállamok, a melyeknek 1903-ban le fog járni a szerződésük, hajlandók lesznek egy új szerződést megkötni, olyan két állammal, a mely két államnak a viszonya annyira bizonytalan alapokon nyugszik, mint az osztrák 14-dik §, a mely jól tudjuk, hogy minden hat hónapban elveszti hatását. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Vagy talán lehet komoly kilátás arra, hogy a bécsi Reichsrath bele fog egyezni abba, hogy a mostani állapot törvényesen is létrehozassék? Azt hiszem, hogy az ebben való reménykedésben, a könnyenhipésnek netovábbja lenne. Hiszen maga a magyar kormány és a magyar többség megmutatta az osztrákoknak azt, hogy semmiesetre sem akar áttérni az önálló vámterület terére, mint a hogy nem tért át akkor sem, mikor a vámszövetség lejárt, a mikor az osztrákok olyan helyzetben voltak, hogy új szövetséget megkötni képesek nem voltak, s a midőn a törvénynek akkor kétségbe nem vont magyarázata is azt rendelte volna, hogy felállíttassék az önálló vámterület, és mikor a magyar állam még sem élt ezen törvényadta jogával tényleg, hanem megelégedett azzal, hogy az 1899 : XXX. t.-cikkkel egy platonikus kijelentést tegyen, azt a kijelentést t. i., hogy Magyarország az önálló vámterület jogi állapotában van. De még most is egy újabb bizonyítékkal járul hozzá a magyar kormány és a magyar többség annak a meggyőződésnek a megerősítéséhez, hogy semmiesetre sem fog élni a magyar állam azzal a jogával, a mely jogának érvényesítésétől félnek az osztrákok egyedül és semmi másról. Ez az új bizonyíték az, hogy sem a kormány nem tesz semmi előintézkedést az önálló vámterület felállítására, sem pedig a többség nem követeli az előintézkedések megtételét. Pedig azt igen jól tudhatja a többség és tudhatja minden ember, a ki csak valamit is ért a közgazdasági kérdésekhez, hogy az önálló vámterületet kellő előkészítés

nélkül felállítani nem lehet, és hogy ha ezt így megkísérle-
nénk, akkor az önálló vámterület felállítása egy olyan köz-
gazdasági krizissel járna, a mely a mai nemzedéknek felét
tönkre tenné. Az pedig, a ki semmi előkészületet sem tesz
arra, hogy az önálló vámterület baj nélkül legyen felállítható,
az önálló vámterület felállítását semmiesetre sem akarja.
(*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

A trónbeszéd utal a kedvezőtlen anyagi helyzetre és ezt
visszhangozza a többség felirati javaslata is.

Sajnos, hogy ez a kedvezőtlen helyzet szükségszerű és
elodázhatatlan következménye annak a közgazdasági polití-
kának, a melyet az ország 34 év óta folytat, és szükségszerű
következménye annak, hogy Magyarország és Ausztria kény-
telenek az összekötöttség folytán ugyanazt a vámpolitikát
folytatni. Az pedig tudnivaló, hogy az egész világ már a hetve-
nes évek vége óta rátért a védvámrendszerre és az utóbbi
időben még az Egyesült Államok is érvényesítették az u. n.
Dingley-Billt, a melylyel a védvámrendszert a legnagyobb
mértékben viszik keresztül. Kénytelen volt már annak idején
a 80-as évek kezdetén Ausztria és Magyarország szintén rátérni
a védvámrendszerre. Ennek a védvámrendszernek azon össze-
kapcsoltság folytán, a mely a két ország közt létezik, mi a
következménye? Az, hogy az iparos államnak védvámjai mind
érvényesülnek és az osztrák ipar számára teljesen biztosítva
van a magyar fogyasztási terület, a magyar agrárvámok ellen-
ben nem érvényesülhetnek, mert Magyarországnak nyerster-
ményeiből nagy kivitele van és tudjuk, hogy ilyen esetben a
védvámok nem képesek érvényesülni.

De még mesterségesen is lenyomta a közös vámpolitika
a magyar termények árát azzal, hogy megengedte, hogy az
összes kivitelnek a növény- és állatvilágból körülbelül 20—24
százalékára rugó behozatala jöjjön be ugyanarra a piacra, a
mely úgymint annyira túl volt terhelve, hogy kivitelre szorult.
Ezzel természetesen a magyar termények ára még inkább le-
nyomtatott. De azzal is leverték az osztrákok a magyar ter-
mékek árát, hogy az orosz gabona számára a versenyt egy
specziális tarifapolitikával megkönnyítették.

Ez mind hozzájárult ahhoz, hogy a magyar termékek
átlagának ára a világpiacz árai alá állandóan lenyomassék;
az osztrákok pedig jól értik azt, hogy miképen kell ezt a
körülményt kihasználni.

Csak egy példát hozok fel ennek bebizonyítására: A
buzakivitel 1882—1892 közt Magyarországból 33·9 millió mé-
termázsát tett ki. Ezen mennyiséggel az osztrák közvetítő
kereskedelem 334 millió koronát nyert, mert tíz év alatt
334 millió korona összeggel voltak magasabbak a liverpooli

világárak, mint a magyar piaci árak, leszámítva a leszámítandókat. Tehát csupán tíz év alatt az osztrák közvetítő kereskedelem a magyar nyerstermelőket a buzakivitelen 334 millió koronával károsította meg.

Lehet-e csodálkozni, hogy ily viszonyok között Magyarország elszegényedik és a tönk szélére jut, kivált ha meggondoljuk, hogy a külfölddel szemben a pénzügyi mérleg is erősen passzív, minthogy ha jól tudom, az összes adósságoknak csakis 37 vagy 38 százaléka van Magyarországon elhelyezve, és a kereskedelmi mérleg is csaknem állandóan passzív, sőt voltak oly évek, mint pl. 1898 volt, a melyben 90 millió koronával volt passzív a magyar kereskedelmi mérleg. Ily körülmények közt az elszegényedés elkerülhetetlen. Magyarország fájdalom már régóta tőkéjét fogyasztja el és azok az adósságok, — állam- és magánadósságokat összevéve — a melyek a földbirtokra nehezednek, már megközeleltik az összes földbirtoknak tőkeértékét.

Ez mindenestre oly komoly tény, hogy e felett méltán elmélkedhetik a többségnek felirati javaslata; de az elmékedés nem elég, mert a bajon segíteni elmélkedéssel nem lehet. Csakis egy segítség lehetséges úgy a tudományok tanai, mint a gyakorlatnak tapasztalatai szerint: az, ha nem maradnak összekötve egy iparos és egy nyerstermelő állam akkor, midőn az egész világon a védvámrendszer uralkodik. Ez lehetséges volt a szabadkereskedelmi áramlat idején, de most a védvámok korában ezen összekapcsoltság következtében a mezőgazda-államnak szükségszerűleg, abszolút fatalitással tönkre kell mennie *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon)*

Megjegyzem még, hogy azon teendők sorozata, a melyeket a trónbeszéd felsorol, a mi helyeslésünkkel is találkozunk oly föltétel alatt, hogy a kivitel tényleg Magyarország megerősítéséhez és Magyarország haladásához fog hozzájárulni. Vannak fenntartásaink, a melyeket a felirati javaslatban kifejeztünk bizonyos kérdésekre nézve: ilyenek pl. a horvát egyezmény, a véderő, a közigazgatási reform, az adórendszer, a kivándorlások ügye stb. Továbbá vannak javaslataink is, a melyeket felirati javaslatunkban előadunk és a melyeket szükségeseznek vélünk arra, hogy Magyarország államisága tényleg kiépíthető legyen és ezek közt felemlítem a választási rendszer átváltoztatását, a választási kerületeknek helyesebb elosztását, a nemzet nagy tömegei jólétének előmozdítására szükséges intézkedéseket, így pl. a home-steadnak a behozatalát és a szegényügynek rendezését. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A trónbeszéd azt mondja, hogy legyen az ország képes és elég erős arra, hogy azt a hivatását betöltsé, a melyet

történelmi hagyományai és nemzeti céljai előírnak. Ha úgy lesz kiépítve a magyar állam, mint a hogy ezt a mi hazaszerető szívünk kívánja, és a mint ezt a magyar dicsőségért sóvárgó lelkünk óhajtja, akkor a magyar állam valóban hatalmas lesz, dicső lesz és egy második ezredévben egy boldog és megelégedett magyar nemzet fog élni a magyar hazában.

Még egyszer ajánlom a felirati javaslatot. (*Hosszas, élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.*)

XXIII.

Az 1902. évi november 4-én tartott ülésben az indemnitás tárgyalásánál Kossuth Ferencz a következő beszédet mondta:

Az 1848: IV., az 1867: X. t.-cz. határozottan azt rendeli, hogy minden évben állapíttassék meg a jövő évnek költségvetése. Ezt nem csak a törvény rendeli, hanem az alkotmányosságnak helyes fogalma is parancsolja.

Fájdalom, nálunk bizonyos törvényeknek rendelkezését nem szokták figyelembe venni. Példa reá a jelen eset is, hogy ámbár az említett törvények világosan rendelkeznek a költségvetésre nézve, a kormány mégis követi az évről-évre bevett szokást és egy indemnity-javaslattal áll a ház elé, teljesen mellőzván az említettem két törvénynek dispozícióját és a jövő évnek egy részében, jelen esetben egy egész harmadrészen keresztül, megszavazott költségvetés nélkül akar kormányozni. (*Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Egy másik észlelhető szokás nálunk az, hogy vannak bizonyos törvények, a melyeket a kormány a percznyi kényelemhez alkalmazkodva úgy magyaráz, hogy ebbe a magyarázatba minden belefér. Így van ez a jelen esetben a két említett törvénnyel is. Azt szokták mondani, és a t. miniszterelnök úr is így érvelt a pénzügyi bizottságban, hogy nem sérti a budgetjogot az, ha évről-évre indemnityvel kormányoz a kormány az évnek jelentékeny részében azért, mert a már megszavazott költségvetésre támaszkodik és az ezáltal szabott korlátok közt tartja az állam háztartását.

De meggyőződésem szerint ez nem más, mint a törvénynek teljes félremagyarázása, minthogy azt tételézi fel ez a magyarázat, hogy semmiesetre sem szándékozik a ház leszállítani jövő évre vonatkozólag a folyó évre megszavazott költségeit. Igaz, Magyarországon azt észleljük, hogy soha semmi kilátás nincs arra, hogy a képviselőház az állam háztartásának költségeit leszállítsa, mert minden évben észleljük, hogy, bár az ország folytonosan szegényedik, azért

az államháztartás költségei mégis folytonosan szaporodnak. E hajlandóság daczára határozottan állítom, hogy, ha előre is lehetetlenné tétetik a háznak az, hogy a következő év költségvetését redukálja, azáltal a budget-jog van megsértve és meg van sértve az alkotmányosságnak egyik alapvető törvénye is. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Erre vonatkozólag emlékeztetem az igen t. miniszterelnök urat Deák Ferencznek egy nyilatkozatára, a melyet 1868. november 9-én tett. E nyilatkozatában így szól Deák Ferencz *(olvassa)*: »Az, hogy minden évben megállapítandó a jövő év költségvetése, annyira sarkalatos törvénye az alkotmánynak, hogy a parlamentáris kormány az alkotmányos élet ezen törvényének teljesítése nélkül fenn nem állhat.«

Ime tehát Deák Ferencz a legerősebben és leghatározottabban nyilatkozott ugyanabban az értelemben, a mely értelmet én is magamévá teszek. Szívesen figyelmeztetem az igen t. miniszterelnök urat Deák Ferencz kijelentéseire és véleményeire, mert azt konstatalom, hogy Deák Ferencz szelleme nagyon távol lebeg a túloldaltól. Sőt az az üres hely is, a melyet Deák Ferencz iránti tiszteletből a ház folytonosan respektált abban a másik kopott, de kényelmes házban, az sem tartatott fenn itt, hanem ott maradt a másik házban, senki el sem bucsuzott tőle, midőn mi polgárisan belopózkodtunk ide. Nem tudom elképzelni, miért történt a belopózkodás, úgyszólván suttyomban. Valószínűleg azért, hogy a király megjelenését ne jusson észbe valakinek kívánni.

Pedig tudvalevő dolog, hogy Bécsben megszokott jelenni némely iparosok báljain is, tehát nem derogált volna az uralkodónak ide jönni, hol most vagyunk, egy nagyon aranyos, nagyon légvonatos és *(Egy hang a szélső baloldalon: Nagyon drága!)* igenis nagyon drága, de a mellett talmi márványokkal tele levő házban és e repedező talmi márványok közt élvez-zük a mostani talmi alkotmányt. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Igaza volt tehát Deák Ferencznek, a mikor azt mondotta, hogy az a két törvény, a melyet idéztem, sarkalatos törvénye az alkotmánynak és már magában az a tény, hogy évről-évre megsértik az alkotmánynak egy sarkalatos törvényét, elégséges arra, hogy az indenmit meg ne szavazzuk. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

De ehhez az elhatározásunkhoz hozzájárul még a bizalom kérdése is, mert a magyar képviselőházban 1867 óta soha még nem szűnő gyakorlat az, hogy az indenmit megszavazását bizalmi kérdésnek tekintik. Annak a vitásába nem bocsátkozom bele, hogy ez helyesen van-e így, vagy nem; azt sem akarom konstatalni, hogy az angol parlamentben ez nincs így, mert hiszen mi nem Angliában vagyunk,

hanem Magyarországon, nálunk pedig az állandó szokás az, hogy az indemnitás bizalmi kérdés. Ebből kiindulva mi bizalommal a t. kormány iránt teljességgel nem viseltethetünk, *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* még pedig két, egymástól egészen különválasztható okból. Az első ok a közjogi álláspontunkból eredő általános bizalmatlansági ok, *(Úgy van! a szélső baloldalon.)* a másik ok speciális forrásokból ered, még pedig a jelen kormány ténykedése következtében.

A közös ügyek megteremtésével Magyarország államiságának legfőbb attribútumai fel lettek áldozva. Ezen közös ügyeket az 1867-es törvény a pragmatika szankczióból kifolyóknak mondja. Ez egy oly körülmény, a melyet én annál kevésbbé vagyok hajlandó elismerni, mert hogyha igaz lenne az, hogy a közös ügyek pragmatika szankczióból folynak, akkor ezen közös ügyeknek az uralkodóház jogaival összekötött veszélyes permanenciája lenne ebben az országban.

De én a leghatározottabban állítom, hogy, a midőn az 1867-diki törvények kimondták azt, hogy a közös ügyek a pragmatika szankczióból folynak, akkor egy történelmi falsumot követtek el. Ha megengedi a t. ház, hogy egy rövid történelmi kitéréssel fárasszam, úgy ezt az állításomat be is fogom bizonyítani.

1723-ban Magyarország rendei és az akkori örökös tartományok — a mai Ausztria — között semminemű szerződés nem jött létre. 1723-ban Magyarországon egészen önállólag a nőágra terjesztetett ki bizonyos feltételek alatt az örökösödési jog és erre vonatkozólag egy kötés jött létre a magyar király és a magyar karok és rendek, — tehát Magyarország között. De megjegyzem, hogy nemcsak igaz az, hogy egyszerűen a király és a rendek léptek bizonyos egyezményre, a mely törvény alakjába öntetett, de éppen akkor sikertelenül megkíséreltetett a közös ügyek felállítása is, a mint ezt kifogom mutatni, ezt azonban Károly király határozottan visszautasította. 1723. július 16-án, a midőn Szuha Ferencz ajánlatára a karok és a rendek elvileg elfogadták azt a törvényt, melyet pragmatika szankciónak szoktak nevezni, de végleg nem fogadták el; felállt az alnádor és azt mondta, hogy most már szerződést is kellene azonnal kötni az örökös tartományok rendeivel, a mi szintén el lett fogadva. Másnap, július 17-én, a magyar rendek Károly király elé járultak, s ez alkalommal a király azt mondta nekik, hogy a rendeknek csak vele lehet dolguk, de az örökös tartományok rendeivel nem, és neki lesz gondja személyesen az ország teljes biztonságára.

Ez egy történelmi tény, a mely világosan bizonyítja az én állításomat, de még egy másik történelmiényt is felhozok,

a mely még jobban és még határozottabban illusztrálja ezt. 1712-ben, márczius hóban a horvát tartománygyűlés furcsa szabadságot vett magának. Azt t. i., hogy bár, a mint akkor kimondták, ők csak az országnak egy részét képezik, azért mégis elhatározták önállóan azt (*olvassa*): „Hogyha nincsen osztrák királyunk, birjon minket osztrák királyné”; és midőn ezt elhatározták, küldöttséget menesztettek Bécsbe, mely állt: Esterházy Miklós püspökből, gróf Draskovich János, Dellisimonovich és Plenich protonotáriusokból. Ezek Bécsben Seilern-nel, az akkori császári kancellárral tárgyaltak az örökösödési ügyben. A király is nagyon szívesen fogadta őket és látszik, hogy már akkor megvolt az a hajlam Bécsben, hogy a horvátokat czirógassák, mert tudtukra adták a horvát uraknak, hogy privilegiumaikat a király megerősíti és ha szükséges, meg is bővíti. Ugyanezek az urak április 7-en Seilern császári kancellárnak szószerint azt az ajánlatot tették, hogy az örökös tartományok rendei még ezen dicta alatt jelentsék ki, hogy: „ugyanazon női utód uralma alatt akarnak állani, s hogy ezen szövetség és szerződés alkalmával azt is ki kellene dolgozni, hogy mennyivel járuljanak az örökös tartományok és országok a magyar Végeknek és az itt levő katonaságnak fenntartásához”; tehát valóságos közös-ügyes proposíció volt ez, melyet visszavetett az uralkodó, ép úgy, a mint később visszavetett 1723-ban egy hasonló proposíciót, mely a magyar Karoktól eredt.

Ime tehát világosan kimutattam e történelmi tények felhozásával, hogy nemcsak nem igaz az, hogy a közös ügyek a pragmatika szankcióból folynak, de sőt az ellenkező igaz, mert meg lett kísérelve akkor, midőn a pragmatika szankciótörvényt meghozták, a közös ügyeknek bizonyos fajta behozatala, de a kísérelt a király által határozottan vissza lett utasítva és ki lett jelentve a pragmatika szankciót létrehozó király által, hogy Magyarország vele és exkluzíve csak vele, Magyarország királyával szerződött, nem pedig az örökös tartományokkal, és hogy csak ő, a király, és Magyarország, nem pedig az örökös tartományok tartoznak egymásnak kölcsönös védelemmel. Annak, hogy akkor így értelmezték a pragmatika szankciót, világos bizonyosságával birunk azon tényben is, hogy midőn Mária Teréziának nem a magyar koronája támadtatott meg, hanem az örökös tartományok koronája, akkor nem hivatkozott Mária Terézia a pragmatika szankcióra, követelve, hogy védelmezzék meg az örökös tartományokat, hanem eljött kérve, könyörögve és sirva, hogy Magyarország védelmezzé meg örökös tartományait is, (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*) ezzel világosan bizonyítván, hogy az első uralkodó is, a ki a pragmatika szank-

czio alapján ült a királyi széken, ép úgy értelmezte az 1723-iki törvényt, mint a hogy mi értelmezzük.

De akár folynak a pragmatika szankcióból a közös ügyek, akár nem, mégis tény az, hogy ez a közösügyes rendszer ma már teljességgel csődöt mondott. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*) Már évek óta nincs megtartva az 1867: XII. t.-cz. 25. §-a, illetőleg már évek óta lehetetlen az érintkezés az osztrák alkotmányos képvisellel. (*Ugy van! Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Az igen t. miniszterelnök úr, valahányszor ezt a tényt felhozzuk, azt szokta erre felelni, hogy ez nem áll, minthogy igenis létezik a bécsi Reichsrath, és ki szokott küldeni bizottságokat, a melyek érintkeznek a magyar bizottságokkal, tehát ime a 25. §. meg van tartva. Ez a válasza a t. miniszterelnök úrnak újra bizonyítja, hogy mennyire igazam volt felszólalásom kezdetén, midőn azt állítottam, hogy az a sajnos szokás állott be Magyarországon, hogy a törvényeket mindenféleképen, a szükség és kényelem szerint szokták interpretálni, olyannyira, hogy a törvény-interpretációnak semmi más hatása nincs, mint az interpretációnak képessége, vagy pedig, mondjuk ki nyiltan, bátorsága.

Röviden be fogom most már bizonyítani, hogy ez tényleg így van. Mit mond a törvény? A törvény azt mondja, hogy a két országgyűlés bizonyos bizottságokat küld ki a közös ügyek intézésére, de ezek a bizottságok csak előkészítő bizottságok és az, a mit határoznak, a törvény értelmében a két országgyűlés elé hozandó. A törvénynek világos szava az, hogy mindegyik országgyűlés az illető miniszterek útján közli határozatait a másik országgyűléssel és a két félnek ily módon eszközözendő megállapodásai szentesítés végett ő Felsége elé fognak terjesztetni. Világos tehát, hogy a törvény teljességgel nem a bizottságok érintkezéséről szól, hanem az országgyűlések érintkezéséről.

Ezt világosabban kifejni, mint a hogy ezt a törvény maga kifejezi, teljességgel lehetetlen. Tehát kétségtelen tény az, hogy ez a sarkalatos törvény, az 1867: XII. t.-czikknek 25. §-a, már évek óta nem funkcionál, már évek óta nem érinkezhetik a magyar országgyűlés magával az osztrák országgyűléssel, évek óta nincs meg az az állapot, melyet a törvény egyik alapfeltételnek nevez, azért, hogy a közös ügyek és azoknak a törvény által előírt rendezési módja megtartassék. Ámbár ennek folytán törvényen kívüli állapotba jutottunk a közös ügyek terén, azért a t. kormány még sem gondolkozik arról, hogy ezt az állapotot szanálja, a mi csakugyan nem mozdítja elő az országnak bizalmát a törvények iránt, tekintve, hogy a legsarkalatosabb törvény legvilágosabb

rendelkezését sem tarja meg a kormány. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Az ezekből eredő bizalmatlansági okokat fokozza az, hogy bár az ország anyagi helyzete igen nagy pangásban van, azért mégis éppen a mostani helyzetet használja fel a t. miniszterelnök úr arra, hogy benyújtson — a mint hogy be is nyújtott — egy törvényjavaslatot a katonai létszám felemeléséről, még pedig óriási felemeléséről, mert az ujonczlétszám eddig 103.100 lélekből állott, most pedig ezt felakarták emelni mindenféle kerülő uton 123.100-ra. Szóval egy ötödrészszel óhajtották növelni az ujonczok létszámát, és ezzel természetesen aránylag a költségeket is. De nemcsak a közös hadseregére vonatkozólag akarták felemelni az ujonczok létszámát, hanem a honvédségre is, a honvédségre nézve 3000 lélekkel évenként, tehát egy negyed részével az egész ujonczlétszámnak. Arról nem is kell szólanom, mert ez köztudomású dolog, hogy az a törvényjavaslat, mely benyújtott, mennyire sértette a polgárok szerzett jogait, úgy, hogy valószínűvé lett már, hogy közfelháborodás közt e törvényjavaslatot visszavonják. De ha vissza is vonják, tudjuk, hogy újra benyújtják más alakban, még pedig abban az alakban, hogy minden kerülő út mellőzésével az ország ajánlja meg az ujonczlétszám felemelését.

Ha ezt megpróbálják, akkor magam is úgy látom, hogy valami olyant fognak megpróbálni, a mi törvényszerűleg keresztülvihetetlen. Tudnivaló dolog, hogy Ausztriában az ujonczoknak létszáma a Staatsgrundgesetz-czel van megállapítva. Azt is tudjuk, hogy ennek megváltoztatására az osztrák Reichsrathban két harmadrész többség szükséges, a mi a jelen viszonyok közt el nem érhető. Ha tehát Magyarországon beterjesztenek egy ilyen törvényjavaslatot, azzal a tudattal terjesztik azt be, hogy ez Ausztriában jelenleg törvénytényé nem válhat, mert teljes lehetetlen, hogy ilyen többség Ausztriában megalakuljon, s a 14. §. szintén nem alkalmazható erre az ügyre. Nem tudom tehát belátni, hogy mit célozna a kormány, ha ezt a javaslatot Magyarországon beterjesztené.

De még egy másik javaslatot is szándékozik a kormány beterjesztetni, a költségvetésbe már be is vette azt. Éppen akkor akarja a civillistát felemelni két millió koronával, mikor Magyarország a legnagyobb szegénységben van. Tudnivaló, hogy a civillista most 9,300.000 korona, és ezentúl 11,300.000 koronára akarják emelni. Ha összeszámítjuk, hogy 67 óta mennyit költ az udvar évenként Magyarországon, azt találjuk, hogy ez az összeg alig üti meg az egy millió koronát, tehát 8,300.000 korona így is Ausztriában marad. A mint én értesülve vagyok, az udvari rendszabályok szerint

mindössze is csak 720.000 korona van előirányozva arra, hogy Magyarországon elköltessék, és az is tény, hogy még ez az összeg sem költetett el 1867 óta minden évben, annyira nem, hogy a meggazdálkodott összegek felszaporodtak, és e tőkével kezdett neki az udvar a királyi palota építésének. Azonban e meggazdálkodott összeg csakhamar kifogyott s ezért a Bánffy-korszakban az állam — úgy tudom — 20 millió koronát adott kölcsön az udvarnak, még pedig kamat nélkül. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Szegény udvar!)* Minthogy ezt a kölcsönt kamat nélkül adta az állam, minden évben 800.000 koronát veszít az ország az elmaradt kamat fejében. Most azt tervezik, hogy az udvar elfogja kezdeni az adósság részletes és kamat nélküli visszafizetését, még pedig 660.000 koronával évenként. De minthogy a kamat 800.000 korona, ha 660.000 koronát fizetnek évenként vissza, az adósság tulajdonképpen évenként 140.000 koronával szaporodik, a helyett, hogy apadna, úgy, hogy az ország tulajdonképpen ezt a 20 millió koronát a fond perdu adta ajándékba; ennek daczára most azt a 660.000 koronát is, a mely nem felel meg még az összeg kamatoknak sem, az országgal akarják megfizettetni, minthogy ez is helyt foglalt abban a 2 millió koronában, a melylyel fel akarják emelni a czivilistát.

Jól tudom azt, hogy az udvarnak nagy terhei vannak, többek közt tudom, hogy a királyi herczegek, vagy főherczegek, mert ő fenségeik bizony inkább főherczegek, mint királyi herczegek, az udvartól évenként 100,000 kor. apanázst húznak. Én összeszámítottam, hány nagykorú kir. herczeg van. 18 nagykorú van mindössze; herczeg és herczegasszony összesen 54—55. Az említett 18 nagykorúból mindössze három költi el az apanázst Magyarországon, 15 pedig nem, és azt hiszem, hogy az igen t. ház velem egyet fog érteni abban, hogy arról, hogy ennyi főherczeg és főherczegasszony van, az ország csakugyan nem tehet. *(Derülttség a szélső baloldalon.)*

Valóban rég nem volt az országnak kormánya, a mely előnyösebb anyagi viszonyok közt is, mint a milyenek most vannak, elő mert volna lépni azzal, hogy a katonai létszámot oly erősen szaporítsa, és hogy a czivilistát oly erősen emelje, mint a hogy azt a jelen kormány javasolja, abban bízván, hogy elég erős arra, hogy azt keresztül is fogja vinni. Én azonban az ország szegénységét oly nagyon találom, hogy lehetetlennek vélem azt, hogy még a t. túloldalon is meg ne szólaljon sok képviselőtársamban a lelkiismeret szava, és ne gondolnák még a túloldalon is azt, hogy a jelen helyzetben nem szabad ily javaslattal előállani.

De a felemlített bizalmatlansági okokhoz egy másik

erős bizalmatlansági ok is járul, és most már csak erre terjeszkedem ki, mert az összes közjogi bizalmatlansági okokat nem akarom kimeríteni, a legutóbbi napokban a függetlenségi pártot igen kínos meglepetés érte. Kiderült, hogy az 1899: XXX. t.-cz.-ben minden benne van, a mi a változott viszonyok közt a kormánynak czélszerű, és semmi sincs benne abból, a mit a függetlenségi párt bennlevőnek hitt, egészen jóhiszeműleg mindaddig, míg a t. kormányelnöktől az ismeretes törvényt magyarázatot nem hallotta.

Hát midőn az u. n. paktum létrejött, mire törekedett a függetlenségi párt és mi volt szükségszerűleg — ezt a szót hangsúlyozom — a függetlenségi pártnak véleménye? A függetlenségi párt, midőn a pártközi tanácskozások folytak, nem mondott le soha elvi álláspontjairól, de igenis hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos feltételek alatt, bizonyos benyújtandó törvényjavaslatokat nem fog mással, mint a rendes parlamenti eszközökkel ellenezni. Mi nem vállalkoztunk arra, hogy a benyújtandó törvényjavaslatokat elfogadjuk, hanem igenis csak arra vállalkoztunk, hogy bizonyos törvényjavaslatokkal szemben a parlamenti forradalmat nem fogjuk folytatni, mint-hogy, mindenki tudja, akkor parlamenti forradalom volt.

Az egyik legfontosabb törvényjavaslat, a melyről akkor szó volt, az volt, a mely Ausztriával a közgazdasági téren való viszonyunkat volt hivatva bizonyos fokig rendezni. Akkor mi azt a czélt tűztük ki magunknak először, hogy összevágjon az Ausztriával való rendezés és a nemzetközi szerződések lejártának ideje. Ezt a czélt elértük azzal, hogy a rendezés 1903-ig megállapított azért, mert a nemzetközi szerződések akkor járnak le. De minthogy a nemzetközi szerződések csak az esetben járnak le 1903-ban, ha felmondanak és másképp nem járnak le, logice mást nem lehetett következtetni abból, hogy az igen t. miniszterelnök úr elfogadta az 1903., illetve 1904. évi terminust, mint olyant, melyre a vám- és kereskedelmi szerződések felmondandók, mert ismétlem, hogy másképp nem járnának le, hanem automatische tovább folynának, így tehát az 1903. évi határidőnek semmi logikus értelme nem lett volna, ha nem kontempláltatott volna az, hogy a kereskedelmi szerződések felmondanak. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

De éppen abból a szempontból, hogy összevágjon az osztrákokkal való rendezés lejártának ideje és a nemzetközi szerződések lejáratá, éppen ebből a szempontból kívántuk — és ezt is elértük — azt, hogy a lejáratall nem bíró szerződéseket Magyarország mindenesetre felmondhassa 1903-ra, másként a főczél, a lejáratati időnek összevágása, nem lett volna elérhető. Az igen t. miniszterelnök úr ezt is akceptálta.

Továbbá mi azt is óhajtottuk, vagy mondjuk, a minisz-

terelnök úr azt is proponálta, hogy a mostani általános vám-tarifa egy fix határidőben járjon le, és hogy mielőtt a külállamokkal az új tárgyalások megkezdődnek, meg legyen alkotva az új közös általános vámtarifa. Mi ezt másként logice nem értelmezhetjük, mint úgy, hogy a közös általános vámtarifának 1902. december 31-ikén létre kell jönnie és mindjárt be fogom bizonyítani, hogy teljes lehetetlen volt ezt másként érteni. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Először is azt mondta az igen t. miniszterelnök úr, — minthogy proponálni neki volt előjoga, — hogy szükséges, hogy 1903-ban összevágjon az osztrákokkal való rendezkedés és a vámszerződéseknek lejáratát. Már említettem azt, hogy ezt csak úgy kontemplálhatta az igen t. miniszterelnök úr, hogy 1902. december 31-én a vámszerződések felmondanak; mert a ki elolvasta a nemzetközi kereskedelmi szerződéseket, az jól tudja, hogyha azok január 1-én, illetőleg 1902. december 31-én fel nem mondatnak, akkor azok automaticæ tovább folynak; tehát abszolute lehetetlen volt összevágatni ezt a két lejáratú határidőt 1903-ban, hogy ha nem volt az kontemplálva, hogy igenis, a vámszerződések felmondanak 1902. decz. 31-én. Azt hiszem, ezt már is világosan bebizonyítottam. De még az a tény is e mellett bizonyít, hogy akkor mindenki azt hitte, hogy lesznek olyan vámszerződések, a melyeket nem is fogunk felmondani akarni, de a melyeket a külállamok mondanak majd fel. Így, essenialcziter, a miniszterelnök úr is, magam is, és velünk mindenki azt hitte, hogy Németország fel fogja mondani a kereskedelmi szerződést. Minthogy természetesen az idegen államok is élhetnek felmondási jogukkal, ennek következtében a magyar államnak tényleg késznek kellett arra lenni, hogy január 1-én a közös általános vámtarifa meg legyen alkotva; mert nem tételezhető fel a mi rendkívül szorgalmas és nagytehetségű miniszterelnökünkéről, hogy ki akarta volna tenni az országot annak, hogy esetleg idegen államok felmondják a szerződéseket, mint a hogy abszolute joguk van azt felmondani, az ország pedig ne legyen kész a közös automon vámtarifával.

Tehát már két okot hoztam fel, a melyekre kíváncsi vagyok, hogy mit lehet válaszolni. *(Ugy van! a baloldalon.)*

A harmadik ok az volt, hogy az igen t. miniszterelnök úr — mint a hogy a beszéde felolvasandó részeiből is ki fog tűnni — azt a törvényjavaslatot fogadta el az osztrákokkal való rendezés alapjául, a mely akkor a ház asztalán feküdt, s a mely nem más, mint a Bánffy-Badeni egyezmény

Ennek a Bánffy-Badeni-féle egyezménynek 2. szakasza egyszerűen így szól *(olvassa)*: „Tekintettel arra, hogy a külállamokkal kötött kereskedelmi és vámszerződéseknek lejáratú

határideje, 1903. december 31-ike, ezen vám- és kereskedelmi szövetség érvényességének tartamán belül esik: a két kormány arra kötelezi magát, hogy tárgyalásokba bocsátkozik egy új általános vámtarifa megállapítása iránt és azt közös egyetértéssel idejekorán, legkésőbb az 1902. év végéig létre fogja hozni.“

Hát ez volt az alapja az osztrákokkal való rendezésnek és ez képezi a harmadik okot, a mely szerintem kétségen kívülé teszi azt, hogy más értelme nem lehetett akkor a paktumnak, mint az, hogy a közös általános vámtarifa 1902. december 31-éig megállapíttassék. (*Ugy van! a baloldalon.*)

Éppen azért, mivel én sohasem teszem fel senkiről, hogy valamit el akarna csavarni, mondom, a mit mondtam, és azért, hogy félreértés közöttünk ne lehessen, röviden reaszszummálok, hogy teljes lehetetlenség, hogy mást érthettünk volna, mint a mit értettünk, mert a miniszterelnök maga proponálta az 1903 dátumot; ő ennek a dátumnak a kiválasztását azzal jusztfikálta, hogy akkor járnak le a nemzetközi vámszerződések, ezek pedig nem járnak le, ha fel nem mondatnak december 31-én; és minthogy a nemzetközi szokások szerint a felmondás napján fel kell ajánlani az új tárgyalások megkezdését, ennek következtében teljes lehetetlenség az, hogy mást érthettünk volna mi akkor, és mást szándékoltt volna a t. miniszterelnök úr akkor, mint azt, hogy december 31-én a közös általános vámtarifának létre kell jönnie.

Továbbá, — már voltam bátor említeni, de ismétlem — hogy, mivel az idegen államoknak is felmondási joguk van, és minthogy nem tudhatta az igen t. miniszterelnök úr, hogy ő olyan szerencsés lesz, hogy olyan változások fognak előállani például Németországban, hogy a németek nem fogják felmondani a vámszerződést, sőt akkor azt hitte ő is és mindenki, hogy igenis fel fogják mondani — tekát ő igen természetesen és igen helyesen azt akarta, hogy az ország kész legyen akkorára, a mikor az idegen államok felmondhatják a vámszerződéseket.

A harmadik ok, melyet felhozott, az volt, a mi világosan meg van írva abban a törvényjavaslatban, illetve azon szerződésben, a mely szerződés alapját képezte akkor a kontemplált rendezésnek.

Hát én bátor voltam előadni, hogy mit értettünk mi, és hogy miért értettük így. Rátérek most arra, hogy az igen t. miniszterelnök úr saját maga hogyan magyarázta a paktumot. A t. miniszterelnök úr 1899. június 14-én tartott beszédében a következőket mondja (*olvassa*): „A paktumnak, mint kötésnek módosítása egyoldalulag nem történhetik;“ — kénytelen vagyok ezeket a bevezető mondatokat is elolvasni,

hogy az összeköttetés meglegyen, ezután csak a lényegest olvasom fel — „csak a kötésben álló két félnek egyetértő nyilatkozata másíthat azon. Mi volt ennek a programnak a lényege? Ennek a programnak tartalma kettős. Egyik az, hogy annak a kiegyezésnek, a mely most létesülni akar, azzal a tartalommal kell birnia, a melylyel birnak azok a javaslatok, a melyek a t. ház asztalán fekszenek.“ Az egyik javaslatnak, — a mely a t. ház asztalán feküdt, — 2. §-át voltam már szerencsés felolvasni, hogy t. i. közös egyetértéssel idejekorán, legkésőbb 1902. év végéig létre fog hozatni a közös, általános vámtarifa. Tehát igenis, a t. miniszterelnök praecise és egyenesen erre a javaslatra utalt. (*Olvassa:*) „A másik az, — így folytatta a miniszterelnök úr, — hogy az 1867 : XII. t.-cz. 68. §-a alapján önrendelkezési jogának igénybevételével egyoldalulag, önállólag, viszonyosság fejében rendezi egy bizonyos, még pedig 1903-ig terjedő időre ezen viszonyokat, azzal a tartalommal, azzal a lényeggel, azzal az egészszel, a mi a ház előtt fekvő javaslatokban van.“ Ebből tehát kitünik annak igazsága, a mit mondtam, hogy igenis a t. miniszterelnök ör az 1903-iki határidőt választotta ki, a melyet nem választhatott volna ki logice más okból, mint abból, hogy akkor járnak le a kereskedelmi szerződések. De csak akkor járnak le 1903-ban, ha felmondatnak és másképp nem. Ha pedig felmondatnak, akkor igenis december 31-én kell, hogy kész legyen a közös vámtarifa. (*Olvassa:*) „Miért, — folytatta Széll, — az egyiket, és miért a másikat? Az egyiket, hogy azzal a tartalommal kell birni, azért, mert ennek a háznak minden tagja át volt attól hatva, hogy új kiegyezési tárgyalásokat kezdeni nem volna czélszerű, nem volna helyes, sőt talán lehetetlen is.“ Lám, az igen t. miniszterelnök úr akkor azt mondta, hogy új kiegyezési tárgyalásokat kezdeni nem volna czélszerű, nem volna helyes, sőt talán lehetetlen is. Bizony mi is ezen a véleményen voltunk, és még ma is azon véleményben vagyunk, hogy nem helyes, és talán lehetetlen is, a törvény értelmében új kiegyezési tárgyalásokat kezdeni. (*Olvassa:*) „A másikat azért, — mondta Széll, — hogy a rendezés 1903-ig tartson, ezt azért kötöttük ki, mert 1903-ban lejárnak a nemzetközi szerződések, vagy legalább lejárnak nagy része. Mi tehát ennek a rendelkezésnek idejét azért kötöttük 1903-hoz“ — itt már maga megmondta azt, a mit az imént én mondtam — „mert abból az alapgondolatból indultunk ki, hogy az ország akkor, mikor akár vámszövetség felett tanácskozik, akár kereskedelmi szerződéseket tárgyal, ne legyen kényszerhelyzetben és ne legyen feszélyezve a határidők különböző lejárata által az ország; legyen az elhatározásnál a különböző határidők nyomása alatt.“ Ismétlem,

ennek az egész mondatnak csak akkor van logice értelme, hogy ha felmondtnak a vámszerződés; máskép az egésznek értelme nincs. Minthogy a vámszerződések automatice tovább folynak, ha fel nem mondtnak, tehát fel kellett azokat mondani; így volt ez akkor kontemplálva. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

De bátor leszek az igen t. miniszterelnök úr beszédének egy másik részét is felolvasni, azt t. i., a melyben demonstrálja, hogy a határidőnek 1907-re való kitolása tulajdonképen semmit sem változtat a paktum főfeltételein. (*Olvassa :*)

„Egy eltérés azonban van, — így szólt Széll — és ez abban áll, hogy míg az a program és az a szerződészerű megállapodás e rendezés lejáratí idejét 1903-ra, illetőleg 1904-re tűzte ki, én azt leszek bátor javasolni, hogy a rendezés az önrendelkezési alapon s azzal a régi tartalommal, a melyet vázoltam, 1907-ig tartson . . . Miért tartom ezt elfogadhatónak? Azért, mert az az alapgondolat, melyet előbb kifejtettem, s mely az 1903 kimondásában jutott érvényre, benne van teljesen abban, a mit most javasolni bátorkodom.“ Tehát ő elismeri, hogy benne van. (*Olvassa :*)

„Javaslatba hozom ezt azért, mert fel van véve három igen fontos új rendelkezés, mely az országot kétségtelenül teljesen biztosítja az iránt, hogy a nemzetközi szerződések lejáratá, daczára annak, hogy kitoljuk a rendezést Ausztria és Magyarország között 1907-ig, ezzel a terminussal össze fog esni.“

Itt most egy perczig abbahagyom a t. miniszterelnök úr beszédének felolvasását és a t. ház figyelmét ráirányítom arra, hogy ő határozottan mondja azt, hogy kitoljuk a rendezést Ausztria és Magyarország között 1907-ig, tehát 1907-en túl nem. Ha a vámszövetség kötéséről lehetett volna szó, — majd erre bővebben rá fogok térni — 1903 után, akkor ez a vámszövetség csak mindössze 1907-ig tarthatott volna, illetőleg 4 évig maximum, mert a t. miniszterelnök úr rendkívüli éleseszű ember ugyan és bámulatosan tud a dialektikával élni, de azért mégis nagy nehézségekbe fog ütközni, ha azt akarja bebizonyítani, hogy mikor 1907-et, mint határidőt állította fel, ezt meg is tette és nem is tette meg.

Azt mondta Széll (*Olvassa :*) „Utasíttatik a kormány, hogy a cs. és kir. osztrák kormány nyal tárgyalásokat indítson meg legkésőbb 1901-ben a vámszövetségnek alkotmányos úton, az 1867 : XII. t.-cz.“ etc. ennek alapján és azután következnek egy új szakasz, a mely egészen új határozmányokat tartalmaz a rendelkezéseiben, világosan és határozottan írja körül az ország jogait. Ez pedig így szólana: „A mennyiben 1903-ig az 1867 : XII. t.-cz. 61. §-a értelmében a vám- és kereske-

delmi szerződés létre nem jönne, a nemzetközi szerződések hosszabb időre, mint a jelen törvény hatályának tartamára, tehát 1907-en túl terjedő időre, nem köthetők — mindig azért, hogy összevágjon a lejáratí idő. Másodszor, mivel a nemzetközi szerződések lejáratának idejéről is kell gondoskodni, és mivel nem lehetne a két határidőt összeállítani a nélkül, hogy a szerződések egynémelyike fel ne mondassék, ki van kötve és preczizírozva van az országnak az a joga, hogy a lejáratíal bíró szerződésekét önön saját elhatározásából felmondhassa, a lejáratíal nem bíró szerződésekre nézve pedig ki van mondva, hogy azok az ország kívánatára 1903-ra felmondandók.“

Ime tehát, mi mindig abban a hitben voltunk, hogy a t. miniszterelnök úr fenntartja azt a szándékát, hogy az osztrákokkal való rendezés és a vámszerződéseknek lejáratí ideje összevágjon és hogy erre vonatkozólag 1907 az utolsó határidő, minthogy sehol nincsen megmondva, hogy 1907-en túl is terjedne az 1899-ben teremtetí állapöt. De azért, hogy még jobban meg legyen erősítve bennünk az a hit, hogy a közös általános vámtarifa 1902. deczember 31-ig kell, hogy elkészüljön, a t. miniszterelnök úr egy igen fontos határozatot vétetett be a törvénybe, még pedig azt, a melyről a következőleg szól. *(Olvasza:)* „De kellett még egy más esetről is gondoskodni, arról, hogy, ha a szerződések általában nem jönnek létre, mérvadó autonóm vámtarifa alkottassék meg; azonban az autonóm vámtarifának nincsen lejáratí ideje, az, az eddigi törvények szerint mindaddig tart, míg tart a közös vámterület; ennek rendezéséről kellett ebben a javaslatban gondoskodni. Akkép történt a rendezés — és ez az, a mit én propozícióba hozok, — hogy világosan kimondjuk, miszerint a külfölddel megkötendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő, a mely mindkét állam mezőgazdasági és ipari érdekeit védi.“

Előbb voltam szerencsés azt demonstrálni, hogy lehetetlenség volt más határidőt képzelni, mint deczember 31-ét; mert felmondhatók az idegenek részéről is a vámszerződések, de mi is fel akartuk akkor ezeket mondani, az igen t. miniszterelnök úr éppen azért választotta az 1903-iki dátumöt. De hát ezt az intézkedést szankcióval is látta el, még pedig akképpen, „hogy ezen feltételeknek és kikötéseknek a szankciója szolgáljon az ország jogainak és törvényeinek biztosítására, mint méltóztatnak tudni,“ etc. szóval ez a szankció van kikötve, hogy, ha meg nem állapíttatí a közös általános vámtarifa, mielőtt az idegen államokkal a kereskedelmi szerződésekre vonatkozó tárgyalások megkezdődnek, hogy akkor

ez a viszonylagosság megsértését fogná képezni. (*Ugy van! a szélső baloldalon.*)

Már most van-e szükségem azt ismételni még negyedszer is, hogy az igen t. miniszterelnök úr csak úgy választotta az 1903-iki dátumot, mint a hogy választotta, hogyha a szerződések fel akarta mondani, mert másképpen nem járnának le azok 1903-ban? Van-e szükségem tovább is demonstrálnom azt, — a mit szintén negyedszer említek, — hogy készülnie kellett az országnak arra is, hogy bátha az idegenek is fognak ugyanezzel a joggal élni? És hogy, ha az idegenek éltek volna ezzel a joggal, vagy pedig Magyarország élt volna felmondási jogával, a mely nélkül az egész 1903-iki dátumnak nem lett volna értelme, akkor 1902. december 31-re készen kellett lennie az általános vámtarifának, a hogy ezt a javaslat is, a mely akkor a t. ház asztalán fekvött, világosan rendeli? Ennélfogva a függetlenségi párt nem érthetett mást és nem is értett mást, mint azt, hogy Ausztriával a közös vámtarifának meg kell lenni 1902. december 31-ig; még pedig meg kell állapítva lenni nem a kormányok között létrejött egyezséggel, hanem a törvény alapján. Mi ebben a meggyőződésben voltunk. És miért fogadtuk örömmel ezt a garanciaális feltételt, melyet az igen t. miniszterelnök úr bevett a törvénybe. Azért fogadtuk azt örömmel, mert míg az igen t. miniszterelnök úr meg volt győződve arról, hogy ő két és fél év alatt, vagyis 1903-ig képes lesz Ausztriával megalkudni, mi pedig eléggé ismerjük az osztrák csökönyösséget, az osztrák méltatlanságot, és eléggé ismerjük (*Egy hang a szélső baloldalon: És az osztrák haszonlesést!*) igenis, az osztrákok haszonlesését, hogy éppen az ellenkezőről legyünk meggyőződve, hogy a t. miniszterelnök úr ezen két és fél év alatt sem fog bírni, minden alkudozási ügyessége daczára sem megegyezni az osztrákokkal. Továbbá a t. miniszterelnök úr meg volt arról győződve, hogy 1902. év végéig a közös autonóm vámtarifát meg fogja állapítani; mi pedig határozottan meg voltunk győződve az ellenkezőről. Még pedig azért, mert jól tudjuk, hogy Ausztriának és Magyarországnak érdekei oly homlokegyenest ellentétesek, hogy két dolog közül egyiknek kell megtörténnie: vagy, hogy az osztrákok engednek, a miről szó sem lehet, mert sohasem engedtek velünk szemben, vagy pedig az, hogy a miniszterelnök úr fog a magyar érdekekből engedni. Miután pedig mi akkor nem hittük azt, hogy az igen t. miniszterelnök úr fog engedni, ennek következtében meg voltunk arról győződve, hogy igenis ennek a szankciónak valóságos értéke és értelme van, hogy ezt a szankciót nem lehet elmagyarázni semmiféle ügyességgel és éleseszűséggel és azt

hittük, hogy ebben a szankczióban van Magyarországnak a reménye. Azt hittük, hogy ebben a szankczióban pirkad Magyarország közgazdasági önállóságának hajnala. Azért tehát nem akadémikus kérdés az közöttünk, mi volt az értelme ennek a paktumszerű megállapodásnak és mi nem, nem akadémikus és törvénytárgyalási kérdés ez, hanem a mi részünkről egyenesen a hazafiság kérdése. Mi el vagyunk keseredve, mert azt látjuk, hogy oly törvénytárgyalással találkozunk, a melyről mi jóhiszeműleg nem is álmodhattunk, és azok miatt az okok miatt, a melyeket elmondtam, nem is álmodhattunk, és a melyről sohasem hittük volna, hogy lehetséges lesz, hogy így megfoszsza hazánkat a benne feltehetően vélt vívmányoktól. *(Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Az természetes, hogy habár mindaz megtörtént volna, a mi megtörtént, és az országnak többsége még sem akarta volna felállítani az önálló vámterületet, az ország többségének akaratát törvénnyel megkötni nem lehetett volna; de mi azt hittük és őszintén hittük, hogy biztosítva van az, hogy Magyarország tabula rasa-t kap kezébe és teljesen urává lesz közgazdasági téren a sorsának egy pontosan körülírt határidőben.

Minthogy pedig ettől a reményünktől és ettől a meggyőződésünktől fosztott meg minket a t. miniszterelnök úr, ezért a mi politikai bizalmatlanságunk vele szemben még inkább fokozódott.

Engedje még meg a t. miniszterelnök úr, hogy egy megjegyzést tegyek, azt, hogy bebizonyul Magyarországon is, mennyire igaza van az Egyesült Államokban divó felfogásnak, hogy nem tanácsos az elnöki székbe igen nagytehetségű férfiut ültetni. A mikor pl. Webster államtitkár volt, a ki a világnak egyik legnagyobb elméje volt, akkor az elnöki székben Philmore ült, a kiről tudták, hogy nagyon egyszerű polgári eszű ember volt.

Most is az a kérdés merül fel, hogy előnyös-e az országra nézve, ha igen nagy eszű miniszterelnök ül a miniszterelnöki székben; mert ő erejében bízva, többre mer vállalkozni, mint valami közepszerű ember. Azt a magyarázatot azonban mi el nem ismerhetjük, a mit az 1899:XXX-ik t.-cz-ről ad a miniszterelnök, és e magyarázatot az ország kárára levőnek tartjuk, ennek folytán bizalmatlanságunk erősen fokozódik. Ezen okok miatt én és pártom nem fogadjuk el az indemnityt. *(Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

XXIV.

1903. évi május 1-én beállott a törvényen kívüli állapot. Kossuth Ferencz május 2-án napirend előtt a törvényen kívüli állapot alkalmából a következő beszédet mondotta:

A törvényen kívüli állapot kezdetén kötelességemnek vélem pártom nevében felszólalni és az ország színe előtt kifejtetni pártom álláspontját. Minthogy a felhatalmazási vita során már én felszólaltam, ezt ma csak úgy tehetem meg, hogyha napirend előtti felszólalásra kérek engedélyt. Ezt megtettem és tisztelettel köszönöm a háznak, hogy ezt az engedélyt megadta; nem fogok vele visszaélni, röviden fogok szólni.

Alkotmányos kormány meggyőződéseem szerint nem hátrózhatja el magát arra, hogy annyira erőszakoljon egy kérdést, mint a mennyire a t. kormány erőszakolta és erőszakolja ma is a katonai javaslatokat, hogyha erre nagyon súlyos és minden más szempontot domináló oka nincs. Nem engedheti meg, hogy a helyzet odafejlődjék, hogy egy olyan parlamentben, a hol a nyugodt és magas színvonalon lévő tárgyalás díszes hagyományyá vált több évtized óta, hogy egy ilyen parlamentben a szenvedélyek árja csapjon össze mindnyájunk feje felett. *(Általános helyeslés.)* Felelős lévén a parlamenti tárgyalások menetéért és a parlament munkaképességéért, szerintem nem ragaszkodhatik csupa makacsságból és bocsánat, hogy kimondtam a kemény szót, egy olyan állásponthoz, a mely a parlamenti békét lehetetlenné teszi. Egy doktriner többség-uralmi elmélet nevében, melyet az élet kigúnyol és a melynek általánosságát a tudomány is kétségbe vonja, nem idézhet fel olyan nehézségeket és olyan állapotokat, mint a milyeneket a t. kormánynak és a t. többségnek merev állásfoglalása előidézett, lett legyen bár merev a mi állásfoglalásunk is. Ha a párt-makacsság, a párt-merevség, vagy a doktriner elvekhez való túlzott ragaszkodás elégségesek lennének arra, hogy azt idézhessék elő, hogy egy alkotmányos országnak inkább ne legyen költségvetése, inkább ne legyen a kormánynak alkotmányos joga adót beszedni és a költségeket fedezni, inkább odáztassék el minden hasznos, szükséges és elkerülhetetlen alkotás; vétessék ki még a nép szájából is a kenyér akkor, midőn éhezik; történjék meg mindez egy doktriner elv sérthetlensége nevében, hogyha ez így lenne, akkor a parlamentárizmus nagyon szomorú színben tűnnék fel a nemzet előtt. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Fel kell tételeznem, hogy a t. kormánynak igen ko-

moly és minden más érveket domináló oka van arra, hogy egy végtelenül szomorú és szerencsétlen helyzetet ebben az országban előidézzem; és azért mondom, hogy a kormány előidézzem, mert a kormány vezeti az ország ügyeit és a parlamentnek tárgyalásait. Szerintem egy alkotmányos kormánynak kötelessége az, hogy megmondja a nemzetnek: miért határozta el magát arra az állásfoglalásra, a melyet én szívből sajnálok és fájlok. És ha kötelessége lett volna ez már régebben ezelőtt, kétszeresen kötelessége akkor, midőn, mint most, az ország törvényen kívüli állapotba sodortatott.

Meggyőződésem szerint, ezen állapotnak bekövetkezését nem igazolhatja ez a két szó, hogy: „így akarom!” Ez a két szó a kényuralom jellege és nem az alkotmányosságé. Az alkotmányosság azt tételezi fel, hogy a kormány mondja meg azt, hogy miért akarja azt, a mit akar; továbbá az alkotmányosság azt is feltételezi, hogy nemcsak azon elmélet nevében, hogy a többségnek joga van mindent akarni, hanem a nemzetnek érdekei nevében is magyarázza meg a kormány, hogy miért hajtja ennyire túl, miért ragaszkodik ily merevséggel ehhez a két szóhoz, hogy: „így akarom!”

A parlamenti kormányformának első követelménye az, hogy a többség is megmagyarázza a maga akaratának okát.

A parlamentárizmusnak, mondom, lényege az, hogy a kormánynak és a többségnek akaratát indokolni kell, még pedig olyan indokokkal, a melyek túlmennek azon a fogalmon, hogy azért akarom, mert akarom. (*Tetszés és helyeslés a szélső baloldalon.*) Ez az indokolás nem elégséges. Azok a t. képviselőtársaim a túloldalon, a kik azt mondják, hogy más indokolás is volt, talán kegyesek lesznek majd annak idején felállani és ezeket a más indokokat, talán elő fogják adni. Ünnepelesen felhívom a t. kormányt arra, hogy tegye ezt meg nekünk, mert a kormánynak nem iskolai tantételekkel, hanem a magyar nemzeti élet szempontjából merített érvekkel kell tudnia igazolni az ő merev akaratát. Szerintem a kormánynak kötelessége lenne megmagyarázni azt is, hogy miért kell éppen most követelni az ujonczlétszám felemelését, midőn tudvalevőleg az ország népe a legszegényebb.

Mondja meg a kormány, hogy mi az a mindent domináló ok, a mely miatt nem lehet még néhány hónapra sem elhalasztani a katonai javaslatok tárgyalását? Nem lehet elhalasztani még addig sem, hogy előbb letárgyaltassák a költségvetés, a melynek megállapítását időhöz kötötték és elsősorban a létező törvények is megkövetelik. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*) Mondja meg a t. kormány, hogy

miféle mindent domináló ok miatt kell minden másnak hátterbe szorúlnia azért, hogy egy olyan javaslat tárgyalassék éppen most, a mely nincsen időhöz kötve, mert tudvalevő, hogy bár igenis az ujonczfelajánlás egy bizonyos fokig időhöz van kötve, de egy új törvény, vagyis az ujonczlétszám fölemelése időhöz kötve nincsen. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Mondja meg a t. kormány azt is, hogy miért nem térhetünk át még olyan javaslatok tárgyalására sem, a melyen javaslatok kenyeret adnának a népnek és segítenének a hivatalnokok sanyarú helyzetén?

Mondja meg mindezt, az igen t. kormány lelkiismeretesen, jogtisztelettel és hazafisággal, mert, a nemzet nem lehet rabszolgája egy parlamenti többségnek. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

A kisebbségnek sem; de nem csak nálunk, hanem a világtörténelemben sokszor a kisebbség fejezte ki a nemzet, a nép vágyódását és akaratát. Azt állítom továbbá, hogy nem lehet megszegni az ország törvényeit csak azért, mert a többség így akarja, a kisebbséget nem lehet leszorítani a nemzeti érdekek védelmének teréről csupán azért, mert a többség így akarja. A nemzettől nem lehet és nem szabad megtagadni a nemzeti vívmányokat csak azért, mert a többség így akarja. Sőt tovább megyek, egy hazafias többségnek — és önök jól tudják, hogy én senkinek a hazafiságában nem szoktam kételkedni — egy hazafias többségnek nem is szabad mindent akarnia, még a nemzeti vívmányok megtagadását is. *(Tetszés a szélső baloldalon.)*

Egyetlenegy érvet hallottunk, nem is a többség, hanem a kormányelnök és a honvédelmi miniszter úr részéről arra nézve, hogy miért kell éppen most megtörténnie mindannak, a mit felhoztam. A miniszterelnök úr és a honvédelmi miniszter úr azt mondták, hogy azért szükséges növelni a hadsereg létszámát, mert más államok is növelték.

Én erre az érvre azt vagyok bátor felelni, hogy egy számottevő állam sem növelte hadseregét közvetlenül most; azok a nagyhatalmak, a melyek hadseregüket növelték, megtették ezt évekkel ezelőtt, de egyetlenegy sem tette ezt éppen most. Csak két kivétel van ezen igazság alól, az egyik Anglia, a másik Észak-Amerika; már pedig talán koncedálja a túloldal azt, hogy valószínűleg sem Anglia, sem Észak-Amerika nem fog velünk háborút viselni, úgy, hogy az a tény, hogy e két állam éppen most növelte hadseregét, nem igazolhatja azt, hogy midőn a szomszédos nagyhatalmak hadseregének emelése után közvetlenül nem tartották szükségesnek emelni hadseregüket, miért kell azt megtenni évek

lefolyta után éppen most, oly sürgősen, hogy ne legyen időnk még saját költségvetésünket sem letárgyalni? (*Élénk tetszés a szélső baloldalon.*)

Tény az, hogy a helyzet Európában békés. Igaz, hogy szomszédságunkban van egy mindig többé-kevésbé forrásban levő katlan . . . a melynek forrását észre veszik, valahányszor szüksége van valamire a hadseregnek; de nem hiszem, hogy a katonai kormány oly gyengeségi bizonyítványt akarna kiállítani a hadseregről, hogy e katlan forrásával akarná igazolni a haderő növelésének lázas sürgősségét.

Ime, tehát világosan bebizonyul, hogy az egyetlen ok a „sic volo, sic jubeo“ elvén kívül, a mely felhozott a többség álláspontja mellett, teljesen üres és értéktelen ok.

Minthogy ez így van, és talán sikerült is ezt röviden be is bizonyítanom, ennek folytán jogosan ismétlem azt a tiszteletteljes kérésemet a kormányhoz, hogy legyen szives a nemzetnek és nekünk megmagyarázni azt, hogy miért történik mindaz, a mit ebben a házban talán senkisé is fájlal őszintebben, mint én magam? Mondja meg tehát a kormány, hogy az ujonczlétszám-emelés eszméje valóban tőle származik-e, mert egy alkotmányos országban ennek így kellene lenni. Mondja meg a t. kormány, hogy ez az ujonczemelés követelése a többség soraiból eredt-e? mint a hogy egy alkotmányos államban történni kellene, mert a kormánynak a többség kifolyásának kellene lenni. Mondja meg a t. miniszterelnök úr, hogy tett-e valami ígéretet legfelsőbb helyen arra nézve, hogy ezeket a katonai javaslatokat keresztül fogja erőszakolni ebben a házban? Mondja meg, hogy bejelentette-e legfelsőbb helyen azt, hogy, ha nem sikerülne neki kellő időre keresztülerőszakolni ezen javaslatokat, akkor csorbát fog ütni az alkotmány és a törvény uralmán? (*Élénk helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.*)

Mondja meg a t. miniszterelnök úr, hogy rámutatott-e a koronánál arra is, hogy azon esetre, ha megtörténik az, a mi tényleg megtörtént, akkor egy bizonyos fokig az alkotmány lesz megsértve, tehát meg lesz sértve az, a mihez a királyt az eskü köti? és hogy így, ha a király ezt az eljárást helyeselné, egy bizonyos fokig a király esküje lenne megtámadva. Ha pedig nem akarja a t. miniszterelnök úr — mint a hogy meglehet, hogy alkotmányos szempontból nem is akarja — a koronát belevonni a vitába, akkor mondja meg, milyen ok miatt nem méltóztatott a koronát olyan helyzetbe hozni, hogy megértethesse a nemzettel azt: hogy helyesli-e, vagy nem helyesli-e, egy bizonyos fokig az ő esküje is megtámadtatik az által, ha az ő nevében azt az alkotmányt, a melyre megesküdött, a kormány csorbítja?

Vagy, más szóval, mondja meg a t. miniszterelnök úr, hogy miért nem tartotta alkotmányos kötelességének felajánlani lemondását a koronának azért, hogy alkalmat szolgáltasson a koronának arra, hogy ezen lemondás elfogadásával vagy visszautasításával a korona alkotmányos akaratát alkotmányos formában nyilatkoztassa meg? Mondja meg a t. miniszterelnök úr, hogy miképpen egyeztetheti össze az ő elméjében az alkotmányos kormányzás felfogásával a költségvetés nélküli kormányzás elméletét?

Magasztos látvány lett volna, ha a t. többség és mi, az ellenzék, összefogva, mint magyar hazafiakhoz illik, egyesült erővel visszavertük volna azt a támadást, a mely burkoltan Ausztriából intéztetik ellenünk. Magasztos látvány lett volna, ha a t. többség, a helyett, hogy mint magyar többség, ellentállana a magyar nemzeti vívmányokért folytatott harcnak, összefogott volna velünk és, nem mondom, hogy ez idő szerint lehetetlenségeket állítottunk volna fel, de legalább előre vittük volna együtt ennek a szegény hazának a sorsát. Ellenben elszomorító látvány az, hogy mennyire beleesett a t. többség abba a verembe, a melyet osztrák részről ástak neki.

Beleesett abba a cselbe, hogy Ausztriában minden vesztély nélkül tüntethetett az osztrák Reichsrath a császárhűség mellett azzal, hogy a katonai létszámot felemelik, mert jól tudták, hogy ebből nem lesz törvény soha; tehát semmi terhet magukra nem vállaltak azok az urak, az ő császáruk-nál pedig behizelegték magukat, magyar hazánkat pedig sikerült nekik gyengíteni az által, hogy magyart magyar ellen uszítottak. Hát midőn azzal az alternatívával állunk szemben, hogy ez a párt, a mely körülöttem ül, mondjon le egész létjogosultságáról, mondjon le azon ideáloknak kultuszáról, a melyekért él és a melyekért élni-halni kész, mondjon le mindenről, a mi szent előtte, vagy pedig mondjanak le önök arról az egyetlenegy doktriner tételről, hogy a többség akaratát kell érvényesíteni még a nemzeti vívmányok magasztos céljával szemben is, ha vagy az egyiknek, vagy a másiknak kell lemondani a jelzettekről, azért, hogy egyesült erővel küzdhessünk: — akkor ne az történjék, hogy együtt hajtunk térdet, hanem az, hogy együtt emeljük fel fejünket a haza hagyományos ellenségeivel szemben. *(Élénk helyeslés és taps a szélső baloldalon.)*

Azt mondja az igen t. miniszterelnök úr, hogy ő ott áll és másképp nem cselekedhetik. Hát engedje meg, hogy ezzel szemben én oly szerénytelen legyek, hogy pár percre én is foglalkozzam az én csekély személyemmel. Hát, én is itt állok, és másképpen én sem cselekedhetem.

Engem nevem, családom hagyományai, kis gyermekkoromban szenvedett várfogságom, 44 évig tartott hontalanságom, az a fogadás, a melyet életem egyik leggyászosabb perczében tettem magamban egy szellemnek, a mely szent volt és szent lesz mindig előttem; az a fogadás, hogy szolgálni fogom hazám függetlenségének ügyét: mindez ideállít engem és talán önök el fogják ismerni, hogy én másképen nem cselekedhetem. Pártunk pedig, mely az ősi magyar vágyódással hozta ide a soha le nem tiporható nemzeti akaratot és a soha el nem homályosítható nemzeti ideálokat, szintén azért cselekszik így, mert ez pártomnak egyetlen létjoga és ha erről lemond, úgy sem ebben a házban, sem ebben az országban többé helye és jogosultsága nincs. *(Zajos éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

Önök tehát nem egy fakciózus ellenzéket találnak magukkal szemben, nem egy olyan ellenzéket, a mely vakon és daczosan a kisebbség akaratát igyekszik rádiktálni a többségre, hanem a hazafiaknak egy kitartó táborát, a mely soha, de soha, másért nem küzd, mint meggyőződése szerint a haza javáért, a magyar államiság kiépítéséért és a magyar függetlenség megszerzéséért. Önök tehát, t. túloldal, bennünk ne keressenek és ne találjanak ellenséget, mert lehetetlen, hogy egy magyar ideálokért küzdő pártot, egy magyar többség ellenségének tekintsen.

És most elhallgatok, bár lelkem tele van aggodalommal. Azon a szomorú napon, midőn Magyarország megszűnik alkotmányosan kormányoztatni, itt az ország színe előtt ünnepélyesen kijelentem, hogy az a párt, a mely körülöttem ül, kész átnenni arra a térre, a melyen azonnal helyreállhat az alkotmányosság uralma, mihelyt a kormány kinyilatkoztatja, hogy megteszi azt, a mit a törvény követel, vagyis az országnak költségvetése megalkotásához fog; ebben a perczben ez a párt megszűnik az indemnity ellen küzdeni.

És ha ezt megismételni ma szükségesnek vélem, teszem ezt nemcsak azért, mert itt a nemzethez beszélek. hanem azért is, mert még ma is azt a reményt táplálom, hogyha önök magyar lelkiismeretük mérlegén, az egyik serpenyőbe belevetik a doktriner többség uralom sivár elvét, a másikba magyar szívüknek hazafiságát, talán lefogja nyomni a serpenyőt a magyar hazafiság; és hogyha le nem nyomná, akkor engedjék, hogy mi abba a serpenyőbe vessük bele egész lelkünket. *(Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

XXV.

A képviselőház 1903. évi július hó 6-án tartott ülésében okolta meg Kossuth Ferencz azt az indítványát, mely a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló törvényjavaslatnak az autonóm vámtarifától való elkülönítésére és külön magyar autonóm vámtarifa előterjesztésére vonatkozott.

Kossuth Ferencz ekkor nem volt a függetlenségi párt elnöke. Ugyanis gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökké való kinevezése alkalmával Kossuth Ferencz azt az álláspontot foglalta el, hogy mivel gróf Khuen a vele történt megállapodás szerint tényleg visszavonta a katonai javaslatokat, a függetlenségi pártnak abba kell hagynia az obstrukciót, mert ez is hozzátartozott a megállapodáshoz. A párt értekezletének többsége az obstrukció folytatása mellett nyilatkozott, s ekkor Kossuth Ferencz lemondott az elnökségről. Később azután, mikor gr. Khuen ellen fölmerült a hirhedt vesztegetési vád, Kossuth Ferencz megjelent a képviselőházban és megtette azt a nyilatkozatot, hogy most már ő is csatlakozik az obstrukcióhoz. A függetlenségi párt s közte így eloszolván a differenciák, a párt lelkes tüntetése mellett foglalta el újra a számára fenntartott párt-elnökségét. Beszéde, melyben erre is utalás történik, így hangzik:

Indítványomat azért voltam bátor beterjeszteni, mert meggyőződésem szerint eljött az ideje annak, midőn a közgazdasági kérdésekkel a legkomolyabban foglalkozni kell. Az ország szegény, általános a pangás; évekkel ezelőtt állott már be országszerte, főképen annak következtében, hogy évek óta lehetetlennek bizonyult állandóbb alapra helyezni Magyarországot és Ausztria törvényes viszonyát. A nemzet elszegényedését az is növelte, hogy a vámterület közössége következtében lehetetlen nálunk az ipart kifejleszteni úgy, mint a hogy ez, máskülönben kifejleszthető lenne. Ennek folytán hiányzik a magyar termelésből az emberi munkásság legjővedelmezőbb ága, t. i. az ipar, a mely az egész világon a nemzetek és országok gazdagodásának legtöbb tényezője.

E hiány is hozzájárul az ország általános elszegényedéséhez. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Nem hunyhatunk szemet az előtt sem, hogy az ország szerencsétlen geográfiai helyzetben van. El van különítve az egész világtól ellentétes érdekű és velünk nem rokonszenvező államok által; csakis egy ponton érheti a tengert. Oda is csak egy szerencsétlenül traszírozott vasuttal juthat el; minthogy a vasutvonal egy részén a lejtők oly erősek, hogy az olcsó szállítás lehetősége ki van zárva. Azt a szerencsétlenséget is konstatálnom kell, hogy Magyarország folyói mind kelet felé

folynak, holott kereskedelmünk útja éppen az ellenkező kell hogy legyen. Az éghajlat is igen kedvezőtlen a főtermelési ágra, a mezőgazdaságra; és a különben is erősen kontinentális éghajlatot még kedvezőtlenebbé teszik azzal, hogy míg a kormány közbe nem lépett, nagymérvű erdőirtások voltak. Továbbá a belvizeknek szabályozása folytán a párolgó vízterületek nagyon csökkentek, s ezzel az esőzések rendszeresége egészen megbomlott.

Kedvezőtlen helyzetünk egyik okozója az, hogy tőke hiányában szenved az ország; minden összejátszik tehát arra, hogy szegény hazánkat nehéz anyagi helyzetbe juttassa. Ehhez hozzájárul az a politikai tény is, hogy sohasem intézkedhetünk úgy, mint a hogy azt jónak látjuk, és úgy, mint a hogy az, kizárólag a mi érdekeinknek megfelelően; ellenkezőleg mindig alá kell vetnünk magunkat annak, vajjon intézkedéseink tetszenek-e annak a szomszédnak, melynek érdekei a mi érdekeinkkel kézzelfoghatólag ellentétesek. *(Ugy van! a baloldalon.)*

Az említett nagy szegénységből kifolyólag súlyos szociális bajok is keletkeztek. Nagy mérveket ölt a kivándorlás, a mi nálunk sokkal sajnosabb körülmény, mint más országokban, mert mi fajrokonok nélkül, egyedül állunk e világon. Nekünk minden vér, a mely kifolyik az ereinkből, pótolhatatlan veszteség a nemzet számára. És még sem gátolhatjuk meg azt, hogy azon szerencsétlen viszonyok folytán, melyek az embereket szegénységbe sodorják, nagyon sokan vágyódnak más ég alá, más hazába, hol több szabadság van és több kenyér. *(Ugy van! a szélső baloldalon.)*

Egy másik következése az ecsetelt súlyos helyzetnek az, hogy rendkívül gyorsan terjed az országban az internacionális szociálizmus, a mi a magyar hazára nézve nagy veszedelem, mert a nagy tömegek előtt a haza szentségének fogalma elhomályosodik.

Eddig büszkék lehettünk arra, hogy az a magyar nép, a melynek jogai sem voltak évszázadokig, mégis szerette atyái szülőföldjét és a nagy nemzeti megpróbáltatásokban előljárt az áldozatkészségben: vérét és életét kockára tette hazájáért. Most már e nép egy része azt kezdi büszkén hangoztatni, hogy az ő hazája az egész világ és a világnak ez a kis része, a melyet mi határtalanul szeretünk és a mely nekünk és atyáinknak szent volt, az neki már semmi, és elhomályosított érzelmeivel a tömeg már mindenre kapható. Ez szomorú jelenség, a melyért nem annyira ezeket a megtévelyedett és szenvedő embereket kell elítélni, kiknek a sorsán segíteni kellene, mint inkább önmagunkat. Vádolnunk kell önmagunkat azért, hogy nem tudtunk az országban természetes megélhetési helyzetet teremteni, a természetes helyzet pedig nem

más, mint az, hogy ez az ország a saját ügyeit saját legjobb belátása szerint intézhesse. *(Helyeslys a szélső baloldalon.)*

Előrebocsátottam aggodalmaimnak okait és azt, hogy miért tartottam sürgősnek benyújtani indítványomat. Most még csak azt teszem hozzá, hogy hitem szerint eljött már az ideje annak, hogy mindnyájan iparkodjunk összefogni és összetartani egy oly téren, a melyen a pártok által felépített válaszfalak nem választanak el minket egymástól. Mindnyájan lehetünk hivei a magyar önálló vámterületnek. Hivei lehetünk mi, kik elveinktől soha el nem fogunk térni semmiben, még a napi kényelem és a napi kényszerűség kedvéért sem. És rátérhetnek önök is, t. uraim a túloldalon, a kik a 67-es alapon, illetőleg az 1867: XII. t.-cz. alapján állanak, mert e törvényczikk szerint nincs kizárva, sőt egyenesen lehetővé van téve önök számára is az, hogy az önálló vámterület felállításáért küzdve, önök közül is sokan velünk kezét fogjanak. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Keresem tehát az érintkezési pontot azon hazafiak között, a kik belátják, hogy a közgazdasági téren első követelmény az, hogy némi állandóság teremtsék, még pedig azzal, mert csak ez lehet állandó, hogy felállítsassék az önálló vámterület. Ha úgy folynak tovább a mai viszonyok, mint most, és még sem fognak kezét azok, kik az országnak szegénységét, romlását aggódó szemmel nézik, akkor szomorú napokhoz közeledünk; mert ha az ország ki is birt mindenféle megrázkódtatást, a mint ezt százados történelme is bizonyítja, kétes, vajjon kibírja-e azt, hogy népének nagy része állandóan az éhséggel küzködjék. *(Igaz! a szélső baloldalon.)*

Álláspontom ismeretes; most csak magamról szólok, mert most annak a pártnak, a melyhez tartozom, már csak szerény katonája vagyok; de azért mégis fenntartom azt az álláspontot, a melyet vallottam mindig a párt élén, a melyet vallani fogok mindig mint egyes ember is, a mig élek, hogy t. i. Magyarországon minél előbb fel kell állítani az önálló vámterületet. Most azonban eltekintve elvi álláspontomtól, keresni akarom azt a módot, a melylyel legalább a vámszerződésekre vonatkozólag kijutunk a törvényen kívüli állapotból, mert az a szerencsétlensége van az országnak, hogy minden téren törvényen kívüli állapotban van. *(Igaz! a szélső baloldalon.)*

Ismeretes a függetlenségi párt álláspontja az 1899-iki XXX. t.-cz.-el szemben. Röviden összegezem a törvény rendelkezéseit: A 3-ik § szerint a kormánynak 1901-ben meg kellett indítania. Ausztriával a kiegyezési tárgyalásokat. A 4. § szerint, ha 1902-ik év december 31-ig a vámszövetség nem jön létre, a külállamokkal megkötendő szerződések csak 1907-ig köthetők meg. Ugyancsak a 4. § szerint a szerző-

dések a külállamokkal felmondandók 1903. év végére; a törvénynek szava az, hogy felmondandók és nem felmondhatók, és ezt a tényt különösen kiemelem. Igen is, a törvény úgy intézkedik, hogy felmondandók és miért intézkedik ily parancsolólag? Azért, mert mi, kik annak idején ezen törvénynek szövegezésében részt vettünk, azt tűztük ki célul magunk elé, hogy megváltózzék végre az a szerencsétlen helyzet, melyben az ország leledzett, hogy t. i. nem vágott össze a külállamokkal kötött vám- és kereskedelmi szerződések lejáratára, az Ausztriával kötött vámszövetségi időnek lejáratával. Természetes volt az a kívánság, hogy ezen segítsünk; mert a mult időben, valahányszor azt kívántuk, hogy érvényesítse az ország a külállamokkal szemben az ő világos érdekeit, mindig az volt a válasz, hogy ez lehetetlen, mert gátolja ezt az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szövetség fennállása; midőn pedig ez a szövetség lejárt és mi azt követeltük, hogy érdekeink meg legyenek védve Ausztriával szemben, azt a választ nyertük, hogy ez lehetetlen, mert a külállamokkal megkötött közös vám- és kereskedelmi szerződéseket lejártukig tiszteletben kell tartani. Így tehát valóságos circulus vitiosusban mozgott az ország, a melyből kötelességünk volt nekünk, kik hazánk bajának okát tisztán láttuk, az országot a legelső kínálkozó alkalommal kiragadni; s ez az alkalom akkor volt, midőn a Széll-kormány megalakult, és mi a megalakuláskor szavunkat felemelhettük. *(Igaz! a szélső baloldalon.)*

Az is benne van az említett törvényben, hogy az új vám- és kereskedelmi szerződések abban az esetben, ha 1903 végéig nem sikerül a kormánynak megkötni Ausztriával a vámszövetséget, csak 1907-ig köthetők. Továbbá az is benne van a törvény 4-ik §-ában, még pedig e szakasz második bekezdésében, hogy a tárgyalásoknak a külállamokkal való megkezdése előtt egy új autonóm vámtarifát kell megállapítani. Ezek képezik a törvénynek főbb rendelkezéseit.

Annak idején egy bizonyos eltérés keletkezett a mi törvényt magyarázatunk és Széll Kálmán volt t. miniszterelnök úr törvényt magyarázata között, a mennyiben ő úgy magyarázta a törvényt, hogy 1902. évi december hó 31-ike után is lehet Ausztriával megkötni a vámszövetséget. E magyarázatát ebben a házban fenntartotta ugyan, de azért mégis éppen 1902. december 31-én mindent elkövetett arra, hogy a megegyezés Körberrel még abban az évben létrejöjjön, sőt az év utolsó napján éjfélig, az utolsó perczig tárgyalta s kevéssel éjfél előtt egyezett meg. Ezen tény által, azt hiszem, formálisan beismerte a volt t. miniszterelnök úr, hogy mégis csak nekünk van igazunk a törvény magyarázatánál. De legyen ez bármiképen, azt sem a volt t. miniszterelnök úr, sem senki ebben a

házban eddig kétségbe nem vonta, hogy mielőtt elkezdenők a külállamokkal a tárgyalásokat, az új vámszerződésekre vonatkozólag egy általános autonom vámtarifát kell alkotni, még pedig olyant, a mely sokkal jobban megfeleljen a magyar érdekeknek, mint az az általános vámtarifa, a mely most már törvényen kívül is áll.

De milyen helyzetbe jutottunk? Olyanba, hogy Ausztriában semmi, vagy legalább is csekély kilátás van arra, hogy a vám- és kereskedelmi szövetséget, melyet a két kormány együtt kötött, az osztrák Reichsrath tényleg jóvá fogná hagyni, és arra nézve is igen csekély kilátás van, hogy az osztrák Reichsrath az általános autonom vámtarifát kellő időben elfogadja.

Azt pedig nem hihetem, hogy a magyar országgyűlés, illetőleg a t. többség újra abba a nagy hibába essék, hogy mielőtt az osztrákok határoznának, újra törvényt nyé engedje válni azt a szerződést, a melyet a két kormány kötött, mint a hogy a Bánffy-Bádeni-féle szerződést engedte, s megtörténjék megint az a megaláztatás Magyarországra nézve, hogy míg itt egy fontos nemzetközi szerződést jóváhagy az ország, addig Ausztriában még csak megvitatásra sem méltatja az osztrák Reichsrath. Mégis megtörtént az a gyengeségi megnyilatkozás, hogy a magyar kormány belement abba, hogy az a szerződés, a melyet aláírásával látott el, és a melyen az akkori osztrák kormány aláírása is rajta volt, egyszerűen semmisnek tekintessék egy következő osztrák kormány által; és ennek folytán ki legyen téve az ország annak, hogy másodizben is megalkottassék az a precedens, mely szerint a magyar kormánnyal kötött megegyezés egyszerűen félretehető, és a mikor a másik szerződő félnek úgy tetszik, összetéphesse az egyezményt, a szerzett előnyök pedig mint préda tekintessenek, vagy mint határ, melyen kívül lehet már velünk szemben előnyomulni. Ezt tűrni nem lehet. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)*

Nem hiszem tehát, mint mondtam, hogy a magyar országgyűlés ismét ilyen óriási hibába essék. Ha pedig nem esik ebbe a hibába, akkor vajjon miképen fogunk állani? Úgy fogunk állani, hogy az országnak nem lesz törvényes autonóm általános vámtarifája, tehát nem fogja megkezdhetni a külállamokkal a vám- és kereskedelmi szerződésekre vonatkozó alkudozásokat. Megtörténhetik az, hogy az alkudozáshoz az első törvényes alapfeltétel hiányozni fog akár ez év december 31-ig is, tehát az utolsó napig, a meddig a most létező vám- és kereskedelmi szerződések fennállhatnak; mert vagy megtartotta a kormány a törvényt és a kereskedelmi szerződések december 31-én megszűnnek, vagy nem tartotta meg

a törvény parancsát, hogy a szerződések felmondandók, és akkor ezen a téren is ex-lex-állapotban leszünk. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Az én meggyőződése az, hogy elkerülhetetlenül szükséges, hogy az ország alkosson meg egy önálló magyar általános vámtarifát, egy olyan általános vámtarifát, a melynek alapján, ha megszavazza az országgyűlés, a magyar kormány önállóan megkezdhesse az alkudozásokat a külállamokkal, akármilyenek lesznek az osztrák viszonyok. Mert azt én nem vagyok képes elfogadni, hogy Magyarország ki legyen téve annak, hogy vámháboruba keveredjék az egész világgal, azért, mert a csehek és németek nem tudnak megegyezni egymással Ausztriában.

Mi most az önálló vámterület jogi állapotában vagyunk az 1899: XXX. t.-cz. értelmében, tehát semmi sem hátráltatja a t. túloldalt abban, hogy ezen jogi állapotokhoz alkalmazkodva, megteremtse az önálló magyar általános vámtarifát. Egy általános vámtarifa már megállapított Ausztria kormánya és a magyar kormány között.

Ez az általános vámtarifa az én meggyőződése szerint nem egészen jó, úgy mint magyar tarifa; de nem is egészen rossz. Azonban én abból a szempontból indulok ki, hogy Magyarországra nézve üdvösebb egy nem egészen jó, de önálló magyar általános vámtarifa, mint egy jobb, de Ausztriával közös vámtarifa. Minthogy a kisebbségnek tagja vagyok, nem bírom elveimet és akaratomat a többségre ráerőszakolni, és keresek olyan megoldást, a melylyel sem mi nem adunk fel semmi elvi álláspontot, sem nem iparkodunk azon, hogy ráerőszakoljuk a többségre a mi akaratomat egy olyan kérdésben, melyben nincs idő a hosszas ütközésre, hanem cselekedni kell rövid idő múlva, a nemzet egyik életbevágó ügyében. Legyen az én javaslatom egy horgony, melyet belevetettem abba a zavargó tengerbe, a melynek árjain magyar hazámnak hajója most hanyatlik; talán el fog jönni az az idő, nem is messze van, a midőn az oda vetett horgonyba bele fogják akasztani a magyar állam hanyatott hajóját.

Kérem a t. házat, hogy legyen szíves kitűzni azt az időpontot, a midőn az én indítványomat tárgyalni fogják. *(Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

XXVI.

Kossuth Ferencz, mikor gr. Khuen-Héderváry ellen a függetlenségi párt egy része az ő ellenzése daczára folytatta az obstrukciót lemondott a pártelnökségről, s nem is igen járt be a házba. Mikor azonban fölmerült a híres vesztegetési eset, megjelent a házban és megtette a következő nyilatkozatát:

Mindenki tudja, hogy az utóbbi időkben én miért nem vettem tevékeny részt a ház munkálkodásában. Okaimnak hazafiságában, azt hiszem, senki ebben a házban és széles e házban nem kételkedhetik. *(Általános élénk helyeslés.)* Falusi magányomban egy csodálatos hír lepett meg. Az a hír, hogy egy országgyűlési képviselőt megvesztegetni igyekeztek, ezzel kapcsolatban azt ist híresztelik, még pedig nem ellenőrizhető módon, hogy több képviselő is van, a kikkel szemben megvesztegetési kísérletek tétettek.

Minthogy minden magyar embernek kívánnia, sőt követelnie kell azt, hogy azok, a kik a közéletben résztvesznek, teljesen tisztán álljanak a közvélemény előtt: ebből a felfogásból kiindulva, azzal a követeléssel lépek az ország színe elé, hogy mindenki, a ki valakire gyanakszik, mindenki, a ki valami kőszá hirt hallott, mindenki, a ki valami tud vagy tudni vél, álljon elő nyíltan, jelentse be még a pusztá gyanuját is annál a bizottságnál, *(Élénk helyeslés és taps a ház minden oldalán.)* a melyet a ház minden bizonynnyal meg fog választani, mert a lábrakapott névtelen rágalmozási rendszernek végre véget kell vetni; legyen legalább erre jó az a tény, melyet a világ előtt restellek, hogy itt Magyarországon egy képviselőt megakartak vesztegetni.

Arra kérem gr. Szapáry Lásztót, kit, ámbár nincsen jelen, megnevezhetek, minthogy ő saját magát már megnevezte, hogy ő elsősorban nyilatkozzék a bizottság előtt, hogy vannak-e többen oly képviselők, a kikkel szemben már megtette ugyanazt a kísérletet, a melyet megtett Papp Zoltán képviselő urral szemben. *(Általános, élénk helyeslés. Egy hang a szélső baloldalon: És ki bizta meg?)*

De felszólítom a miniszterelnök urat is... hogy a bizottság előtt egészen nyíltan nyilatkozzék, és hárátsa el magáról azt a borzasztó vádat, a mely vád a közvéleményben már terjedni kezd. Nem mondom, hogy joggal gyanúsítják a miniszterelnök urat, mert előre ítélkezni nincs jogom, de a mondottakkal egy kétségbevonhatatlan tényt konstátáltam.

A nemzet színe előtt azt állítom, hogy a magyar miniszterelnöknek az egész világ előtt oly tisztán kell állania, hogy

még távolról se érinthessék gyanuval. Bár ismétlem, hogy a miniszterelnököt nem gyanúsítom, azért mégis kénytelen vagyok kiemelni, hogy egy hozzá közelálló férfiú, ki a kormány egyik tagja, tette meg az elítélendő kísérletet. A fiumei kormányzó már levonta tettének következtetését. Most a miniszterelnök urat kérdezem, hogy nem hiszi-e, hogy saját érdekében cselekednék és a magyar miniszterelnöki szék tekintélye fenntartásának érdekében, ha követné gróf Szapáry László példáját? *(Élénk helyeslés, hosszantartó taps és felkiáltások a szélső baloldalon: Mondjon le! Nagy zaj.)*

Az én véleményem az, hogy a magyar miniszterelnöknek olyanak kell lennie, mint volt Julius Czézár felesége. Czézár elvált első feleségétől, mondván, hogy Czézárnak nem lehet felesége az, kit a gyanú érintett. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* A magyar miniszterelnöknek sem szabad olyan helyzetbe kerülni, hogy gyanúsíthassák. *(Felkiáltások a jobboldalon: Nem bizony!)* és kérdem Khuen-Héderváry Károlytól, nem mint miniszterelnöktől, hanem mint egyéntől, hogy nem helyesli-e teljesen az imént kifejezett nézetemet?

Az a hallatlan tény, a mely megtörtént, olyan parlamentáris szituációt teremtett, mint a milyennek ma is szemtanúi vagyunk és a mely szituáció hazánk kárára van, s a parlamentálist must veszélyeztetni; de mert ezt a szituációt lehetetlennek tartom, kötelességemnek vélem mint magyar hazafi megtenni mindazt, a mi csekély erőmtől kitelik, hogy a parlamentet és az országot ezen súlyos szituációból a most már egyedül fennmaradó módon kiragadni én is segítsen. Én megmaradok azon álláspontom mellett, a melyet kötelességszerűleg elfoglaltam, mikor a miniszterelnök pártom határozata után a kormányra lépett; de azt is kinyilatkoztatom, hogy az a sajnos eset, mely felett mindnyájan felháborodtunk és a melyet midnyájan fálalunk, olyan új helyzetet teremtett, *(Élénk taps és éljenzés a szélső baloldalon)* mely mellett most kötelességem elismerni egész nyíltsággal, hogy az új helyzetnek más megoldását nem látom, mint azt, ha a miniszterelnök úr távozik abból a székből. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

Míg tehát egyrészt kérem a miniszterelnök urat, hozza meg a hazának ezt az áldozatot, ha ugyan áldozat, mert hiszen mártírság ilyen helyzetben székében maradni — hozza meg azt az áldozatot a hazának, hogy mondjon le; ha pedig nem: hozza meg lojálisan, mint egyenes ellenfél, ezennel kimondom, hogy kénytelen leszek azok közé sorakozni, *(Hosszantartó éljenzés és taps a szélső baloldalon.)* a kik lehetetlenné fogják tenni ezt a kormányzatot, a mely a megtörténtek után többé üdvös a hazára nem lehet. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

XXVII.

Gr. Tisza István miniszterelnökké történt kinevezése után csak az 1903. évi november 6-án tartott ülésben mondhatta el programját. Kossuth Ferencz a november 7-iki ülésben beszélt az új kormány programjáról, s miután annak tartalmát részletesen megkritizálta, rátért annak hêzagaira s következôkben fejtette ki az úgynnevezett szociális reformokra vonatkozó kívánságait:

Vannak a miniszteri programban oly hêzagok, illetôleg oly dolgokról nem találtam ott említést, a melyekre nézve bátor leszek a t. ház engedelmével kérdéseket intézni az igen t. miniszterelnök úrhoz. *(Halljuk! Halljuk!)*

Általános kívánsága az országnak, és nemcsak az ország általános kívánsága, hanem meggyôződéseim szerint általános szabadelvûségi elv is, — pedig a jelen kormány magát szabadelvûnek vallja, — hogy a választói jog kiterjesztést nyerjen.

Midôn errôl beszélek, természetesen, hogy nekem elvi fenntartással kell élnem. Mindenki jól tudja, hogy a függetlenségi párt programja az általános szavazati jog. De mindenki tudja azt is, hogy teljes illúzió lenne azt hinni, hogy ez a programpont most már megvalósítható. Éppen ezért ugyanazzal a kriteriummal, a mely kriteriummal, bár mi az önálló magyar hadsereg elvi álláspontján állunk, mégis harczoltunk az 1867: XII. t.-cz. egy bizonyos végrehajtásáért, ezzel nem akarván érinteni elvi álláspontunkat, éppen ilyen fenntartással kérjük és követeljük most a választói jognak kiterjesztését és a kerületek felosztásának helyesbítését, továbbá a községenkénti, vagy legalább a körjegyzôségenkénti szavazást. *(Helyeslés a szélsô baloldalon)*

Ámbár a részletekbe nem kellene most bocsátkoznom, mégis a kivihetôség szempontjából egypár részletre vagyok bátor a t. ház engedelmével rátérni.

Az egynegyed telek helyett, mely úgysem egyenlô nagyságú az egész országban és már úgyis elavult fogalom, fel lehetne állítani ilyenforma egységet: mint pl. egy ház és három hold föld. Ez volna a közép mérték a házas zsellér és az egynegyed telek tulajdonosa közt. Én természetesen a magam részérôl jobb szeretném, ha az adóforint lenne az alap, illetve egységes cenzus, de attól tartok, hogy ez még nehezebb kivitelû. Hiszen — mindnyájan tudjuk — olyan aránytalanságok vannak a cenzusban, hogy míg vannak községek, a hol 40 fillér adó ad már választói jogot, viszont más községben 101 korona sem adja meg a választói jogot.

A részleteket folytatva, bizonyos összegű egyenes adó fizetése — akár kereseti, akár más jövedelmi adó — feltétlenül kellene, hogy kvalifikáljon, még ha az illetőnek háza és földje nincs is. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Az önálló ipart űző iparosnak adóösszegre való tekintet nélkül szavazati joggal kellene birnia. Továbbá a földműves-egyesületek és ipartestületek vezetőségeinek, még pedig azért, hogy a szavazati jog így a munkásosztálynak egy bizonyos intelligensebb részére is kiterjesztessék.

Áttérek az adóügyre. A létminimum megállapítása és adómentessé tétele nemcsak a földműves, hanem minden osztálynál behozandó. Ez Ausztriában már be van hozva, még pedig ott 600 frt a létminimum, Magyarországon ha nem is lenne 600 frt a létminimum, de ha az osztrákok is behozták a létminimum adómentességét az igazság érzetében, akkor ne engedjük, hogy e tekintetben túlszárnyaljanak minket.

Továbbá, bár előrelátom, hogy ebben a kérdésben eltérések lesznek a véleményekben, mégis felhozom mint a magam véleményét; itt van a homesteadnek, vagy háztűzhelynek végrehajtás ellen való megvédése. Azt mondják, hogy ez agrárista elv. Én ezt tagadom, ez emberiségi elv. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Egyébiránt még a régi időkben is, pl. a jobbágytelket nem lehetett sem elzálogosítani, sem eladni, tehát ebben a tekintetben határozottan visszaesésben vagyunk. Ki lehetne mondani, hogy pl. az öt holdnál nem több külső birtokkal bíró gazdának önmaga és családja által lakott lakóháza és egy holdnál nem nagyobb belsősége tekintetnek homesteadnek. De minthogy ebből természetesen adócsökkenés következne, ennek folytán szeretném hallani a t. miniszterelnök úr véleményét arra nézve, szándékozik-e behozni és mikor a fokozatos adót? Továbbá azért, hogy egy olyan jövedelmi forráshoz is jussunk, a melyre nézve, azt hiszem, az egész ház egyetért, szándékozik-e gondoskodni róla, hogy az idegen országokban élő földbirtokosok speciális adóztatásban részesíttessenek? *(Általános élénk helyeslés)*

Szándékozik-e az igen t. kormány, a városok és községek közterhein könnyítendő, a hús- és borfogyasztási adó jövedelmét a városoknak átengedni? Kérdem, hogy az elsőrendű életszükségre szánt élelmi cikkek fogyasztási adóját, u. m. a hús- és a boradót szándékozik-e mérsékelni és ezért mint rekompenzációt szándékozik-e a szeszadó felemelését kontemplálni? *(Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a szesznek fogyasztása mily kártékony hatással van az emberi szervezetre és mindnyájan tudjuk, hogy ezen fogyasztásnak emelkedése mennyire kiszorítja

fokozatosan a borfogyasztást, a mely nemcsak az emberi egészségre hat jótékonyan, hanem a magyar földmivelés jó-vedelmére is.

A községi háztartási terhek kiegyenlítése szempontjából a kivethető községi pótdók maximumának meghatározását óhajtánám. Ezt én nagyon szükségesnek tartom, mert sok községben olyan óriási a pótdó, hogy az 100—150 százalékra is felemelkedik. És mint a hogy a vármegyéket támogatja a kormány, így a községeknek az állami funkciókért való bizonyos támogatása is felvehető a kormányzási inténcziók közzé.

A hitelügyben a kisbirtokra nehezedő magas kamatú kölcsönök konvertálását is óhajtom. Ez nem tévesztendő össze a földtehermentesítéssel, hanem arra czéloz, hogy a megmenhethető birtokok értékelésénél, — és itt kérem a t. ház és a t. miniszterelnök úr különös figyelmét, — hogy a megmenhethető birtokok értékelésénél számba vétessék a munkaerőt képviselő tőke. Mert ez mindenesetre egy humanitási, egy haladási elv, a midőn egy egészséges, becsületes munkásnak a munkaereje tőke alakjában a hitele kedvéért tekintetbe vétetik és én azt hiszem, hogy a midőn egy egészséges és becsületes munkásnak a munkaerejét 2000 koronára becsülik fel, akkor nem becsülik túl azt a tőkét, a melyet ennek a munkásnak a munkaereje képvisel.

Ez a kérdés újságnak tetszhetik itt Magyarországon. De másutt, ez nem újság. Azt hiszem, hogy ha ez nálunk behozatnék, ez nemcsak azzal a hatással lenne, hogy a szegény munkásembernek a hitele, tehát a boldogulási képessége növeltetnék, hanem moralizáló hatással is lenne. Az igen t. miniszterelnök úr figyelmét azért irányítom erre a kérdésre, mert tudom, hogy ő a közgazdasági kérdésekkel szívesen és nagy kompetenciával foglalkozik. Ráirányítom tehát az igen t. miniszterelnök úr figyelmét bizonyos olasz népbankokra, a melyek Lusatti elvei szerint szoktak dolgozni.

Egy példát hozok fel: a bolognai népbank példáját, a mely éppen a munkásoknak munkaerejét és becsületét valutálja és a munkások munkaerejére és becsületére ad bizonyos hitelt. És tudja-e a t. ház, hogy ennek mi az eredménye? Az, hogy az általam felhozott bolognai népbank tíz év alatt, kerekszámban beszélve, 1100 egyénnek adott a becsületére és a munkaerejére hitelt és az összes tőkének, a melyet ilyen alakban kiosztogatott, a vesztesége csak $2\frac{1}{2}\%$ volt. Ime tehát, milyen moralizáló hatással volt ez a munkásokra, a kik igénybe vették ezt a tőkét; és milyen nagy jótétemény volt ez a munkások számára!

Az uzsoratórvény is szigorítandó lenne. A váltóképes-

ség is korlátozandó volna, bár erre nézve, megvallom, még nincsen egészen kidomborodott véleményem. Különösen a nőknek bevonása káros a váltók aláírásába, a mi Magyarországnak igen sok helyén végtelen nyomorba sodorja a legszegényebb osztályt.

A zálogházak kamatlábának leszállítása; az árúreszlet-ügylet szabályozása, ez mind igen fontos kérdés a kis existenciák védelme szempontjából.

Az intervallumok szerinti illeték mérséklése az eladásoknál, a mi szintén meg van Ausztriában, míg nálunk, ha egy év múlva kénytelen valaki eladni birtokát, ugyanannyi illetéket fizet, mintha tíz év múlva adná el. Így pusztul el az érték a többszörös eladások alatt.

A városok képezik a művelődésnek és a vagyonosodásnak góczpontjait, tehát a városok fejlődésének előmozdítását is célba kellene venni, a mi megtörténhetnék, hogyha az adómentesség, a mely Budapesten pl. az építkezéseknél bizonyos utcákra nézve megvan, kiterjesztenék minden vidéki városra is. A tagosítási eljárás egyszerűbbé és olcsóbbá tételét kívánom a majorizálás korlátozásával és ennek megfelelően a kisebbség védelmével.

Óhajtom, hogy a telekkönyvek helyesbbitésével kapcsolatban addig is, míg a rendezés létrehozatik, a túlságos eldarabolás a gazdasági és az értékesítés által megszabott határig korlátoztassék. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A végrehajtási eljárásra vonatkozólag, ha a foglalás alá vehető ingóságok oly csekély értéket képviselnek, hogy abból az árverési költségeknél több nem vehető ki, a foglalás már ügyis mellőzendő az 1881: LX. t. cz. szerint. De ebben a törvénycikkben nincs meghatározva a minimális érték és ez óriási visszaélésekre ad alkalmat és a szegény népnél borzasztó nyomort von maga után. A foglalás alól való kivételeknek ki kell terjeszteniök, illetve tovább kell vitetniök, mint a már említettem törvény 50. §-ában vannak. Pl. a foglalást szenvedővel egy háztartásban élő háznépnek szükséges fejenként három rendbeli fehérnemű, egy asztal, minden személyre egy szék és minden tíz évnél idősebb családtagnál egy ágy, mert borzasztó látni, midőn egy szívtelen hitelező mindenét elviszi a szegény embernek és családjának.

Ezek a részletek, az igaz, és talán sok ilyen részlet benne lesz olyan törvényjavaslatokban, a melyek készülnek és talán 10—15 év múlva a ház elé terjesztetnek, de míg egyrészt ezt én nem tudhatom, másrészt meg vagyok győződve hogy a gyors intézkedés által a szegény magyar nép sorsán nagyon segítenék. *(Helyeslés a néppárton és a szélső baloldalon.)*

Nem akarok a t. ház türelmével visszaélni, mégis folytatnom

kell. A már említettem törvény 67-ik §-ban a mezei gazdálkodással foglalkozó egyének javára fennálló korlátozás akként módosítandó, hogy ez egyének azon igavonó jószágai és gazdasági eszközei, a melyek tiz katasztrális hold szántóföldet meg nem haladó és általuk házilag művelt földbirtokon folytatott gazdálkodáshoz okvetlenül szükségesek, csak magának ezen földbirtoknak végrehajtási zárlat alá vonásával egyidejűleg és csak mint ennek tartozéka a földbirtokkal együtt legyenek végrehajtás alá vehetők és csak annak az ingatlanak megengedett árverése után elérvezethetők. Mert most megtörténik az, hogy elérvezetik annak a szegény embernek minden fölszerelését és az ő kis birtoka ott marad műveletlenül. (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Akkor látjuk az igazságtalanságot, ha meggondoljuk azt, hogy abban a törvényben a melyet említettem, pl. a kovácsnak nem lehet lefoglalni a kalapácsát, mert azzal dolgozik, de a szegény földmivesnek le lehet foglalni az ekéjét, pedig azzal szánt. Lehetetlen nem érezni, hogy itt sürgős intézkedésekre van szükség; mert higgyék el, ha a gazdagabbak várhatnak, a szegény ember, a ki kenyér nélkül szűkölködik családjával együtt, nem várhat, hanem kivándorol az országból, mert itt éhen hall. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Kivánnám azt is, hogy az ingatlanra vezetett végrehajtás esetén úgy a végrehajtató, mint a végrehajtást szenvedő a végrehajtási behajtás tárgyát képező tartozásnak az ingatlan jövedelmeiből zárlati kezelés útján való kifizetését követelhesse. Megmondom, hogy ez miért szükséges. Nálunk, különösen Felső-Magyarországon sokszor megtörténik, hogy valaki, a ki pl. korcsmai hitelt adott bizonyos szegény embernek, és ezen hitel következtében kisajátít egy földdarabot és részbirtokosává válik valamely ingatlanak; ez az ember követelheti, hogy a részbirtokos is adja el a tulajdonát csak azért, mert egy embertől, a ki leitta az eszét és eladta birtokrészét, a vampir megvehesse azt. Ezen az úton tiz család is tönkre megy. Ezen segíteni kell valahogy.

Szóval: a végrehajtási eljárás keretéből kiküszöbölendők mindazok a hézagos és ferde intézkedések, a melyek a rosszhiszemű adósnak a hitelezővel szemben és a rosszhiszemű hitelezőnek az adásával szemben jogtalan előnyöket biztosítva, a köznek kárára van. Ez, azt hiszem, oly általános elv, a melyben mindnyájan kell, hogy egyetértünk.

Az ipar tekintetében követeljük az önálló vámtérület felállítását. Meg vagyunk róla győződve, hogy csakis akkor lesz Magyarországnak ipara, midőn mi is úgy teremthetjük meg a magyar ipart, mint a hogy a világnak minden állama megteremtette a maga iparát, t. i. a védvámokkal. De addig

is, míg ez megvalósulhat, a kormány mindenesetre felvehetne politikájába bizonyos iparvédő irányzatot, a mely a magyar ipart lehetőleg megvédené a külföldi iparnak konkurrencziájával szemben. Ilyen a helyes vasuti politika.

Rátérek most egy igen fontos dologra. Kérdem a miniszterelnök urat, hogy nem szándékozik-e annak idején majd a véradó igazságosabbá tételéről gondoskodni? Arról, hogy az a védkötelesek arányszámától és ne az abszolút népességtől tétetnék függővé, t. i. függővé tétessék attól, hogy hány védköteles van Magyarországon és hány védköteles van Ausztriában. Mert úgy alakulnak a viszonyok, hogy Magyarországon a hús és huszonnégy év közti egyének száma aránylag sokkal kisebb, mint Ausztriában, és ha kiszámítjuk, hogy ez milyen különbséget tesz, azt találjuk, hogy ez a magyar kontingenst tekintve, körülbelül 6000 emelést képvisel. Ez tehát rendkívül fontos kérdés.

A mostani küzdelemből kifolyólag vagyok még bátor néhány, már közzétett kérdést intézni a miniszterelnök úrhoz. Kérdem, hogy az adóhátralék részletekben lesz-e fizetendő majd, mikor azt törvényszerűleg fizetni fog kelleni és nem fog-e határ szabadni, — tegyük fel pl. 200 korona — a melyen alúl az adóhátralékot részletben lehessen fizetni kamatok nélkül?

A három éven túl szolgálatban visszatartottak annyi hónap hadgyakorlat-elengedésben részesülnek-e, mint a mennyi hónapra a három éven túl visszatartattak? Szándékozik-e a t. miniszterelnök úr befolyását érvényesíteni arra, hogy a kegyelmezési felségjog azokra nézve kiterjesszessék, a kik a nemzetnek ezen küzdelméből kifolyólag most azért szenvedtek, mert nehezen bírták eltűrni, hogy olyan szolgálatot legyenek kénytelenek teljesíteni, a melyre szorosan véve a törvény által kötelezve nincsenek.

Továbbá kérdem, szándékozik-e a t. miniszterelnök úr kieszközölni, hogy a városok által épített kaszárnnyákon és a katonai célokra szánt helyiségeken magyar felirat legyen, a kincstáriakon pedig a német mellé legalább a magyar is irassék, ha már olyan szomorú állapotban vagyunk, hogy a németet egészen el nem távolíthatjuk a magyar föld területéről?

A magyar honosok katonai igazolványkönyvének szövege magyar legyen; ismétlem: minden magyar honosé. A magyar honosok nevei a katonai szolgálat alatt magyarul vezettetessenek be, úgy hogy az a magyar ember, mikor mint katona szolgál, ne vessítse el még a nevét is. Remélem, hogy az igen t. miniszter elnök úr az általam felsorolt pontokra, ha nem is mindenikre, de a legfontosabbakra, kedvező választ fog adni. Magam is tudom, hiszen említettem is, hogy azon kíván-

ságok, melyek a szociálpolitika körébe vágnak, helyesebben volnának teljesíthetők a szerves törvényjavaslatokban, melyeknek ügyrendéhez esetleg tartoznak; de ne zárkozzunk el az elől a tény elől, hogy Magyarországon sok nyomorúság van; ne zárkozzunk el annak elismerése elől, hogy e nyomorúság folytonosan növekszik s hogy a megélhetési viszonyok folyvást nehezebbekké és nehezebbekké lesznek. Meg vagyok arról győződve, hogy eljött annak az ideje, hogy ez az országgyűlés megmutassa — ha mással nem, legalább a javasolt izolált intézkedésekkel — azt, hogy a magyar nép megélhetésével komolyan, igen komolyan törődik.

Valósuljon meg az, a mit kértem. Ha erre kedvező választ kapnék, egy fénysugár hatolna be abba a sötétségbe, a mely most uralkodik hazánkban; azt, hogy most sötétség van, mindnyájan tudjuk, — hogy pedig a magyar nép jogainak kiterjesztése és megélhetésének előmozdítása fénysugár lenne, azt mindnyájan érezzük. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

XXVIII.

A szabadelvű párti többség az ellenzék obstrukciójával szemben ahhoz az eszközhöz folyamodott, hogy a kettős ülések tartását határozta el. Ez súlyos házszabálysértés volt. A képviselőház 1903. november 30-iki ülésében Kossuth Ferencz, még mielőtt a kettős ülésekre vonatkozó határozat végrehajtása megkezdődött volna, szót emelt, hogy tiltakozzék ellene és egyúttal megtette a békeajánlatot, főképp a választói jog kiterjesztésére vonatkozó föltétel mellett. E nevezetes beszéde így hangzik:

A ház elhatározta azt, hogy mindennap két ülést tart, de ez a határozat eddig még nem érvényesítettet. Mielőtt érvényesíttetnék, kérem a házat, fontolja meg még egyszer azt a határozatát, a melyet hozott. Látja már a t. ház, hogy az erőszak nemhogy lecsendesítené az ellenzéki pártokat, hanem ellenkezőleg, felháborodást kelt, mert erőszak erőszakot vált ki. Talán el fogja az igen t. ház ismerni azt az igazságot, hogy az ellenzéki ellenállás közel egy évig folyt már és ezalatt sohasem csapott át a technikai obstrukció terére, mindig megmaradt azon a téren, a melyen a házszabályokat a legnagyobb pontossággal obszerválta az ellenzék. Már voltam bátor az igen t. ház figyelmét arra irányítani, hogy Magyarország egészen kivételes helyzetben van. Jöhetnek olyan idők, midőn a magyar nemzetnek más fegyvere

nem lesz, mint az az ellenállás, a melyet a t. képviselőház kifejthet. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Kérve-kérem önöket, ne rombolják le ennek a lehetőségét, mert hogyha egyszer megvan alkotva az előzmény, azon tovább lehet építeni. Nincs jogom feltételezni, mielőtt tényekkel állnék szemben, hogy ezen előzményen tovább is fog építeni a mostani t. miniszterelnök úr, de jöhet olyan kormány, a mely ezt megteszi. Tudom, hogy az én szavam a pusztában kiáltó szava, de azért mégis, látván azt a rombolást, a mely most történik a parlamenti élet terén, a hazafiság beszél belőlem és a hazafiság indít arra, hogy kérve-kérjem önöket t. túloldal, ne haladjanak tovább az erőszakoskodás útján, a mely semmire sem vezet másra, mint a parlamentárizmus tönkretételére.

Azt a küzdelmet, a mely itt folyik, nemcsak a felszínről kell megítélni. Nemcsak azt kell tekinteni, hogy tetszik-e, vagy nem tetszik-e, hogy rombol-e vagy nem és megállítja-e az államháztartás szekerét, hanem bele kell tekinteni ezen küzdelem és ellenállás lelkébe: akkor azt fogjuk látni, hogy ebben az ellenállásban mélységes hazafiúi indulat rejlik. És most engedje meg a t. túloldal, hogy azt a szemrehányást tegyem neki, hogy volt olyan idő, midőn nem teljesítette honfiúi kötelességét, mert hogyha a nemzeti álláspont mellett állást foglalt volna, mielőtt kimondatott az a hirhedt „soha“, akkor azok az idegen tanácsosok, a kik a királyt félrevezetik, meglehet, hogy nem mertek volna szembeszállni Magyarország összességével. Igen, ez nagy mulasztás volt. De önök még egy másik nagy hibát is követtek el, még pedig azt a hibát, hogy magukévá tették azt, hogy a parlament többsége nem akarja a magyar vezényszót a magyar hadseregben érvényesíteni. Ez nagy hiba volt.

Nagy hiba volt azért, mert így a királylyal szemben, s az egész világgal szemben Magyarország úgy áll, mint hogyha nem a magyar nemzet többsége kívánná a magyar nyelv jogainak érvényesítését, hanem ez csak egy kisebbségnek a kívánsága lenne. Már pedig higgye el a t. képviselőház, hogy az egész világ előtt a magyar nemzet meg van alázva, ha úgy tűntetik fel, hogy csak a kisebbség kívánja a nemzet nyelvének érvényesítését *(Helyeslés és taps a szélső baloldalon.)*

És még egy hibát említek meg, a mit a többség elkövetett. Ha már megtörtént az, hogy a többség passzív magatartása a király idegen tanácsosait arra bátorította fel, hogy a királyt oly határozott állásfoglalásra bírják, a milyent mindnyájan ismerünk és remélem, hogy mindnyájan fájlalunk; ha megtörtént ez, és ennek folytán kétszessé vált, a mint már többször is megemlítettem, vajjon azon hazafias küzdelemnek,

a mely most folyik, lehet-e ez alkalommal eredménye: Nagy mulasztást követ el a t. túloldal, ha útját állja annak, hogy a közszellem felébredése, legalább a szabadság eszméjének, az emberi jogok érvényesülésének gyümölcsözőn valamit. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Egy ízben már rámutattam arra, hogy az országban igen élénk az az óhajlás, az a kívánság, mondhatnám, az a követelés, hogy a választói jog jelentékenyen kiterjesztessék. Nincsen egész Európában olyan alkotmányos állam, melyben 55 év alatt a választói jog ki ne lett volna terjesztve. Egyetlenegy ország van, a hol ez így van, s ez éppen a szabadságszerető Magyarország!

Sőt tovább megyek; nálunk 55 év előtt 200.000 választóval több volt, mint ma. Ezt a tényt lehetetlen összeegyeztetni azzal a feltevessel, hogy hazánk az emberi haladás útján jár, mert nem lehet azt eltagadni, hogy az emberiség haladása a polgári és emberi jogok kiterjesztését kívánja. Igenis, nagy hiba tehát az, hogy a nemzet szellemének felébredését nem gyümölcsözteti az országgyűlés oly alkotásban, a mi az országnak, s a magyar nemzetnek hasznára lenne. Ilyen alkotás lenne, mint már említettem, a választói jog jelentékeny kiterjesztése; ilyen lenne a választói jogban létező nagy aránytalanságok megszüntetése; ilyen lenne a választókerületek új beosztása, hogy eltöröltessenek a nagy vizáasságok; ilyen lenne az, a mit november 8-iki felszólalásomban szintén felemlítettem, s a mi közelről érinti a magyar nyelv jogát, vagyis az, hogy a magyar nyelv az iskolákban feltétlenül érvényesüljön. Lehetne gyümölcsöztetni a közvélemény felbuzdulását abban is, hogy szociális téren oly reformok teljesítenek, a melyekre az ország régóta vár és a melyeknek részletezésébe előbb említett beszédem után újra belebocsátkozni nem akarok, de a melyek mind oda lennének irányítva, hogy a szegény ember sorsán segítsünk. (*Hosszantartó élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

Higye el a t. túloldal, hogy az a mulasztás, a melyről most tettem említést, igen nagy mulasztás, mert annak, a mit a közszellem felébredésének impetusa alatt így alkothatnánk, nem áll útjában semmi császári akarat, semmi idegen beavatkozás, hanem egyszerűen a magyar kormány jóakaratótól és a magyar parlamenti többség hazafiságától függ. (*Hosszantartó élénk helyeslés és taps a szélső baloldalon.*)

Midőn bocsánatot kérek azért a kitérésért, a melyre egyébiránt engedelmet nyertem, még egyszer óva intem önöket, t. túloldal, ne éljenek vissza a többség erejével, ne igyekezzenek megtörni, legyőzni azt a magyar szenvedelmet, a mely e padokon lángol, hanem igyekezzenek bennünket

meggyőzni arról, hogy jobb az emberi szabadság érdekében az alkotáshoz fogni, mint erőnket egy esetleg meddő küzdelemben kimeríteni; és ha a jó és tiszta szándék kimutatásával erről minket meggyőzni tudnak, higgyék el, hogy szolgálatot tesznek a hazának. *(Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon. Éljenzés a jobboldalon.)*

XXIX.

A képviselőház 1905. évi január 3-án tartott ülésében jelentette be az elnök, hogy a király az országgyűlést 1905. január 4-én délelőtt fogja a budai kir. vár nagytermében berekeszteni. A ház rendkívül izgalmas hangulata mellett Kossuth Ferencz a következőkép nyilatkozott a törvénytelen házfelosztás ellen.

Bár teljesen reménytelenül, de azért mégis kötelességemnek tartom a t. miniszterelnökhöz és az igen tisztelt kormányhoz és a túloldalhoz tiszteletteljesen egy komoly, intő szót intézni. *(Halljuk.)*

Bármilyen legyen a felfogás arra nézve, hogy mi a valódi értelme az 1867: X. törvénycikknek, a mi felett én ma már vitatkozni nem is akarok, de azt a tényt mégis megállapítom mint kétségbevonhatatlant, hogy az ország igen nagy részében súlyos aggodalmakat kelt ő Felségének az a határozata, mely most velünk közöltetett; és nemcsak aggodalmakat kelt ez a határozat, hanem nagyon sokakban azt a benyomást kelti, hogy ez alkotmány sértés és esküszegés. *(Élénk helyeslés.)*

Az az intelem, a melyet én egész tisztelettel a túloldalhoz, a kormányhoz és a kormány fejéhez intézek, az, hogy gondolják meg, vajjon alkotmányos monarchiában megengedhető-e az, hogy a kormány olyan tanácsot adjon az uralkodónak, a melyet ha az uralkodó követ, oly érzelmeket kelt az ország egy részében, még pedig nagy részében, a minőket az ország és a korona jól felfogott érdekében a polgárok szívéből mindig távol kellene tartani.

Nagyon súlyos az ország mai helyzete. Nagy küzdelem küszöbén állunk és erős meggyőződés az, hogy semmiszükség sem volt arra, hogy ezt a küzdelmet felidézzék.

Midőn az a végzetes ugrai levél megjelent, akkor teljes csend és béke volt ebben az országban, most pedig a kedélyek oly felindulását látjuk, a melyre példát 1867 óta hiába keresünk. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Én, a ki egész életemben soha más célért nem küzdöttem, mint hazám függetlenségeért; én, a ki mást nem akarok, mint hazám javát és a ki meg vagyok győződve arról, hogy hazám

java nem lehet az, hogy magyar magyar ellen oly szenvedélyvel küzdjön, mint a hogy fog küzdeni most: végtelen fájdalommal látom, hogy ez a küzdelem minden ok nélkül idéztetett fel.

Minden ok nélkül azért, mert béke volt, tehát nem volt szükség a házszabályszigorítást éppen most ily erőszakkal forszirozni; czél nélkül azért, mert lehetetlenség az, hogy a magyar nemzet szívéből annyira kitéphessék a függetlenség iránti vágyat, hogy ne jőjön vissza ebbe a képviselőházba elég nagyszámú függetlenségi képviselő, a ki ismét felvehesse a küzdelemnek azt a fonalát ott, a hol azt ma ebben a házban széttépi az erőszak. *(Ugy van! a szélső baloldalon)*

Intem tehát az igen t. kormányt és elnökét, midőn az utolsó percz elérkezett, és azt mondom, hogy a hatalmi vágyat ne helyezték az ország érdeke fölé, de tartsák szemük előttök is elsősorban édes hazánknak érdekét; tegyék félre öök is személyes érdekeiknek minden legkisebb rugóját, mint a hogy az a párt, a melyet én vezetek, félretette mindíg.

Én teljes lelkinyugalommal, lelkiismeretemnek nyugalomával, felemelt fővel fogom elhagyni ezt a képviselőházat. Ámbár egy szélső irányzatot képviselek, — fájdalom, hogy ennek az irányzatnak Magyarországon szélsőnek kell lennie, holott törvényes és lojális: azért mégis mindig tartózkodtam a szélsőségektől. De egyben nem engedek sem én, sem az a párt, a mely velem küzd: abban, hogy hazánknak még meglévő jogait teljes erőnkkel megvédelmezzük s a törvénysértésnek ellenálljunk, és abban, hogy fel nem adjuk soha az édes hazánknak jövőjeért, függetlenségeért való küzdelmet. *(Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a szélső baloldalon.)*

XXX.

Kossuth első miniszteri beszéde. A képviselőház 1906. július hónapban tárgyalta az 1906. évi költségvetést, mely a koalíciós kormányra, még a Fejérváry-kabinetttől maradt. Julius 23-án tárgyalta a ház a kereskedelmi költségvetést, mely alkalommal Kossuth Ferencz, mint kereskedelmi miniszter szólalt fel. Ez volt első miniszteri beszéde, mely annyival érdekesebb, mert e beszéd során fejtette ki Kossuth Ferencz először a parlamentben a maga gazdasági programját. Ez a beszéde így hangzik:

Az a költségvetés, a mely a ház asztalán fekszik, nem a mostani kereskedelemügyi kormánynak a költségvetése. Természetes, hogy ennek daczára e költségvetésért a felelősséget elvállalni tartozom, mint a hogy el is vállalom. Egyéb-iránt a költségvetésnek némely részében megtalálható már a mostani kormánynak kezenyoma. Csakis a jövő ősszel le-

szek abban a helyzetben, hogy programomat részletesen előadhassam, vagyis midőn elő lesz terjesztendő az 1907-ik évre szóló költségvetés, a mely vissza fogja tükrözni a mostani kereskedelemügyi kormányoknak szándékait és politikáját.

Nem akarok most részletes programot adni, mégis legyen szabad általánosságban kijelentenem, hogy kereskedelmi kormányzatom oda fog irányulni, hogy nagyszabású ipari, kereskedelmi és közlekedési politikát folytassak.

Ezen működésem alatt, bár kénytelen leszek alkalmazkodni az adott helyzethez, vagyis ahhoz a kényszerhelyzethez, melyet a már megkötött kereskedelmi szerződések teremtettek, de az lesz változatlan irányelvem, hogy ellentétben azzal, a mi az eddigi kereskedelmi kormányoknak volt az irányzata, hogy t. i. a vámközösség felé haladjon az ország politikája, ezentúl ellenkező irányban vezessem az ország politikáját. (*Élénk helyeslés és taps balfelől.*) Cél tudatosan és következetesen az ország közgazdasági önállóságának megszerzését és megszilárdítását fogom előmozdítani.

Jól tudom, hogy ezen a téren nagy nehézségekkel fogunk találkozni, mert a mint már említém, a kereskedelmi szerződések adott helyzetet teremtettek, úgy, hogy a vámkülfölddel szemben lehetetlen lesz 1915-ig, illetőleg 1917-ig megváltoztatni azt a helyzetet, hogy Magyarország és Ausztria fogyasztó piacza a külfölddel szemben mint egység jelenjék meg. De minthogy Ausztriával szemben a vám- és kereskedelmi ügyek terén 1899 óta az ország az önálló vámterület jogi állapotában van, úgy elérhető az, hogy az önálló vámterületnek nemcsak jogi, hanem tényleges állapotába is helyezzessék azzal, hogy Ausztriával nem vámszövetséget, hanem, mint bármely más állam, vámszerződést köt.

Az önálló vámterületnek a vámszedés nem szükségszerű következménye; ott van pl. Anglia, melynek határain igen kevés cikk van megvámolva. Mégis, ki kételkedik a fölött, hogy Anglia önálló vámterületet képez? Mi tehát, hogyha vám- és kereskedelmi szerződést kötünk Ausztriával, ép úgy, mint bármely más állammal, még akkor is, ha egyelőre nem állítunk fel vámszedő-vonalat, és a szabad kereskedelem alapján fogunk szerződni, mégis tényleg az önálló vámterület állapotába jutunk.

Ez alkalommal ki akarom jelenteni, hogy ha nem sikerülne Ausztriával vám- és kereskedelmi szerződést kötni, az ország állapota a vám- és kereskedelmi ügyek terén 1915-ig, illetve 1917-ig az maradna, mintha az 1899-iki t.-cz. hatálya kitolatnék 1915-ig, illetve 1917-ig. Arra nézve megnyugtathatom a t. házat, hogy garanciánk vannak arra, hogy vámszerződést kötünk Ausztriával, vagy pedig fenntartatik 1915-ig a status quo, a reciprocitás alapján. (*Helyeslés balfelől.*)

De ha fenn is kell tartanunk a jelen helyzetet 1915-ig, a legnagyobb határozottsággal ki akarom jelenteni, hogy ezt az időt úgy akarom felhasználni, addig, a meddig miniszter leszek, hogy ez az idő ne legyen elveszve Magyarország számára, *(Élénk helyeslés.)* hanem ez az idő az erőgyűjtés ideje legyen, oly erő gyűjtése, a melylyel biztosabban nézhessünk majdan szembe bármely viharral *(Helyeslés.)*

Még arra is megnyugtatót akarok adni a t. háznak, hogy azt az általános vámtarifát, mely a magyar korona országaira érvényesen már életbe léptetett, annak idején mindenestre törvénybe iktatjuk. *(Helyeslés.)* Nincs az ország érdekében az, hogy ez most történjék meg. Ennek okát nem tartom most szükségesnek előadni, csak egy okot jelzek, a mely már magában is elégséges arra, hogy mindenkit meggyőzzön arról, hogy helyesen cselekszünk, ha nem iktatjuk már most törvénybe az önálló vámtarifát. Ha ezt megtennők, lekötők azokat a vámtételeket is törvényileg, a melyek nincsenek lekötve a külfölddel megkötött szerződésekből, holott, ha nem hozzuk meg most ezt a törvényt, akkor minden ilyen vámtételre nézve szabad kezünk van, már pedig addig, míg Ausztriával meg nem egyeztünk, minél kevesebb tételre nézve tanácsos magunkat megkötönni. *(Helyeslés.)*

Kormányzásom ideje alatt nemcsak azon leszek, hogy az ország közgazdasági helyzete függetleníttessék, hanem azon is, hogy megszerezhessünk külföldön alkalmas piacokat, és hogy elsősorban meghódíthassuk Magyarország piacát a magyar termelés számára. *(Helyeslés.)* Ebben is nagy nehézségekkel fogunk találkozni, de a nehézségeket lefogjuk küzdeni. Nem tagadhatjuk, hogy geográfiai helyzetünk nagyon kedvezőtlen; nyugat felé, a hol a mi főterményeinket, a mezőgazdasági cikkeket lehetne elárúsítani, mindenütt Ausztria vesz minket körül, nagy nehézségekbe ütközhetik tehát önálló összeköttetés teremtese a magyar vasutak és a külállamok vasutai között. De van Magyarországnak két útja, a melyen az egész világ piaczaival összeköttetést létesíthet önállóan. Ezen utak közül az egyik Fiume, a másik Galacz. Mind a két utat a legnagyobb figyelemmel gondoznunk kell; ezt meg is fogom tenni teljes erőmmel, s már el is kezdtem; gondom lesz rá, hogy mind a kettő úgy fejlesztessék, hogy rajtuk akármekkora mennyiségű szállítások eszközölthessenek biztosan és olcsón. *(Helyeslés.)*

Meg vagyok győződve, hogy az országok gazdagságának legnagyobb fejlesztője az ipar. Tudjuk azt, hogy az ipari munkások keresete nagyobb, mint a földművelési munkásoké. Tudjuk azt is, hogy az ipartermékek árában nagyobb százalékos képvisel a munkabér, mint a földművelési termékek

árában; tudjuk végre azt is, hogy az iparnyerések átlaga körülbelül 10% lévén, holott a földművelésnek átlagos nyeresége alig haladja meg a $3-3\frac{1}{2}\%$ -ot, ebből az következik, hogy háromszor akkora tőke szükséges a földművelés terén, mint az ipar terén ugyanazon érték termelésére. Minthogy az ipari munkás sokkal többet keres, mint a földművesmunkás, sőt átlag keresetét kétszer oly nagyra lehet becsülni, az így többet kereső munkások fogyasztási képessége is sokkal nagyobb, mint a mezőgazdamunkásé. Ennélfogva, ha szaporítjuk az iparmunkásoknak számát, az országnak belfogyasztási képességét is növeljük és így közvetve a mezőgazdaságnak is hasznára válunk.

Sajnálom, hogy az ország régebben nem folytatott hathatós iparfejlesztési politikát és csak 13—14 év óta teszi ezt, még pedig folyvást fokozódó mértékben. Előttem van egy statisztika, a melyből azt látom, hogy az utóbbi 13 év alatt átlag 879.000 korona adatott évenként iparfejlesztésre. Megjegyzem, hogy 1868-tól 1890-ig az évi átlag csak 364.000 korona volt. Az 1890—1901. év közötti időben 462 államilag különböző módon támogatott gyár alakult, a mely 462 gyárban 59.000 egyén dolgozik, ezeknek évi keresménye 41.200.000 korona. E munkások közvetett vagyis fogyasztási adózása az ő keresetüknek körülbelül 10%-a lévén, az állam pénztárába közvetett adó alakjában évenként 4.130.000 koronát juttatnak. Méltóztassék figyelembe venni azt az összeget, a melyet mint azon átlagot említettem, melyet az elmúlt 12 évre vonatkozólag az ipar fejlesztésére fordított az állam, t. i. 879.000 koronát, és szembeállítani azt az imént említett befolyt fogyasztási adóval, t. i. 4.130.000 koronával, azt fogjuk látni, hogy körülbelül ötször akkora összeg folyt be az államkincstárba adó alakjában, mint a mennyi fordítatott iparfejlesztésre. E mellett óriási mértékben növekedett az ipartermények értékének összegével a közvagyonosodás.

Miért említettem fel ezeket az adatokat? Azért, hogy azokból arra nézve vonjam le a következtetést, hogy nincs olyan áldozat, melyet az ország az ipar fejlesztéseért meg ne hozhatna, mert áldozatnak nem nevezhető az olyan költsékezés, a mely nemcsak hogy megtérül, de négyszeresen-öt-szörösen térül meg készpénzben, a mellett, hogy az országnak közgazdasági vagyonosodását is a legnagyobb mérvben előbbre viszi. És nem lehet ezt elég erősen hangoztatnom a t. ház előtt ép nekem, kinek erős elhatározása az, hogy a t. ház jóakarataira appellálva nagy befektetéseket kérjek annak idején iparpártolás céljára; abban a meggyőződésben, hogy ezzel édes hazámnak nagy szolgálatot teszek. *(Általános helyeslés.)* De kérem fogom ezen nagy összegeket nemcsak mint

kereskedelemügyi miniszter, a ki meg vagyok győződve arról, hogy ezzel az ország közvagyonosodását fogom emelni, hanem kérni fogom úgy is mint magyar hazafi, mert arról is meg vagyok győződve, hogy a mi helyzetünkben politikailag is végtelenül fontos az, hogy egyirányú gazdálkodásunk megszűnjék, hogy Magyarországból iparországot csináljunk, és hazánkat gazdagítsuk; mert ha valahol, akkor nálunk igaz az a tétel, hogy szegény ország szolgálország, gazdag országpedig akarátát bármely téren hathatósabban fogja bírni érvényesíteni. *(Élénk helyeslés és taps a baloldalon.)*

Az iparfejlesztésnek nemcsak a gyáriparra kell kiterjeszkednie, hanem a háziiparra, a kézműiparra és a kisiparra egyáltalában. És több intézkedésre lesz szükség, a melyek közül, ámbár nem akarok programmot előadni, mégis leszek bátor egynehányat felsorolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az ipar érdekében revideálandó lenne a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről szóló 1899 : XLIX. t.-cz. Rendezendő a közszállítások ügye. Megjegyzem, hogy ezen a téren már meglehetősen előnyös helyzetbe jutottunk. Megvédendő a hazai ipar a visszaélésekkel szemben. Revideálandó az ipartörvény. Emelendő a munkásosztálynak nemcsak anyagi helyzete, hanem erkölcsi színvonala is. Erősen támogatandó és erősen gyakorlativá teendő az iparoktatás, inasképzés és az ipart űzők tökéletesítése. Továbbá szükséges az iparkisérletezési ügynek felkarolása. És talán itt van helye annak, hogy megemlítem, a mit szintén nagyon fontosnak tartok: hogy a vizierőknek felhasználása is az állami teendők közé soroztassék. Mert a vizierőkben nagy termelő erő és nagy tőke rejlik, a mely most paragon hever.

Tárczám keretében a kereskedelmi ügyeket is a legnagyobb erővel kell felkarolni. A kereskedelmi ügyek szorosan összefüggnek a közlekedési eszközök kibővítésével, tökéletesítésével és olcsóbbá tételével, de összefüggnek az elárúsítási piacok megszerzésével, valamint a termelés módjának, nemének, minőségének és a keresethez való alkalmazásának gondozásával is. Ezek mind oly ügyek, a melyek igen komolyan lekötik a kereskedelmi kormány figyelmét.

Nagy előszeretettel fogom gondolni a kereskedelmi hitel ügyét is, mert abban a meggyőződésben élek, hogy ha nehézségekbe ütközik az, hogy a magyar kereskedők magyar iparcikkeket árussítsanak, ez nagy részben onnan ered, mert pl. Ausztriából sokkal nagyobb összegű és sokkal hosszabb lejáratú hitelt kapnak, mint a magyar gyárosoktól.

A mi a közlekedés eszközeit illeti, ezeknek rendszeres fejlesztése kötelességem lesz. Rendszeresnek mondom azért, hogy ne ötletszerűen épüljenek közutak, vasutak és víziutak,

hanem tervszerűen, előre megállapított, jól átgondolt terv szerint. Ennek az lesz a következése, hogy minden egyes közút és víziút, valamint vasút, úgyszólván összefog és tervszerűen működik közre a közlekedési eszközök hivatásának, az olcsó és gyors szállításnak betöltésében. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* A midőn ezt kifejezésre juttatom, megjegyzem, hogy mindenesetre ellene leszek annak, hogy a közlekedési eszközök egymás között versengjenek, mert a közlekedési eszközöknek nem szabad egymással versenyezniök, hanem egymást kiegészíteniök kell.

Midőn a közlekedési eszközökről szólok, lehetetlen fel nem említenem azt, hogy kedves kötelességem lesz a csatornázás gondozása, illetőleg a legszükségesebb csatornák kiépítése, mert elhibázott közlekedési politikának tartom azt, ha a vasutakon tömegárúkat nagy távolságra önköltségen szállítunk. A tömegárúk szállítása, a mennyire csak lehet, víziutakon kell hogy történjék. És ezzel elérjük azt, hogy a tömegárúk elárúsítása is könnyebb lesz, mert a szállítási költség tetemesen apasztható.

Szociálpolitikai téren is iparkodni fogok hasznos intézményeket teremteni. Így pl. a munkások kötelező balesetbiztosítása, továbbá az aggkorban lévők és rokkantak biztosítása: *(Általános helyeslés.)* olyan dolgok — ez utóbbi éppenséggel olyan — a melyeknek megvalósítása esetén Magyarország szociálpolitikai téren a művelt államok között is elől fog járni.

Az én politikám az lesz, hogy azon idő alatt, a mely tudom, hogy átmeneti idő, és a melyet a kereskedelmi kormány élén töltök, olyan mélyen szántsak, hogy a barázdákat az esetleg bekövetkezhető vihar többé elszórni ne legyen képes. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobb- és a baloldalon.)* Az én politikám az, hogy mélyen szántsak és magyarosan. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy különbséget akarok tenni bármely nyelvű honpolgárok között, mert mindannyiunknak anyagi érdekét egyenlően elő akarom mozdítani, de azt állítom, hogy van egy olyan kereskedelmi és közgazdasági politika Magyarországon, a mely igazán magyar, és van olyan, a melyik nem az. Nem habozom kijelenteni, hogy a közgazdasági téren az utóbbi tíz év alatt meggyőződhetett mindenki arról, hogy ha állandóságot és fejlődést akarunk elérni a közgazdasági téren, önállóságra kell törekednünk. Én azon leszek, minden erőmmel, hogy ebben az irányban vezessek édes hazámnak közgazdasági politikáját. *(Perczekig tartó és megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps.)*

KOSSUTH FERENCZ

HARMINCZ PARLAMENTI BESZÉDE.

	Oldal
I. Kossuth Ferencz első parlamenti beszéde; a zágrábi botrányokról (1895. október 22-én)	121
II. A vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalásánál (1896. február 18-án)	124
III. A kereskedelemügyi költségvetés tárgyalásánál (1896. márczius 2-án)	127
IV. A földművelésügyi költségvetés tárgyalásánál (1896. április 8-án)	136
V. A pénzügyi tárcza költségvetésének tárgyalásánál (1896. április 17-én)	143
VI. A kereskedelemügyi tárcza költségvetésének tárgyalásánál (1897. február 8-án)	149
VII. A 48-iki alkotmány s a szabadságharcz emlékének megünneplése tárgyában (1897. február 20-án)	158
VIII. A vám- és bankügyről (1897. deczember 16-án)	160
IX. A munkások helyzetének javításáról (1898. február 11-én)	178
X. A közszabadságok ellen intézett támadásokról (1898. február 28-án)	180
XI. Az olasz parlament üdvözlése tárgyában (1898. márczius 4-én)	184
XII. Április 11-ének nemzeti ünneppé való nyilvánítása ellen (1898. márczius 11-én)	186
XIII. A házelnök választásáról (1898. deczember 19-én)	189
XIV. A törvényen kívüli állapotról (1899. január 4-én)	194
XV. A vám- és kereskedelmi viszonyok rendezéséről (1899. június 21-én)	198
XVI. A quóta-javaslat ellen (1899. deczember 4-én)	204

	Oldal
XVII. Az 1900. évi költségvetés általános tárgyalásánál (1900. február 1-én)	215
XVIII. A kereskedelmi tárcza költségvetése tárgyában (1900. márczius 2-án)	219
XIX. Ferencz Ferdinand trónörökös házassága alkalmából tett nyilatkozata tárgyában (1900. október 30-án)	228
XX. A közérdekű öntöző-csatornákról (1900. november 23-án)	238
XXI. A kereskedelmi és ipari szakoktatásról (1901. január 30-án)	242
XXII. A függetlenségi párt felirati javaslatának beterjesztésénél (1901. november 14-én)	246
XXIII. Az 1903. év első negyedére szóló indemnitási javaslat tárgyalásánál (1902. november 4-én)	255
XXIV. A törvényen kívüli állapotról (1903. május 1-én)	270
XXV. A külön magyar autonom vámtarifáról (1903. július 6-án)	276
XXVI. A Szapáry-féle vesztegetési eset fölmerülése után tett nyilatkozat (1903. július 31-én)	282
XXVII. A szociális és egyéb reformokról (1903. november 7-én)	284
XXVIII. A választói jog kiterjesztésére vonatkozó feltétel mellett gróf Tisza Istvánnak tett békeajánlat (1903. november 30-án)	290
XXIX. A képviselőház törvénytelen feloszlása ellen (1905. január 3-án)	293
XXX. Az első miniszteri beszéd. A kereskedelmi programon (1906. július 23-án)	294

